Sven Hedin

Till Jerusalem

Stockholm. Albert Bonniers förlag

SVEN HEDIN

TILL JERUSALEM

Via dolorosa.

(Foto. L. Larsson.)

SVEN HEDIN

TILL JERUSALEM

MED 242 BILDER DÄRAV 16 I FÄRGTRYCK
SAMT EN KARTA

STOCKHOLM * ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Copyright. Albert Bonnier 1917.

STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1917

TILL

MIN ÄLSKADE MOR

Englands mål i kriget mot Turkiet är att befästa herraväldet över Egypten och att betrygga besittningen av Indien.

Men England, som tänt världskrigets låga och som till egen vinning länkar dess banor, nöjer sig icke med de oerhörda områden det redan, med våld eller list, rövat ifrån andra folk. Ty ett sådant välde k a n icke sammanhållas på någon annan än den fortlöpande erövringens väg. Bred ut världskartan och skriv ned årtalen på de olika besittningarna och vittna sedan om detta påstående är sant eller icke!

En brygga, vars landmassa till arealen är tio gånger större än Sverige, skall förena Egypten med Indien. Från Suez och Sinaiöknen arbeta sig engelska kolonner upp mot Jerusalem i avsikt att icke låta hejda sig ens av Taurus' berg. Där hava de stämt möte med stridskamrater, som på sin väg genom Mesopotamien redan lämnat Basra, Bagdad och Samarra bakom sig.

Genom landstigningen i Djidda och införlivandet av Mekka är Arabien redan i engelskt våld. Över Persien vilar, efter den ryska katastrofen, Englands hand tung som bly.

Bryggan mellan Egypten och Indien är sålunda, praktiskt taget, redan slagen. England är den lycklige

ägaren av Islams heligaste orter, Mekka, Kerbela och Nedjef. Och till staden på Sions berg återstå endast sex svenska mil.

Därmed vinner England också ett annat efterlängtat mål. Det reser en mur mot Bagdadbanan och hämmar den tyska handelns vägar över Orientens hav.

Då engelsmännen i ett tidigt skede av kriget voro stadda i nöd, lovade de i smickrande och förföriskt lockande toner den vite tsaren Dardanellerna och Konstantinopel. Hur gick det sedan! Jo, genom sin kärlek till freden visade sig tsaren farlig för Englands planer och vräktes i en handvändning på sopbacken. Var finnes n u i denna enfaldiga värld en dåre, som tror att det sönderfallande Ryssland någonsin får se röken av Konstantinopel! Nej, avsikten är, och har aldrig varit annat, än att de engelska färgerna skola svaja över Stambuls moskéer.

Det av den engelske hantlangaren Venizelos inifrån underminerade Grekland, från vars tron en tapper konung avsattes för att bereda plats åt en villig arvprins, tjänar med alla Arkipelagens öar som fäste och utgångspunkt för eventuella företag mot Konstantinopel och Svarta havet. Ty England har alltid använt sina allierade till fyllandet av egoistiska syften. Bundsförvanter, motståndare, klienter, a l l a behandlas lika. Det ligger något storslaget över Englands hänsynslösa åtrå att på alla andras bekostnad vinna herraväldet över hela jorden.

Nu äro engelsmännen i färd med att från ett annat håll taga hand om den utpinade ryske vännen, som även vid föregående, av oss icke okända tillfällen, varit en av Englands bästa pjäser i det stora spelet. Vilseförda

själar tro att de stater, som här ligga i vägen, skola skonas i högre grad än Grekland. De väckas först då dödsklockorna ringa över dem. Ty även här går Englands väg fram över ramlade troner, sönderslagna kungakronor och sargade, uthungrade folk.

Det enda, som kan rädda världen från denna vampyr, är Tysklands svärd.

FÖRORD.

Denna bok är lika litet som »Bagdad, Babylon, Ninive» en krigsbok — den skildrar blott en pilgrims färd på de heliga stigarna.

Jag tackar turkarna för den gästfrihet, med vilken de alltid bemött mig och jag uttalar min beundran över den tapperhet, med vilken de så länge hållit stånd mot övermakten.

I främsta rummet tackar jag marinministern Djemal pascha, som på alla sätt underlättade min färd. Min förbindelse och min skuld till honom mångdubblades genom den vänlighet och godhet han visade dalafolket i Jerusalem och genom det kraftiga stöd han skänkte mig, då det gällde att vinna nuvarande storvesirens, Talaat paschas, tillstånd till karolinska forskningar i Stambuls arkiv. Min innerliga förhoppning är, att det skall lyckas docenten Johannes Kolmodin, som under Karolinska förbundets egid åtagit sig detta värv, att hemföra nya källor till Karl XII:s historia. I detta samband vill jag också hjärtligt tacka den frikostige mecenat, som åtagit sig alla härmed förenade kostnader under två år.

De historiska uppgifter, som förekomma i denna bok, har jag hämtat ur många arbeten. Om jag särskilt skulle framhålla något av dem, så vore det professor George Adam Smith's »Historical Geography of the Holy Land».

Ett varmt tack för kärleksfull gästfrihet sänder jag mina vänner, dalkarlarna och kullorna i Jerusalem. Min trofaste reskamrat Lars Larsson giver jag i tankarna ett kraftigt handslag till tack för oförgätliga stunder och för det galleri av härliga landskap och folktyper, varmed han satt mig i tillfälle att pryda min bok.

Och till sist även i tryck ett tack till min egen syster Alma, som har förtjänsten av innehållsförteckningens fullständiga skick.

Stockholm den 19 oktober 1917.

Sven Hedin.

I.

Syrien.

Det är Syrien, arabernas Esch-Scham (»det vänstra») i motsats till El-Jemen (»det högra»), turkarnas Surija, den gamla romerska provinsen Syria, som utbreder sina bergiga vidder och sina världshistoriskt minnesrika dalar framför oss. Låt oss kasta en flyktig blick däröver, innan solen går ned!

Syrien är beläget mellan Medelhavet i väster, Eufrat och Syriska öknen i öster, mellan Amanus och Taurus i norr och den egyptiska gränsen i söder. Hela landet är uppfyllt av meridionala bergssträckningar, som utgöra en brygga mellan Taurus och västra Arabiens högland och en vågbrytare mellan Medelhavet och Syriska öknen. Sina mäktigaste ansvällningar nå de Syriska bergen i Libanon (3,068 meter) och Antilibanon (2,759 meter). Från morfologisk synpunkt är Syrien ett högland, vars kalkstenar och sandstenar tillhöra krita- och tertiärperioderna och här och var övergjutits av eruptiva bergarter. Sekundära fenomen ha i detta högland framkallat en mångskiftande och ofta skarpt accentuerad relief. Vi ha därvid framför allt att tänka på den meridionala gravsänka, som sträcker sig från Akabaviken, över Döda havet, genom Jordandalen och dalen mellan

Libanon och Antilibanon. Genom denna grav delas Syriska höglandet i tvenne hälfter, av vilka den västra faller, ofta ganska brant, mot Medelhavets kust, under det att den östra mera långsamt övergår i den Syriska öknen. En profil från väster till öster skulle sålunda visa oss följande huvuddrag: havet, den till sin bredd växlande kustslätten, den västra ansvällningen, Jordandalen, den östra ansvällningen, och slutligen öknen, som sträcker sig till Eufrat. Den västra bergssträckningen begränsas sålunda skarpt av Medelhavskusten och Jordandalen och genombrytes av Orontes och Leontes. Den östra, till vilken Hermon och Moab höra, genombrytes av Barada och Jarmuk.

Från Döda havets yta, som ligger 394 meter under Medelhavets, till Libanons toppar erbjuder Syrien snart sagt alla de jordiska zonernas klimat. På Libanons och Hermons höjder ligger alltid snö, på de västra bergen håller sig vintersnön en dag, på de östra flera dagar, men i El-Ghor eller Jordansänkan har det aldrig snöat. Bergen uppfånga Medelhavets fuktighet, som bildar nederbörd och åter träder i dagen i form av källor, bäckar, floder och sjöar. Regnmängden avtar från norr till söder och från väster till öster. Man särskiljer mellan tvenne årstider, regntiden från slutet av oktober till slutet av mars eller början av april, samt den torra, heta årstiden från slutet av maj till slutet av oktober. Våren, mellan båda, är mycket kort. Det är västanvinden från havet som föder vinterregnen, under det att nederbörd, moln och stormar äro okända på sommaren. Ty då råder den mycket regelbundna varma nordvästvinden, som möter upphettade luftskikt och därför ej ger

upphov till regn. De torra ökenvindarna kallas som i Italien »sirocko» eller på arabiska »scherkije». De verka slappande, förlamande, förtorkande och framkalla feber. I allmänhet är klimatet dock sunt. Mellan dag och natt, vinter och sommar, berg och dal råda starka temperaturskillnader. Att förflytta sig från Jerikos palmlundar till Libanons snöfält är som att resa från ekvatorn till nordpolen.

Mig syntes landet öde och förbränt. Så är det alltid under sommaren. Men under regntiden framtrollas ur marken den yppigaste grönska och blomsterprakt. Enligt professor George Adam Smith har landet aldrig varit mera skogigt än nu. Däremot är det sannolikt att forntidens folk i högre grad än nutidens förstodo att tillgodogöra sig jordens bördighet, ty i nuvarande ökentrakter, såsom öster om Palmyra, finnas ruinerna av gamla städer och boplatser. Bland träden märkas flera ekarter, ilex, terebint, johannesbrödträdet, buxbom, tall, cypress, platan, olivträd och akacia. I trädgårdarna mogna aprikoser, fikon, apelsiner, citroner, granatäpplen, valnötter, mullbär, pistacier och mandlar. I Jeriko odlas dadelpalmen. Viktigast av allt är ändå oliv- och vinodlingen. Bland sädesslagen äro vete, korn och majs de förnämsta. Köksträdgårdarnas avkastning är synnerligen rik.

Befolkningen är till största delen semitisk och muhammedansk och utgöres av araber och beduiner, ett fåtal turkar, kurdiska och turkmenska nomadstammar i norr. I Beirut bo greker, i Damaskus araber, i Hauran druser, i Palestina judar. Syriska kristna äro mycket talrika. Men arabiskan är det härskande språket.

Semiterna hava genom årtusenden varit förmedlare mellan österland och västerland. De äro, såsom professor Smith framhåller, mänsklighetens religiösa ledare. De hava frambragt världens största profeter och bland dem ha de tre monoteismerna vuxit fram.

Syriens geografiska läge har också genom hela historien varit ägnat att skänka detta land en oerhörd betydelse. Det är ingen avkrok som södra Arabien, det ligger på bryggan mellan Asien och Europa, mellan Afrika och Asien, mellan västra Asiens och Egyptens mäktiga riken, mellan Eufrat och Nilen, mellan Medelhavsländerna i väster och de assyriska, babyloniska, persiska och indiska rikena i öster, det är en föreningslänk mellan occidenten och orienten, och vänder självt sitt ena ansikte mot Medelhavsländerna och deras europeiska kultur, det andra mot öknen och österlandets sagor och rikedomar. Genom sitt läge har det varit en tummelplats för kriget, handeln och de religiösa strömningarna. Från Eufrat över Damaskus och Gasa till Egypten går en väg, som är en av de äldsta på jorden.

I Syrien rasade de första världskrigen, som under blodiga drabbningar utkämpades mellan egyptier och assyrier. Då babyloniska riket föll, blev Syrien en persisk provins, och genom detta land tågade Alexander den store år 332 till Egypten. År 65 slogs det i bojor av Pompejus och år 40 erövrades det av parterna. Under Roms välde bildade det länge provinsen Syria, från vilken Palestina år 67 e. Kr. lösgjordes som en särskild provins. År 612 återkommo perserna, under Khosroes II, och gjorde sig till herrar över detta land, som i västra Asien spelat samma roll som Bel-

gien i västra Europas stora krig. Den arabiska erövringen infaller år 634, då profetens heliga fana svajade över Jerusalem och Libanon. Mellan 1070 och 1085 härskade de seldschukiska turkarna på ömse sidor om Orontes och Jordan. År 1098 ströks den gröna fanan, och korset, kristenhetens symbol, restes åter över Davids stad och Syrien. Men 1187 blev sultan Saladin herre över korsfararna, som blott kunde behålla några trasor av sitt välde under ännu ett århundrade. Hårda prövningar återstodo dock att bevittnas av denna bloddränkta jord. År 1240 gjorde kharesmierna sin invasion. Tjugu år senare översvämmades och skövlades landet av mongolerna, och år 1400 gick Timur med tatarerna som en storm fram över Syrien, som knappast fått tid att andas ut och blomstra upp igen mellan slagen. Sist kommo turkarna, som ännu i dag äro dess herrar. Mot deras makt kämpade år 1799 Bonaparte, och under det nu rasande världskriget söka England och Frankrike till lands och sjöss att göra intrång på asiatiska Turkiets mark.

Bibelforskningen spårar hos Daniel och Predikaren den känning Israel haft med grekisk kultur. Om grekiskt och romerskt inflytande i Syrien tala också Mackabéerböckerna och Josefus. Vartenda kristet barn vet, att evangelierna och Apostlagärningarna gång på gång återkomma till det romerska herraväldet, vars för vår fantasi mest framträdande personlighet är Pontius Pilatus. I våra egna dagar pågick, före kriget, en fredlig invasion från Europa. Utanför Jaffaporten växte de europeiska kvarteren, de tyska tempelkolonierna blomstrade, och sionismen lockade ständigt

nya skaror av judar till det utlovade land, om vilket Herren sade till Mose: »Stig upp här på Abasimberget, på berget Nebo i Moabs land, gentemot Jeriko, så skall du få se Kanaans land, som jag vill giva åt Israels barn till besittning.»

I Gamla testamentet, icke minst i psalmerna, sjunges i högstämda ord detta landets lov och pris. Men ingenstädes berömmes skönheten hos dess natur i mera glödande färger än i den av erotik mättade Höga Visan, sångernas sång. Endast vid Syriens och Palestinas strålande berg och yppiga dalar, vid dess djurliv, blomsterprakt och svällande frukter kan älskaren likna föremålet för sin brinnande åtrå. Hela denna tjusande hymn till kärleken är på samma gång en lovsång över det heliga landets skönhet och behag:

»Jag är ett ringa blomster i Saron, en lilja i dalen. Stå upp, min älskade, min sköna, och kom hit ut. Ty se, vintern är förbi, regntiden är förliden och har gått sin kos. Blommorna visa sig på marken, tiden har kommit, då vinträden skäras, och turturduvan låter höra sin röst i vårt land. Fikonträdets frukter begynna att mogna, vinträden stå redan i blom, de utsända sin doft. Stå upp, min älskade, min sköna, och kom hit ut. Du min duva i bergsklyftan, i klippväggens gömsle, låt mig se ditt ansikte, låt mig höra din röst. Fången nu rävarna, de små rävarna, vingårdarnas fördärvare, nu då våra vingårdar stå i blom. Medan dagen svalkas och skuggorna fly, må du ströva omkring, lik en gasell, min vän, eller lik en ung hjort, på de kassiadoftande bergen. Vad du är skön, min älskade! Dina ögon likna duvor, där de skymta genom din slöja. Ditt hår är likt en hjord av

getter, som draga sig nedefter Gileads berg. Din barm är lik ett killingpar, lik tvillingar av en gasell, som gå i bet ibland liljor. Kom med mig från Libanon, min brud, kom med mig från Libanon. Stig ned från Amanas topp, från toppen av Senir och Hermon, från lejonens hemvist, från pantrarnas berg. Ja, en källa i lustgården är du, en brunn med friskt vatten och ett rinnande flöde ifrån Libanon. Vakna upp, du nordanvind, och kom, du sunnanvind; gör min lustgård doftande, låt dess vällukt strömma ut. Må min vän komma till sin lustgård och äta dess kostbara frukter. Till valnötslunden har jag kommit ned för att se på grönskan i dalen, för att se, om vinträden slagit ut, om granatträden hava fått blommor. Din hals liknar Elfenbenstornet, dina ögon dammarna i Hesbon. Din näsa är såsom Libanonstornet, det som skådar ut mot Damaskus. Ditt huvud höjer sig upp såsom Karmel, och lockarna på ditt huvud hava purpurglans. En konung är fängslad i de lockarna. Ja, din växt är såsom ett palmträds, och din barm liknar fruktklasar. Bittida må vi stå upp och gå till vingårdarna för att se, om vinträden slagit ut, om knopparna hava öppnat sig, om granatträden hava fått blommor. Där vill jag giva dig min kärlek.»

II.

Baalbek.

Vi äro åter i Aleppo. Jag bor som förr i herr och fru Kochs gästfria hus, där alla de tyska och österrikisk-ungerska officerare och systrar, som äro på väg till någon av de turkiska fronterna i Asien, samlas i solnedgången. Där återsåg jag överingenjör Föllner vid Bagdadbanan, den tyske etappchefen ryttmästare von Abel och major Welsch. Och där träffade jag tvenne österrikiska systrar av Röda korset tillhörande en skara förnämliga damer från Wien, som reste ut för att vårda sårade och sjuka landsmän i Palestina och Sinaiöknen. De flesta hade redan begivit sig till Jerusalem, men en av dem, skådespelerskan vid Schauspielhaus i Berlin, wienskan Sophie Wachner, hade stannat efter för att bistå den i Taurus insjuknade översystern, grevinnan Wittgenstein. Nu var grevinnan återställd, och vi gjorde upp ressällskap till Damaskus.

I Aleppo stannade jag två dagar. Jag hade ju blott att utgallra det bagage, som kunde behövas för ett par månaders vistelse i det heliga landet, och jag hade att avlägga ett besök hos valin, guvernören. I mitt pass stod Syrien icke omnämnt, och jag måste

ha ett tillståndsbevis för att kunna resa fritt och obehindrat. Valins befogenhet sträckte sig icke längre än till Damaskus och han rådde mig att, en gång där, blott vända mig till Djemal pascha.

Den 1 juli lämnade vi Aleppo i den nedgående solens tindrande glans. På perrongen stod min arabiske tjänare Sale och torkade med snibben av sin

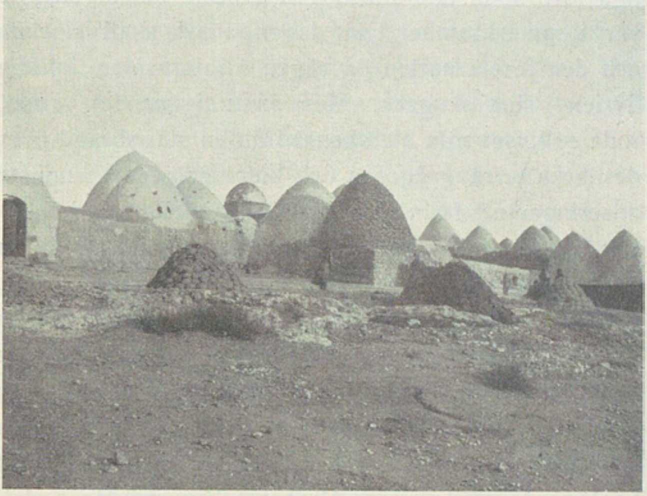

By med bikupsformade hus nära Aleppo. (Foto. L. Larsson)

turban ur ögat en tår — det gladde mig att se, att han hade vår assyriska färd i gott minne. Nu behövdes han icke mer. Med ett sällskap araber skulle han begiva sig till Meskene för att på någon förbidrivande schahtur fortsätta på Eufrat till Der es-Sor.

Herr Hoffmann, anställd vid den förut franska järnvägen, hade förskaffat oss utmärkta platser. De båda österrikiska damerna hade en förstklassig kupé för sig, jag en annan. Hälsade till avsked av herrarna

Hoffmann och Abel och min trogne Sale fördes vi av tåget söderut och förlorade snart Aleppos gamla borg ur sikte.

Vi voro på väg till den heliga staden och kände oss som pilgrimer, vilka med varje minut som går föras närmare sitt mål. Därför stiger också intresset för det land, som rullar upp sina kullar och sina ödsliga förbrända fält omkring oss. Och därför stegras vår uppmärksamhet, då dagen snart skall slockna och den första natten på vägen till Jerusalem inhölja Syrien i sina skuggor. Men ännu ligger det varma, röda solljuset som återskenet från en stäppbrand över de flacka terrängvågorna och kommer även de minsta doseringar att framträda kraftigt modellerade i skuggor och toner av skiftande nyans. Där ligger inom hörhåll från banan en by av hopträngda, gråa kojor, på vilkas bikupsformade kupoler den matta solglansen ännu dröjer kvar, skänkande dem en färg, som inom några minuter skall utbytas mot ökenskymningens gråa ton. Där följa flera byar av samma slag, alla öster om oss och alla omgivna av yppiga, skarpt begränsade trädgårdar. Vi äro i Kuwekflodens dal, som utmynnar i träsket Il-Matsch och som i öster begränsas av ödsliga kullar.

Nu går solen ned, sändande ett sista knippe av praktfullt gnistrande brandgula strålar över jorden. Vid den första stationen, Wudehi, stannar tåget en stund och rullar sedan en full timme, innan det är framme vid nästa hållplats. Avstånden förbli även sedan långa, men så ilar vår brusande vagnkolonn ofta stolt förbi mindre mellanliggande stationer. Dessa äro alltid förlagda till byar liknande oaser —

mörka fläckar av frisk grönska i denna jämnstruket gråa nejd, över vars ändlösa vidder skymningen sänker sina vingar. Ännu skönjer man här och där en fårhjord, som av sina herdar och hundar drives hem till fållan, och någon gång en ryttare, som rider till sin by.

Nu samlar mörkret sina skaror från alla håll. Alla detaljer försvinna. Blott horisonten synes ännu, i väster ramsvart mot den sista skymt av dagen, som ännu dröjer på himlen, i öster en aning ljusare än natten, som stiger upp ur den Syriska öknen. Men snart utplånas också skillnaden mellan öster och väster, och överallt råder nattens mörker. Då se vi någon gång en fjärran eller närbelägen eld i ett arabiskt läger eller en oljelampa i en by. Och vi se den lysande kometsvans av millioner virvlande gnistor, som ständigt rusa ut ur det med ved matade lokomotivets skorsten. Vi hade nyss iakttagit, hur gräset på ömse sidor om banan är svart och förbränt, och nu sågo vi en gång, hur de torra stråna plötsligt fattade eld under gnistregnet. Då brytes mörkret för ett ögonblick, och ett starkt flammande sken faller som en blixt in i kupén, då vi susa förbi.

Aftonen är frisk och sval. Hur annorlunda mot Mesopotamiens heta, kvava kvällar! Vilans tid är inne, och man sträcker ut sig på den mjuka soffan, som är klädd med läder för att göra den mindre inbjudande för fläcktyfusförande ohyra. Kupén är dessutom desinficierad, och man kan sova lugnt. Och sover gör jag som en stock, då vi i nattens mörker passera den höga bron över Orontes' brusande vita forsar och gröna, klara slingrande vattenband, där den lilla förtjusande staden Hama i skilda kvarter

upptager stränderna, dock mest den vänstra. På hemfärden skulle jag få tillfälle att kasta en blick över denna underbara stad, som helt säkert är en av de vackraste i denna del av Asien. Mellan dess hus av lera och basalt lysa trädgårdarnas friska grönska. Till basarerna komma de kringboende beduinerna för att handla. Över Orontes föra pittoreska broar, och vid

Mannen vid plogen. (Foto. L. Larsson.)

stränderna knarra de jättelika paternosterhjulen, vart och ett sjungande sin egen karaktäristiska melodi och bärande sitt eget gamla välkända namn.

Hamas anor gå långt tillbaka i forntiden. I 2. Konungabokens 18. kapitel talas om dess erövring av assyrierna, och hos Amos kallas staden Stora Hamat. År 639 föll den i muselmanernas händer, år 1108 i Tankreds och sjuttio år senare i sultan Saladins. Den

berömde arabiske geografen Jakut var född i Hama, och en annan stor geografisk författare, Abulfeda, regerade sedan 1310 som sultan i denna stad. Han var född 1273 i Damaskus och dog 1331. Tio år före sin död utgav han sitt verk, i vilket han, om också flyktigt skildrar Indus, Ganges och en bergskedja, som sträcker sig mellan Kina och Fergana.

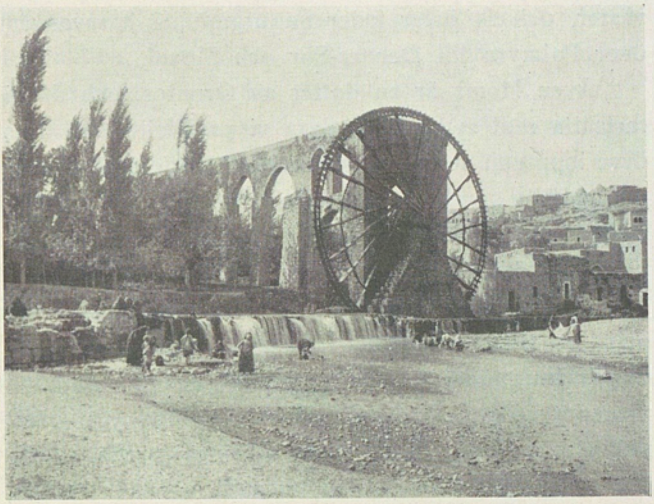

Ett vattenhjul i Hama. (Foto. L. Larsson.)

Hama är, ehuru i och för sig en liten stad, dock större än Jerusalem och räknar 80,000 invånare, vilka, tillika med lantbefolkningen runtomkring, lyda under en »mutesarrif».

Då jag vaknar klockan 5, nalkas tåget staden Homs, som till motsats mot Hama ligger flackt på slätten kring sin »tell» eller kulle av samma slag som den i Aleppo, men i mindre skala. Av citadellet,

som fordom rest sig på dess krön, finns föga eller intet kvar. Över röda tegeltak sträcka popplar sina grenar emot höjden. Den gamla stadsdelens hus äro uppförda av basalt, under det att de i de nya kvarteren äro av soltorkat eller bränt tegel. Invånarantalet uppgår till 60,000, och sultanens civila makt utövas av en kajmakam. Från Homs utgår en järnvägslinje till Tripoli eller Tarabulus vid kusten i väster, och åt öster leder en urgammal karavanväg över Palmyra till Der es-Sor och Mosul.

Även Homs är en dotter av Orontes, och då vi fortsätta mot sydsydväst, fara vi parallellt med dess övre lopp och se de av floden bevattnade odlingarnas gröna bälte som en prunkande matta vid bergens fot. Och bergen, som resa sina mäktiga massor i sydväst, äro Libanon, cedrarnas hem.

Till höger om banan ligger en by med platta tak och ljusgråa hus, skarpt belysta av morgonsolen och därför framträdande i livlig relief. Och bortom byn utbreder sjön Bahret el-Kattine sin blåa yta. Allt vidare går färden upp genom Orontes' breda, flacka dal. Ofta är marken odlad, men på en åker i träde, där blott ogräs gror, betar en hjord av ljusgula, vita och svarta dromedarer. Vid byarna äro väldiga stackar av hö och halm upptornade. Tid efter annan synes ett tält i deras närhet. Åkerbrukare äro ute och pyssla på sina ägor och somliga föra jordens håvor i korgar, burna av åsnor.

Orontes' dal blir småningom allt kraftigare utpräglad. Vi nalkas en bred port mellan tvenne mäktiga bergskedjor, och då vi gått in genom dess mynning, ha vi Libanon till höger och Antilibanon till vän-

ster. Det förra ter sig ståtligt i sina ljusa violetta och skära skiftningar, och kring kammen sväva vita skyar, som likna snöfält. Huvudkedjan döljes snart av mindre, närbelägna åsar, vid vilkas fot här och var en grön fläck anger trädgårdar och fält kring en by. Vid en sådan stodo himmelssträvande popplar i långa alléer. Antilibanons närmaste kammar bestå till stor del av vittringsgrus, som täcker det fasta fjället. Den kuperade marken i dalbottnen är starkt stenbunden, men också stäppartad. Även här ligga spridda byar.

Klockan 8 ha vi blott 25,5°. Det känns härligt och friskt. En timme senare tilltar stigningen och dalen smalnar. Mellan avrundade kullar slingrar banan uppåt mot allt högre regioner. Pittoreska, lantliga bilder upprullas än här, än där. Man skördar. Säden är skuren och lastas i skylar på dromedarer. Får och getter vid kojor och tält, män och kvinnor av beduinstam hålla till i dalen. I väster resa sig mäktiga partier av Libanon, med en höjd som överstiger 3,000 meter. På dem ligger snön ännu kvar i smärre, lysande strimmor och partier, erbjudande en ljuvlig syn.

Vi nalkas den vattendelande tröskeln i den breda dal, vi följt mellan de bägge bergskedjorna. Från denna tröskel samlar sig vattnet åt norr till Orontes, åt söder till Litani eller Leontes, en flod, vars nedre lopp, mellan Sidon och Tyrus, sammanföll med Galileens norra gräns. De båda flodernas yttersta källor ligga i varandras omedelbara närhet, men deras mynningar i Medelhavet äro skilda från varandra med ett avstånd av 31 svenska mil. Det är Libanons mur,

som tvingar dem till sådana omvägar, innan de i bergssystemets yttersta ändar våga ett genombrott.

Just i denna källtrakt, dock snarare i Leontes' flodområde, ligger helt nära Antilibanons fot den gamla staden Baalbek på en höjd av 1,150 meter. Här stanna vi ett par dagar. Den nuvarande staden är obetydlig. Den räknar blott 5,200 invånare, de flesta

Primitivt tröskverk. (Foto. L. Larsson.)

muhammedaner, en femtedel kristna. Även här residerar en turkisk kajmakam. På grund av det höga läget och den friska luften reser man dock gärna från kustens städer eller andra lågt belägna trakter upp till Baalbek någon tid av sommaren. Då slår man sig helst ned vid källan Ras el-Ain på en kvarts timmes väg utanför staden, där yppiga parker skänka svalkande skugga, och där kallt, kristallklart vatten i

otaliga källögon ymnigt väller fram ur den sandbundna marken. Kring Ras el-Ain har man nyligen byggt en infattning av sten bildande en bassäng, där vattnet skiftar i gröna nyanser, från ljus smaragd till dunkel lager, allt beroende på det växlande djupet. Hit be-

En gammal herde. (Foto. L. Larsson.)

giva sig stadsborna när aftonen svalkas. Vid källdammens rand sitta turkiska damer i svart, arabiska i brokiga dräkter och slöjor. Herremännen rida hit för att visa sina vackra hästar, och européerna lustvandra. En ung greve Lüttichau, som bott många år i Egypten, tillbringar alltid sommaren vid Ras el-Ain, där han har sitt eget lilla slott.

Borromäersystrarna, vilka tillhöra den år 1652 stiftade och i Tyskland efter den helige Carlo Borromeo uppkallade kongregationen, hava även i Aleppo och Baalbek sina representanter. I den sistnämnda staden voro de endast sex och arbetade dygnet om i de turkiska sjukhusen. Man avundades de soldater, som blevo skötta av en i fägring, ungdom och förnäm stillhet så fullkomlig madonnatyp som syster Juliana. Hon var ett av de sällsynta människobarn, som redan på jorden höra himmelen till.

Den tyska krigsmakten representerades i Baalbek på ett förträffligt sätt av den i början av kriget svårt sårade majoren Würth von Würthenau, som därstädes utbildade rekryter till 4. armén. Till hans skolor kommo dagligen vapenföra män i stora skaror, från Homs och Hama, Tripoli och Baalbek och andra platser. Det drillades där med ett liv och en lust, som väckte den största beundran. De unga rekryterna marscherade genom Baalbeks gator med en spänstighet och kraft, som redan efter en ganska kort övningstid kom dem att påminna om preussiska soldater. På de vidsträckta, öppna fälten utanför staden exercerades dagen i ända. Truppen var förlagd i tolv synnerligen praktiska, lätta och luftiga träbaracker, uppförda i närheten av Ras el-Ain, varje barack rymmande 400 man och byggd i två våningar. Förplägnaden ombesörjdes rikligen, och från källan fördes vattnet i nyanlagda ledningar. Även rekryterna hade sina särskilda sjuksalar, men hälsotillståndet bland dem var synnerligen gott. Majoren gör dagligen ronden bland de sjuka och går från bädd till bädd, talande med soldaterna. Han är också älskad och av-

hållen av alla. Det var på hans initiativ Borromäersystrarna kommit till Baalbek, där han sörjer för deras hus och hem och deras uppehälle. Würth hade åstadkommit underverk i staden och överallt märkte man spåren av hans kraftfulla ingripande. Han tvingade folket att hålla rent på gatorna, och han lät på eget bevåg bortföra 400 hundar. Till en början väckte detta förargelse, men inför ett fullbordat faktum resignerar orientalen snart. I sina baracker har han inrättat bad, avlusningsanstalter och uniformsskrädderier m. m.

Nya hopar av rekryter kommo alltjämt, och utbildade soldater skickades i skaror av växlande storlek, ibland 500 man i taget, bort till fronterna. En ständig omsättning ägde rum, och maskineriet arbetade utan minsta rubbning.

Klangen i Baalbeks namn har sitt ursprung i den gråaste forntiden, och bland minnesmärken från den romerska kejsartiden intaga dess storartade ruiner en av de främsta platserna. Redan i assyriska och egyptiska inskriptioner vittnar namnet Balbiki om tempel ägnade åt Baals dyrkan, under det att grekerna kallade staden Heliopolis efter solguden, och romarna förenade dess namn med Jupiters. Åt Backus, Venus och Merkurius skänkte romarna även sin dyrkan på denna plats, och Antoninus Pius och Caracalla byggde här ett praktfullt tempel till gudarnas ära, men det förstördes av Theodosius den store, sedan häftiga jordbävningar redan gjort sitt bästa att rubba de jättelika blocken ur deras lägen. Av den kyrka, som Theodosius uppförde på platsen, äro ännu spåren i behåll. År 634 erövrades Baalbek av araberna. Även efter

deras ombyggnader av de gamla templen till fästningsverk finnas talrika spår. Längre fram i tiden erövrades staden av Saladin, Hulagu kan och Timur. Människors ödeläggelse och naturens åverkan ha dock icke förmått att beröva Baalbeks Akropolis dess imposanta karaktär och att utplåna dessa storartade vårdar av romersk byggnadskonst. I Babylon kan man knappast utan sakkunnig ledning få ett någorlunda klart begrepp om de gamla palatsens och templens forntida utseende. I Baalbek äro återstoderna av de gamla monumenten tillräckliga att skänka oss en tydlig bild av den försvunna verkligheten, och en ganska enkel tankeoperation kräves för att fylla ut det som fattas. I alla händelser får man ett mycket djupt intryck av arkitektonisk fullkomning och av obegränsade tillgångar.

Två dagar tillbringade jag bland dessa ruiner, från vilkas fängslande skönhet och högstämda behag det är svårt att slita sig lös. För ett grundligt studium av arkeologernas resultat skulle man behöva ett par veckor — den tid, som stod till mitt förfogande, räckte blott till flyktiga strövtåg i tempel, pelargångar och gårdar. Ofta försvinner en timme som en dröm, då man från någon högt belägen utsiktspunkt beundrar detta virrvarr av än konstrikt hopfogade, än av våldet från varandra lösgjorda mäktiga block. På varje sådan punkt ville man stanna och rita. Men man hinner icke och får nöja sig med de bilder, som uppfångas av kameran. Till vägvisare hade jag en gammal tvärsäker, fransktalande syrier, som hade fullkomligt klart för sig i vilken ordning vi borde bestorma Akropolis.

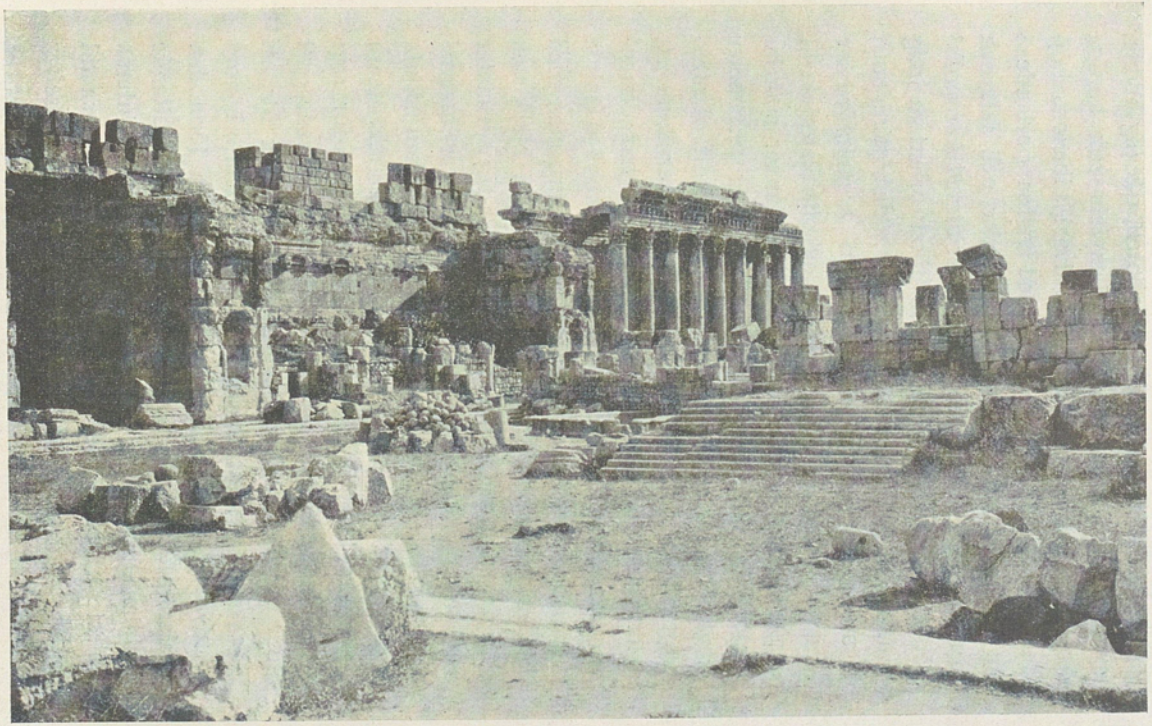

Altargården med sin trappa. I bakgrunden Backustemplet. (Foto. förf.)

Från balkongen i det tyska hotell, där jag bodde, syntes över grönskan Jupiterstemplets sex härliga kolonner och bortom dem i nordväst Libanons höjder. Vi följa en liten gata med vatten porlande i en ränna, vi vandra förbi trädgårdar och fält och komma ut på en landsväg, som löper utmed Akropolis' södra front. Min ciceron vill först orientera mig utifrån och för mig därför omkring den yttre mur, som omger Jupiterstemplet. Den är uppförd av stenblock som i olika skikt äro av olika storlek. I den mellersta raden vid västra sidan stannar man inför tvenne block, av vilka det minsta är 19,2 meter långt, 4 meter högt och över 3 meter brett. I stenbrotten strax söder om staden kvarligger ännu ett dylikt jätteblock i sin klippbädd. Det har dimensionerna 21,3×4,3×4 meter och anses väga minst tusen ton. Det är omöjligt att förstå, huru man med dåtidens resurser förmått att flytta dessa block och lyfta dem upp på muren, där de befinna sig sju meter högt över marken. Beröringsytorna mellan kolosserna sluta så tätt tillsammans, att man icke kan skjuta in ett pappersblad mellan dem. Att få fram dessa gigantiska kvadrar till muren har väl gått för sig; man kunde rulla dem på stockar och man hade gott om slavar. Men hur har man burit sig åt för att lyfta dem sju meter högt och foga dem så noggrant intill varandra? Jag har hört den förmodan uttalas, att man först byggde ett långsamt sluttande jordplan upp till murens rand och under vinterns kallaste tid begöt det med vatten, som fick frysa till is. På den glatta backen skötos blocken upp, varefter jorden åter borttogs.

På krönet av muren ha araberna i senare tid byggt vidare för sina befästningsändamål. Men avlägsnar man sig något från muren, ser man över dess rand de konstrikt huggna kapitälerna av Jupiterstemplets sex kolonner. Dessa behärska ruinfältet, de synas överallt, de höja sina hjässor kungligt över förgängelsen.

Vi vända tillbaka mot öster för att begiva oss till huvudingången. På vägen stanna vi en stund vid det lilla eleganta Venustemplet, som ligger mitt ibland moderna trädgårdar och hus. Själva kärnan är en rund kiosk med smakfullt dekorerade nischer på yttersidan och omgiven av en öppen förhall, uppburen av smärta korintiska kolonner i ett stycke. Hela templet är en pärla av senromersk barock arkitektur.

Därifrån ha vi icke långt till huvudingången, som vetter sina mäktiga propyleer och sin breda trappa mot öster. Den sistnämnda är förstörd och ersattes 1905 av en ny, på bekostnad av kejsar Wilhelm. Propyleernas fasad flankeras av tvenne fyrkantiga torn, och mellan dessa stodo fordom tolv kolonner, av vilka nu endast baserna äro kvar. Ett par av dem förråda bland annat byggherrarnas namn, de förut nämnda kejsarna Antoninus Pius (138—161) och Caracalla (211—217). Det norra tornets övre del är tillbyggd av araberna, men den nedre är antik och innesluter ett rum med nischer och korintiska kolonner av utsökt skönhet. Det södra tornet är mera illa faret av tiden, även om det mot det inre riktar en vackert dekorerad mur.

Genom propyleernas höga port träda vi in på den sexhörniga förgården, med spår av gamla kolonnader

och förstörd av arabiska befästningsvalv. Fortsättande åt väster komma vi ut på den väldiga altargården, som även den fordom varit smyckad med kolonnader av röd granit, vilkas fragmenter ligga strödda här och var bland hundratals andra lika mäktiga brott-

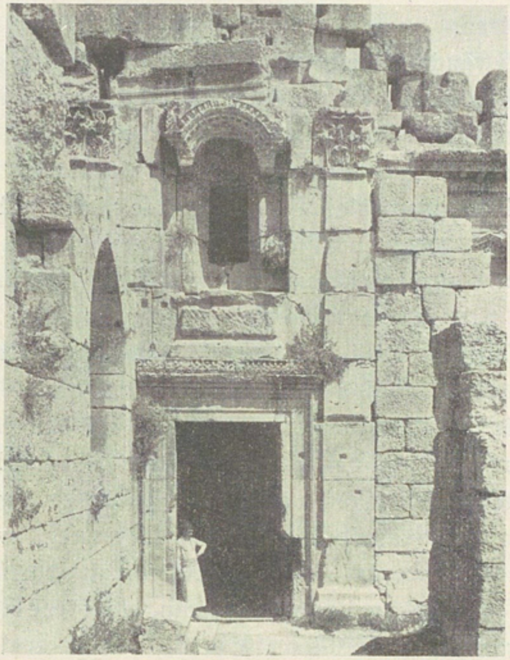

Detalj från altargårdens nordvästra hörn. (Foto. L. Larsson.)

stycken av denna gigantiska skulpturkonst. Där ligga upp- och nedvända korintiska kapitäl, arkitravstycken med sirligt uthuggna slingor och lika konstfärdigt mejslade block, som utgjort delar av gesimser och lister. Örnen, ormen och Helios' symbol, solen, äro ofta återkommande motiv. Vid altargårdens långsidor,

alltså i norr och söder, finnas halvrunda salar, exedræ, öppna mot gården och prydda med utsökt förnäm ornamentik. Så stanna vi framför en av de norra salarna, där fem i hugget arbete inramade och mellan korintiska pilastrar infattade nischer fordom omslutit statyer. Nedtill löper på en av dem en fris av springande lejon och från dess övre rand nedblickar ett

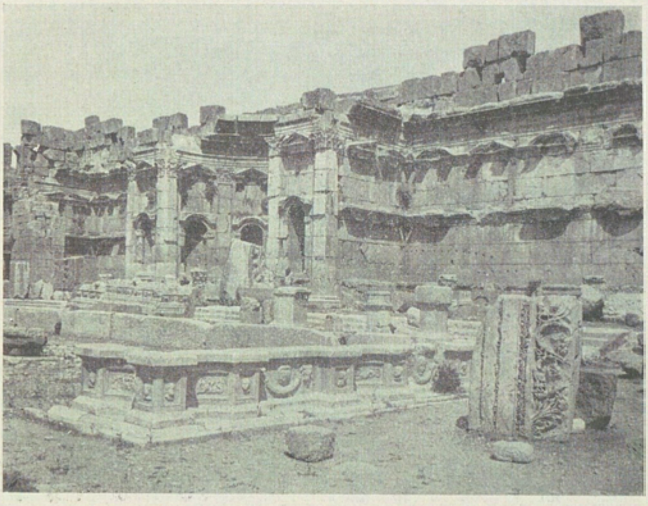

En av de halvrunda salarna i norra delen av altargården. (Foto. L. Larsson.)

medusahuvud. På en annan fris är det ledande motivet delfiner; det växlar på alla, men den konstnärliga uppfattningen och elegansen är alltid lika fulländad. I den motsatta sidans nischer finna vi vinrankor med druvklasar, örnar, medusor och många andra motiv. I nordvästra hörnet av altargården fängslas våra blickar av en rektangulärt formad port med utspringande fris och smakfullt uthuggna vertikala lister.

Framför den vid västra kortsidan av den stora

gården belägna trappan till Jupiterstemplet ha de under vårt sekels första fyra år företagna tyska grävningarna blottat nedre delen av det väldiga brännoffersaltaret tillika med de trappor, uppför vilka prästerna begåvo sig till offerplatsen. Övre delen av samma altare förstördes, då kejsar Theodosius (379—395) på denna plats byggde sin basilika. Även efter

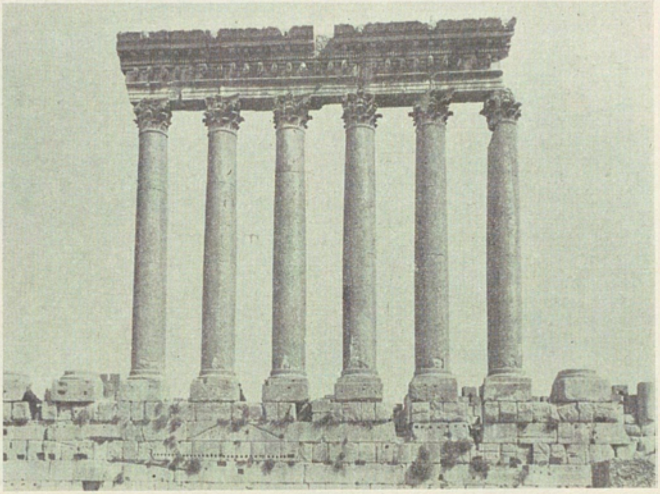

Jupiters sex kolonner.

denna finnas lämningar i behåll, däribland ett bysantinskt bad med valvgångar.

På ömse sidor av altaret lägga vi märke till och beundra steninfattningarna kring tvenne bassänger för religiösa tvagningar. Deras yttersidor äro ornerade med de mest förtjusande motiv i hautrelief. Inom rektangulära och kvadratiska fält se vi här manliga och kvinnliga huvud, blomstergirlander och sjövidunder, hälften man och hälften delfin, på vilkas rygg

jungfrur, klädda i fotsida tunna mantlar, rida, svängande luftiga skynken över huvudet.

Från altargården gå vi upp för den breda trappans tretton steg, flera av dem huggna tillsammans ur ett enda block, till Jupiterstemplet, av vars peristyl eller yttre pelargång endast sex kolonner av 54 stå kvar. De äro aderton och en halv meter höga och bestå av tre cylinderformiga stycken på varandra. I genomsnitt äro de 2,3 meter mäktiga. Även här står man och undrar, hur de övre styckena kunnat lyftas upp på sina platser. Arkitraven med dess friser och karniser och dess högsta, utspringande list, bildar, där den, fem meter hög, tung och mäktig vilar på de sex kolonnernas ståtliga, korintiska kapitäl, en belastning, som i hög grad bidrar till detta monumentala minnesmärkes sammanhållning och styrka. Det är egentligen underligt, att dessa kolonner kunnat trotsa alla de jordbävningar, som bringat de övriga på fall. Man kan tänka sig vilken anblick detta tempel måste hava erbjudit på den tid, då alla kolonnerna stodo upprätt, och mellan karnisens smakfulla bladornament en rad av lurviga lejonhuvud blickade ned över tempelplatsen. Då romare i togor gingo i pelargångens svala skugga och offerpräster i långsamt tåg skredo upp till altaret.

Men även inför återstoden av den eljest förgångna härligheten står man fylld av beundran för dessa mästerverk, i jämförelse med vilka vår tids arkitektoniska skapelser äro korthus och leksaker. Man förvånas lika mycket över detaljteckningens utsökta finess, som över linjernas betagande harmoni och materialets oerhörda dimensioner. Man bör se denna

plats på sommaren, då himlen är klar. Men icke gärna på middagen, ty då äro skuggorna korta och kalkstenen utstrålar solhettan åt alla håll. Nej, mot aftonen, då de gula kolonnerna belysas i purpursken och

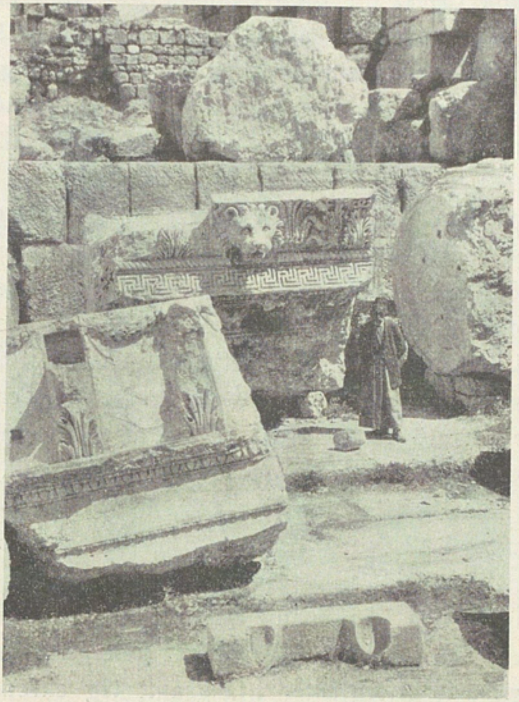

Nedfallna delar av Jupiterstemplets gesims. (Foto. förf.)

reliefen träder fram i all sin skärpa. Eller på morgonen, då man mellan de nu från andra sidan förgyllda tempelveteranerna ser Libanons kam i matta violetta toner. En sådan tavla kan icke målas i färger. Endast i verkligheten kan den njutas.

Bestiger man krönet av den med skyttegluggar

försedda arabiska befästningsmuren, som blivit uppförd på yttersta randen av Jupiterstemplets mäktiga stenterrass, så vinner man mot söder och väster en ståtlig utsikt över Baalbeks trädgårdar och fält, ja, över hela den flacka, breda dal, som skiljer Libanon

Backustemplet i Baalbek. (Foto. förf.)

från Antilibanon. I sydväst reser Djebel Sannin sin kullriga hjässa, 2,750 meter hög, och i norr synas skogbevuxna branter hörande till Libanon.

Under templet och dess gårdar löpa långa välvda gångar, i vilkas friska skymning nu många av etappväsendets lastkameler funnit en fristad. Då man gick

genom ett sådant underjordiskt galleri, vars bortre ända mynnade ut i dagsljuset, företedde kamelernas ramsvarta silhuetter en egendomlig och fantastisk anblick mot den svagt ljusnande bakgrunden. Från den södra gången under altargården kommer man in i ett likaledes underjordiskt, fyrkantigt rum, vars väggar äro synnerligen konstnärligt dekorerade med snäckformade nischer mellan korintiska pilastrar.

Det yppersta av Baalbeks Akropolis är ändå Backustemplet, beläget sydost om och helt nära Jupiterstemplet.

Mindre än sin granne, är Backustemplet likaledes uppfört på en mäktig stenterrass och på alla fyra sidor omgivet av en peristyl eller kolonnad, femton korintiska kolonner på var långsida och åtta på kortsidorna. Även här äro kapitälerna utarbetade med den högsta grad av smak och förfining. Avståndet mellan tempelmuren och de sexton meter höga kolonnerna är tre meter, och taket i denna smala hall är hugget i geometriska mönster av fängslande skönhet, hexagoner, trianglar och romboider kring huvuden av gudar och kejsare och en rikedom av slingor och blad. Islam, som hatar människoansiktets avbilder, har stympat de flesta av dem och här liksom överallt i Akropolis farit fram med beklagansvärd vandalism.

Under det att Jupiterstemplet till största delen förstörts, är vingudens helgedom ett av de bäst bibehållna minnesmärkena från den romerska tiden i hela främre Asien. Kolonnaden på norra sidan är nästan helt och hållet skonad och ger ett mycket klart begrepp om templets utseende i forntiden.

Huvudingången är från öster, där en trappa leder

upp till en förhall eller vestibul, som begränsas av släta och refflade kolonner samt den östra kortsidans fasad med tvenne framspringande murflyglar. Det vackraste av allt i Baalbeks Akropolis är huvudingångens portal med dörrposternas mästerliga ornamentering och de vågräta friserna på sidorna. Särskilt en av dessa är en pärla i minutiös skulptur i sten. Det är Backus' symbol, ett vinranksmotiv, där amoriner leka bland yppiga druvklasar, och fåglar dricka ur höga bägare och där varenda tagg på bladen blivit utarbetad med den största noggrannhet. Hägrar vandra bland girlander och löv. En realistiskt framställd gräshoppa anfalles av en fågel, medan en annan fågel bär i sitt näbb en korg, som mottages av en människa. Backus uppträder med hela sin här av nymfer, satyrer och backanter, och i en större fris till höger se vi en hel offerprocession, som dock endast till en del blivit utförd.

Tempelsalen är 26,6 meter lång och 22,4 meter bred. Dess murytor äro rikt, men förnämt och värdigt dekorerade. På varje långsida resa sig sex väggfasta refflade kolonner, krönta med yppigt svällande kapitäl, vilkas bladspetsar i mycket stark relief äro böjda utåt och nedåt. Mellan kolonnerna äro grunda nischer eller blindfönster i två våningar, de nedre med halvrunda överstycken, de övre med spetsiga pediment. Helt säkert ha dessa nischer hyst statyer, fjorton på var långsida, men dessa ha av förgängelsen och förstörelseandan icke lämnats i fred.

På ömse sidor om ingången till tempelsalen leda fyrkantiga spiraltrappor upp till murkrönet, där panoramat över Akropolis ter sig under nya syn-

vinklar, i nya tjusande perspektiv. I trapphuset är det mörkt och svalt. Man blir nästan bländad då man träder ut i solljuset. Rakt under sig har man den åt vinguden helgade salen och där utanför ligger den döda staden, högtidlig och tyst som en dröm.

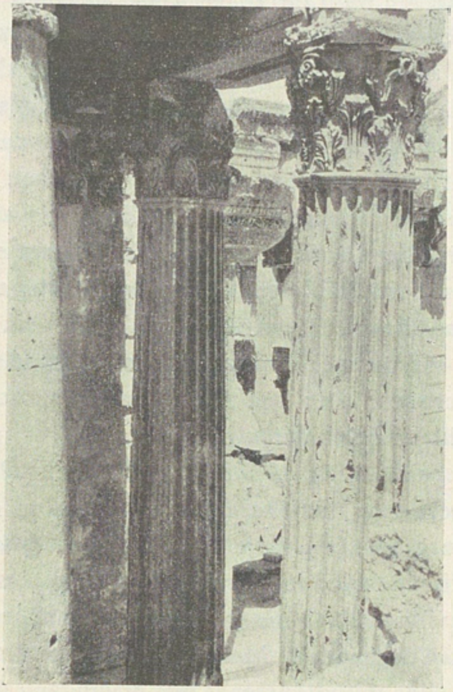

Ett par av Backustemplets kolonner. (Foto. förf.)

Vandringen i Akropolis är fullbordad, men man förstår att man nätt och jämnt hunnit att orientera sig. Det återstår intet annat än att börja om på nytt. På måfå uppsökas nya utsiktspunkter. Man klättrar upp på väldiga block, hopade över varandra. För varje steg framträda nya detaljer, väckande ny be-

undran, och man stannar eftertänksam vid den åtta meter långa monoliten av röd egyptisk granit. Hur har den kunnat föras till Baalbek? På skepp och sedan uppför den romerska vägen från kusten? Och här äro brottstycken av basilikans fris med det kristna korset i kransarna. En ödla rinner bort över stengolvet och försvinner i en gapande spricka efter

Detalj från ingången till Backustemplet. (Foto. L. Larsson.)

att hava sträckt på huvudet och orörlig dröjt ett ögonblick på randen.

Då aftonskuggorna falla över Akropolis, där man ännu tycker sig höra ekot av Hulagus och Timurs vilda skaror, gå vi långsamt över altargården, vars förnäma blockmurar ända in i halvsalarnas nischer äro fullklottrade med namn.

Till sist gå vi in i den lilla kammare vid den

sexhörniga förgården, där en bild av Jupiter förvaras. Ungdomlig och rak står guden mellan tvenne tjurar och är iförd en cylinderformig, rikt dekorerad pansarskjorta. På sina lockar bär han en krona av svällande sädesax, i högra handen håller han en piska och i den vänstra ett knippe av blixtar och ax — Jupiter Pluvius, som sänder regnet och låter åkrarnas äring mogna till skörd. Men här är han »Juppiter optimus maximus heliopolitanus», härskaren i solgudens stad, arvtagaren efter Helios, vars företrädare grekerna funno i assyriernas Baal.

III.

Till Damaskus.

Åtföljda av major Würth von Würthenaus närmaste man, löjtnant Wiland, som skulle tillbringa en kortare tjänstledighet hos sina föräldrar i den heliga staden, lämnade vi Baalbek på förmiddagen den 5 juli, tidigt nog för att även under nu rådande osäkra tågförhållanden hinna till Damaskus innan skymningen föll.

Den breda, fruktbara dalen mellan Libanon och Antilibanon faller långsamt mot sydväst, och vi nalkas småningom Litaniflodens lopp. På vidsträckta åkrar står säden bärgad i skylar, och kring talrika byar är trädgårdarnas grönska yppig och tät. I stäppen beta fårhjordar, och på stigar, som slingra upp mot Libanons sluttningar, skrida små karavaner. På kammens krön trotsar ännu ett snöfält sommarsolens glöd. Dit beger man sig från Baalbek för att på åsnor hämta snö, som säljes i basarerna. Man bryter upp vid middagstiden och är tillbaka nästa dags afton vid femtiden. Dock behöver man icke begiva sig ända upp på Sannins höjder, ty snö, som hopat sig i djupa skuggiga dalar, ligger kvar över sommaren. I filtsäckar föres den också, hårt packad, med järnvägen ned till varma trakter.

Från Rejak utgår en sidobana mot väster över Libanon till Beirut. Efter en timmes väntan lämna vi platsen med ett trupptåg. Alla vagnar voro proppfulla med nyinkallade rekryter och det såg mörkt ut för oss. Men den turkiske stationskommendanten var rapp i vändningarna. Han kastade ut ett dussin syriska karlar ur en kupé, som sedan ställdes till de båda österrikiska damernas förfogande. Löjtnant Wiland och jag inhystes i den redan förut trånga postkupén, där vi delade utrymmet med tre fezbärande tjänstemän och en massa brevsäckar.

Banan stiger först slingrande mot öster för att i en trång dal korsa de smärre bergskedjor, som ligga väster om och parallellt med Antilibanon. Här strömmar den lilla bäcken Jafufe, som nedanför Rejak förenar sig med Litani. Byn Jafufe ligger inklämd mellan kalkstensväggarna, men har dock utrymme nog för härliga trädgårdar, där man med välbehag lyssnar till den melodiska klangen av friskt porlande vatten. Ekar, plataner och vilda rosor smycka dalen och bryta av mot bergens gråa entonighet.

Snart vidgar sig den trånga hålvägen och vi komma ut i den breda längddalen mellan Antilibanon och de just korsade förbergen. Det förra bildar en klippig kam på vänster hand, de senare, till höger, äro lägre och mera avrundade. Här ligger Sargaja by och ett stycke längre söderut Es-Sebedani. Majsen står frodig och tät på ömse sidor, och kring byarna bilda akacior, aprikos-, äppel-, mullbärs-, valnöts- och andra fruktträd härliga lundar, och över dessa höja ståtliga pyramidpopplar sina spetsiga toppar. Till och med vin odlas här och var.

Jag har kartan framme och jämför henne med den gudomliga verklighet, som efter hand rullar upp sig på ömse sidor av banan. Det bär kännbart utför mot en av jordens berömdaste städer, Damaskus, och med stigande spänning iakttar jag den vackra dalväg, som genom bergen leder dit. Under tiden prata vi med tjänstemännen. En av dem har haft arbete på denna bansträcka i sju år, men i likhet med sina båda yngre kamrater uppbär han blott åttio francs i månadslön. Hur långt skall detta räcka, frågar han, då endast brödet för familjen går till två francs om dagen? Vid Bagdadbanan ha tjänstemännen icke blott högre löner, utan också betydande ålderstillägg.

På några av säckarna i vår kupé läsas orden: Deutsche Reichspost. Här liksom på vägen till Bagdad har man en förkänsla av Tysklands växande makt i orienten.

Nu svänger järnvägen mot sydost i en utomordentligt vacker, vild och pittoresk tvärdal genom Antilibanon. Här strömmar den lilla floden Barada, som förser Damaskus med vatten. Sedan vi stått en stund vid Tekkije by passera vi strax därnedanför ett brusande vattenfall och den kraftstation, som vid byn Suk Wadi-Barada driver Damaskus' elektriska spårvagnar och kommer lamporna att brinna på dess gator och i dess hus. Utsikten ned i daldjupet är praktfull. Under oss brusar Baradas klara, gröna vatten. Silverpopplar och fikonträd pryda stränderna. Fallet är mycket starkt. Det rister och knakar, då alla bromsar sättas till, och det tunga trupptåget vrider sig i kurvorna. En by upptar en liten vidgning och ligger omgiven av sköna trädgårdar. Vi glida

bullersamt genom en mycket kort tunnel. I dalbottnen utbreda sig hela småskogar av aprikosträd, och över deras runda, gröna kronor resa kalkstensbergen sina ljusa, ödsliga klippbranter. Någon gång öppna sig i dem grottors mörka mynningar, där människor säkerligen bott på sin tid, och där kanske ännu någon gång en vandringsman söker en fristad.

Vid foten av en hög, vild och vacker kam ligga byarna El-Hoseinije och Der-Kanun. Bortom dem tilltar grönskan och trädgårdarna bli allt yppigare. Man blickar in i djupa skogsvalv under popplar, plataner och andra träd. Man njuter i fulla drag av denna syn. En sådan rikedom har jag icke sett på länge. Det är ett enda fortlöpande band av trädgårdar och lundar, och vid sidan porlar bäcken i sin bädd av sand och grus. Mot den kompakta mörka grönskan avteckna sig silverpopplarnas vita stammar skarpt och effektfullt. Det doftar skog, fruktbarhet och mylla. Med välbehag inandas man denna luft, som stått och svalnat under skuggiga skogsvalv. Det gör gott för eljest bländade ögon att vila mot den gröna färgen och det är skönt att lyssna till Ain-Fidjes överflödande rika källa, som fördubblar Baradas vattenmängd och fyller Damaskus' behov av ypperligt dricksvatten.

Vid stationerna ha vi ett extra litet nöje i att betrakta våra medpassagerare soldaterna, av vilka de flesta, om uppehållet är långt nog, skynda ut ur sina kupéer för att ur Baradas flöde eller platsens pump fylla sina krus och pluntor med dricksvatten samt köpa äpplen, ägg och bröd av arabiska kvinnor. Dessa bära mörkblåa och röda, slitna dräkter, soldaterna tofflor, pösbyxor, västar, jackor eller rockar, fezer

eller turbaner i brokigt skrikande färger — ett härligt, ständigt skiftande och brådskande sällskap, ett rivande, knuffande och köpslående, ett spring och stoj, ett vimmel som i en myrstack. Men klockan ringer och den myllrande skaran rusar tillbaka till sina vagnar.

Mellan träden till vänster skymta här och var de gula, solbelysta klipporna fram som mellan kolonnerna i ett galleri. Men vi nalkas slutet av Antilibanon. Bergen avtaga i höjd. Dock äro vi alltjämt i Baradas vackra dal, som lämnar utrymme åt floden, banan, stora landsvägen och byarna med deras trädgårdar och fält. Dummar är en förstad rik på villor. Det är tydligt, att man är nära en metropol, och inom kort se vi kupolerna och minareterna i Syriens huvudstad.

Klockan är halv sex, då vi stanna vid Beramkestationen i Damaskus. Här taga vi farväl av löjtnant Wiland, som utan avbrott fortsätter mot söder, medan vi anförtro vårt bagage åt ett par syriska pojkar och några motsträviga åsnor och begiva oss till Hôtel Victoria vid Baradakanalen. Dess klassiske gamle värd, den stenblinde dalmatiern Pietro, förklarar i militäriskt befallande ton, att vi kunna få rum, om vi äro villiga att betala det höga pris han på grund av tidsförhållandena måste kräva, eller 75 piaster om dagen. Överflöd på rum har han ingalunda, ty de flesta ha rekvirerats av Djemal paschas stab.

Från en väldig, långsträckt vestibul, som på ett par ställen sväller ut till orientaliskt smyckade, luftiga salonger, leda dörrarna till de olika gästrummen. De österrikiska damernas rum, liksom också mitt, voro försedda med balkonger, från vilka man behärskade kanalgatorna, serajpalatset, Beramketrakten och bör-

jan av den gata, som leder mot nordväst till förstaden Salahije, där européer, muselmaner och kurder bo på Antilibanons sista höjd mot slättlandet. Det kan synas besynnerligt att jag i detta underbara land överhuvudtaget nämner en så trivial tillställning som ett modernt hotell. Jag gör det, ty vid denna boning har jag några mäktiga personliga minnen förknippade. Där lärde jag känna Syriens kraftfulle och duglige styresman, Djemal pascha, och där svävade jag mellan liv och död, då den perniciösa sumpfebern, malaria tropica, också till mig kom på besök.

Damaskus är asiatiska Turkiets största stad, ty då Smyrna vid världskrigets början ansågs hava minst 250,000 invånare, utom förstäderna, räknade Damaskus år 1912 300,000. Av sina stolta och rätt ohyfsade invånare, vilka till fyra femtedelar äro muhammedaner, anses staden också vara den äldsta på jorden, och det lär väl vara svårt att finna bevis mot riktigheten av detta påstående. Ty läget är sådant, att naturen själv tyckes föreskriva uppkomsten av en stad. Slätten El-Ghuta, vars bördiga mark bevattnas av Antilibanons strömmar, och där den största av dem, Barada, vid utträdet ur bergen delar sig i sju armar, vilka i sin ordning, enligt damaskenernas utsago, splittras i 365 kanaler till trettio tusen trädgårdar — är visserligen genom Libanons, Antilibanons och Hermons väldiga murar avskild från Medelhavet, men ligger å andra sidan vid själva kusten av den Syriska öknens hav, som blott är en del av hela det inre Arabien, och som därför nu liksom i forntiden har minst samma betydelse för Damaskus som Medelhavet för Tyrus och Sidon, Beirut och Jaffa. Ty liksom fartygs kölar

Damaskus från Salahije. I fjärran Syriska öknen. (Foto. L. Larsson.)

plöjt det stora havets vågor alltsedan den feniciska tiden, så drogo över öknens hav, långt innan Thotmes III för snart fyra tusen år sedan erövrade Damaskus, stora handelskaravaner till denna stad, kommande från Egypten, Jemen och Nedjd, från Babylon, Ninive och Mindre Asien.

Man måste ha prövat den Syriska öknens hopplösa ödslighet och kvävande sommarhetta för att förstå vad det vill säga att från de ändlösa vägarna från Der es-Sor, Bagdad eller Nefud äntligen under den nedgående solen i väster skönja konturerna av Hermon och Antilibanon. Ridande sina höga, ljusa, förnöjsamma dromedarer nalkas beduinerna med längtan och spänning Esch-Scham, Syriens förstling, huvudstaden i Surijas vilajet mellan Taurus och Egypten, pärlan i »det vänstra landet». Beduinerna nalkas. De passera flacka kullar, vilka från Salahijes sluttningar knappast synas som låga, skära kupoler i öster. De äro vid randen av de båda träskartade sjöarna Bahret el-Ateibe, där Barada och andra vattendrag tömma sitt överskott, och från vilka avståndet till Damaskus blott är tre svenska mil. Det är ännu halvannan mil kvar till trädgårdarnas yttersta gräns. Men snart synes den mörka randen vid bergets fot. Den växer, den tätnar till ett mäktigt bälte av grönska, och över aprikosträdens välvda kronor resa moskéerna sina kupoler och minareter mot höjden. Ännu en stund och de resande rida in under de första trädens skugga. Vilken hugsvalelse efter veckor, kanske månader i glödande sol! De rida genom trädgårdar, parker och lundar, genom blomster- och köksträdgårdar, de rida utmed bördiga åkerfält och i ståtliga poppelalléer. De fröjda

sig åt vattnets porl i kanalerna vid fikonträdens rötter och glädja sig åt de gyllne aprikoserna och granatäpplena, åt de saftiga druvorna och de välsmakande valnötterna. Där ha odlare och åkerbrukare sina kojor och skydda med gråa lermurar sina skatter. Dit lustvandra under sommaren damaskenerna, och där besjöngo fordom de arabiska skalderna Esch-Scham, den härliga stad, där man redan på jorden kunde få en försmak av paradisets fröjder.

På tre sidor är Damaskus omgivet av berg. I väster resa sig de kedjor, som förbinda Hermon med Antilibanon, vilket sistnämnda även sträcker sina förgreningar som ett skydd mot nordanvinden. Den södra horisonten stänges av vulkaniska kullar. Endast i öster, mot Syriska öknen, är landet öppet. Damaskus ligger som vid kusten av en vik från ökenhavet och till denna hamn styra ödemarkens skepp, dromedarerna, sina kosor. Här går gränsen mellan kulturen och de ändlösa, förtorkade nejder, där endast fattiga stäppväxter föra ett tynande liv. Här låg Syriens, ja, hela medelhavsvärldens yttersta förpost på vägen till Indien och den fjärran östern. Damaskus är orientens öga, lär kejsar Julianus hava yttrat. Tre stora karavanvägar utgingo härifrån mot olika håll. I sydvästlig riktning färdades man genom Galileen till Egypten. Mot öster gick vägen till Bagdad, och i den södra stadsporten, Allahs port, begynte pilgrimerna sin »hadsch» eller vallfart till Mekka. Ännu helt nyligen, innan Hedschasbanan var fullbordad, följde tusentals rättroende den heliga dromedar, som i guldbeslagna kistor bar sultanens skänker till profetens stad. Nu vandrar karavanen blott till Mejdans järnvägsstation

i Damaskus, varifrån pilgrimer och skänker föras vidare på banan. Men staden är därför inom den muhammedanska världen omgiven av ett skimmer av helighet: där börjar pilgrimen den viktigaste handlingen i sitt liv, resan till de minnesrika orterna.

Från sina trädgårdars djup har Damaskus bevittnat alla de världshistoriska händelser, som under fyra tusen år gått fram över Syrien. Civilisationer och kulturer ha kommit och gått efter att för en tid hava satt sin prägel på detta land. Raser och religioner ha som vågor sköljt över Främre Asien för att i sinom tid efterföljas av nya vågor. Men Damaskus står ännu kvar, orubbligt som klippan i ett upprört hav, trotsande förgängelsens lagar. Och denna stad är ännu alltid blomstrande och ung. Den är som en evighetslampa, vars låga väl kan tyna, men aldrig slockna och som tid efter annan flammar upp på nytt till världshistorisk glans.

Var är det rika Memphis nu, var är det stolta Ninive och det strålande Babylon! De hava alla i sin tur underkuvat Damaskus, men profetiorna ha gått i uppfyllelse över dem, medan livet alltjämt pulserar på gatorna i Esch-Scham. Damaskus var en uråldrig stad, då andra syriska storstäder grundlades. De hava slocknat och dött sedan tusentals år. I Baalbek, Palmyra och Petra finnas endast ruiner kvar. Men i Damaskus' basarer mötas ännu köpmän från tre kontinenter, från Sudan och Nubien, från Indien, Persien och Arabien, från Turkiet, Grekland och Italien och från förskingringens evigt vandrande folk.

Även i Bibeln möta vi ofta namnet på denna odödliga stad. I 1. Konungaboken (11: 23) berättas,

att i konung Salomos tid (1033—976) en viss Reson samlade folk omkring sig och blev hövitsman för en strövskara. »Dessa drogo därefter till Damaskus och slogo sig ned där och gjorde sig till herrar i Damaskus. Denne var nu under Salomos hela livstid Israels motståndare och gjorde det skada...» Damaskus förblev då ett oberoende konungarike.

I samma bok (15: 18) beröres Israels nordliga rikes förhållande till konungen i Damaskus och längre fram (20: 34) berättas, hur Ahab, Israels konung, besegrade Ben-Hadad, konungen i Aram (Damaskus) och tog honom upp i sin vagn. Och Ben-Hadad sade: »De städer, som min fader tog från din fader, vill jag giva tillbaka, och du skall för din räkning få anlägga gator i Damaskus, såsom min fader fick göra i Samaria.» I åttonde kapitlet (v. 7) läsa vi, hur Elisa förutsäger Hasaels blivande konungavärdighet i Damaskus: »Och Elisa kom till Damaskus, under det att Ben-Hadad, konungen i Aram, låg sjuk. När man nu berättade för denne, att gudsmannen hade kommit dit, sade konungen till Hasael: 'Tag skänker med dig och gå gudsmannen till mötes och fråga Herren genom honom, om jag skall tillfriskna från denna sjukdom.' Så gick då Hasael honom till mötes och tog med sig skänker, allt det bästa som fanns i Damaskus, så mycket som fyrtio kameler kunde bära.»

Före och efter denna tid lydde Damaskus under Juda. »Och när araméerna från Damaskus kommo för att hjälpa Hadadeser, konungen i Soba, slog David tjugutvå tusen man av dem. Och David insatte fogdar bland araméerna i Damaskus; och araméerna blevo Davids tjänare och förde till honom skänker»

(2 Sam. 8: 5, 6). Men sedan Jerobeam II blivit konung i Israel återvann han »den del av Damaskus och Hamat, som en gång hade tillhört Juda» (2. Kon. 14: 28).

Sedan den lysande innehavaren av Assyriens ärorika tron Tiglat-Pileser IV (745—727) underkuvat Babylon och därstädes antagit namnet Pul och titlarna konung av Babylon och konung av Sumer och Akkad, öppnade han härtåg mot nästan alla Syriens kungar. I sina inskrifter förmäler han, att han i tribut uppburit guld, silver, bly, järn, elefanthudar och annat från en rad av furstar, bland dem konungarna Resin av Damaskus, Menahem av Samaria, Hiram II av Tyrus, Inil av Hamat och drottning Sabibi av Arabien. Den israelitiska konungen Menahem förödmjukades sålunda på samma gång som konung Resin av Damaskus. I 2. Konungaboken (15: 19) heter det: »Och Pul, konungen i Assyrien, inföll i landet; då gav Menahem åt Pul tusen talenter silver, för att han skulle understödja honom och befästa konungadömet i hans hand... Så vände då konungen i Assyrien tillbaka och stannade icke där i landet.»

Även Juda rike hemföll åt vasallskapet. Menahems son Peka och konung Resin av Damaskus uppfordrade judakonungen Ahas att ingå förbund med dem, men då han vägrade, hotade de hans huvudstad, Jerusalem, med belägring. I sin nöd bönföll Ahas den assyriske storkonungen om hjälp. Tiglat-Pileser gjorde sig ett nöje i att skyndsamt uppfylla judakonungens önskan. Han inneslöt Damaskus, som efter Resins död år 732 förvandlades till en assyrisk provins. Även en del av Samaria besattes, och dess öde fullbordades under Tiglat-Pilesers närmaste efter-

trädare, Salmanassar IV och Sargon II. Härom säger den assyriske storkonungen kort och gott i kilskrift: »Samaria belägrade och erövrade jag och bortförde 27,290 av dess invånare som krigsfångar.» Imirisu är assyriernas namn på konungariket Damaskus och Dimaski är stadens namn.

Bibeln (2. Kon. 16: 5 o. f.) skildrar dessa för Syrien och icke minst för Damaskus så omvälvande händelser i följande ord: »På den tiden drogo Resin, konungen i Aram (Damaskus) och Peka, Remaljas son, Israels konung, upp för att erövra Jerusalem; och de inneslöto Ahas, men kunde icke erövra staden... Men Ahas skickade sändebud till Tiglat-Pileser, konungen i Assyrien, och lät säga: 'Jag är din tjänare och din son. Drag hit upp och fräls mig från Arams konung och från Israels konung, ty de hava överfallit mig...' Och konungen i Assyrien hörde på honom; konungen i Assyrien drog alltså upp mot Damaskus och intog det och bortförde folket till Kir och dödade Resin. Då for konung Ahas till Damaskus för att där möta Tiglat-Pileser, konungen i Assyrien. Och när konung Ahas fick se altaret i Damaskus, sände han till prästen Uria en avteckning av altaret och en mönsterbild till ett sådant, alldeles såsom det var gjort. Sedan byggde prästen Uria altaret; alldeles efter den föreskrift, som konung Ahas hade sänt till honom från Damaskus, gjorde prästen Uria det färdigt, till dess konung Ahas kom tillbaka från Damaskus. Då nu konungen kom hem från Damaskus och fick se altaret, trädde han fram till altaret och steg upp till det.»

Och om Samarias öde under konung Hosea heter

det (2. Kon. 17: 3 o. f.): »Mot honom drog den assyriske konungen Salmanassar upp; och Hosea måste bliva hans tjänare och giva honom skänker. Men sedan märkte konungen i Assyrien, att Hosea förehade stämplingar, i det att han skickade sändebud till So, konungen i Egypten, och icke, såsom förut, vart år sände skänker till konungen i Assyrien. Då lät konungen i Assyrien inspärra honom och hålla honom bunden i fängelse. Ty konungen i Assyrien drog upp och angrep hela landet och drog upp mot Samaria och belägrade det i tre år. I Hoseas nionde regeringsår intog konungen i Assyrien Samaria och bortförde Israel till Assyrien och lät dem bo i Hala och vid Habor, en ström i Gosan, och i Mediens städer.»

Dessa stormar, den tidens världskrig, gingo fram över Syrien för 2,650 år sedan, ungefär samtidigt med Roms grundläggning. Men samma lagar gälla ännu i dag. Om Damaskus, Samaria och Juda hade hållit tillsammans mot en gemensam storfiende, så hade de betytt något mot hans härskaror, hans hästar och stridsvagnar. I stället inbjödo de själva den främmande inblandningen i sina inre angelägenheter och mot varandra. Och detta var vad Assyrien önskade. Det erövrade dem alla tre i tur och ordning. Och efter Damaskus' fall fann också Egypten anledning att blanda sig i Främre Asiens politik.

Samma förevändning av pacifistiska strävanden i gränsområden har England begagnat vid utbredandet av sitt välde över Indien, och Ryssland vid underkuvandet av Sibirien och Centralasien, vid Polens förstöring, vid Sveriges och Turkiets sönderslitande.

I nästan rytmisk takt gå världshistoriens vågor

Muhammedanska gravar i Damaskus. (Foto. L. Larsson.)

4.

fram över det sagolika Damaskus, som var urgammalt redan den dag staden vid Tibern uppstod. Låt oss dröja vid ännu ett par av dess stormiga minnen.

Efter slaget vid Issus år 333 skickade Alexander de tessaliska ryttarna och andra truppförband under Parmenion uppför Orontes till Damaskus' erövring. I denna Cœlesyriens huvudstad hade storkonungen Darius sitt harem, sin krigskassa och hela sin dyrbara hovstat. Staden, dess invånare och skatter föllo genom den syriske satrapens förräderi i Parmenions händer. Bland fångarna voro sändebuden från Aten, Sparta och Tebe, och bytet var oerhört. Sändebuden, befallde Alexander, skulle skickas till honom, men allt det övriga skulle under bevakning kvarhållas i Damaskus.

Under de närmast följande seklen gick staden ur hand i hand. Så lydde den tidtals under Ptoleméerna, år 112 tillika med Fenicien under Antiochus Cyzicenus, år 85 under Aretas, konung av Arabien, som också blev konung av Damaskus, under den armeniske konungen Tigranes och under den romerske generalen Metellus. År 64, då Pompejus uppehöll sig där, blev Damaskus en romersk provins. Som sådan blomstrade den och även dit spred sig det grekiskt-romerska inflytandet. Dit samlade sig talrika judar, och dit riktade araberna sina rovgiriga blickar. Utan tvivel hade Damaskus redan då det rykte, som ett årtusende senare utgjorde dess berömmelse, nämligen att vara en kulturens och vetandets härd och därtill en av österns största och rikaste handelsstäder, vars karavaner gingo till Egypten och Arabien, till Babylon och Persien.

Men under de århundraden, då Europa rådde över Syrien och grekiskt-romersk kultur behärskade världen, var och förblev det av grekerna år 330 f. Kr. grundlagda Antiokia Asiens förnämligaste stad, den romerska legatens i Syrien residens och längre fram de kristnas huvudstad. Då kom Damaskus i andra rummet — det låg för långt borta från de stora kulturhärdarna. År 635 föllo båda städerna i Islams segersälla händer. Och därmed bands Damaskus ända till våra dagar vid det heliga Mekka genom Derb elhadsch eller pilgrimernas väg. Sedan dess har det en gång så lysande Antiokia gått tillbaka, upptar knappt en tiondedel av sin forna areal och har blott en elftedel av Damaskus' invånartal. Men Damaskus blomstrar ännu stolt och rikt som förr, oberört av århundradenas flykt och världshistoriens omstörtningar.

I årtusenden hade Esch-Scham under växlande öden bestått, men aldrig hade staden uppnått en sådan glans och härlighet som under det sekel, då de mäktiga och lysande Omajjaderna behärskade världen. Deras huvudman, Moawija ibn abi Sufjan, ståthållare i Syrien, lät år 660 i Jerusalem hylla sig som kalif och gjorde Damaskus till sitt residens. Redan som ståthållare under Omars kalifat hade han börjat striden mot bysantinerna. De feniciska kuststäderna hade han erövrat. År 655 hade han vid lyciska kusten med sin flotta i grund besegrat kejsar Konstans. Sitt mål, Konstantinopels erövring, nådde han dock aldrig, men hans ståthållare framträngde ända till oceanen i väster. Bland de kristna var han avhållen på grund av sin fördragsamhet mot dem.

Efter hans död år 680 följde flera kortlivade kalifer varandra. Samma strider som nu under världskriget rådde även då om Mekka, då motkalifen Abdallah ibn es-Subeir höjde upprorsfanan, men underkuvades 692.

I det arabiska riket hade förr alltid använts bysantinskt mynt. Kalifen Abd el-melik präglade arabiskt skiljemynt i Damaskus. Hans efterträdare Walids härar erövrade Samarkand och Bukhara och framträngde i öster ända till Multan i Indien, och i väster övergingo de år 711 Gibraltar sund för att giva dödsstöten åt västgotiska riket, då den siste konungen, Roderik, stupade.

Vilken glans låg icke över kalifen Walids endast tioåriga regeringstid! Och vilka nyheter om odödliga segrar fördes icke då av kurirerna till hovet i Damaskus! Som sagor ur tusen och en natt synas nu dessa meteorlikt lysande bedrifter av ett folk, som i vår tid förlorat sin självständighet och försvunnit i sina öknars djup. Av deras slocknade storhet är intet annat kvar än huvudstaden, det eviga Damaskus.

Även såsom byggherre har kalifen Walid förhärligat sitt minne och sitt namn. Han uppförde i Damaskus Omajjadmoskén, ett av den muhammedanska världens mest berömda gudshus. Den plats, där moskén reste sina minareter och pelargångar, var sedan urminnes tider invigd åt överjordiska makter. I hednisk tid stod där ett tempel, som av de romerska erövrarna ombyggdes i samma stil som soltemplet i Palmyra. På ett par ställen äro de gamla romerska kolonnerna med sina kapitäl och delar av arkitraven ännu i behåll. Kejsar Theodosius I (379—395) lät

Omajjadernas moské.

förvandla detta tempel till en kristen kyrka, som uppkallades efter Johannes Döparen — icke efter den apostel, vars namn i högre grad än alla andra kristna är förbundet med Damaskus. Då staden år 635 belägrades av araberna under Abu Ubeida, lyckades en av deras härförare, Khâlid ibn Walid, att överstiga muren och öppna den östra stadsporten för sina trupper. Grekerna gåvo sig då och öppnade frivilligt de övriga portarna, där belägringshärens olika avdelningar lågo. Dessa mötte vid det kristna templet Khâlid och hans skaror, och därför beslöts att endast den östra sidan av helgedomen skulle anses erövrad, under det att de kristna fingo behålla den västra hälften för sin gudstjänst, emedan de icke gjort motstånd. Den store kalifen Walid tillbytte sig även den kristna delen av kyrkan mot det att församlingen fick bekräftelse på äganderätten till flera andra kyrkor i och omkring staden. År 705 började han ombyggnaden av den gamla basilikan. Intet sparades för att åstadkomma den mest överväldigande prakt. De nödvändiga medlen anskaffades från provinserna. Grekiska arkitekter och konstnärer inkallades från Konstantinopel. Man plundrade gamla romerska minnen i Syrien på kolonner, och de dyrbaraste mosaiker, marmorplattor och guldornament begagnades till den inre utsmyckningen. Tempelhallen bildar en jättelik rektangel, ett mittskepp och tvenne sidoskepp, skilda från varandra av två rader korintiska kolonner. Mycket av den ursprungliga muhammedanska härligheten har försvunnit, men man beundrar ännu den i södra muren befintliga bönenischen, ett mästerverk i mosaik och sten, samt Johannes Döparens grav, ett sarkofaglik-

nande cenotafium av marmor under en särskild liten dom med gallerfönster i marmor. Över denna kristna helgedom svävar Islams förgyllda halvmåne. De färgade glasfönstren, de vackra korintiska kapitälen, och framför allt araberna, som i sina klädsamma österländska dräkter röra sig på halmmattorna, fängsla också vår uppmärksamhet. Då jag första gången från bokhandlarnas breda, svala och mörka basargata, genom den gamla portiken i väster kom in på den kolossala moskégården, strålade dess dubbla arkader av tusentals oljelampor i ramasankvällen och från de tre minareternas balkonger lyste likaledes lampornas gula ljuslågor. Och då man trädde in i tempelhallen, mötte blicken detta brokiga liv, dessa troende från gator, basarer och byar och dessa alltid lika färgglada, och vackra grupper av stolta, värdiga och behärskade orientaler. Där stod en schejk vid en av kolonnerna och berättade för en andäktigt lyssnande skara om profetens lärjungar. Där sutto gråskäggiga araber från öknarnas djup och samtalade i viskande ton, och där gingo långväga främlingar, kanske från Jemen eller Oman omkring och beundrade prakten i Esch-Scham och det festliga skenet från lamporna, som också härinne tändes till aftonens bönetimme.

Över den gamla basilikans kors reser sig på ett åttahörnigt underlag den höga kupolen, i vars valv namnen på de fyra första kaliferna, Abu Bekr, Omar, Otman och Ali i de troendes ögon och för deras öron klinga som en islamismens segerhymn. Men över en portal i den södra muren, vilken, liksom det sydöstra tornet och den västra portiken, förblivit oförändrade från kejsar Theodosii tid, läser man en gam-

mal grekisk inskrift: »Ditt rike, o Kristus, är ett rike för alla evigheter, och ditt herradöme varar från släkte till släkte.»

Frälsarens namn är också på ett annat sätt förknippat med Djami el-Umawi eller Omajjadernas

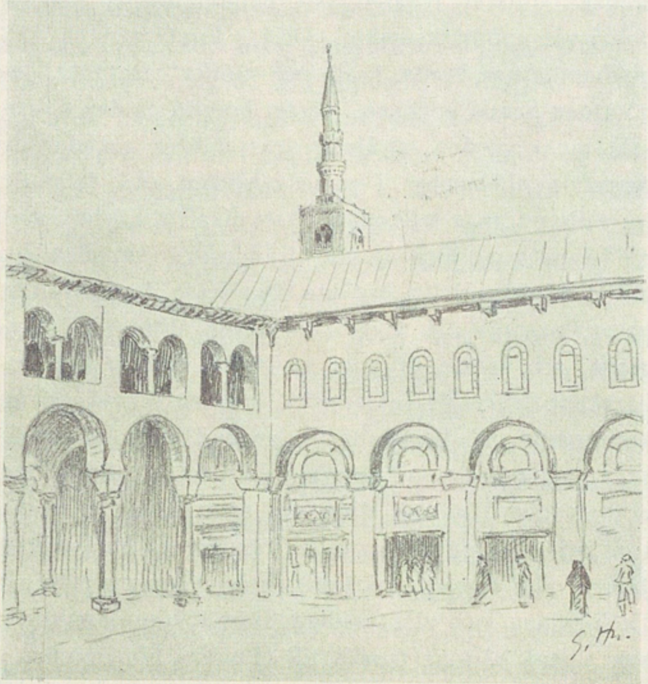

Jesusminareten på Omajjadernas moské i Damaskus.

moské. Den sydöstra minareten, som från det antika, fyrkantiga tornets krön riktar sin smäckra spira mot stjärnorna, kallas nämligen Medinet Isa eller Jesusminareten. Då den yttersta dagen nalkas, skall, enligt en sägen i Damaskus, den falske Messias, Antikrist, komma från Khorasan till Jerusalem med ett följe

av sjuttio tusen judar. Och han skall utropa sig såsom Messias. Men då svävar från himmelens sky Jesus ned till det högsta galleriet på Medinet Isa och vandrar sedan i människohamn till Jerusalem. Där hämtar han tre stenar och går ned till Jordan. Den första stenen kastar han i Abrahams Guds namn mot Antikrist, den andra i Isaks och den tredje i Jakobs Guds namn och dödar Antikrist. Förskräckta dölja sig judarna bakom kullar och block, men till och med stenarna och marken skola ropa högt och förråda deras gömslen, och de skola alla dödas. Sedan går Jesus åter upp till Jerusalem för att där regera i ett fridens rike. När han för andra gången dött den lekamliga döden, då är den yttersta domens timme slagen.

Låtom oss återvända till den dynasti, som i moskén förevigat sitt namn. Den led mot sitt slut. Kalifen Hischams ståthållare i Spanien, Abd er-Rahman, besegrades 732 vid Poitiers av Karl Martell. Efter Hischams död höll Walid II sitt intåg i Damaskus, och i samma stad hyllades hans efterträdare Merwan 744. Sex år senare slocknade Omajjadernas dynasti och därmed också Damaskus ära av att vara huvudstaden i ett världsrike. Den andra Abbasidiska kalifen, Mansur, flyttade nämligen sitt residens till Bagdad.

Under de följande seklen gick herraväldet över Damaskus ur hand i hand. En tid förblev det under de egyptiska Tuluniderna, en annan under Seldschukernas turkiska nomadstammar. De första korsfararna, som 1097 kommo till Syrien, funno landet styckat mellan flera seldschukiska emirer. Mot dem

kämpade frankerna förgäves för att vinna herraväldet över Damaskus. År 1154 kom Syrien under den kloke och rättrådige Nureddin, som i hög grad ägde den hos jordens store mycket sällsynta egenskapen att glömsk av sig själv blott tänka på sitt rikes och sina undersåtars välfärd. Det var Nureddins emir, kurden Ejjub, som erövrade Damaskus. Ejjubs son, Saladin, sökte göra sig oberoende av Nureddin. Under rustningarna mot sin olydige vasall dog Nureddin 1174. Sedan hans son Ismail flyttat residenset till Aleppo, ryckte korsfararna mot Damaskus, men förekommos, samma år, av Saladin.

Korsfararnas besegrare, den berömde sultan Saladin dog i Damaskus den 4 mars 1193. Omedelbart utanför Omajjadmoskéns nordvästra hörn finna vi i en park Kabr Salah-ed-Din eller Saladins grav, ett vackert mausoleum med välvt tak. Gravhallens väggar äro i utsökt smakfulla mönster prydda med fajans i blått och vitt och cenotafiet är av vit marmor, dels skulpterad i blomstermotiv, dels med fina, diskreta inläggningar i olika färgade stenar. Över huvudets kortsida står sultan Saladins turban på en duk av grön sammet med guldfransar och där bredvid, inom glas, en silverkrans, år 1898 nedlagd av kejsar Wilhelm. Kejsaren har också visat sin beundran för den store sultanen genom att pryda graven med en dyrbar silverlampa, svävande över vården. Vid sidan av segraren vilar under ett enklare monument hans minister. I gravkammaren sitter ständigt en präst och läser böner över den hänsovne.

En gång då jag ritade en hastig interiör av graven, inträdde två förnämliga män med aristokratiska

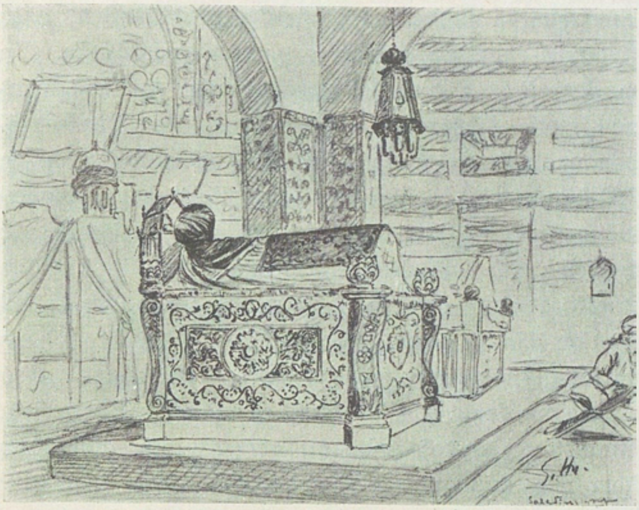

Sultan Saladins grav i Damaskus.

drag. Med flathänderna lagda över varandra på bröstet gingo de, i lutad hållning, långsamt fram till cenotafiets huvudgärd, där de, stående bredvid varandra, förrättade en kort andakt. Den äldre mannen kunde vara femtio år gammal. Hans blick var lugn, vänlig och värdig, hans näsa hade en ädel böjning och hans täta, spetsiga skägg var ännu svart. Över axlarna bar han en tunn svart »kumbez» eller mantel och på huvudet en vit, guldstickad sidenturban. Han skall säkert i sinom tid bli omtalad. Ty han var den av turkiske sultanen nyutnämnde scheriffen av Mekka. Den andre, knappt trettioårig, en högrest, imposant gestalt med blixtrande, svarta ögon och helt och hållet klädd i tunt vitt siden, var scheriffens son, sultanens måg. Honom träffade jag dagen därpå hos tyske konsuln och hade tillfälle att beundra

hans skarpa inblick i europeiska förhållanden, hans flytande engelska och hans ganska goda tyska. En märkvärdig, en historisk resa var det de båda männen stodo i begrepp att företaga. Med Hedschasbanan skulle de fara till Medina. Därifrån hade de 360 kilometer berg och stenöken till Mekka. Engelsmännen hade gjort det skickliga och väl beräknade schackdraget att landsätta trupper i Djidda och framföra dem den blott åtta mil långa vägen till Mekka, där de bistått den rebelliske scheriffen i hans oavhängighetskamp mot sultanen av Turkiet. Den som äger den världsliga makten i Mekka har också, åtminstone psykologiskt, ett oerhört inflytande över hela den muhammedanska världen. Den med tillhjälp av engelska bajonetter upphöjde och försvarade nye kalifen är blott en verkställare av engelska planer på väldet över Islams värld. Hur länge denna härlighet skall räcka är en annan fråga. Den vilar för visso på ändå skörare fötter än det britanniska världsväldet självt. I dag räcker det nya engelska kalifatet från Sundaöarna till Herkules' stoder, och sultanens makt har upphört i Mekka. Men hur blir det i morgon! Hur går det när Storbritanniens prestige är förstörd, medan Turkiet står vid det orubbliga Tysklands sida! Den nye scheriffen, som före sin resa ägnade sultan Saladins minne sin hyllning, skall bygga sitt höga ämbete på en mera rättfärdig bas än den upproriske.

Nureddin, nämnd i det föregående och sultan Saladins företrädare, ligger liksom denne begravd i Damaskus. Hans grav är egendomligt nog förlagd till klädesbasaren, Sok el-Khaijatin, i vars bodar

europeiska tyger ligga hopade, och där kvinnor och män, särskilt före årets stora högtidsdagar, förnya sina dräkter. Mitt på fåfängans marknad stannar man plötsligt vid förgängelsens port. Endast rättroende äga tillträde. Vi få nöja oss med att genom ett gallerfönster kasta en blick in i den slumrande sultanens gravkammare.

Hårda öden väntade ännu Damaskus. År 1260 erövrades staden av mongolerna under Hulagu kan, som beskyddade de kristna och lät dem behålla sina kyrkor. Men då den egyptiske mamlukfursten Kutus kort därpå återtog staden, plundrades de kristnas kloster, och Jakobiternas och den heliga jungfruns kyrkor jämnades med jorden. År 1300 togs staden av tatarerna under Gasan kan och i sekelskiftet mellan 1300 och 1400 föll Timurs tunga hand över Damaskus. Han hade farit fram med exempellös grymhet och vid Aleppo uppfört segerpyramider av tjugu tusen människohuvuden. Hans underhandlare som skickats till Damaskus dödades av stadens guvernör. Själv rönte han vid dess murar större motstånd än han väntat. Han tog då sin tillflykt till en list, i det han lovade att draga sina färde, om man åt honom överlämnade skänker värdiga en tatarfurste. Stadens styresmän begåvo sig med sina håvor till Tamerlans tält och fingo i utbyte hans löfte att intet ont skulle vederfaras invånarna. Sedan man i Omajjadmoskén läst böner till Allah, öppnades stadsporten för att släppa in en officer, som kom med förevändningen att övervaka ordningen bland de tatariska trupper, som skulle följa honom. Tacksamt över denna omtanke skickade folket nya gåvor till Tamerlan,

som då låtsade den största vrede. De hade givit honom blott en million guldstycken och han begärde tio millioner. Citadellet gav sig icke. Då byggde tatarerna invid dess sida upp lika höga träställningar för att därifrån angripa garnisonen. Men denna övergöt ställningen med nafta och satte eld därpå. Till slut lyckades det dock att taga även fästet och Damaskus var förlorat.

Stadens omätliga rikedomar, vapen- och ammunitionsförråd togos, kvinnor skändades och de rysligaste grymheter utövades mot alla. Efter åttio dagars uppehåll drog Tamerlan sina färde från den brinnande staden. Bland annat byte han medförde voro alla silkesvävare, porslinsmakare, glasblåsare och framför allt de berömda vapensmederna, som ensamma kände de fina damaskenerklingornas hemlighet. Henrik III:s av Kastilien ambassadör till Tamerlans hov i Samarkand, Ruy Gonzalez de Clavijo, berättar i sin reseskildring om dem. I Damaskus har sedan dess det ädla vapensmidet spårlöst försvunnit, men utövas ännu i dag i Timurs gamla huvudstad.

Den 12 oktober 1516 drog osmanernas sultan, Selim I, Egyptens erövrare, in i Damaskus, som sedan dess förblivit huvudstad i Syriens turkiska vilajet.

IV.

Paulus i Damaskus.

Den främling, som en aftonstund, kort före solnedgången, beger sig upp till byn eller förstaden Salahije, på sin tid befolkad av utvandrare från Turkmenien och Georgien, från Kreta och Algier, skall aldrig glömma den tavla, som därifrån upprullar sig för hans ögon, då han riktar sina blickar mot öster och sydost. Ju högre upp han kommer på sluttningen av Djebel Kasim, desto mera omfattande spänner panoramat sina gränser, tills de fjärran i öster, där natten står på lur i beduinernas hemvist — den gåtfulla Syriska öknen, tyckas smälta tillsammans med himlen i matta, försvinnande toner.

Än en gång beger jag mig dit. Vid min fot utbreder sig en begravningsplats, under vars vårdar de avsomnade bida uppståndelsens dag, då de till fots och till häst skynda ur sina gravars sköte till paradisets väntande fröjder.

Vid kullens bas ligger den långsträckta byn med sina ljusa hus och sina minareter liksom en stad vid Mindre Asiens kust. Ty där Salahije slutar, börjar de tusen yppiga och täta trädgårdarnas böljande hav, som behärskar panoramat och först långt bort i öster

övergår i ökenrandens flacka, skära och svagt brandgula kuperingar.

Mitt i detta hav av mörk, kompakt grönska ligger den odödliga staden med sina vita, gula och rosafärgade hus och sina oräkneliga bönetorn och kupoler, skarpt belysta av den nedgående solen. Damaskus ligger där som en ö, besjungen av lagergröna vågor. Närmast åskådaren sväller den gamla stadens huvudmassa. Men från den punkt, där moskén Djami el-Ideir är belägen och den begravningsplats, där Muhammeds dotter Fatima är jordad, börjar den tämligen nya stadsdelen El-Mejdan, känd för sina grovsmeder och spannmålsförsäljare, och sträcker sig oändligt lång och smal emot söder.

Om man nu dröjer en stund, skall man icke undgå att bli rov för de mäktigaste intryck. Man ser, hur Djebel Kasim långsamt insveper Salahije i sin skugga, tills endast minareternas spetsar lysa. Sedan mörkna trädgårdarna, och Damaskus nyss så ljusa, glada toner dämpas. Aftonrodnaden, som förgyllde bönetornen och kupolerna, slocknar, och konturerna suddas ut efter hand. Men i stället tändas oljelamporna på moskéernas runda gallerier, och medan natten gör sitt intåg, smyckar sig Damaskus som till fest, och hela staden tindrar i otaliga ljus.

Allt är så stilla. Man finner sig omgiven av samma tystnad som de döda i gravarna på sluttningen. Icke ett ljud av det brusande bullret, som just nu efter ramasandagens fasta vaknar till liv i basarerna, når hit upp till kullen. Man tror sig blott förnimma suset av seklernas vingslag och ekot av de nästan rytmiskt regelbundna världshistoriska vågor, som i årtusenden

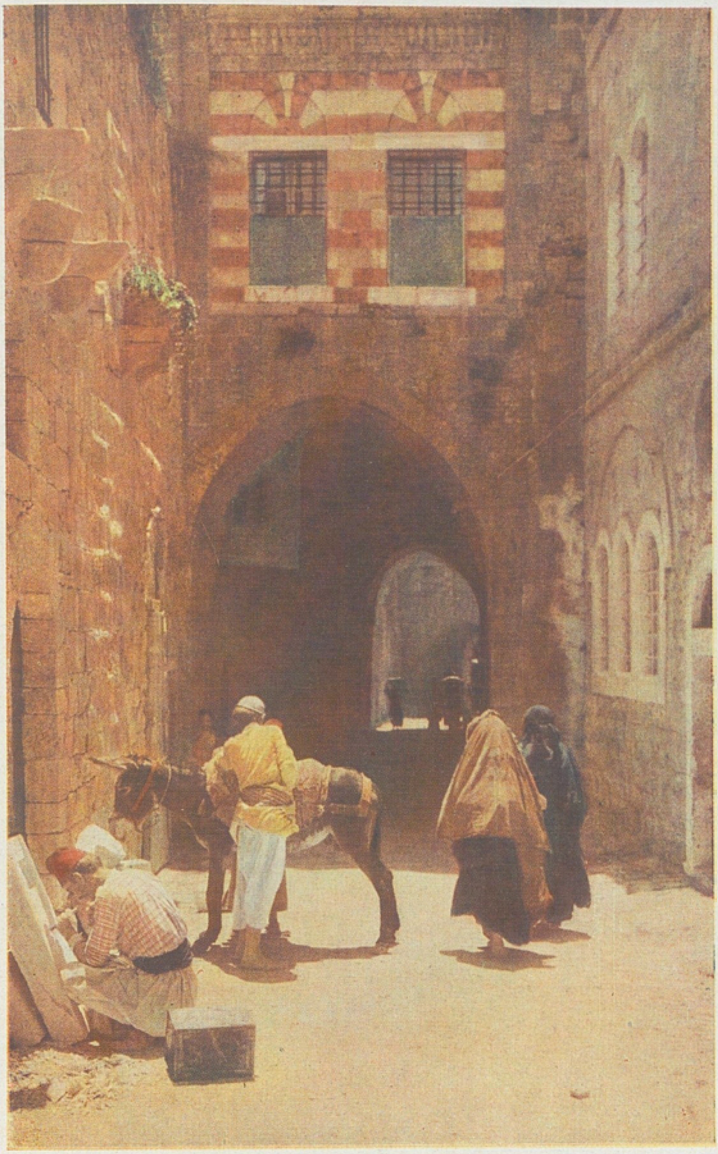

Gata i Jerusalem.
(Foto. L. Larsson.)

gått fram över den åldriga staden. Man hör rasslet av Tiglat-Pilesers stridsvagnar, Parmenions ryttare och Metellus' romerska legioner, och man hör de dova hovslagen efter Hedschas stolta ston, då de bära arabiska kämpar till erövringen av Esch-Scham. Så växer i hjärtat av staden Omajjadmoskén upp på kristen och romersk grund, detta praktfulla tempel, vars torn efterbildats i Sevilla, Venedig och Cremona. Nya sekel susa över staden, som i Saladins dagar blir en vetandets och lärdomens härd. Då korsriddarnas vapenskrammel tystnat, översvämmas Damaskus av Hulagus hunner och Tamerlans skaror — man tycker sig ännu höra tjutet av de vilda centralasiatiska horderna, blandat med jämmerropen från kvinnor och barn. I aftonrodnaden dröjer ett återsken som av blod över kupolerna, och vi minnas, huru muselmanerna år 1860, smittade av det indiska upproret, massakrerade tusentals kristna i denna stad, där till och med Islam omhuldar Johannes Döparens huvud som en klenod.

Semitiska, ariska och mongoliska folk hava härskat här, till Roms gudar hava altaren murats, det kristna korset har sträckt sina armar över en nejd, där nu den turkiska halvmånen reser sina horn. Årtusendens tyngd trycker Damaskus, och ändå blomstrar alltjämt denna stad med ungdomens friska behag.

Djebel Kasim, på vars sluttning vi befinna oss, är ett heligt berg. Abraham, som bland muhammedanerna åtnjuter samma vördnad som bland judar och kristna, skall där hava kommit till insikt om Guds enhet — »Det finnes ingen Gud utom Gud». Profeten

Muhammed har från dess höjd betraktat den namnkunniga staden, utan att dock beträda dess gator.

En annan biblisk helgedom finnes i närheten. Då man på vägen till Damaskus passerat Sok Wadi Barada, ser man på högra dalsidans bergssluttning en vit byggnad omgiven av ekar vid randen av en avgrund. Det är Kabr Habil eller Abels grav. Då Kain hade dräpt sin broder, bar han i sju år den döde på sina skuldror, utan att veta, var han skulle jorda honom. En korp visade honom platsen i Baradas dal. Nedanför klippan låg på romerska tiden i dalbottnen en stad kallad Abila Lysaniæ, huvudort i området Abilene. Detta namn återfinnes hos evangelisten Lukas (3: 1), som säger: »I femtonde året av kejsar Tiberii regering, då... Lysanias var tetrark i Abilene...»

Damaskus hörde enligt somliga till Dekapolis eller de tio städer, som lydde direkt under den romerske ståthållaren i Syrien och hade övervägande grekisk befolkning. En gammal pastor, som jag träffade i Damaskus, ansåg icke omöjligt, att Jesus av Nasaret besökt denna stad. Icke på grund av vittnesbördet i Mattei evangelium, där det blott säges (4: 23 f.): »Och Jesus gick omkring i hela Galileen... och hans rykte gick ut över hela Syrien... och honom följde mycket folk ifrån Galileen och Dekapolis...» Utan snarare på grund av Markus (7: 31): »Och sedan han åter hade gått ut från Tyri och Sidons gränstrakter, gick han till det Galileiska havet, mitt igenom Dekapolis' gränsland.»

Huru härmed i verkligheten förhållit sig är nu lika omöjligt att avgöra som att besvara frågan, huru-

vida Paulus någonsin sammanträffat med eller sett Människosonen. Vad vi däremot med bestämdhet veta, det är att tältmakaren från Tarsus, en man, som på människosläktets utveckling och öden haft större inflytande än något världskrig, bott i Damaskus och skänkt denna stad en säreget tjusande hedersplats i kristendomens historia. Professor G. A. Deissmann har nyligen på svenska utgivit sina i Uppsala hållna banbrytande föreläsningar om Paulus. Han påminner oss om att Tarsus på den tiden var ett säte för hög grekisk bildning, men att Paulus var okänd för sin samtid. De store togo ingen befattning med honom, han var för obetydlig för dem. De äro glömda nu och ingen vet, var deras gravar grävdes. Men den fattige tältmakaren uppnådde den största odödlighet som varit någon människa förunnad. Känd och älskad på sin egen tid var han blott i storstädernas små undangömda kristna församlingar. Hatad och föraktad i Tarsus' ghetto, där han var född, kämpade han hela sitt liv mot sitt eget folk och undgick med nöd dess förföljelser. Sina första intryck hämtade han från gränslandet mellan östern och västern, mellan semitism och hellenism. Sin ungdom tillbringade han i Jerusalem och sällade sig till den strängaste riktningen inom judendomen, fariséernas. »Jag är en judisk man, född i Tarsus i Cilicien, men uppfödd här i staden,» säger han själv i Jerusalem. Efter sin omvändelse blev han en vandrande religionspredikant och i den antika medelhavsvärlden predikade han den levande Kristus. Deissmann framhåller det egendomliga i att olivträdets utbredning sammanfaller med Pauli missionsfält, och att oliven kan betraktas som

ett heligt träd. Kristus betyder »den smorde», Getsemane »oljepressen» och själva Oljeberget bär olivens namn. På Pauli tid var arameiskan det levande folkspråket i Palestina — på detta språk höll Jesus sin bergspredikan, men även grekiska och latin talades av de bildade. Som teolog skådar Paulus bakåt mot rabbinismen, säger Deissmann, men som religiöst geni riktar han blicken framåt mot en världshistorisk framtid. Helt säkert ha mångfaldiga brev av Pauli hand gått förlorade. Hekatomber av teologiska spetsfundigheter skulle icke uppväga en rad av dem, om de över huvud taget kunde återfinnas. De paulinska brev, vi äga, ha kommit till oss »med den kanoniska värdighetens imponerande glans». I och genom dem har Paulus givit en så uttömmande och karaktäristisk bild av sig själv, både som religiös tänkare och som människa, att från den romerska kejsartiden väl knappast någon människa för vår blick står så klar och levande som han.

Bland de fariséer, som i Jerusalem oförsonligt förföljde de kristna, var Saulus en av de mest fanatiska. Då Stefanus drevs ut ur staden och stenades, lade vittnena »av sig sina kläder vid en ung mans fötter, som hette Saulus... Och Saulus samtyckte till hans död. Och samma dag vart en stor förföljelse mot församlingen i Jerusalem... Men Saulus förrådde församlingen, gick omkring i husen och släpade ut både män och kvinnor och lät sätta dem i fängelse.» Själv säger han till Galaterna: »I haven hört min umgängelse fordom i judendomen, att jag över måttan förföljde Guds församling och förödde henne och gick längre i judendomen än många sam-

tida av mitt folk och var den starkaste ivrare för mina fädernestadgar.»

Sedan inträffar den händelse i Saulus' liv, som gör Damaskus särskilt minnesvärt för kristenheten: »Men Saulus andades ännu hot och mord mot Herrens lärjungar och gick till översteprästen och begärde av honom brev till synagogorna i Damaskus, att om han funne några, som tillhörde den vägen, män och kvinnor, skulle han föra dem bundna till Jerusalem. — Och när han under sin resa nalkades Damaskus, kringstrålade honom plötsligen vid middagstiden ett starkt sken från himmelen, klarare än solens glans, och han föll ned till jorden och hörde en röst, som sade till honom på hebreiska: Saul, Saul, varför förföljer du mig? Dig är svårt att spjärna mot udden. — Och han sade: Vem är du, Herre? Och Herren sade: Jag är Jesus från Nasaret, som du förföljer. Men stå upp och gå in i staden, och det skall varda dig sagt, vad du bör göra.»

Den plats där detta hände visas ännu i dag och är belägen en knapp kilometer öster om porten Bab Kisan i Damaskus' sydöstra mur. Där i trakten är de kristnas begravningsplats. Men under medeltiden förlade man omvändelsen till en by sydväst om staden.

Berättelsen fortsätter: »Och de män, som reste med honom, stodo förstummade och hörde väl rösten, men sågo ingen. Då reste sig Saulus upp från jorden; men då hans ögon öppnades, såg han intet, utan de togo honom vid handen och ledde honom in i Damaskus. Och i tre dagar såg han icke och varken åt eller drack. — Och i Damaskus var en lärjunge, vid namn Ananias, och Herren sade till honom i en

syn: Ananias! Och han sade: Se, här är jag, Herre! Och Herren sade till honom: Stå upp och gå till den gatan, som kallas den raka, och sök i Judas hus en man, vid namn Saulus, från Tarsus; ty se, han beder... Och Ananias gick åstad och kom in i huset och lade sina händer på honom och sade: Saul, min broder, Herren har sänt mig, Jesus, som syntes dig på vägen, där du kom, på det att du skall få din syn igen och uppfyllas med den Heliga Ande. Och strax föll ifrån hans ögon såsom fjäll, och han fick sin syn igen och stod upp och vart döpt.»

Om jag från min bostad i Damaskus gick ut över Serajplatsen, lämnande Citadellet på vänster hand och följde den jämförelsevis breda, alltid av folk, vagnar, ryttare, gårdfarihandlare och soldater fyllda gatan Sok es-Sinanije, kom jag småningom till den punkt, där en av basarens livligaste leder tager av till vänster för att, täckt med skuggtak, sträcka ut åt öster. Fortsätter man här, alltjämt rakt mot öster, så finner man, att basarbodarna och taket snart upphöra, men att gatan går vidare genom så gott som hela staden, eller 1,700 meter, innan man hamnar vid Bab esch-Scherki, den ursprungligen romerska porten i östra stadsmuren. Denna gata, som är mycket pittoresk med sina soliga fönster, burspråk och balkonger och som i sin östligaste del korsar det kristna kvarteret, bär ännu i dag namnet »Den raka gatan».

Om man sedan från Bab esch-Scherki går sina trehundra meter mot norr, så finner man — med tillhjälp av en i denna hopplösa labyrint av små trånga gränder väl bevandrad dragoman — den oansenliga

port, som leder in till Ananias' hus. Man slår ett par gälla slag med dess järnklapp — porten öppnas, och man hälsas av en kristen syrisk familj välkommen på en liten yttre gård. Från denna leder en med järnräck försedd stentrappa ned till en liten underjordisk kyrksal, en krypta under ett kraftigt valv. Dagern kommer in från trappan och genom ett gallerhål i taket. Där hänger en oljelampa på sina tre kedjor, där står en mycket enkel predikstol och flera bänkar utan ryggstöd. På ena väggen hänger en tavla av någon helig man, sannolikt Paulus, och mitt emot framställer en annan oljetavla scenen, då Ananias lägger sina händer på den andäktigt knäfallande Saulus.

Från kyrksalens härliga svalka och ögonvilande skymning träder man in i ett annat valv, där en korridor öppnade sig, så att Saulus, då judarna en gång sökte att gripa honom, kunde undkomma.

Han stannade nämligen någon tid i Damaskus och predikade i synagogorna. Och han tilltog i kraft »och förbryllade de judar, som bodde i Damaskus, bevisande, att denne var Kristus. Men efter många dagars förlopp rådslogo judarna sinsemellan om att döda honom. Och deras anslag vart bekant för Saulus, och de höllo vakt vid portarna dag och natt för att döda honom. Men en natt togo lärjungarna och släppte ned honom genom muren, nedhissande honom i en korg.»

Om samma flykt skriver han själv till korintierna: »I Damaskus lät konung Aretas' ståthållare bevaka damaskenernas stad och ville gripa mig, men

genom en glugg på muren blev jag nedsläppt i en korg och undslapp hans händer.»

Går man ut genom Bab esch-Scherki och följer landsvägen utmed den gamla stadsmuren, så har man omkring 400 meters väg mot sydväst för att nå Bab Kisan, en obetydlig, med trästänger spärrad port. I muren till vänster därom är en liten glugg med järngaller, och dragomanen berättar med övertygelse, att det var genom denna som aposteln släpptes ned. Man behöver ju icke vara alltför kritisk inför dylika, vanligen i mycket sen tid uppkomna traditioner. Eljest kan man icke undgå att märka, att den del av muren, i vilken gluggen är anbragt, är ett verk av ottomanska händer. Blott grunden är romersk. Och mellan båda dessa skikt finnes ett tredje, som förmodligen stammar från Omajjadernas tidevarv.

På den grekiskt ortodoxa begravningsplatsen, belägen strax söder om Bab Kisan lägger man märke till den bland de kristna högt aktade St. Georgs grav. Där slumrar enligt legenden, sedan snart nitton hundra år en kristen skiltvakt, som underlättade Pauli flykt.

Så är då minnet av tältmakaren från Tarsus fast förknippat med denna stora stad. Hans ande svävar ännu däröver. Och främlingen, som strövar omkring på de brokiga gatorna, finner glansen från Damaskus' forntid och nutid förblekna inför minnet av den fattige missionär, som genom sin orubbliga tro och sitt outtröttliga omvändelseverk på vid gavel öppnade portarna till kristendomens skönhetsvärld.

V.

Malariadagar.

I det föregående har jag berättat om vår ankomst till Damaskus. Min första angelägenhet var att telegrafera till Djemal pascha och begära tillstånd att besöka Jerusalem, där Syriens styresman då för tillfället uppehöll sig. Svaret kom omgående: »Jag väntar er med stort nöje i Jerusalem. Järnvägskommissarien har fått order att underlätta er resa. 4. arméns chef, marinministern Ahmed Djemal.»

Min avsikt var att stanna tre eller fyra dagar i den eviga staden. De båda österrikiska damerna, grevinnan Emma zu Sayn-Wittgenstein och fröken Sophie Wachner, »Königl. Hofschauspielerin, z. Z. freiwillige Armeeschwester», hade däremot beslutit att redan följande dag, den 6 juli, fara vidare till Jerusalem. För dem blev det dock ingen resa av, ty grevinnan insjuknade i feber och kunde vara glad, att hon hade en så förträfflig och plikttrogen sjuksköterska med sig som syster Sophie. Själv var jag trött, men använde hela dagen till orienterande strövtåg. Min dragoman förde mig till Omajjadernas moské, till Saladins grav, genom basarerna och till Salahije. På kvällen återvände vi till moskén för att se dess

pelargångar stråla i lampornas sken. Men det bästa var dock att komma tillbaka till hotellet och efter en hastig aftonvard gå till vila, ty jag var bra nog förbi.

Lugn blev natten icke. Jag slumrade in, men vaknade snart i brinnande feber och de häftigaste frossbrytningar. Jag huttrade, skallrade tänder och hade gnistrande huvudvärk. Hela hotellet sov, och jag hade ingen möjlighet att väcka min granne, syster Sophie. Men äntligen dagades det och en syrisk tjänare kom in för att hämta mina kläder och skodon. Han fick i stället bedja systern att komma. Hon infann sig genast, och sedan blev jag skött efter alla konstens regler.

Från denna dag, den 7 juli, minns jag icke mycket, ty jag yrade mest. Syster Sophie tog temperaturen, som nu sjunkit och höll sig omkring 39°, för att mot aftonen stiga till $40,_3$°. Det var en lycka för mig att ha henne. Hon var förtjusande, hon var outtröttlig, hon svävade tyst och kärleksfull som en ängel kring min bädd.

De första dagarna kunde jag blott anteckna ett par rader för att icke tappa bort tideräkningen, glömma sjukdomens förlopp eller de turkiska och tyska herrar, som kommo på besök. I det följande skall jag giva en kort skildring av dessa dagar, en skildring lika osammanhängande som mitt medvetande var och behäftad med alltför tydliga spår av feberyran.

Den andra natten stod temperaturen på $39,_8$° kl. 1 f. m. och sjönk till $37,_7$° kl. 2 e. m., men var fem timmar senare $39,_2$°. Betydande temperatur-

differenser under dagens lopp voro karaktäristiska, och på grund av detta symptom behövde läkaren blott kasta en blick på de två första dagarnas kurvor för att ställa diagnosen, som lydde: malaria tropica. Vi hade beslutit att tillkalla en läkare och lyckligtvis befann sig medicine doktor Trouiyard i staden. Han var fransk krigsfånge, men åtnjöt inom Damaskus och dess trädgårdsgördel fullkomlig frihet. Sjutton år hade han tillbringat i orienten, först i Tunis, sedan som hospitalsläkare i Jerusalem och nu senast aderton månader i Damaskus. Tack vare sin långa vistelse i dessa trakter, hade han gjort sig grundligt förtrogen med tropiska och subtropiska sjukdomar, och malarian i hennes olika former var för honom en gammal förtrogen. I Damaskus var han säkerligen Frankrikes ende representant. Ehuru han tillhörde en mot Turkiet fientlig makt, tycktes han dock i Syriens huvudstad åtnjuta mycket stort förtroende och hava en ganska god praktik. Tyskar och österrikare vände sig gärna till honom, och det var den österrikiske konsuln som rekommenderade honom åt mig. Han var också i sanning en connaissance à faire, en fint bildad, älskvärd och förståndig man. Doktor Trouiyard besatt i hög grad alla de egenskaper, man önskar att finna hos en läkare. Sina undersökningar verkställde han med största noggrannhet och sina ordinationer efter moget övervägande. Han var lugn, jovialisk och uppmuntrande, och för patienten voro hans besök verkliga högtidsstunder. Två gånger om dagen kom han och satt alltid kvar en stund. Jag längtade efter honom och tyckte det var tråkigt, när han gick. Jag bevarar honom i ett gott och tack-

samt minne. Han var liten, livlig och spirituell och talade en franska, som klingade som musik. Om den behandling han rönt av turkarna hade han endast lovord. Om kriget talade han ogärna, men då vi någon gång förirrade oss på detta område, som ju alltid upptog våra tankar, blev han mera lugn och behärskad än eljest och lät aldrig förleda sig till några häftiga uttalanden.

Trots de betänkligheter syster Sophie hyste däremot, kunde jag icke avstå från att taga emot besök. Tyske konsuln var för ögonblicket i Haifa, men hans sekreterare herr Hahn var rörande i sina omsorger och blomstergärder. Lyckligtvis kommo de vänliga gästerna vanligen på förmiddagen, då febern var lägst. Mot aftonen ökades den och var på kvällen högst. Söndagen den 9 juli gick kurvan på följande sätt: kl. 8 f. m. = 38,5°, kl. 12 middagen = 39,4°, kl. 6 e. m. = 40,5°, kl. 8 = 39,2°, kl. 10 = 38,8°, kl. 12 midnatt = 37,0°. Det var en svår dag, men jag har intet klart minne därav. Jag minns blott att jag plågades av en fruktansvärd huvudvärk, som tidtals övergick i fullständig sanslöshet. Mellan middagen och klockan sex eftermiddagen var jag flera timmar borta, och termometern kunde då icke användas. Först då temperaturen »sjunkit» till 40,5° återkom medvetandet. Syster berättade sedan att hon då hade fruktat det värsta. Hon hade pressat båda sina händer kring mitt huvud, som av blodtillflödet tyckts vara nära att sprängas. Det var under de varma timmarna, då det är tyst i staden och de flesta vila. Med den unge syriens hjälp hade hon lindat in hela min kropp i vattendränkta lakan för att rent mekaniskt tvinga ned febern. Genom den

Syster Sophie.

häftiga avkylningen vaknade jag då för en sekund till sans. Hon berättade också att mina tankar vandrat hit och dit på franskt språk. Jag hade frågat om dromedarerna voro lastade och om karavanen ej snart kunde bryta upp. Vi skulle ju resa mot söder till en oas, där en källa porlade under palmerna. På kvällen var jag alldeles klar igen, men kunde av mattighet icke lyfta en arm.

Efter några timmars dvala vaknade jag följande morgon med blott 36,5° kl. ½ 6. Jag orkade icke se upp och plågades förskräckligt av krampaktiga kräkningar, så mycket svårare, som jag icke kunnat förtära något. Nedifrån gatan hördes de anatoliska truppernas fasta steg i takt till den turkiska regementsmusiken. Senare tågade arabisk skolungdom sjungande förbi. Sängen stod så, att jag åtminstone såg den alltid blåa himlen därute. Och jag hörde trängfordonens rassel mot stenläggningen, åsnornas skrianden och dromedarernas gurglingar. Temperaturen steg blott till 39,1°.

Den femte feberdagen var alltigenom svår. Efter en sömnlös natt var huvudvärken outhärdlig. Kl. 7 f. m. 38,2°, kl. ½ 10 häftig frossbrytning och en halvtimme senare krampaktig kräkning, som åtföljdes av stark svettning och kl. ½ 11 40,5° feber. En stund senare försvann medvetandet, och syster Sophie lindade åter in mig i kalla, våta lakan. Jag fantiserade som förr och var mest hemma i Stockholm. Till Jerusalem skulle jag aldrig komma, jag hade för mycket längtat dit alltsedan jag för 31 år sedan för första gången beträdde Asiens jord. De kristnas begravningsplats i Damaskus hade jag ännu icke besökt.

Kanske stod det i stjärnorna, att jag skulle stanna där, vid sidan av Henry Thomas Buckle, den berömde författaren till »History of civilization in England», som dog i Damaskus den 29 maj 1862. Kl. 4 e. m. sjönk febern till 40° och medvetandet återkom. Men jag var halvdöd av mattighet och förbi av smällande huvudvärk. Kl. ½ 11 avläste vi 36,8°. Då kunde syster lugnt taga godnatt, släcka och överlämna mig åt den långa ensamheten. Jag kunde se de tindrande stjärnorna och här och där på hustaken brinnande lampor i ramasannatten.

Den 12 juli var min första dag utan feber. Temperaturen höll sig till och med något under 37°. Doktor Trouiyard var mycket nöjd och gav mig en grundlig dosis kinin, ty nu gällde det framför allt att mota nya feberanfall, sade han.

Nu började konvalescensen. Väl var jag som en trasa, men denna tid var ändå behaglig. Jag kunde ligga och läsa, och min lektyr utgjordes än av Bibeln än av Baedekers förträffliga handbok över Palestina och Syrien. Jag kunde också förtära något, till en början dock endast te, soppa och sur mjölk. Och jag kunde åter mottaga besök, som kommo de långa timmarna att gå. Syster Sophie hade alltjämt en ängels tålamod, och under hennes vård behövde man icke lida av långleda. Hon måste dela sina omsorger mellan grevinnan och mig, men hon räckte till för oss båda och hon unnade sig själv varken rast eller ro. Mig passade hennes egenskap av berömd skådespelerska förträffligt. Hon kunde i timmar läsa upp glansrollerna från sin teatertid och särskilt dekla-

merade hon med patos Jungfrun av Orleans. Det ekade i rummet, då hon med höjd röst ropade:

Frankreich wird nimmer Englands Fesseln tragen.
Nie, nie wird das geschehen! Eher wird es
ein weites Grab für eure Heere sein.

— och jag fruktade ibland att man därute i hallen kunde tro att vi råkat i gräl.

Samma dag, den 12, viskades försiktigt om nyheten, att engelsmännen landstigit i Djidda och voro på marsch mot Mekka. Scheriffen, eller emiren, hade redan gått över på deras sida och därför förklarats avsatt. Hans efterträdare var redan utsedd, och Djemal pascha väntades till Damaskus för att träffa honom före hans avresa till Medina. Han skulle bliva ett slags motpåve, och man väntade religionskrig mellan Medina och Mekka. Den förre scheriffen skulle utan tvivel utropa sig till kalif och förklara sig som fiende till den rätte kalifen, sultanen. Om engelsmännen lyckades fullfölja det mål, de länge eftersträvat, skulle den muhammedanska världen bli skuren itu och Afrika och Indien styras från Mekka. Turkiet som hittills varit den enda muhammedanska makt av rang sammanhållen av en stark islamitisk statstanke, skulle i religiöst och därför också i politiskt hänseende bli avskuret från väldiga områden av sina besittningar. Men det kunde också hända, att de engelska beräkningarna slogo fel.

Under de följande dagarna förbättrades mitt tillstånd långsamt. Stödd på »Jungfrun av Orleans» kunde jag gå tvärs över rummet till en annan bädd, en promenad, som doktorn kallade »le voyage par votre chambre». Jag mottog också några mycket in-

tressanta besök. Dagligen kom den berömde Meissner pascha och medförde illustrerade tidningar och färskaste »Heeresbericht». Han hade tjänat Turkiet i över trettio år, först vid de europeiska och anatoliska järnvägarna; sedan trädde han i Bagdadbanans tjänst, och nu byggde han järnvägar från Jerusalem till Sinai-

Konsul Löytved Hardegg.

öknen. Han gick klädd i den röda fezen med den svarta tofsen, var spirituell och rolig och hade alltid mycket att berätta.

Den 13 juli återvände doktor Löytved Hardegg, den tyske konsuln, från Haifa. Han kom till mitt sjukrum med en hel kvast av friska rosor från konsulatets trädgårdar. Han var en ovanligt nobel, distingerad och älskvärd man och såg därtill mycket bra ut. På fädernet var han av dansk härkomst och talade

något danska. På mödernet härstammade han från den Hardegg, som efter Hoffmann tog sig an den tyska Tempelföreningen i Heliga Landet. Då han också var konsul i Haifa, måste han tid efter annan tillryggalägga de 24 timmarnas obekväm järnvägsresa mellan de båda städerna. På försommaren 1915 hade han med sin hustru och sina fem barn tillbringat en tid i sitt hem på höjden omedelbart ovanför Haifa. Den 30 maj skulle han ensam återvända till Damaskus. Familjen satt just vid frukostbordet, då en turk av hamnbevakningen kom instörtande och uppmanade honom att med de sina oförtövat lämna huset. Turken medförde från en på Medelhavet kryssande engelsk amiral en skrivelse, innehållande en hel rad av anklagelser mot konsuln, på grund av vilka konsulatets hus skulle beskjutas klockan ett eftermiddagen. Och klockan var nu i det närmaste ett. Konsuln läste skrivelsen, skickade bort de sina till säker ort, samlade ihop arkivet och övriga viktiga handlingar, samt var just sysselsatt med att rädda en del andra saker, då den första granaten, på sekunden klockan ett, kom susande. En stund senare var konsulatet jämnat med marken.

Vi hade mycket att tala om och det var alltid lika lärorikt att lyssna till konsul Löytveds ord. Han hade tillbringat större delen av sitt liv i Syrien och Palestina och var utomordentligt hemmastadd i allt, som angår dessa länder. Vad han uträttat för att höja det tyska inflytandet gentemot ententemakternas, är väl känt vid Wilhelmstrasse. Han talade om den betydelsefulla roll Turkiet spelat i världskriget och kunde icke i nog kraftiga ordalag uttala sin beundran

för den store och mäktige Djemal pascha, som med statskloka handlingar och järnhård energi styrde sina provinser.

Och nu var den märklige mannen just i antågande. På kvällen genljöd den ena musikkåren efter den andra, så att det sjöng i gatorna. De gingo i täten för de hederskompanier, som vid bangården skulle taga emot den turkiske överbefälhavaren i Syrien.

En dag, det var den 15 juli, skickades in till mig ett visitkort med namnet Rev. J. E. Hanauer, och därpå inträdde en högrest tysk man i en lång, svart prästerlig dräkt, knäppt ända upp till halsen. Han hade fått veta, att jag låg sjuk i Damaskus och ville nu höra efter, hur det stod till. Om sig själv berättade han, att han var född i Jaffa, och att han under sina 66 levnadsår aldrig varit i Tyskland. I Jerusalem hade han bott i många år och förärade mig en bok om den heliga staden, som han utgivit. På sista tiden hade han slagit sig ned i Damaskus. Han gjorde mig uppmärksam på de Paulusminnen, som stå omnämnda i föregående kapitel. Och han berättade om »den röda moskén», Djami el-Ahmar, som jag sedan aldrig hann att besöka, att den blivit uppförd på den plats, där stadens äldsta synagoga stått, och att det gamla judiska templet delvis uppgått i det nyare muhammedanska. Ingenting hindrade antagandet, att Paulus predikat i denna synagoga, trodde han.

Som åtta eller nioårig pys hade herr Hanauer sett Fredrika Bremer i Jerusalem och hade ännu ett tydligt minne av hennes fina och försynta personlighet. Att hans eller rättare hans föräldrars namn icke återfinnes i hennes reseskildring är ju icke underligt

Hur skulle hon kunnat minnas hela den värld av européer, som trängdes kring hennes ryktbarhet.

Medan vi ännu samtalade öppnades dörren och in trädde Djemal pascha och med honom konsul Löytved. Lugn och säker, glad och trevlig steg paschan fram till min bädd, önskade mig välkommen till sina provinser och sade, att han länge förgäves väntat min ankomst till Jerusalem. Nu hade han fått höra anledningen till dröjsmålet och var mycket missnöjd över att hans huvudstad tagit emot mig med malaria.

Han var liten och satt, såg bra ut, hade lugna, kloka, genomträngande ögon, svart, kortklippt helskägg och uppvridna mustascher, bar den enkla turkiska fältgrå uniformen, persianmössa, gula läderdamasker, revolver i fodral i bältet, eleganta glacéhandskar och ridspö. Han verkade samlad viljekraft och oböjlig energi. För honom funnos tydligen inga omöjligheter, och om jag undrat, hur det kunde gå med min önskan att resa fram till Suezfronten, så avlägsnades nu i en handvändning alla betänkligheter. Det gladde honom fastmer, att jag ville resa till Sinaiöknen. Han b a d mig därom. Hur svårt har det icke varit, sade han, för de upptäcktsresande, som utforskat denna öken, men hur mycket svårare är det ej för arméer att operera i en terräng, där man icke blott har fienden att tänka på, utan också måste övervinna de hinder naturen reser i ens väg. Han talade om forna tiders krigsföretag mot Egypten och påminde om att många av dem kunnat stödja sig på starka transportflottor. Nu var havet ej fritt och etapplinjerna till lands voro oerhört långa och tagna i

anspråk också för andra asiatiska fronter. »Ni,» sade han, »som rest i Asiens öknar, skall förstå de svårigheter, vi hava att kämpa emot.»

I Djemal paschas högkvarter på Oljeberget, där rum stodo till mitt förfogande, skulle vi bestämma resans enskildheter. Jag skulle få en bil och särskilda officerare till följeslagare, jag kunde stanna, hur länge jag ville. Några hemligheter funnos icke, och om jag dessutom önskade göra några andra exkursioner, så skulle allt ordnas på bästa sätt. Det var ord och avsked, och man såg på hans behärskade lugn och hela hans sympatiska sätt, att det stod en man bakom ordet. Någon brådska gjorde han sig icke heller, han som bar ansvaret för Suez' och Mekkas fronter, han, som när som helst kunde vänta en landstigning på Medelhavets kust — liksom i Djidda — och som dessutom hade hela Syriens och Palestinas civila förvaltning i sin hand. Därute i hallen väntade honom en hel liten skara officerare och ämbetsmän, var och en med en portfölj trängande handlingar och aktstycken under armen. Men han satt lugnt kvar och reste sig icke till avsked, förrän vi gått igenom hela mitt program. Därtill hade han på kvällen flera viktiga sammanträden, icke minst med den nye scheriffen av Mekka. Till Jerusalem skulle han återvända nästa dag.

Konsul Löytved följde den store paschan ut, men kom strax tillbaka. Följande dag mottog jag, genom konsulns vänliga förmedling ett av Djemal pascha egenhändigt skrivet pass, som under hela min resa verkade som en trolldomsformel.

Så gick den ena dagen efter den andra. Varje

skymt av feber och huvudvärk hade försvunnit, och det enda, som ännu brast, var krafterna. Jag kunde sitta uppe i en länstol vid fönstret en stund, som dagligen förlängdes, men låg för övrigt som en fånge på mitt läger och räknade en kristen tornklockas slag. Nog var det tålamodsprövande. Den kära syster Sophie hjälpte mig att förkorta tiden; men ändå kändes det som om den heliga staden ryckte bort mot ett alltmer avlägset fjärran. Om det åtminstone hade regnat någon gång, men vid denna årstid är himlen alltid klar och vädret vackert och varmt. Även i mitt rum gick middagstemperaturen upp till nära 30°. Nätterna voro dock behagliga, isynnerhet då månen tittade in i mitt rum och hans sken sakta skred över min bädd.

Söndagen den 16 juli blev jag utskriven som återställd, och doktor Trouiyard hade intet emot att låta mig göra en promenad i vagn. Konsul Löytved hämtade syster och mig, och vi åkte upp åt Barada. Hur härligt att åter inandas doften från denna yppiga grönska mellan de kala bergväggarna i den trånga dalen! I trädgården till ett syriskt värdshus väntade oss herr och fru Meissner pascha, herr Hahn och doktor König från Egypten. Där drucko vi te och åto färska valnötter och runda, gröna druvors smältande friska saft. Det var dock med nöd jag kunde hålla mig uppe, och utan systers trogna, starka arm hade jag ej varit mycket värd.

Småningom återvände jag till livet. Morgon och kväll fick jag kinin, och doktorn ordinerade stärkande koladroppar. En afton voro syster Sophie och jag på »Abendessen» hos konsul Löytved. Vi hämtades av

hans eldiga, svarta travare, som alltid kommo mig att bäva för alla små fattiga barns bara fötter. På bocken satt bredvid den martialiske kusken, den storväxte tysktalande kavassen Diab i uniform av grekiskt snitt och mörkblå färg med mycket guld och orientaliskt krimskrams, dryg och självmedveten som en padischa. Redan denna färd var inte tråkig. Den förde genom stadens största och livligaste gator. Kusken måste oavbrutet ropa för att hålla körbanan öppen i vimlet av vandringsmän. Det är ju ramasan, och man kommer från iftaren i basarernas kaféer och man slår sig ned utanför restaurangerna i oändliga rader på små stolar utan ryggstöd, lutande sig mot husmuren, och man röker sin nargilé och dricker sitt kaffe »à la turca». Det är vitskäggiga araber i turbaner, det är ottomanska effendier i röda fezer, det är köpmän, ämbetsmän och lärda, och det är stolta beduiner, ökensöner med brynta drag. De njuta i lampornas sken alla sin »keif», tills muessin vid nästa bönetimme kallar dem till moskéernas andakt. Där myllrar det i gatorna av alla dessa österlandets barn, Esch-Schams söner och döttrar och gäster från fjärran land, säljare och deras kunder, obeslöjade syriska kristinnor och Islams döttrar i svarta dok, turkiska officerare och soldater, svarta kristna präster och vita muhammedanska »khodjas», ryttare på präktiga arabiska ston, små karavaner av åsnor, perser i svart »kullah» eller skopor av filt, någon gång negrer, skrikande, barfota, bronsbruna barn, bärare, bagare, barberare, busar och banditer i en ändlös, ständigt skiftande karneval.

Men innan man vet ordet av är man förbi och

susar in i en mörk basartunnel. Den ljusnar, då man passerar några upplysta bodar och stånd, där sentima köpslagan råder. Det gnistrar om kaleschens hjulringar mot kullriga gatstenar, och ett bedövande, skrällande eko slår lock för våra öron. Dessa österns unga kvinnor innanför de gåtfulla burspråken, nog vakna de ur sina drömmar, då våra svarta hästar i nattens mörker ila förbi.

Vagnen stannar. Diab hoppar av. Rak och orörlig som gjuten i brons skyldrar kusken med piskan. Gendarmen hälsar militäriskt, och ännu ett par kavasser öppna och föra oss genom porten och en vestibul ut på den magnifika arabiska gården, som strålar i elektriskt ljus. Belysningen är underbar. Den är icke kall och bländande. De flesta glödlamporna sitta innanför de yttersta grenarna i apelsin- och citronträdens täta lövverk, och skenet, som faller från dem, är varmt som vårens grönska. Mitt på gården famnar en vit marmorbassäng en gärd från Baradas flöden, där guldfiskarna stå och undra, om det är solen eller månen, som lyser över dem. Ty över oss välver sig Damaskus' mörkblåa himmel. Golvet är av svarta och vita marmorplattor, inlagda i geometriska mönster, och även murarna mellan nedre bottens fönster äro mosaik.

Där står bordet dukat. Och då måltiden är förbi, för oss konsuln till en annan gård, som ligger i fil med den första, men är av helt annat slag. Några trappsteg föra ned till dess sandade gångar, som slingra mellan små tropiskt yppiga lundar, mellan vinrankor och rosenbuskar, och i mitten av denna magiskt belysta fägring springer en vattenstråle mot

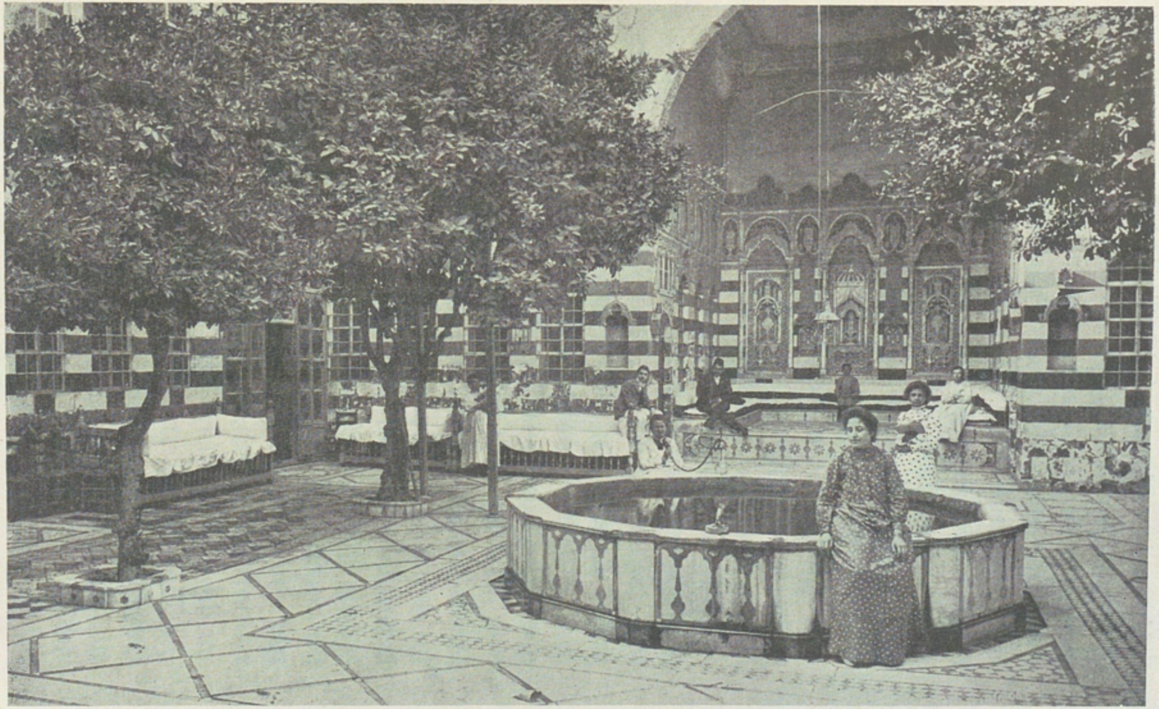

Ett förnämt arabiskt hus i Damaskus. (Foto. L. Larsson.)

höjden gnistrande som kvicksilver i lampornas sken. Där rådde en stämning, som icke kan beskrivas. Man kände igen den från Tusen och en natt. I blåa spiraler steg cigarrettröken mot de bleka stjärnorna. Man kände hur dagsvärmen utstrålade mot den klara rymden, och det blev svalt, ja kallt. Då sveptes man av kavasser in i filtar, och andra kavasser kringbjödo sjudande te. Jag bad syster Sophie spela Jungfrun av Orleans. Stammen av ett apelsinträd föreställde en kolonn, och en stav Frankrikes fana. I känslosvall mellan triumferande hänförelse och en sargad själs inre strid tog hon farväl av sin barndoms nejder och gick till sin odödliga fosterländska mission. Ingen har väl kraftigare framställt den franska patriotismen än den tyske skald, som diktat detta mästerverk. Ingen skådespelerska har givit rollen bättre, ingen skådebana varit värdigare än denna, där kulisserna voro levande träd, de eviga stjärnorna tindrade över oss och scenen var Damaskus' hjärta, som oavbrutet slagit i mer än fyra tusen år.

Jag förråder icke vad tornuret slagit då vi togo farväl. Och jag som var konvalescent! Men jag hade ju min goda skyddsängel med mig. Nu voro de flesta lamporna släckta, och inga nattvandrare syntes mer. Man tyckte sig se de sköna innanför burspråken spritta till i sömnen, då vagnen dånade förbi. Det var dock icke så långt kvar till dagbräckningen.

Trots en ålder, som slår alla rekord på jorden, är Damaskus mycket fattigt på arkitektoniska minnesmärken, och av den antika skönhet, i vars rikedom man frossar i Baalbek finnes här intet. Ty de fattiga romerska kolonner, som stå kvar vid Omajjadernas

moské, äro så inklämda mellan nya hus och vinklar och vrår i basarerna, att man knappast märker dem. De byggnader i staden, som utmärka sig för konstnärlig arkitektur, äro alla arabiska. Bland Damaskus' 250 moskéer och medresséer — andliga högskolor för undervisning i teologi och juridik framför allt — finnas många, som både utan och innan tilltala ögat genom linjernas och färgernas harmoni. De göra sig förträffligt i de trånga grändernas virrvarr, isynnerhet då man ser kupolerna och minareterna höja sig som en avslutning av en gata, eller då de plötsligt resa sig i fonden av en sidogränd.

Damaskus är också berömt för sina många praktfulla enskilda hus av ungefär samma slag som det, där konsul Löytved bor och har sitt kansli. Det mest använda gemaket är det mot gården öppna, nischformiga »liwan», motsvarande Bagdads och Mosuls »iwan» eller »ejvan», med väggfasta soffor, som är familjens mottagningsrum.

Under senare år ha, särskilt i stadens nordvästra del, talrika europeiska hus vuxit upp. Djemal paschas enskilda bostad är nästan helt och hållet europeisk. Meissner paschas hus är beläget i en förtjusande trädgård, och hans gemak äro som museisalar fyllda av orientaliska konstföremål, framför allt dyrbara mattor. Den tysk-ottomanska klubben, där jag tillbringat några angenäma timmar, kunde lika väl befinna sig i en västerländsk stad. Hela gatan, som förbi Hôtel Victoria leder upp mot Salahije, bär en västerländsk prägel, som förhöjes av de elektriska spårvagnarna.

Redan vid ankomsten till Damaskus får man in-

trycket av en metropol. Detta intryck snarare stegras än dämpas av kriget. Valin av Surija eller guvernören av Syrien har där alltid sitt residens, liksom VIII. armékårens generalkommando där är beläget. Och nu var också Djemal paschas stab och 4. armékvarteret tillfälligt förlagda till Damaskus. På gatorna vimlade det också av militär, officerare och trupp, de flesta blott på genomresa. För arméns behov och operationer togos alla transportmedel i anspråk, och handelsutbytet hade till mycket stor del avstannat. Den eljest så betydande exporten av aprikoser och aprikoskärnor hade starkt lokaliserats, och livet i basarerna hade naturligtvis i hög grad förlamats och avstannat. På den öppna plats utanför sydöstra muren, där Bagdadkaravanerna eljest bruka lägra, var det nu stilla och tyst. Under fredstid föra de huvudsakligen mattor och tobak från Persien och gå tillbaka med europeiska varor. Men nu voro de överflödiga. De stora kanerna eller karavanserajerna, vilka även här stå i direkt förbindelse med basarerna, verkade också övergivenhet och stillastående. Den vackraste av dem är den ståtliga Kan Assad pascha med sina nio i arabesker utsmyckade valvkupoler, uppburna av fyra mäktiga kolonner. Där säljas annars en gros persiska mattor, dadlar från Basra, silke m. m. Nu pinglade inga karavanklockor under valven, och inga drivares rop gåvo eko mot de tunga, gamla murarna.

Mindre inflytande av kriget rönte »hammamerna» eller de offentliga baden, vilka likaledes äro belägna vid basarerna. Några av dem äro inrättade med smakfull lyx i marmor, och där syntes alltid talrika gäster.

Oaktat lugnet bakom fronterna fängslas dock främlingens uppmärksamhet i Damaskus framför allt av basarerna och deras brokiga staffage. För min del fann jag ett obeskrivligt nöje i att ströva genom dem. I Sok el-Arwam eller grekiska basaren kan man stanna i timmar, långsamt drivande från bod till bod och betrakta dessa lustiga saker, gamla vapen, dolkar med handtag av pärlemor, sköldar, vaser, bronser och antikviteter, gamla mynt och smycken, pipor och munstycken, mattor, broderier och dukar. Guldsmederna befolka en väldig, av kolonner uppburen hall, där en dämpad dager råder, och där halsband, armband, ringar, filigran i guld och silver bjudas till salu. På korslagda ben och ofta med glasögon på näsan sitta guldsmederna bakom små glasmontrer, i vilka de utställa en del av sina skatter. Gör man verkligen min av att vilja köpa en guldkedja eller ett halsspänne av silver, så plockar bodägaren ur sitt europeiska kassaskåp fram det finaste han har att bjuda på.

I silkesbasaren är det särskilt »keffije» eller de av beduinerna nyttjade huvuddukarna som ha åtgång, icke minst de brokiga i rött och gult. Där säljas också de vackra mantlar, som bäras med omedvetet, naturligt behag av araberna.

Hur man strövar, kommer man också till sadelmakarnas stånd, där öknens ryttare finna allt de behöva till sina ridhästar, såsom remmar, schabrak, betsel, konstfullt prydda pistolhölster och granna sadeltäcken. Man stryker utmed de bodar, där korgar, halmmattor, krukor, kannor och kastruller säljas, och man skyndar förbi slaktarbodarnas gator, kryddbodarna och fruktmånglarnas stånd, där gurkorna,

den fattiges förnämsta sommarmat, har en strykande åtgång.

Mitt i folkvimlet är småhandeln också i full gång. Den drives mest av pojkar, som utbjuda bröd, sötsaker, vatten, lemonad med snö från Libanon, nargiléer och annat. Var och en av dem har sitt eget karaktäristiska utrop, prisande Allah, de goda gåvornas givare, eller påminnande kunderna om det välbefinnande, som blir en följd av njutandet av de utbjudna läckerheterna.

Det mäktigaste minnet man bevarar av själva staden är väl, på sätt och vis, den Raka gatan. Ty genom denna pulsåder har livet i växlande former, olika raser och religioner, strömmat i bortåt två tusen år. Måhända har dess förlopp undergått åtskilliga förändringar och regleringar med tiden. Men i det stora hela är det nog samma gata som den, vilken med samma namn står nämnd i Apostlagärningarna. Här har Paulus vandrat. Hans steg ha susat över dessa kullerstenar och hans skugga har fallit över denna mark.

VI.

Djemal pascha.

Under min vistelse i Damaskus erhöll jag av konsul Löytved Hardegg flera intressanta meddelanden om Djemal paschas levnadslopp. Konsuln hade för icke längesedan fått dem från paschan själv, och efter de händelser, som timat under senare år funnes inga betänkligheter för deras offentliggörande. De äro av så mycket större värde som Djemal pascha i det nya Turkiets historia spelat en betydelsefull roll och på den post han nu bekläder bär ansvaret för Syriens och Palestinas öden. Inom hans maktsfär faller fälttåget mot Egypten, och det är också han, som leder det heliga kriget mot engelsmännen i Mekka, vars utgång är av genomgripande betydelse för hela orientens, särskilt den muhammedanska världens framtid.

Ahmed Djemal föddes den 23 april 1870 i Mytilene på Lesbos, där hans far var militärapotekare. Båda föräldrarna voro från Konstantinopel och av äkta gammal turkisk börd, ett faktum, som deras son med särskild livlighet framhåller.

Vid tio års ålder skickades han till kadettskolan i Adrianopel och fullbordade sin militära utbildning

i den år 1836 i Pankaldi vid Konstantinopel grundlagda krigsskolan, som före kriget årligen levererade 700 officerare åt turkiska armén. Under sin studietid intresserade han sig mest för historia och matematik. Vid 24 års ålder lämnade Djemal Pankaldi efter att där hava tillbragt sex år.

Redan vid inträdet i denna skola hade han visat sig kraftigt tilltalad av revolutionära och nationalistiska idéer och strömningar och brukade ofta samtala med sina kamrater om rikets befrielse från absolutismens ok. Han gick till och med så långt i djärvhet, att han spridde upprop, riktade mot sultan Abdul Hamid. För att icke förråda sig skrev han dem med vänster hand.

År 1893 stod han i begrepp att sluta sig till den ungturkiska propagandan i Frankrike, men kom under förberedelserna till den övertygelsen, att ett agitationsarbete, bedrivet på främmande botten, icke kunde leda till målet. Detta kunde nås endast genom personliga offerhandlingar på egen grund. Han stannade därför och blev snart inkallad i arméns generalstab såsom kapten. I det »andligt förpestade» Konstantinopel, såsom han uttrycker sig, ville han dock icke bo. Som medlem av försvarskommissionen kunde han slå sig ned i Kirk Kilissé, dit även hans far flyttat, och där han under ett års tid arbetade som instruktör vid ett kompani.

I mars 1895 togo förberedelserna till kriget mot Grekland sin början, och Ahmed Djemal förflyttades till 2. arméns generalstab i Adrianopel. Under kriget begärde han tre gånger att få bli kommenderad till fronten vid Janina, men fick alltid avslag. Han stan-

Djemal pascha.

7.

nade sålunda i Adrianopel till krigets slut och förlorade därunder sin hustru och sin enda dotter. Hans önskan att nu förflyttas till Saloniki beviljades, och på vägen dit gifte han sig i Konstantinopel med sin nuvarande fru, som säges vara en klok och energisk kvinna och ett stöd för sin man i hans växlingsrika, farliga liv.

Under sin därpå följande nära tioåriga tjänstgöring i Saloniki slöt han sig aktivt till den revolutionära rörelsen, som år 1902 bildade sina kommittéer. Jämte Enver, Taalat, Hafis Haki pascha, Ismail Djambolat och Refik bej blev Ahmed Djemal ledamot av centralkommittén. Förutom denna grundades provinskommittéer i Yskyb, Saloniki och Monastir. Den revolutionära rörelsen upptog i sin organisation arméns dugligaste och mest framstående officerare. Man bemödade sig också om att vinna städers och byars notabler. Doktor Nasim, som i Paris verkade i den nya kursens anda, kallades av centralkommittén till Saloniki, där han uppträdde i strängt inkognito, förklädd till »khodja» och utan att ens besöka sin i staden boende mor. Han fick sedan i uppdrag att i Smyrna bilda ännu en kommitté och utförde resan dit förklädd till tobakshandlare.

Kort därefter gjordes statskuppen och konstitutionen infördes.

Det första uppdrag, som under den nya ordningen tilldelades Ahmed Djemal, var att, åtföljd av doktor Nasim, begiva sig som delegerad till Ungern och Frankrike för att söka vinna dessa länders moraliska stöd mot Bulgarien, ett försök som dock strandade.

Under den andra revolutionen, som var riktad

mot den nyinförda konstitutionen och som verkställdes den 13 april 1909, befann sig Djemal pascha icke i Konstantinopel. Han uppehöll sig för tillfället i en stad i västra delen av Mindre Asien och fick där underrättelse om den timade statskuppen. Med första bästa tåg begav han sig till huvudstaden och fick under färden genom utsända bud tid efter annan nya meddelanden, ja, läste till och med i tidningarna om vad som hänt. Så fick han veta, att han efterspanades överallt, och att ett pris blivit satt på hans huvud. För att leda spaningarna på villovägar stannade han 24 timmar i Kadi-köj på asiatiska kusten mitt emot Konstantinopel. Där erfor han också att hans vänner i Saloniki och Adrianopel satt sig i marsch mot huvudstaden, och han prövade nu det mer än djärva vågstycket att på järnvägen skynda dem till mötes. Företaget lyckades, han uppspårade Mahmud Schefket pascha, och vände om, nu som befälhavare över en truppstyrka, mot Konstantinopel. Redan följande dag uppsattes Muhammed V på storsultanernas tron.

Från den 27 april till den 3 juni 1909 stannade Djemal pascha i Konstantinopel såsom medlem av den krigsrätt, som hade att bestraffa rebellerna. Sedan utnämndes han till guvernör i Skutari på asiatiska sidan och beträdde därmed den civila banan. Den 6 augusti samma år blev han tillförordnad generalguvernör av Adana, nära Tarsus, och började genast att bestraffa dem, som under motrevolutionen ställt sig på den rebelliska sidan och som sökt att ingripa till Abdul Hamids förmån. Till räkenskap drogos också mördarna i den armeniska massakern. I september utnämndes Djemal definitivt till vali av

Adana och avböjde på våren 1910 erbjudandet att övertaga marinministerportföljen. Han ville nämligen först avsluta de arbeten han började i Adana.

Tidigt följande år insjuknade han i tyfus och vistades tre månader som konvalescent i Stambul. Efter sitt tillfrisknande reste han som vali till Bagdad, där han inträffade den 17 augusti och där han den 30 juli 1912 tog det första spadtaget på denna del av Bagdadbanan.

I juni samma år bildade Ahmed Muktar pascha sitt anti-ungturkiska kabinett och Ahmed Djemal inlade då, i början av augusti, sin avskedsansökan, alldenstund han icke kunde dela den nya ministärens politiska åsikter. Samtidigt begärde han avsked ur armén för att mera obehindrat och fritt kunna upptaga kampen mot sina nya motståndare.

Den 17 augusti 1912 lämnade Ahmed Djemal Bagdad, på dagen ett år efter sin ankomst till denna stad. Under återresan läste han på stationen i Keraman en notis i en tidning, att förre valin i Bagdad, Djemal bej, blivit utnämnd till befälhavare i Janina. Då denna jämförelsevis underordnade post icke motsvarade hans rang, telegraferade han i vredesmod till krigsministern Nasim pascha: »Ni kan degradera mig, men ni har ingen rättighet att förolämpa mig. Det är er plikt att antaga min demission.»

Trots allt spioneri och alla försök att hålla honom i skuggan, blev han vid sin ankomst till Hajdar-pascha, mitt emot Konstantinopel, på ett demonstrativt sätt mottagen och hyllad av två tusen politiska meningsfränder.

I slutet av september bröt Balkankriget ut. På

första mobiliseringsdagen anmälde sig Ahmed Djemal i krigsministeriet och anhöll om en post, som satte honom i tillfälle att tjäna fosterlandet. Nu blev han behandlad på ett helt annat sätt än ett par veckor förut. Krigsministern mottog honom på det mest ärofulla sätt och ville ursäkta sig för den förolämpning han tillfogat honom. Men Ahmed Djemal förklarade, att det nu ej vore tid till några utläggningar, och han begärde att ögonblickligen få anställning.

Balkankrigets gång är hos alla ännu i friskt minne. Genom statskuppen den 23 januari 1913 störtades Muktar paschas kabinett. Djemal pascha, som nu var generalinspektör för etappväsendet i Konstantinopel, utnämndes, samma dag som statsstrecket ägde rum, till militärguvernör i huvudstaden. Efter att under en kortare tid hava beklätt olika militära poster blev Djemal chef för I. armékåren. Redan i januari 1914 lämnade han dock denna åt den tyske generalen Liman von Sanders och ingick själv i konseljen som minister för de offentliga arbetena, för att efter en månads tid utbyta denna portfölj mot sjöministerns.

Och så bröt det stora kriget ut!

Då hade Turkiet till sin lycka de rätta männen på de rätta posterna och de tvekade icke om vad deras fäderneslands fortsatta tillvaro krävde. Deras val skedde icke på grund av några tyska påtryckningar och icke för att göra centralmakterna en tjänst. Det skedde uteslutande för att rädda Turkiets oberoende under en kamp, som gäller alla staters liv och död och där det icke gives någon neutralitet för den som vill leva. Vid den allmänna mobiliseringen blev Djemal

pascha chef för 2. armén, men övertog kort därpå, den 17 november, ledningen av 4. armén. Den 21 november lämnade han Konstantinopel för att begiva sig till Damaskus. Hans blickar voro riktade mot den engelska makten vid Nilens mynning.

Krig mot Egypten! Det klingar som en saga. Det är den gamla historien,som går igen alltifrån de assyriska kungarna och Alexander den store, till sultan Selim och Napoleon. Redan tidigt var man färdig att utföra en stöt mot Suezkanalen. Den första tyska expeditionskåren anförtroddes åt överste Kress von Kressenstein. I fälttågets början lyckades denne i förening med turkarna och under Djemal paschas överbefäl framtränga på egyptiskt område till kanalen. Patruller beträdde till och med dess västra strand. Men engelsmännen, som insågo att det gällde besittningen av Egypten, vilken i sin ordning återverkar på herraväldet över Indien, sammandrogo allt starkare krafter — ett par hundra tusen man — och hade för övrigt redan på förhand vidtagit utomordentliga försvarsförberedelser. Ehuru väl tjugu gånger talrikare och i besittning av goda kommunikationer och etappförhållanden, hade engelsmännen — Medelhavets herrar — ännu på hösten 1916, då jag besökte denna front, ej lyckats att driva turkarna och deras bundsförvanter från det egyptiska området. I betraktande av deras numerära underlägsenhet och de oerhörda svårigheter, som måste övervinnas för att endast drägligt ordna förbindelserna — vattenfrågan är alldeles särskilt svårlöst — har 4. armén uträttat storverk. Låt vara att det på sista tiden lyckats engelsmännen att steg för steg tränga den tillbaka mot öster.

Stora brittiska truppmassor — dyrbara för öriket — ha dock bundits.

Vid sin ankomst till Damaskus övertog Djemal pascha också hela Syriens civila förvaltning, och under de 18 månader, som i juli 1916 sedan dess förflutit, hade landet gjort kolossala framsteg. Djemal pascha ingrep personligen överallt. Med sitt klara förstånd och sin skarpa blick behärskade han allt och utvecklade en personlig kontroll, som gjorde att de obetydligaste statstjänare darrade på sina poster och utförde sina åligganden med den största noggrannhet för att icke en vacker dag drabbas av den allvetande paschans blixt. Och mot Djemals missnöje gives ingen appell. Den pliktförgätne avskedas hänsynslöst och försvinner. Läget är för allvarligt för att man skulle se mellan fingrarna med de försumliga. Ingenting får klicka, hela maskineriet måste löpa. Man tycker sig nästan höra dess tusentals hjul surra, då man i Djemal paschas dagar reser genom Syrien.

Allt organiseras, inom den civila liksom inom den militära förvaltningen. Stabschefen, Ali Fuad bej, har inga lediga stunder. Nytt manskap inkallas, förplägnaden för armén ordnas och transportmöjligheterna förbättras. I delar av det Heliga Landet, där man före kriget endast ridande kom fram på dåliga stigar, löpa nu förträffliga automobilvägar. Kameler, hästar och fordon utskrivas för etappväsendets behov. Den civila befolkningen får nog ibland sitta emellan, när befintliga förråd av brödsäd och andra livsmedel tagas i anspråk för arméns behov. Men den har ej rätt att

klaga. För dess välfärd sörjes alltid så gott sig göra låter.

Landets egna hjälpkällor utnyttjas till det yttersta, och Djemal pascha berättade för mig, icke utan stolthet, att han inom sina provinsers gränser kunde åstadkomma allt som behövdes för krigföringen — utom guld, vapen och ammunition. Under den korta

Stabschefen Ali Fuad bej.

tid, han då beklätt sitt ämbete, hade en hel rad fabriker vuxit upp, särskilt i Damaskus. Där funnos reparationsverkstäder för artilleripjäser, gevär, automobiler och annat. Man kunde tillverka konserver, munderingstyg och förbandsartiklar. Mitt intresse väcktes särskilt av ett etablissement i Damaskus, där bomull bereddes för sin uppgift i sjukvårdens tjänst. Förre valin av Adana visste vad de rika bomulls-

plantagen i detta vilajet kunde användas till under krig och bad mig att icke försumma ett besök i fabriken. Under sakkunnig ledning genomgick jag alla dess avdelningar och salar. I väldiga balar kom bomullen från Adana. Den underkastades sin första och rent mekaniska rensningsprocess av kraftfulla karlar, som med en rund klubba kommo den strängade bågen att vibrera bland bomullen och från-

Djemal pascha och hans adjutant. (Foto. förf.)

skilja fröhus, blad och annat skräp. Sedan följde kardningen på valsar och taggiga hjul och de olika kemiska processerna, tvättningen i kristallklart vatten, som härligt flödade i kanaler och kar, och slutligen torkningen, steriliseringen och inläggandet i blåpapper till behändiga paket av växlande storlek. Somliga av dessa innehöllo allt som behöves för ett »första förband», även gasbindor, gaskompresser och säkerhetsnålar. Från denna fabrik förses alla turkiska arméer

i Asien med förbandsartiklar, ja, sådana gå härifrån även till Konstantinopel.

Det är icke nog med att Djemal pascha blixtrar av nya idéer och impulser, ger nya uppslag och fingervisningar i alla riktningar. Han genomdriver också sin vilja med järnhård hand. Ett förslag är icke nog, det måste också genast åtföljas av handling. Det händer aldrig att han uppdrar åt en kommitté att utröna om den eller den planen är utförbar. Han befaller blott att den skall utföras. Han säger t. ex. åt en effendi: Här skall på dagen om tio månader en fabrik stå färdig. Alla maskiner skola vara i gång och personalen fulltalig och utbildad. Annars blir ni hängd. Och effendin blir hängd om inte fabriken är färdig på dagen. Men fabriken är färdig efter de tio månaderna, och effendin blir icke hängd.

Häruti påminner Djemal pascha livligt om Kitchener och om storfurst Nikolai. Han är en karlakarl liksom de och han besitter en energi, för vilken intet är omöjligt. Han är en asiatisk despot, en tyrann om man så vill, och hans namn nämnes med fruktan och vördnad. Syrien håller han som i ett skruvstäd. Han är en boren ledare, som förstår att föra massorna dit han vill, och hans klokhet visar honom själv den rätta vägen till landets och folkets välfärd. Med sin övertygelse kompromissar han aldrig, han har mod att bära de största risker. Han vet, att Turkiets framtid hänger på detta krig, och han går sin väg mot målet med orubbligt lugn, aldrig tvekande, aldrig brådskande eller nervös.

Liksom Kitchener äger han också den äregirighet som icke vill och icke får misslyckas. Han vill

att hans namn en gång skall nämnas i historien bland deras, som räddade Turkiet i en tid, då ryska och engelska stormar svepte kring det osmanska rikets landamären. Han vill uträtta något utomordentligt, och han skall, om han får leva, nog också i en framtid låta tala om sig.

Men ve dem, som söka korsa hans planer och dem, som bära avog sköld mot eget land. Och sjufalt ve över dem, som i en ofta fint och förföriskt maskerad form spela under täcke med landets fiender. Då kriget bröt ut, förvisades ententemakternas konsuler ur alla turkiska städer. Engelske konsuln i Beirut förstörde hela sitt arkiv — där funnos säkerligen snygga papper. Den franske konsuln i samma stad lämnade sitt arkiv i orört skick. Djemal pascha lät grundligt undersöka det. Där funnos handlingar, som ledde trådarna till ett icke ringa antal riksförrädare, särskilt i Damaskus. Undersökningen gjordes noggrant och krävde tid. Först i januari 1916 var man färdig till en första krigsrätt, en andra hölls i maj. Trettiotre personer, tillhörande Damaskus' förnämsta och rikaste familjer av arabisk börd, dömdes för högförräderi och stämplingar med främmande makt till döden och blevo hängda. Deras mål hade varit att vid lägligt tillfälle och efter mogna förberedelser lösslita Syrien från turkiska väldet.

Djemal pascha är hård, men omutligt rättvis. Och han är därför också mild, när rättvisan kräver det. I hans fabriker anställas så gott som uteslutande hustrurna till de soldater, som kämpa vid fronten och som icke kunna sörja för sina familjer. Kvinnornas lön är icke stor, men den är tillräcklig för

de hemmavarandes nödvändigaste behov. I Damaskus viskades man och man emellan, att Djemal högeligen ogillade förföljelserna mot armenierna. Han tillät icke att några orättvisor begingos mot detta olyckliga folk inom hans maktområde. Väl hade, jag tror på hösten 1915, skaror av flyktingar kommit till Aleppo, där många dukat under och där de spritt fläcktyfus och andra sjukdomar. Men så länge jag var i Syrien, eller till hösten 1916, inträffade intet av detta slag. En gång var jag närvarande då en rapport lämnades till Djemal pascha om en muselman, som begått våld mot armeniska flickor. Hans ögon flammade av vrede, då han gav själve stabschefen order att utföra en grundlig undersökning på platsen och rapportera resultatet därav. Och det sades mig att om bevis för våldet framlades, skulle muselmanen ögonblickligen dingla i en galge.

För Damaskus' hundar hade paschan intet förbarmande. Om det var på grund av risken för farsoter, som kunde spridas genom dem och deras ohyra, eller av andra skäl — alltnog, på en dag förgiftades hundarna i tiotusental, och kadavren kördes ut på långa vagnar för att nedgrävas. Och bland befolkningen fanns ingen som knorrade. Ty dels voro hundarna herrelösa, dels var det »kismet», ödet, som avklippt deras livstråd. Och gentemot ödet får man resignera, vare sig det gäller folk eller fä.

Det hade undrats hit och dit, om Djemal pascha är franskvän eller tyskvän. Han talar liksom alla bildade turkar franska flytande och lutade väl före kriget mest åt trikolorens håll. Men kriget har ingivit honom den största beundran för tysk duglighet

och kraft. Han är också en varm beundrare av kejsar Wilhelms storslagna, energiska och karaktärsfasta personlighet. Själv säger Djemal pascha rent ut, att han varken är franskvän eller tyskvän, utan alltigenom turkvän.*

På hemvägen från Jerusalem stannade jag åter ett par dagar i Damaskus och hade då långa samtal med Djemal pascha. Den 2 september inträffade den stora Mekkakaravanens uppbrott. Det är ett hävdvunnet bruk, att sultanen varje år skickar dyrbara skänker till den heliga staden, och uppbrottet firas med en praktfull ceremoni i Damaskus. Med guldbroderier, plymer och grannlåter smyckade dromeda-

* Georges Rémond, som i egenskap av l'Illustrations korrespondent deltog på turkarnas sida i det senaste Balkankriget, ger i sin bok "Avec les Vaincus, La campagne de Thrace Octobre 1912—Mai 1913" en mycket sympatisk skildring av dåvarande översten Djemal bej. Han säger: Je voyage en compagnie du colonel Djemal bey, qui commande une des divisions du 2:e corps d'armée à Nakeskeuï. C'est un des hommes les plus inelligents que j'aie rencontrés ici, un homme de la trempe de Fethi Bey, d'Enver, des bons officiers avec qui j'ai vécu en Tripolitaine: fermeté de jugement, activité d'esprit, clarté dans les idées, sens critique, il possède à un haut degré tous ces dons si rares en ce pays. Han skildrar i livliga färger Djemals förtvivlan och raseri vid tanken på en fred, som skulle kosta Adrianopels förlust. Under ett samtal därom utropade Djemal: "Si les Bulgares la prennent et qu'ils prennent Constantinople et qu'ils prennent Damas et Mossoul et Bagdad, et que je reste à Bassorah avec quinze Turcs, je réclamerai encore Adrianople. La paix tant que, l'on voudra, mais la paix avec Adrianople! Que nos ministres le sachent bien, car s'ils cèdent Adrianople, je referai moi-même la révolution contre eux. S'ils veulent la paix à tout prix, il leur faut être décidés à risquer leur vie pour elle!" Och Rémond säger om sig och en sin reskamrat: "Et nous étions fiers tous deux d'avoir, au milieu de cette ville aveuglie, vécu dans l'amitié d'un homme qui eût su conserver son âme invaincue et ne jamais douter de la patrie — Un homme de cette trempe n'est jamais vaincu!"

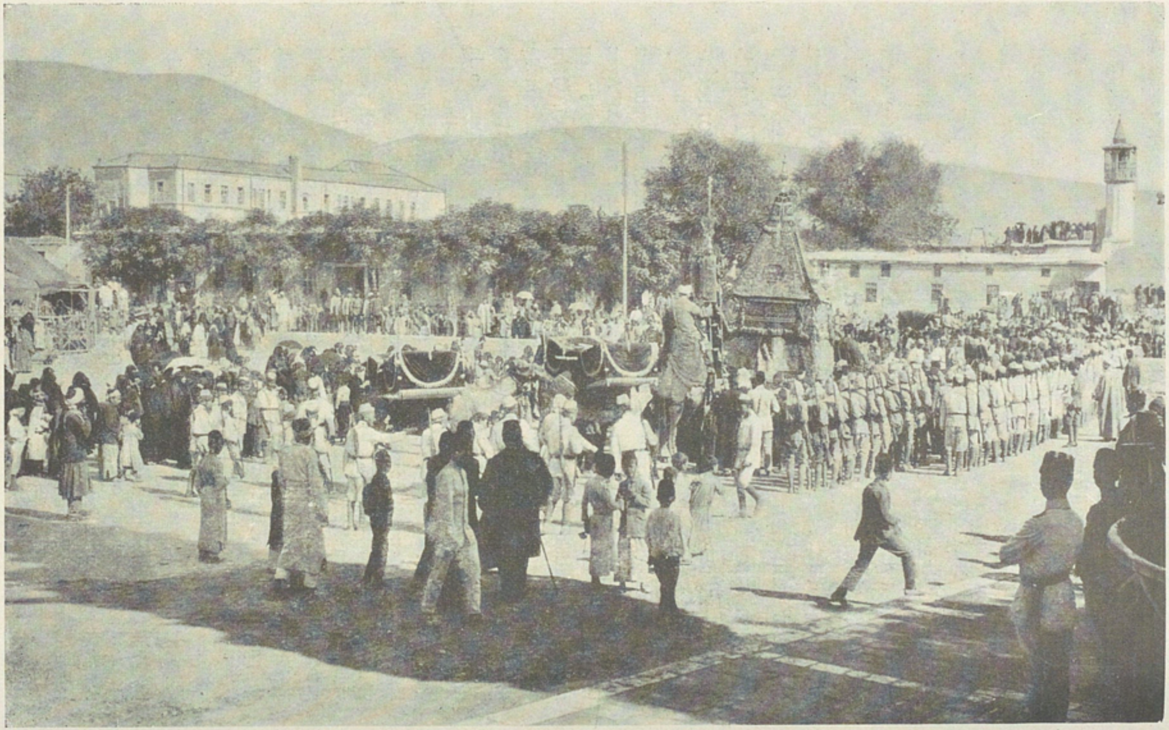

Uppbrottet till Mekka. (Foto. förf)

Mekkakaravanens uppbrott. (Foto. förf.)

rer bära de kistor, som under sina gröna sammetstäcken innesluta storherrens gåvor. Andliga av hög rang och även världsliga deltaga i karavanens färd till Mekka.

Sedan Hedschasjärnvägen blev färdig till Medina har denna ceremoni förlorat en del av sin pittoreska glans. Fordom tågade karavanen hela den långa vägen genom västra Arabien. Nu markeras blott dess färd. Den bryter upp från hjärtat av Damaskus, och de heliga kamelerna ledas i sakta mak den två kilometer långa vägen till Hedschasbangården El-Kadem. En väldig procession följer den och den eskorteras av ryttare. Hela staden är på benen och det är icke lätt att komma fram. Kamelernas majestätiskt värdiga hållning och deras filosofiskt lugna blickar tyckas förråda, att de äro medvetna om sin betydelse.

Vi åkte ut i förväg och bjödos av Djemal pascha in i hans jättelika tält, uppslaget på slätten utanför bangården. Där voro alla Damaskus' paschor och överstepräster församlade, och där fingo vi vänta i fulla två timmar, innan karavanen kom och det höga guldsmidda tabernaklet som vaggande bars av en kunglig dromedar, fördes fram inför tältet.

Djemal pascha steg ut och anförtrodde enligt gammal plägsed i sultanens namn karavanen i de händer, som skulle leda den till Mekka, och han välsignade sändebudens färd. Därmed var högtidligheten slut, de gyllne sammetskistorna lyftes av kamelerna, och de förnäma djuren leddes hem till sina skuggiga gårdar. Men gåvorna lastades ombord på Hedschaståget, som skulle föra dem till Medina.

Skördefolk utanför Jerusalem. I fjärran synes Oljeberget.

(Foto. L. Larsson.)

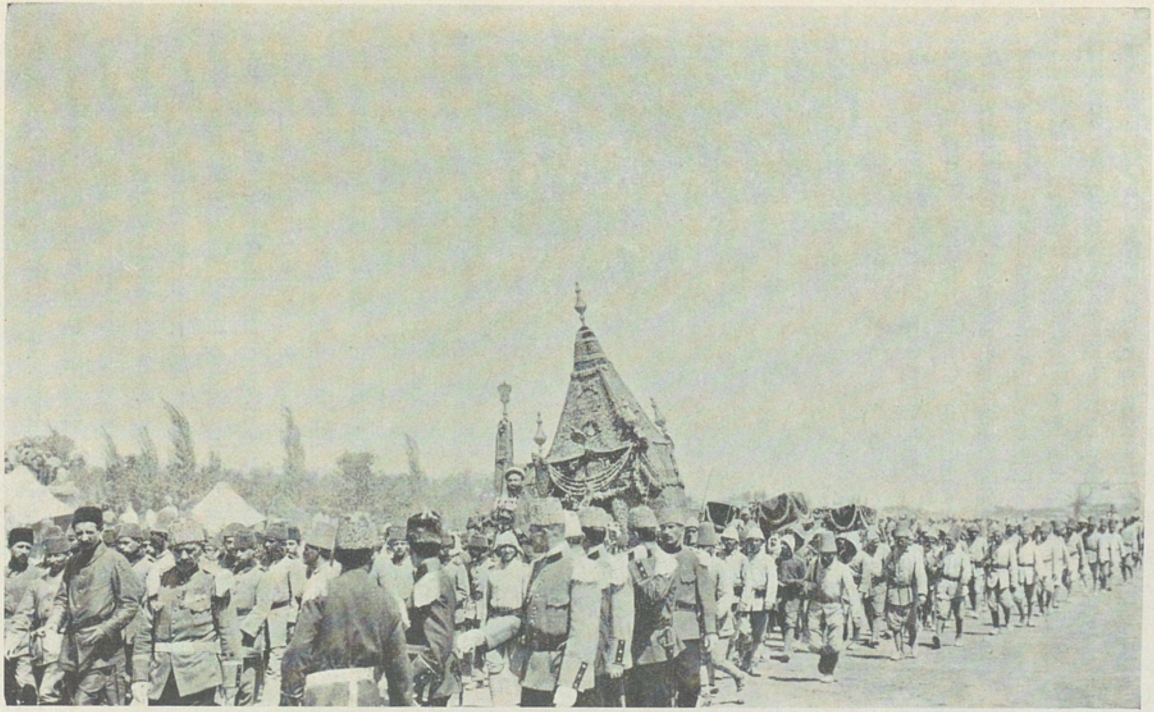

Ankomsten till Hedschasbangården, El-Kadem. (Foto. förf.)

Och sedan! Ja därom visste man för ögonblicket ingenting. Turkiska trupper voro ju på marsch söderut mellan de båda heliga städerna. Mekka var i den upproriske scheriffens och hans engelska vänners våld. I Damaskus hade man undrat, hur den årligen återkommande ceremonien skulle avlöpa. Hur mycket visste stadens muhammedanska befolkning av de

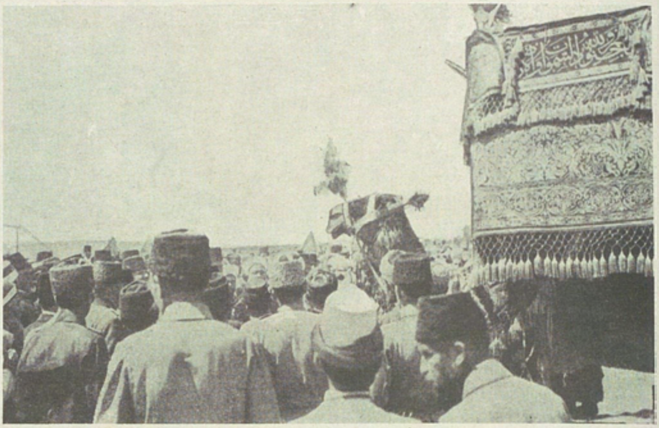

En av de rikt utsmyckade dromedarerna. (Foto. förf.)

senast timade händelserna? Hade man i allmänhet klart för sig, att Mekka icke längre var turkiskt? Skulle det bli upplopp och skulle man kräva att få följa med och nu äntligen öppna det heliga kriget mot de kristna, som vågat lägga hand på profetens födelsestad? Nej bevars, intet ovanligt inträffade. Befolkningen förhöll sig lugn och behärskad. Förmodligen var den tämligen litet orienterad i det verkliga läget. Österlandets folk behöver tid för att vakna till besinning. Upprorsrörelsen i Indien 1857 behövde

tre år för att sprida sig till Damaskus. Det återstår att se, hur länge muhammedanerna skola finna sig i att deras heligaste stad står under kristen kontroll. Kanske Storbritannien även här livnär en orm vid sin egen barm. Kanske dess österländska politik även

Djemal pascha välsignar karavanens uppbrott. (Foto. förf.)

i Mekka skall lida samma nederlag som vid Dardanellerna, i Kut el-Amara och i Saloniki. Och kanske den trumf, England synes hava på hand i och genom besittningen av Mekka, blott är skenbar. Det kan ju hända, att Indiens muhammedaner till en början imponeras därav. Men i turkiska Asien kommer den icke att upphjälpa Englands totalt förstörda prestige.

Vad Djemal pascha beträffar motser han framtiden med sitt vanliga lugn. Ententemakternas avslag på Tysklands och dess bundsförvanters fredsanbud utgör en skärpt garanti för att Mekka även framdeles skall förbliva i turkarnas händer.

VII.

Genom Hauran till Tiberias.

Efter malariadagarna voro mina krafter alltjämt ganska nedsatta, men det blev mig snart för tålamodsprövande att i länstolen vid det öppna fönstret sitta och vänta på deras återkomst. Ett luftombyte skulle säkert göra gott. Jag beslöt att bryta upp till Genesaret den 22 juli. Konsul Löytved Hardegg och järnvägsdirektören Dickmann ställde hela sin erfarenhet och sitt inflytande till mitt förfogande, och jag hade ju dessutom Djemal paschas pass. Själv hade paschan för några dagar sedan återvänt till Jerusalem.*

Efter ett hjärtligt avsked från min goda syster Sophie tog jag plats i min härliga salongsvagn och

* I konsul Löytved Hardegg hade jag vunnit en verklig vän, och vi brevväxlade några gånger efter min hemkomst. Med sorg mottog jag därför från hans hustru ett brev, i vilket det heter: "Schmerzerfüllt muss ich Ihnen mitteilen, dass mein lieber Mann am 7. Mai dem Flecktyfus in Damaskus erlegen ist. Ostern verlebte er noch bei uns in Haifa und verliess uns frisch und lebensfroh. Vier Tage später legte er sich und kämpfte 15 Tage mit dieser schrecklichen Krankheit. Wir hatten viel Hoffnung ihn am Leben zu erhalten, aber sein überanstrengter Kopf versagte. Was ich mit meinen fünf Kindern verloren habe, kann ich nicht sagen. Sie werden es beurteilen können! Sanft ist er eingeschlafen." — Frid över hans stoft, ära åt hans minne!

fördes klockan halv 10 f. m. söderut av ett stadigt trupptåg, fullproppat med soldater. Jag hade en soffa med fullriggad bädd, bord och stolar, tvättställ med friskt vatten, matsäck från hotellet och sist men icke minst den gyllene kavassen Diab, som konsul Löytved så vänligt utnämnt till min livtjänare.

Det är Hedschasbanan jag följer. Under sin första sträcka, allt till Der'a, löper den strax öster om och tämligen parallellt med den franska järnvägen, som för tillfället är ur bruk. Den korsar det av druser bebodda landet Hauran och svänger, från Der'a, i rak vinkel mot väster, ned genom Jarmukflodens dal till Jordan.

Vi befinna oss alltså, på vägen mellan Damaskus och Samakh — vid södra stranden av Genesaret — i östra Jordanlandet. Från Hermons västra sluttningar rinna Jordans källflöden upp och samla sig, norr om Meromsjön till kristenhetens heligaste flod. Vid ett av dessa källflöden, Nahr Banias, låg i forntiden en ort, Paneas, uppkallad efter Pans grotta och utan tvivel sedan urminnes tider ett mål för tallösa pilgrimers vallfart, liksom Singi-kabab eller Indus' källa i tibetanernas religiösa medvetande är en helig plats. Tjugu år före Kristi födelse skänkte kejsar Augustus hela området kring Paneas åt Herodes den store, som nära Pans helgedom av vit marmor byggde ett tempel till Cæsars ära och prydde det med kejsarens byst. Traktens tetrark, Filip, förskönade staden och kallade den Cæsarea, till vilket namn sedan tetrarkens eget fogades. Genom evangelierna blev Cæsarea Philippi sedan berömt. Det var här vid den lysande Cæsar Augustus' tempel Jesus frågade sina fattiga lärjungar:

»Vem säga människorna mig, Människosonen, vara?» Och det var härifrån han anträdde sin sista vandring till Jerusalem.

Från Merom strömmar den förenade Jordan rakt åt söder och tömmer sitt vatten i norra spetsen av Genesaret. I Döda havet når floden sitt slut. Alltifrån dess källtrakter och Hermons berg till södra stranden av Döda havet utgör Jordan och dess trenne sjöar gränsen för östra Palestina, eller Cœlesyrien såsom det kallades under den grekiska perioden. Det indelas i tre stora områden, Baschan mellan övre Jordan och Hauran, Gilead mellan Jarmuk och Jabbok, vilka båda från det östra höglandet flyta mot väster och falla i Jordan, samt Moab.

Från Hermon till Jarmuk består berggrunden av kalksten, mycket ofta täckt av vulkaniska produkter, basalt, lavabäddar och aska, och markens ytlager utgöres för övrigt av röd lera. Såväl den östra som den västra randen av detta område kännetecknas också av en rad slocknade vulkaner. Hit hör också Hauran, den jämna ödsliga slätten, som vi strax skola genomfara. Söder om Jarmuk upphöra de vulkaniska bergarterna nästan alldeles, och kalkstenen går sedan ensam i dagen.

En märkvärdig del av Hauran är det vidsträckta lavafältet El-Ledscha, utmed vars västra rand Hedschasbanan för oss. Dess inre är ett virrvarr av dalar, klyftor och hålvägar, där drusiska hövdingar med sina skaror ända till nyligen trotsade turkarna. El-Ledschas västra skarpt begränsade rand reser sig blott 10 eller 12 meter över Haurans jämna yta. Dess kontur avtecknar sig tydligt redan på avstånd, då man kommer

ned från Damaskus, färgtonen mörknar, och man urskiljer otaliga sprickor, raviner och gapande klyftor.

Under färden genom det vulkaniska området lägga vi märke till jordytans nakna ödslighet. Icke ett träd synes, ingen lummig krona skänker skugga. Det enda timmer man ser är förvandlat till åkerbruksredskap och dörrar. Husen i byar och städer äro byggda av svart basalt. Allt är av sten. Till och med El-Ledschas rand mot slätten är här och var befästad med stenmurar, vilka år 1838 försvårade Ibrahim paschas strid mot de upproriska druserna.

Hauran sammanfaller till en del med Dekapolis, där på Kristi tid grekisk bildning rådde under romerska örnar. Även detta är en del av Cœlesyrien, landet som i öster långsamt faller mot Syriska öknen, vilken i sin tur begränsas av Eufrat. Här vandra Anisearaberna med sina oöverskådliga hjordar av kameler och får och komma därvid årligen till östra Palestina. De äro Gamla testamentets ismaeliter och midjaniter, som tid efter annan förhärjat landet och lämnat talrika ruiner kvar. De voro också köpmän, och Josef såldes av sina bröder till en av deras karavaner, ett tåg av ismaeliter, som kommo från Gilead, »och deras kameler voro lastade med dragant, balsam och ladanum; de voro på väg med detta ned till Egypten». Vår tids ökenaraber äro ättlingar av dem och skilja sig på intet vis från den bild Bibeln skänker oss av deras stamfäder. Ty även dessa Kedars ättlingar voro djärva och krigiska och bodde i svarta tält av kamelhår. De voro rika, men i den bofasta befolkningens ögon var deras öde föga avundsvärt. »Ve mig, att jag måste... bo ibland Kedars hyddor,» säger

David; men i Sångernas sång låter Salomo bruden säga: »Svart är jag, dock är jag täck, I Jerusalems döttrar, lik Kedars hyddor, lik Salomos tält.»

Genom detta land alltså, genom Hauran, föras vi av tåget emot söder. Först bär det genom Ghuta, den med trädgårdar översållade slätten kring Damaskus, där vi voro på 691 meters höjd. Strax söder om staden synas otaliga vita runda tält — en rastande marschkolonn, vars dromedarer beta i nejden. Terrängen är mycket jämn. Men sedan vi korsat en serie låga kullar, bär det sakta ned till Wadi el-Adschems flacka sänka. Vi fara mellan åkrar och trädgårdar. I väster resa sig i lätta gulröda toner skimrande berg, som torna upp sig till Hermons mäktiga kupol, svagt synlig mot den ljusblå himlen och själv skimrande i nyanser mellan grått och skärt. På dess hjässa trotsa ännu några mindre snöfält sommarsolens glöd. I öster är landet jämnt och horisonten oändligt avlägsen. Där ligger den Syriska öknen och ruvar.

Bakom sig ser man ännu ganska länge den mörkt blågröna strimma som är Esch-Schams paradis, bevattnat av Baradas flöden. Stäppen blir sedan ödslig och stenbunden. Någon gång glida vi förbi en trädgårdsoas. Bland gröna tuvor beta fårhjordar. Dagsvärmen stiger, vi ha klockan 10 29,7°. Soldater på tåget blåsa i valthorn trevliga, skallande låtar.

Skymt en stund av en kulle träder Hermon åter fram i all sin dämpade glans, och vid dess fot synas långa mörka strimmor av trädgårdar. Över dess kam sväva ett par lätta skyar, till synes icke större än en mans händer. Eljest är himlen ljust turkosblå, och

man tycker sig se, hur värmevågorna dansa över slätten.

Vi stanna en stund vid byn El-Kiswe, som suger sin must ur bäcken Nahr el-A'wadsch, ett sändebud från Hermons källor och snöfält. I öster helt nära banan reser sig det 1,110 meter höga ensamma berget Djebel el-Mani. Utmed dess södra fot går järnvägen till Der Ali.

I öster svävar över jordytan ett lätt gult sken, ett återsken ifrån öknen. I vår omgivning är den magra stäppen mycket stenbunden. Värmen ökar. Klockan 11 ha vi 32,9° och en timme senare 34,9°. Dock känns det ingalunda tryckande. Alla fönster stå öppna, det drar friskt, och åt solsidan äro gardinerna neddragna.

Nu följa vi El-Ledschas rand och fara ofta förbi stenmurar av lavablock. Förskräckligt ödsligt! Inga människor, inga karavaner, endast sällan en by. Blott vid stationerna är det liv. Där ser man dromedarer, vita, ljusgula, egyptiska. Här är El-Mismije, som i forntiden betydde något, såsom framgår av flera åldriga hus. Här är Khabeb och här Mahadsche, alla vid randen av lavafältet, alla ödsliga och omgivna av denna trädlösa, tröttsamma stenstäpp.

Vid Esra' lämna vi El-Ledscha och korsa In-Nukras fruktbara fält. Klockan 1 ha vi 33,3° och klockan 2 33,1°. Ännu en timme och temperaturen stiger åter till 34,6°. Då äro vi i byn Kherbet el-Razale. Oregelbundenheten i värmekurvan berodde blott på den friska västanvind, som under en timmes tid drog över Hauran.

Långsamt blir det icke under en sådan dag. Allt

är ju nytt och fängslande, till och med ödsligheten därute i solgasset. Med en bok i handen vilar jag ibland på soffan. Diab bjuder på middag, höns, ägg, druvor, kolsyrat vatten och rödvin. Soldaterna köpa tunna, runda brödkakor vid hållplatserna, där beduiner och deras kvinnor alltid äro samlade med sina små karavaner av åsnor, hästar och kameler.

Vid Der'a lämna vi Hedschasbanan, som går vidare mot söder, under det att vi med Haifabanan svänga västerut mot Jarmuks dal. Uppehållet är också långvarigt, det vimlar av människor vid den lilla stadens station, och i tendern uppkastas nya fång av dessa massiva rotkubbar, som i väldiga travar ligga hopade vid varje större hållplats — på grund av kolbristen eldas nämligen lokomotiven endast med ved.

I Der'a äro vi ännu på 560 meters höjd och runtomkring oss utbreda sig Haurans slätter liksom förut. I nordnordväst avtecknar sig alltjämt Hermons mäktiga kam, nu på större avstånd. Banan för oss mot västnordväst bland kalkstensskollor och block och blir småningom mera slingrande, där terrängen övergår i kuperade ytformer. Klockan 6 har vi 31,4°. Solen sjunker, intensivt gulröd, och skuggorna förlängas. Vi rulla in i en trång dal, och nu känna vi, att det bär utför. Vi skaka genom en tunnel. Banan blir alltmer slingrande och går i skarpa krökar vid sidan av den kraftigt markerade klippdalen. I dess botten brusar en bäck. Tåget rullar över en viadukt av sten och järn. Vi gå i långt utdragna S-formiga slingor, perspektivet växlar för varje ögonblick, utsikten blir pittoresk, naturen allt vildare. Bäckens fåra är djupt inskuren som en cañon. Skarpa genomskärningar och

nya tunnlar. På sluttningarna växa fantastiska kaktusbuskar bland grus och block. Jarmuks dal är oändligt tjusande. Om vi ändå hade i reserv några av de timmar, vi stått och gapat vid stationerna, så att vi finge se denna underbara dalgång ända till dess slut, innan nattmörkret kommer!

Vi äro på högra dalsidan och korsa en liten skummande bäck. Uppför bergens sidor klättra stigarna i sicksack. Vid ingångarna till alla tunnlar stå strama poster vid sidan av sina tält. Vid Zezun växa ett par akacior i dalen. Men skymningen tätnar. Klockan 7 ha vi 30,1°. Djupt under oss synes en vilt krökande slingas skensträngar i dalbottnen, som lyser i vita och gröna fläckar, de förra klippskollor, de senare vegetation. En ny viadukt är byggd av sten i tre vackra valvbågar. Och vi sjunka nedåt dalens botten, en god stund farande parallellt med den bansträcka, som nu ligger högt över våra huvud.

Åter en bro och därpå en tunnel och så en ny bro, och därmed äro vi nere i dalbottnen och stanna ett tag vid Makerims station. Från denna punkt beträda vi Jarmuks huvudflöde efter att hittills ha följt bifloden Wadi es-Zedi. Nu blir det mera vatten därnere i fåran, och Jarmuks stilla brus stiger i olika styrka till våra öron. Det är mörkt. Sällan synes ett ljus glimma, blott ur lokets skorsten står det som en kvast av gnistor, och över de ödsliga bergen tindra stjärnorna.

Isch-Schadjara är en by i dalen. Här tänder Diab min lampa, men den blåses snart ut av draget. Värmen är ej farlig, precis 30° klockan 8, men luften känns något fuktig. Ännu ett par timmar gå. De äro

förlorade. Att titta ut är som att sticka huvudet i en säck. Äntligen äro vi vid El-Hammi, »baden», där varma svavelkällor finnas. Då fattas klockan en kvart i 10, och temperaturen är 28,4°. I pölarna nedanför badet kväka grodor i tusental, och moskiterna bli besvärliga.

På slaget 10 stannar vårt tåg i Samakh vid Genesarets strand, dit det blott är några steg. Men vi se ej sjön — det är för mörkt. Här äro vi 208 meter under Medelhavets yta. Då man från Hauranslätten går ned mot denna grav, har man en förkänsla av att nalkas en trakt, där även natten måste vara kvävande varm. Men luften kändes skön, och det var härligt att komma ut ur salongsvagnens hela dagen stekta trälåda. Klockan 11 hade temperaturen åter stigit en hårsmån och var 29,1°.

Två turkiska officerare och ett par soldater mötte oss. Artigt hälsande ledsagade de förra oss ut på en lång, smal brygga, medan de senare buro våra saker. Direktör Dickmann hade telegraferat, att järnvägens lilla ångbarkass skulle ligga färdig vid tågets ankomst. Vi hade sålunda blott att gå ombord. Kaptenen och besättningen voro turkar. Vi lade ut, och ångaren brusade i väg åt nordväst över de heliga, minnesrika böljorna.

Vår kurs går ganska nära den västra stranden, där kullar välva sina ryggar — man ser blott deras konturer. I lyktskenet lysa ångarens svallvågor vita som snö, men utanför dem är vattnet ramsvart. Det kändes svalkande och friskt i draget, och över oss gnistrade stjärnorna med biblisk klarhet.

Efter tre kvarts färd synas några ljuspunkter

blänka till framför oss något om babord. Det är lamporna i Tiberias. En av dem är stadd i svängande rörelse — det är signallampan på bryggan. Kaptenen låter ångvisslan ljuda — det ekar i Tiberias' åldriga hus. Men staden sover. Blott herr Grossmann, värden på det tyska gästhuset »Tiberias», är vaken. Även han har fått telegram. Aftonvarden är färdig och så också mina rum och mina båda balkonger. Från den ena, som vette mot öster, hade man även nu i midnattens timme en tjusande utsikt. En liten måne svävade över den heliga sjön, som under ett lätt dunsttöcken tycktes oändlig som ett hav. Konturerna av kubiska stenhus och silhuetterna av några höga palmer stodo skarpt tecknade mot det ljumma diset över vattnet. Från den närbelägna minaretens balkong hade muessin, böneutroparen, mycket att säga de sovande, och han sjöng sina fylliga *a*'n och sina melodiska *l* med öppen klangfull stämma över det heliga landet. Sedan jag lagt mig under myggnätet på balkongen, var jag omgiven av denna underbara stämning, och jag låg länge vaken.

Tiberias var på Kristi tid huvudstad i den romerska provinsen Galileen, styrd av Herodes Antipas, som uppkallade detta sitt nya residens efter kejsar Tiberius. Han byggde upp och förskönade staden och försåg den med citadell och palats, forum, teater och rännarbana, och över dess judiska enkelhet och allvar bredde den grekisk-romerska kulturen sin förfining. På grund härav, men också därför att gamla begravningsplatser blivit oskärade, avskydde judarna denna stad och övergåvo den. Därför nämnes stadens namn endast tre gånger i Nya testamentet, näm-

ligen i Johannes evangelium: »Därefter for Jesus över det Galileiska havet vid Tiberias» — »men andra båtar hade kommit från Tiberias...» — samt »Därefter uppenbarade sig Jesus åter för lärjungarna vid Tiberias' hav». Det är allt. Och det finns intet, som antyder, att Mästaren någonsin varit där. Han tyckes ha undvikit denna bullrande, nöjeslystna plats med dess febernärande klimat och föredragit de stränder, där fattiga judiska fiskare bodde. Här började hans lärarebana ungefär samtidigt med det nya Tiberias' fullbordande, som enligt Josefus ägde rum år 22.

Samme Josefus befäste dess murar, men invånarna gåvo sig dock åt Vespasianus, som därför lät dem bo kvar. Efter Jerusalems förstöring blev Tiberias judarnas förnämsta stad. Talmudskolan och Sanhedrin eller domstolen förlades hit. Här fastställdes sedan av lärda rabbiner den form av Talmud, som gäller ännu i dag, och Tiberias har ännu rykte om sig att vara en förnämlig ort för forskningen i judarnas bibel. Jämte Jerusalem, Hebron och Safed är Tiberias ännu bland hebréerna ansett som en av de fyra heliga städerna.

Enligt en judisk legend skall Messias komma upp ur Genesarets djup och därpå begiva sig till Tiberias, Safed och den högsta toppen av de galileiska bergen. Denna föreställning har vissa beröringspunkter med tibetanernas tro om den heliga sjön Tso-mavang eller Manasarovar. De säga: »Tso-mavang är världens heligaste sjö. I dess mitt är en gud i människohamn, som dväljes i ett tält, gjort av turkoser och alla slags ädla stenar... Sjögudens slott är i sjön... Söderlandets andekonung residerar här i ett hus av guld,

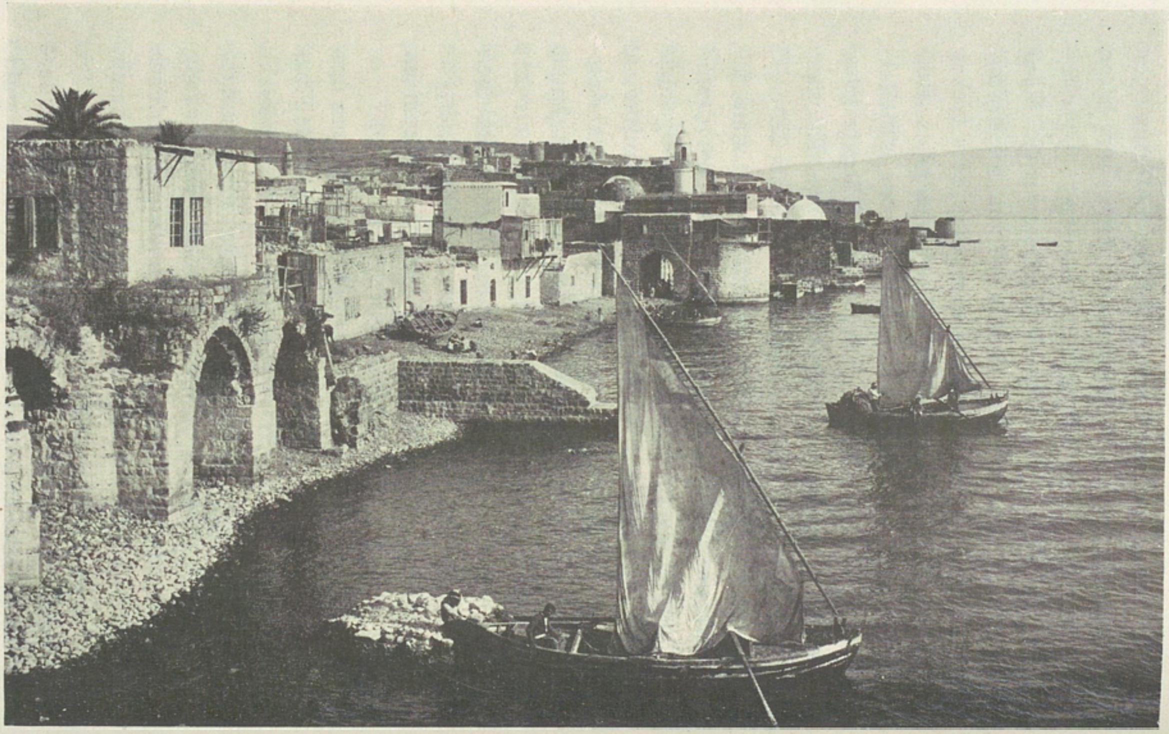

Tiberias mot norr. (Foto. L. Larsson.)

Bähije, 19-årig judinna i Tiberias. Fadern från Kairo, modern från Bagdad.

och om någon kommer för att två sig och göra sig ren, vredgas andekonungen icke... Datjung Ngatja och pilgrimerna kommo med massor av blommor, som de strödde i sjön. Datjung Ngatja gick tre varv kring sjön och uppsteg sedan till himlen.» Detta är en del av en inskrift, jag fann i templet Tugu-gumpa på sjöns södra strand.

År 637 erövrades Tiberias av araberna, och år 1187 tog sultan Saladin staden efter att i grund hava besegrat korsfararna och avgjort deras öde vid Kurunhattin ett berg mellan Tiberias och Nasaret.

Staden låg badande i glödande sol, då jag kom upp på morgonen den 23 juli, en söndag, en vilodag. Därute på balkongen hade jag blivit väckt, då dagens stjärna gick upp över Gergesenernas berg vid östra stranden och hade förflyttat min av malarian ännu medtagna lekamen till en bädd inomhus. Hettan var dock icke så farlig ens under dagens varmaste timmar. Klockan två hade vi 37°. Men luften är mättad med fuktighet, som hämmar transpirationen och medför en tryckande känsla av kvav drivhusluft. En välsignelse är dock Medelhavsvinden, som blåser hela sommaren och från klockan 4 eftermiddagen och sedan hela natten verkar skönt svalkande. Mellan klockan 11 och 3 på dagen är den varm. Den kommer från väster eller sydväst. I år hade den mot vanligheten kommit från nordväst. Tiberias ligger på den smala remsan av flackt land alldeles vid foten av nedre Galileens kullriga berg. Från deras kupoler störtar havsvinden ned över staden och sjön, och när man med alla fönster och dörrar öppna befinner sig inomhus, hör man hur det piper, tjuter och klagar

i knutarna och hur det susar och knarrar i palmernas läderhårda, blanka blad. Man har en förnimmelse av osynliga vattenfall, som i outtömliga kaskader komma dansande utför sluttningarna.

Men strövar man omkring på hebréernas otroligt trånga gator och gränder mellan de små, smutsiga och låga dockskåpshusen i denna stad, som är ett enda

Utsikt från mitt fönster i Tiberias. (Foto. förf.)

ghetto, då har man lä mot vinden och försmäktar i den fuktiga luften och det glödande, stagnanta och återkastade solskenet.

De arma judarna, som till mycket stor del äro invandrade från Polen och andra europeiska länder och som även här gå klädda i skinnmössor eller slokhattar och långa svarta rockar, gröna och slitna av tiden, lida såsom den övriga mänskligheten av världskriget, men hålla sig ändå uppe med den seghet, som är utmärkande för deras ras. Sällan såg man dem arbeta. På sin höjd sutto de i sina små bodar och

sålde bröd och frukter åt varandra. De flesta ströko omkring som skuggor eller stodo i grupper och utbytte tankar — antagligen om geschäft. Nästan alla

Ishak, 80-årig jude i Tiberias.

tala en dyrbar tyska, som icke alltid är lätt att förstå. R-ljudet och a-ljudet kunna de icke åstadkomma. Även i kolmörker skulle man icke kunna misstaga sig på en jude, tack vare deras underliga, mjukt bräkande uttal.

Hur många kunna de vara? Ja, det är mer än jag kan säga. Enligt de sista handböckerna är Tiberias bebott av 8,600 människor, därav 7,000 judar, 1,400

Ishak ibn Ibrahim, 66-årig jude från Nisibin, bosatt i Tiberias.

muhammedaner och 200 kristna. Min tyske värd beräknade 6,000 invånare, av vilka 2,570 voro muhammedaner, 270 kristna och de övriga judar.

Staden och dess område lyder under en turkisk kajmakam. Bland förnämligare hus märker man de

vanliga turkiska ämbetslokalerna, ett par moskéer med enkla men dekorativa minareter, franciskanerklostret och den skotska läkaremissionens präktiga byggnader och hospital, vilka nu äro inrättade till turkiska militärsjukhus, och där en mönstergill ordning och snygghet rådde.

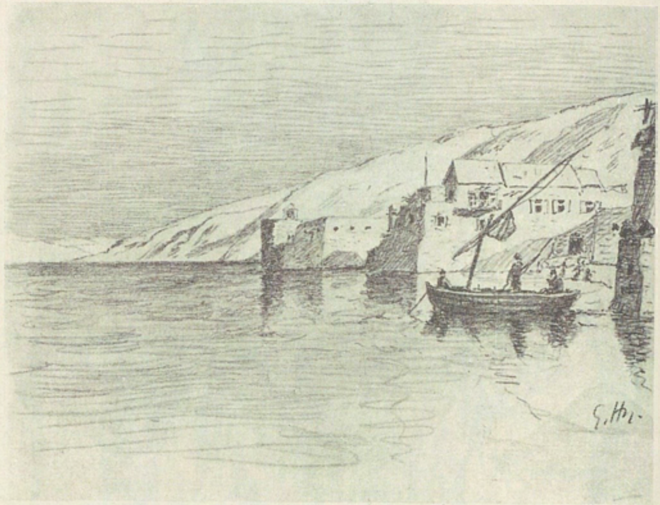

Tiberias från norr.

Tiberias är en förtjusande liten stad. Dess vackraste och i allra högsta grad penselfrestande partier äro belägna vid stranden, där ålderdomliga portar, murar och runda torn skjuta fram i vattenbrynet och bilda de roligaste perspektiv. Där ligga de med ett galärsegel riggade sniporna, som användas både till fiske och vanlig frakt, och som, då barkassen är upptagen eller måste spara sitt bränsle, föra resande till och från Samakh och andra orter vid sjön.

Den antika staden låg omedelbart söder om den nuvarande, och ruiner av stadsmuren och akvedukter och hus finnas ännu kvar. Ett par kilometer söder om Tiberias se vi den berömde Talmudtolkaren rabbinen Mejirs grav under en kupol. Där gå de redan av Plinius omtalade varma svavelkällorna i dagen med en temperatur av 62°. Vattnet ledes till flera murade bassänger under kupoltak, där det sedan svalnar till 38° och 35°. Tiberias' bad äro vida berömda och besökas på sommaren av sjuka från hela Syrien. De sägas bota vissa hudsjukdomar och reumatism. Gästgivargårdar och härbergen med smutsiga kyffen skänka tak över huvudet, men räcka icke till, och det händer ofta, att en hel stad av tält reser sig kring baden. Dessa förpaktas av regeringen mot en summa av 5,000 medjidie. Det vackraste är läget och utsikten över sjön och staden från rabbinens grav.

Den tyske gästgivaren herr Grossmann var i sitt hemland bröstsjuk, måste avbryta sitt arbete och söka bot i ett mildare klimat. Han reste till Tiberias och har stannat där i sjutton år. Jämte sin präktiga hustru och sina älskvärda barn trivs han förträffligt och hade på de otaliga pilgrimer, som årligen besöka sjön, förtjänat en liten förmögenhet. Men nu hade strömmen av resande upphört, levnadskostnaderna stigit, och för herr Grossmann gäller det att över kriget söka rädda åtminstone något av sin egendom.

Sin lediga tid begagnar den flitige tysken till att samla och preparera zoologiska föremål, som han säljer till tyska eller utländska museer. Han uppräknade följande djurformer såsom förekommande i trakten: leoparden, sällsynt, geparden, hyenan och scha-

kalen, vargen och dvärgvargen, piggsvinet, faraokatten, tigerillern (Putorius sarmaticus), räven, igelkotten, vildkatten, grävlingen, gasellen, blindmusen (Spalax typhlus), åkermusen och råttan. Bland fåglar: dvärgörnen, ormvråken, flera olika falkarter, uvar och ugglor, fiskugglan, hornugglan, dvärgugglan, asgamen, gåsgamen och smutsgamen, pelikan och flamingo, änder och kormoran, gäss, sällsynta, rördrommen och åtskilliga vattenfåglar, måsar, trappen, vakteln, lärkan, rapphöns och andra hönsarter jämte deras bastarder, törnskatan, korpen, kråkan, blåkråkan, gråhägern, ärlan och sparven. Vidare nämnas fyra giftiga och tio ofarliga ormar, samt sköldpaddor, krabbor och musslor. Skorpionen förekommer i många olika arter. Skorpionspindeln, taranteln och fågelspindeln och slutligen spannmålsmyran, som fördärvar säden ute på fälten.

Egendomligast bland Genesarets fiskar äro Chromis Simonis, som bär rommen och ynglet i munnen, och Clarias macracanthus, som är berömd för det läte, han giver ifrån sig. Herr Grossmann berättade, att fisken ofrivilligt frambringar detta pipande ljud genom luftens pressande mellan gälarna, vilket endast sker, sedan han blivit upptagen på land. Av Simon Petrus' fisk lär man ännu i dag kunna upptaga fem ton i ett enda nät, vilket förefaller otroligt. I alla händelser är skildringen i Johannes evangelium ingalunda överdriven: »Då kastade de ut och förmådde nu icke draga upp nätet för fiskarnas myckenhets skull.»

Under den hetaste sommartiden går fisken ut på djupet. Det bästa fisket bedrives på våren. I de

östra delarna av sjön förekommer en matnyttig sardinart. Tre kilogram därav kosta fyra metallik eller omkring sjutton öre.

Om klimatet meddelade herr Grossmann, att febrar visserligen äro allmänna, men att han utgjorde ett levande bevis på att det icke vore dessvärre osunt. På vintern är det härligt och skönt, men dock så

Tiberias, utsikt mot sydost. (Foto. L. Larsson.)

varmt, att man för det mesta går utan jacka. Då blåsa inga regelbundna vindar. Det drar från alla håll. Östlig vind råder under våren och hösten. På våren är den svalkande och kännes nästan kall, på hösten är den mycket het och för med sig stoft från Syriska öknen. Dock drabbas Tiberias, på grund av sitt läge i en depression, icke mycket därav. Men är östanvinden hård, så häver den sjön i mäktiga vågor, vilkas skumplymer och söndersplittrade stänk sveper som

ett duggregn över staden. Då är det fara å färde för de fiskarbåtar, som ligga förankrade på den öppna redden.

Om sommarens västanvind har jag redan talat. Den blåser med passadens regelbundenhet och är en typisk havsvind, framkallad av det upphettade landets aspiration. För att värja sig mot hettan går man så lätt klädd som möjligt och känner sig, åtminstone i damsällskap, mycket oklädd. Jag bar intet annat än byxor och skjorta, strumpor och skor samt tropisk hjälm. Manschetter, kragar och halsdukar äro löjliga plagg i ett dylikt klimat.

Dock förekomma tillfällen, då man måste finna sig i att anlägga även dem för att se ut som folk. Ett sådant tillfälle inträffade just den 23 juli, då turkarna firade årsdagen av konstitutionens införande. I kajmakamens stora mottagningssalong samlades alla stadens honoratiores. Även herr Grossmann, en tysk ingenjör Lindle och jag voro inbjudna. Där märktes turkiska officerare och civila, muftin, Tiberias' förnämste muhammedanske präst, en gammal gubbe i vitt skägg och med guldstickad turban och åtföljd av flera andra andliga. Slutligen judarnas förnämsta representanter och rabbiner. Ceremonien var mycket kort. Ett tal blev hållet, och man skildes åt.

Undfägnaden, som sparades till kvällen klockan 9, utgjordes av meloner och druvor, mandel och valnötter, lemonad med is — enkom hämtad ifrån Haifa, samt kaffe à la turca. Slutligen samlades gästerna kring en öppen rotunda i stadens enda, mycket glesa trädgård, där ljusstarka lampor hängde i träden. Här utfördes de vanliga danserna, icke minst

svärdsdansen, av turkiska soldater. Till sist framträdde en ung judinna från Damaskus och dansade ensam som Salome och säkert lika behagligt som hon. En arabisk musikkår spelade upp, och en sångare lät sina stämband ljuda. Med allvarlig uppsyn och utan att lägga märke till sina åskådare kretsade Salome under lamporna i långsamma, mjuka och obeskrivligt graciösa rörelser i rytmisk takt till strängaspelets, sångarens och trummornas toner. Hon var icke vacker, men hennes kropp var harmoniskt byggd. Över sitt blåsvarta hår bar hon ett silverdiadem, och hennes dräkt var enkel och smakfull och lämnade endast halsen och underarmarna bara. I stället för kastanjetter höll hon i händerna små runda mässingstallrikar, som gåvo en trevlig och melodisk klang i den mest obrottsliga takt till musiken. Vilken himmelsvid skillnad mellan våra banala europeiska danser och denna! Hos oss dansas med benen och fötterna. Den unga judinnan i Tiberias dansade mest med överkroppen, huvudet, armarna och händerna. De nedre extremiteterna använde hon blott till det mycket långsamma kretsloppet eller förflyttningen i rak led framåt. Men det hela sammansmälte i ett enda tjusande behag. Där fanns icke skymten av bukdans i hennes rörelser, hennes dans var alltigenom ädel och kysk. Än höll hon händerna på ryggen och blickade nedåt, än förde hon armarna långsamt utåt och uppåt och höjde samtidigt ansiktet mot lampskenet, än vred hon huvudet mjukt och förnämt åt vänster eller höger och lät händerna sjunka nedåt sidorna och under hela tiden rörde hon sig eller skred med osynliga steg framåt och tallrikarna klingade glatt. Ibland tystnade klangen

Judisk danserska i Tiberias.

alldeles och började plötsligt åter efter en stund. Ibland höll hon tallrikarna så, att ljudet vid sammanslagningen förvandlades till ett kort, dovt och klanglöst slag. Så släppte hon dem åter lösa, och klangen ekade åter fyllig under palmerna.

Utan att tröttna utvecklade den unga judinnan sin konst för oss i fulla två timmar. Därpå upphörde dansen plötsligt, och hon försvann lika ljudlöst som hon kommit och utan att skänka oss en nick eller ett ögonkast till avsked.

Klockan var 2. Myggor och sandflugor höllo mig vaken ännu en timme. Och klockan 5 blev jag väckt till en beramad utfärd över den heliga sjön.

VIII.

Galileiska havet.

Solen hade redan runnit upp över Gergesenernas berg, då herr Lindle, kavassen Diab och jag den 24 juli gingo ned till bryggan, där fyra unga fiskare väntade med den beställda segelbåten. Herr Grossmann hade försett oss med proviant för två dagar, och besättningen var utrustad med matsäcksknyten och fiskenät.

Tiberias' mörka basalthus, torn och murar bada i morgonsolens glans. Livet vaknar. Judinnorna äro nere vid stranden och hämta vatten. Klockan halv 6, då vi lägga ut, är det redan 28,1° i luften och 27,7° i sjön, vars yta krusas av en mycket svag nordvästlig bris. Den ligger oss rakt emot, då vi styra kurs på Magdala, hållande några hundra meter ut från land, där kala berghällar och kullar falla ganska brant ned mot stranden. Höjden på dessa berg är i och för sig rätt obetydlig, men då man färdas uppför dem, såsom jag gjorde några dagar senare, tycker man, att de aldrig ta slut. Själva sjön är också liten, och bergen förefalla därför rätt ordentliga. Genesaret ligger som i ett tråg, på alla håll kringslutet av en krans av berg.

Dessa höjder äro nakna och ödsliga och skifta i nyanser mellan gult, rött och brunt. Deras ansikte stekes sedan årtusenden av solens glöd, och över deras kala hjässa sopar vinden ifrån Medelhavet. Det är nedre Galileens kalkstensberg, som, här och var genomsatta av basalt och beströdda med lava och pimpsten, i flacka, kullriga vågor falla ned mot sjön, från vars nordvästra strand vi se dem stiga mot höjderna vid Safed, högtidliga, mörka och dystra och snart sagt utan skymt av växtlighet.

Från vår rörliga utsiktspunkt te sig den östra strandens berg som en jämnhög ås, i vilken dalar här och var öppna sina mynningar. Även dessa berg bestå av kalksten, täckt med basalt. De lämna en smal strandremsa fri åt odling, men den synes ej från västra sidan, där vi befinna oss, utan bergen tyckas stupa direkt ned i det klara vattnet. Träd äro ytterst sällsynta runt hela sjön, men på somliga ställen, särskilt i öster, växa oleandern, törnbusken och en del andra plantor.

Med starka årtag föra våra roddare oss framåt över de trevligt plaskande böljorna, som småningom förstoras under vindens tryck. Vi vända ryggen åt öster för att icke bländas av den glittrande solgatan och för att insupa den uppfriskande brisen. Rakt framför oss reser sig berget Dschermak, 1,199 meter högt och jämte tre andra hörande till de högsta i övre Galileen.

Man njuter i fulla drag av denna härliga färd. Man kan icke taga sina ögon ifrån denna krans av ödsliga berg. Man lyssnar till denna susande vind, som förtäljer samma sagor som för två tusen år sedan,

och man smeker med händerna dessa ljumma böljor, som en gång på sina kammar burit Människosonen.

Vid västra stranden löper en stig, men inga vandrare synas. Ett par ensliga träd suga sin näring ur flödet från en sötvattenskälla. Något längre fram öppnar sig den lilla dalen Wadi Abu Ramisch, vid vars salthaltiga källåder, Ain es-Seide, mosaiker och andra lämningar finnas kvar efter ett romerskt bad. Uppåt bergen rakt i väster, ungefär sju kilometer från stranden, ligger Kurun Hattin med sitt blodiga minne från den 5 juli 1187, då Saladin tillintetgjorde korsriddarna. Ur krigshistorisk synpunkt säges dock det berömda slaget hava litet att giva.

Vi glida framåt mot den punkt, där stranden, från att ha varit nordvästgående, böjer av mot nordost. Där skymta ett par träd, några enstaka palmer och ett fåtal fattiga kojor, omgivna av murar och åkerfält. Över byn resa sig skrovliga bergsskuldror, vilkas synvinklar småningom förändras. Denna oansenliga plats är dock berömd. Araberna kalla den Medschdel, judarna Migdal. I forna tider hette byn Magdala och var Maria Magdalenas hem.

Nu äro vi rakt framför mynningen till Wadi Abu Ramisch, och blicken når en bra bit upp i dess dal. Genom denna förde fordom en viktig förgrening från stora Jordanvägen till Nasaret och därifrån till kusten. Nästa dalgång, som öppnar sin trumpetmynning mot strandslätten, heter Wadi el-Hamam och döljer också historiska minnen. Där löper sedan hedenhös karavanvägen mellan Nasaret och Damaskus, och där försvarade sig ett antal judar efter ett uppror mot romarna. Där levde under korsfarartiden herr Eisen-

Magdala. (Foto. L. Larsson.)

stein rövare och gjorde den kringliggande nejden osäker från sin befästa borg, efter vars vackra murar och torn ännu ruinerna äro kvar.

Så rullar detta hänförande panorama efter hand upp sina tavlor för oss. Sjön är skimrande blå, då vi se utåt vattenvidderna, men kasta vi blicken nästan lodrätt ned emot djupen, blir färgen den friska, ljust gröna som hos björklövet om våren. Vattnet är klart som källvatten, ty alla de fasta beståndsdelar, som föras ut av Jordan och andra flöden, sjunka till botten och bädda med tiden in dess basaltblock i slam. Någon misstanke till sälta förmår min smak icke att förnimma. Befolkningen vid stränderna dricker vattnet utan tvekan. Blott där Tiberias' svavelkällor utmynna får vattnet en obehaglig bismak.

Lätta, vita skyar ifrån Medelhavet segla över bergen i väster och sägas förråda dimma på höjderna. De orka dock icke långt ut över sjön, innan de upplösa sig och försvinna. För övrigt är himlen blå i en oändligt mycket lättare ton än sjön. Men det blåa förhärskar. Till och med bergen i öster skifta i blågrått och samma nyans, fast tunn och flyktig som en dröm, fyller ut konturen av Hermons kungliga kupol fjärran i norr. Värmen, den ännu kvardröjande tröttheten efter malarian, den spända uppmärksamheten, tystnaden, som endast störes av vattenplasket vid förstäven, solglittret, färgspelet — allt bidrager till en känsla av overklighet. Man är som förtrollad och tycker, att man aldrig vill lämna denna sjö. Man tror sig glida fram över bottnen i en jättelik skål av genomskinlig turkos, täckt med en kupa av ljusblått

glas. Och därtill komma de underbara minnen, vilka som ett odödligt eko ständigt sväva över detta vatten.

Vid Magdala rycka bergen tillbaka mot väster och lämna utrymme för en bredare och mera vidsträckt strandslätt, som fordom kallades Genesaret och gav sjön dess namn. I våra dagar är Bahr Tabarija den allmänt gängse benämningen. I evangelierna läsa vi om Galileiska havet, och de gamla rabbinerna sade, att Jehova hade skapat sju hav, men att havet vid Genesaret var hans fröjd.

Efter knappa fem kvarts rodd landa vi ett stycke norr om Magdala. Stranden är tämligen långgrund och sandströdd, men även stenar finnas, och man behöver blott lyfta på dem för att få se krabborna tumla omkring. Vi duka upp vår frukost på den rena sanden och seglet reses till soltak. Vi ha en höna, ägg, bröd, vin och mineralvatten, och efter slutad måltid ritar jag i hast ett par skisser. En av våra roddare är en fullkomlig virtuos i att manövrera ett kastnät. Ljudlöst och försiktigt går han ut ett litet stycke från stranden och kastar nätet som en lasso vågrätt över vattnet. I dess bortre ända sitta större tyngder, i dess nedre rand smärre. Nätet faller ned i form av en båge och ställer sig lodrätt. I samma ögonblick söker fiskaren genom oväsen och stenkastning att driva fisken in mot nätet, varvid han också så skyndsamt som möjligt för fångstredskapets båda ändar mot varandra och drar skickligt upp hela härligheten på land. I ett enda svep fångade han på detta sätt 68 visserligen små, men mycket välsmakande fiskar, liknande sardiner. De plockades ur maskorna, slängdes på sanden och stoppades i en kasse.

Även ett större nät lades ut, något längre från stranden och med tillhjälp av båten. Det fick ligga en stund, varunder man sökte skrämma fisken genom att plaska och slå med årorna. Men fångsten var nu mindre givande.

De båtar, som användas på Genesaret, äro vanligen gjorda i Haifa och transporterade hit över land.

Fiskebåt på Genesaret. (Foto. L. Larsson.)

Deras antal är ganska obetydligt, och det är sällan man ser ett vitt segel därute. De fiskare, som helt och hållet ägna sig åt sitt yrke, äro också lätt räknade. På stränderna finnes blott en stad och tre eller fyra byar, och fisken röner ingen nämnvärd efterfrågan.

På Kristi tid var det annorlunda. Då låg det en krans av rikt befolkade samhällen utmed Galileiska havet. Med visshet känna vi tillvaron av städerna

Tiberias, Magdala, Gadara, Hippos, Kapernaum och Betsaida, och sannolikt funnos också andra, som icke efterlämnat några spår, för att icke tala om åtskilliga byar och massor av fiskelägen. En mansålder efter Kristi död talar Josefus om nio eller tio städer, och det sades då, att husen lågo tätt intill varandra runt

Fisken plockas ur nätet. (Foto. L. Larsson.)

omkring hela sjön. Då funnos stora skogar och trädgårdar, och man kunde vila i skuggan av ekar, oliver och valnötsträd. Då lyste de grekiska villornas fasader vita på höjderna vid Gadara, då hade de romerska legionärerna sina lägerplatser på kullarna över sjön, där luften var friskare, men i städerna vid stranden pulserade livet med alla sina krav på nöjen och förlustelser, och där bodde åtminstone en del av befälet vid de kejserliga trupper, som voro förlagda i

Palestina. En av dess medlemmar, en centurion, lever ännu efter snart två tusen år som en ädel skugga inför hela kristenheten. Hans namn är okänt, men han bodde i Kapernaum, stod själv under befäl och hade krigsmän under sig, och hans tro var starkare än Israels.

För den, som uppmärksamt läser evangelierna, framträder både det förfinade stadslivet och det enkla lantlivet tydligt nog. Ty mellan städerna bodde det fattiga folket, som icke hade något behov av och ingen längtan efter Rom och Aten. Fisket bedrevs då av hundratals familjer såsom deras enda utkomst, och särskilt vid nordvästra stranden synes det ha varit givande. Det stod också fritt för alla, och på den tiden behövde man helt visst icke gå långt för att stöta på fiskarfolk. »Och när han vandrade omkring utmed det Galileiska havet, såg han två bröder... kasta ut nät i havet, ty de voro fiskare. Och han sade till Simon: 'Lägg ut på djupet, och kasten ut edra nät till fångst.' Och när han hade gått vidare därifrån, såg han två andra bröder... som... i båten lagade sina nät, och han kallade dem till sig.»

Det var icke till de rika, de lärda, de förnäma, som hade fullt upp av den västerländska civilisationens håvor, Människosonen riktade sitt »Följ mig» och sitt »Om någon vill efterfölja mig, han förneke sig själv och tage sitt kors på sig och följe mig» — utan det var till det fattiga fiskarfolket vid Galileiska havets strand, bland vilket han sökte och fann sina budbärare till ofödda släkten och till stundande årtusenden.

En sådan scen har Karlfeldt skildrat gripande och

enkelt. Det var en rik yngling, som »mötte ibland träden, där vägen lopp ur säden, en skara män och gubbar med fångst och fisketyg». Han beskriver dem i tur och ordning:

»Jag minns en till i skaran; han förde spö och håv
i sina händer, knäppta som till vår Herres lov.
Det var som än han setat
och sett på sjön och metat —
så drömmande och stilla hans milda anlet sov.

Han kallades Johannes...

Men avskild från de andra gick en man i styrkans år.
Guds klara sommar var hans blick och bjugg i sol
hans hår.
Nu kom han till min sida:
'Si, jag går bort att lida.
Försaka världen, tag min frid, och följ mig dit jag går.'

Då svallade mitt hjärta...
Jag ville upp och vandra,
så fattig som de andra
i fiskarlaget, som försvann bland mörka oljoträn.»

Våra fiskare plaskade med sina nät, medan vi lågo på stranden och sågo ut över sjöns blånande yta. Denna är icke alltid så fredlig och sommarglad som nu var händelsen. Ibland kan stormen häva dess barm till fräsande mörka skumkrönta vågor. Dock, även för deras höjd gives en gräns. Den elliptiska sjön är blott 22 kilometer lång och högst 12 kilo-

meter bred, och vågorna hinna därför aldrig, icke ens i hårdaste väder, att stiga utöver en viss, rätt måttlig höjd, förrän de krossa sina vredgade pannor mot stranden. Men man måste betrakta dem i förhållande till de båtar, som nu användas, och som äro sex eller sju meter långa. För att få dem att fyllas och gå under äro Genesarets vågor mer än tillräckliga.

Vår fiskebåt.

Det ligger därför ingen överdrift i de evangeliska orden: »Och se, en stor storm uppkom på havet, så att båten överhöljdes av vågorna,» eller: »Men båten var redan mitt på havet, hårt ansatt av vågorna, ty vinden låg emot.» I gamla översättningar, där ordet skepp stod i stället för båt, blev föreställningen om ansenliga dimensioner både hos »havet», vågorna och farkosten ytterligare stegrad. Och dock hade allting på Kristi tid samma blygsamma dimensioner som nu.

Bakom oss, åt väster, ligger Genesarets strandslätt, en stäpp av gräs, buskar, tistel och tuvor, där herdar på några ställen betade sina får. Även från deras liv hämtade Jesus många tacksamma och lättfattliga liknelser: »Jag är den gode herden. Den gode herden låter sitt liv för fåren.»

Vår fångst.

Vi hade legat en god timme, då skramlet av en vagn hördes på den dåliga väg, som ledde ned till stranden. Den körande var herr Glikin, föreståndare för nya Migdals judekoloni på omkring tre kilometers avstånd från stranden. Vi hade kommit överens om att han skulle hämta oss och visa oss sitt konungarike. Ungefär halvvägs och innan vägen börjar stiga gjorde vi halt vid koloniens i sanning stor-

artade trädgårdsanläggningar. Där hade man planterat hela rader av eukalyptusträd, vilka på några få år uppnå en ganska ansenlig höjd och förbättra klimatet, i det att febern avtar i de trakter, där deras alltid gröna, läderaktiga blad dallra för vinden. Oliv-, mandel-, citron- och apelsinträd, jämte många andra trivdes förträffligt, men särskilt omhuldade voro bananerna, vilkas yppigt svällande klasar spridde en aromatisk doft i de långa skuggiga alléer, som bildades av deras plantor. Här porlade en liten klar källbäck vid en lantlig vaktstuga, på vars gård en rad av bikupor var uppställd. På ett bananblad bjöd man oss en honungskaka, som fägnade ögat lika mycket som smaken. Den var kristallklar, gul och genomskinlig som den finaste bärnsten, och den söta saften droppade från bladet i pärlor, skimrande som smält guld i solskenet.

Så fortsätta vi upp till Migdals mönstergård på de yttersta kullarnas bräm. Där fördes vi omkring bland de praktiska och trevliga boningshusen av sten, i arkitektur och inredning ett mellanting mellan öster- och västerland och med alla dörrar och fönster skyddade av fina ståltrådsnät mot flugor och mygg. Där funnos ladugårdar, stall, vagnshus och fårfållor. Och allt var ganska väl beställt. Det tycktes icke gå någon nöd på det hundratal judar, som flyttat hit från Europa, och som kämpade en ofta hård kamp för livet i Galileens heliga land.

Herr Glikin själv var från Moskva och saknade icke silverklangen i Ivan Velikis klosterklockor. Han var en hedersman, full av energi, företagsamhet och arbetslust. Då han såg, hur trött jag var, förde han

mig upp i ett terrassrum, där han satte mig i en mycket bekväm länstol av rotting, och smög sig skälmaktigt ut. Vinden drog genom de fina fönstergallren, och inom ett par minuter var jag långt, långt borta. Sedan åto vi middag — fisken, vi själva fångat, och bröd bakat på platsen — en passande traktering vid Galileiska havet. Den förhöjdes också av druvor, sockermelon och te. Och därmed togo vi farväl av denna märkvärdiga ort och åkte tillbaka till båten.

Vår farkost låg färdigriggad, och vi seglade i rivande, brusande medvind mot nordost. Hur ljuvligt! Det finns inga ord för att skildra denna färd! Dagens hetta var förbi, och det led mot aftonen. Det var en njutning att taga händerna fulla med vatten och ösa över sin tunna dräkt och låta den torka i blåsten. Det skummade och fräste framför stäven, och båten strök i långsträckta mjuka gungningar med de växande vågorna. Vi susade förbi stranden och herdarna och Han Minije från sultan Saladins tid, förbi åldriga ruiner, en källa och en udde, bakom vilken en verklig oas av yppig grönska i ett smalt bälte utfyllde stranden vid kullarnas fot. Inbäddade bland lövverket syntes ett större och några mindre hus, tillhöriga den tyska katolska Palestinaföreningen. Tabga är platsens namn.

Vi landade och gingo upp på den vackra gården och blevo på den stora, mot Genesaret öppna verandan hjärtligt hälsade av värden på stället, den gamle lärde professor Schmitz, klädd som en munk i lång grå rock och långt grått skägg. Han var ensam med sina tjänare och hade bott i Tabga många år. Men innan han kom hit, hade han tillbringat 43 år

på Madeira, och jag tror, att det Galileiska havet var honom för litet efter en hel mansålder vid oceanens kust. Här bor han som en eremit, avstängd från världen, men då krig icke rasar på jorden såsom nu, går sällan en dag utan pilgrimers besök, och då har härberget sin lilla inkomst av dem.

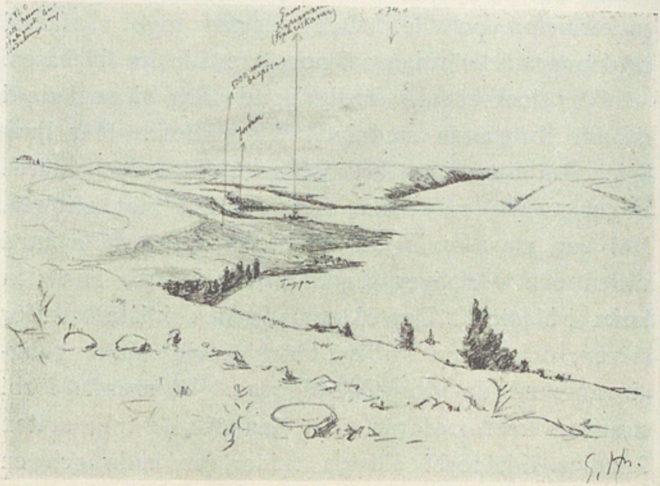

Norra delen av Genesarets sjö. Utsikt mot nordost från berget vid Tabga

Ännu var solen uppe, och bergen på andra sidan hade antagit en varm violett ton med en dragning åt rött. Jag skyndade därför upp på kullen ovanför Tabga, från vars krön jag hade en utsikt, som jag aldrig skall glömma. Jag behärskade hela sjön, hela dess krans av berg. Mot söder sträckte sig den åt väster inbuktade strand vi följt, och där syntes i fjärran den trubbiga udde, bakom vilken Tiberias är beläget. Ännu längre bort i söder försvinner den flacka stranden i ett osäkert töcken. Där börjar Jor-

dandalens gravlika, insjunkna sänka och fortsätter ända till Döda havets södra strand. I sydost äro Gadarenernas berg och i öster Gergesenernas. Mot nordost sträcker sig stranden med sina uddar och vikar till mynningen av Jordan. Under mina fötter ligger Tabgas vegetationsstrimma, och därutanför äro

Genesaret, utsikt mot sydost. (Foto. L. Larsson.)

ett par fiskarbåtar förankrade. Nordost om byn faller en kulle, Tell-Hum, ned mot stranden. På dess krön har helt nyligen en italiensk religiös station vuxit upp, under det att sluttningen enligt traditionen är den plats, där de fem tusen männen bespisades med fem bröd och två fiskar. Ännu längre bort i nordost framskymtar en grönskande udde med ett par hus — det är Kapernaum. I sjöns nordligaste del, anar man den plats, där Jordanen går ut i Galileiska havet.

Jag ritar en hastig skiss och inpräglar i mitt

minne färgerna. De närmaste bergen hava en allvarlig, mörkt grå ton beströdd med svarta prickar — basaltblock. De bortre bergen äro svagt violetta och skuggorna i deras dalmynningar mörkblå. Klart marinblå är själva sjön. Det enda gröna, som finnes i hela tavlan, är samlat till två punkter, Tabga och Kapernaum, ty de taggiga plantor och örter och det gräs, som växer på utsiktskullens krön, äro förbrända av solen, grågula och sköra som glas. Men det säges, att tidigt på våren, då det ännu regnar, hela den krans av nakna berg, som nu omger oss, förvandlas till en enda matta, skiftande i härligt friska, gröna toner och översållad av de fagraste blommor.

Solen sjunker, Galileiska havets yta mörknar, när de västra bergens skuggor draga däröver för att sedan långsamt stiga uppför de östra bergens sluttningar. Det violetta övergår i tonlöst grått, det röda återskenet från dagens stjärna försvinner, alla färger utplånas efter hand, och aftonen sänker sig tyst och högtidlig över sjön.

Det är svårt att slita sig lös från denna plats. Jag kommer åter att tänka på en annan helig sjö, vid vars stränder jag tillbringat en månads tid, tibetanernas Tso-mavang, hinduernas Manasarovar. De båda sjöarna hava många beröringspunkter, både geografiska och religiösa, och många olikheter. Båda tillhöra Asien, bådas längdaxel ligger utdragen i norr och söder. Hos Genesaret äro längd och bredd 22 och 12 kilometer, hos Manasarovar 26 och 22. Den tibetanska sjön ligger 4,602 meter över havets yta, den galileiska 208 meter under den. Norr om Genesaret reser Hermon sin hjässa, norr om Manasarovar

tronar Kailas' topp. Den tibetanska sjöns största djup är 81,8 meter, Genesarets 48. Genom Manasarovar strömmar, åtminstone periodvis, floden Satledsch, genom Genesaret strömmar Jordan, och båda sjöarna hava därför sött vatten. Ännu i dag ligger vid den galileiska sjöns stränder, i Tiberias, Tabga och Kapernaum, små kristna helgedomar; vid stränderna av Manasarovar ligga åtta kloster. Båda sjöarna äro heliga, och massor av pilgrimer vandra årligen till deras stränder. Men Manasarovar har tidigare gripit in i hinduernas religiösa medvetande; tusentals år före Kristi födelse fullgjorde troende skaror vallfarten till dess stränder. Och de vallfärda ännu i dag liksom de kristna till Genesaret, de dricka det heliga vattnet och bada i de välsignade vågorna för att rena sig från syndens besmittelse och finna ro till sina själar.

I ett avseende äro de mycket olika. Högsommaren vid den tibetanska sjön är betydligt kallare än midvintern vid den galileiska. Den tibetanska sjöguden spänner ett sjungande glastak över sitt gröna slott, då vintern nalkas. Manasarovars vågor tämjas av isen, över vars mörka blanka yta yrsnön breder den vita svepningen. Genesarets vågor veta icke av några band, de äro vid alla årstider färdiga till dans, då vinden bjuder upp dem. De båda sjöarna stiga på hösten, då regntiden börjar. Hos Genesaret lär skillnaden mellan vinterns och sommarens vattenstånd uppgå till högst 1,20 meter — hos den tibetanska sjön är värdet ännu okänt. Men båda oscillera som de känsligaste instrument och registrera nederbördens mängd.

Vilken är den skönaste av de två? Ja, därom

behöver man icke tveka ett ögonblick. Manasarovar ligger infattad mellan Himalaja och Transhimalaja, och på ömse sidor om sjön resa sig några av jordens högsta bergstoppar. Det tibetanska landskapet är ett av de mest storslagna och imposanta i världen, det galileiska mera anspråkslöst och täckt, och ändå allvarligt och förnämt. Men står man på takterrassen av klostret Gossul-gumpa på västra stranden av Manasarovar och ser åt öster, där bergen äro lägre, så har man en utsikt, som i högsta grad pånimmer om den, vilken upprullades för mig, då jag stod på kullen ovanför Tabga och lät blicken sväva över bergen i öster. Samma linjer, samma toner, samma färgspel då solen gick ned.

Det är ett stolt och rikt minne att hava sett och bott vid stränderna av dessa båda sjöar och att hava seglat över deras klara vattenytor. De äro jordens båda heligaste sjöar — eller nämn mig en tredje, som kan tävla med dem i avseende på makten över människors sinnen och deras trosliv! I åldriga religiösa skrifter talas om dem. Så läsa vi i den del av den indiska Skānda Purāna, som bär namnet Mānasa-khanda, följande ord om den tibetanska sjön: »I sen Mānasarovara, och där dväljes Siva i den kungliga svanens hamn. Denna sjö bildades av Brahmas själ och kallades därför Māna-sarovara. Där bo också Mahādeva och gudarna, därifrån strömma Saraju och andra floder, Satadru och andra vattendrag. Då Māna-sarovaras jord berört någons kropp eller då någon badat däri, skall han gå till Brahmas paradis, och den som dricker dess vatten skall gå till Sivas himmel och skall förlösas från hundra födelsers synder, ja till och med

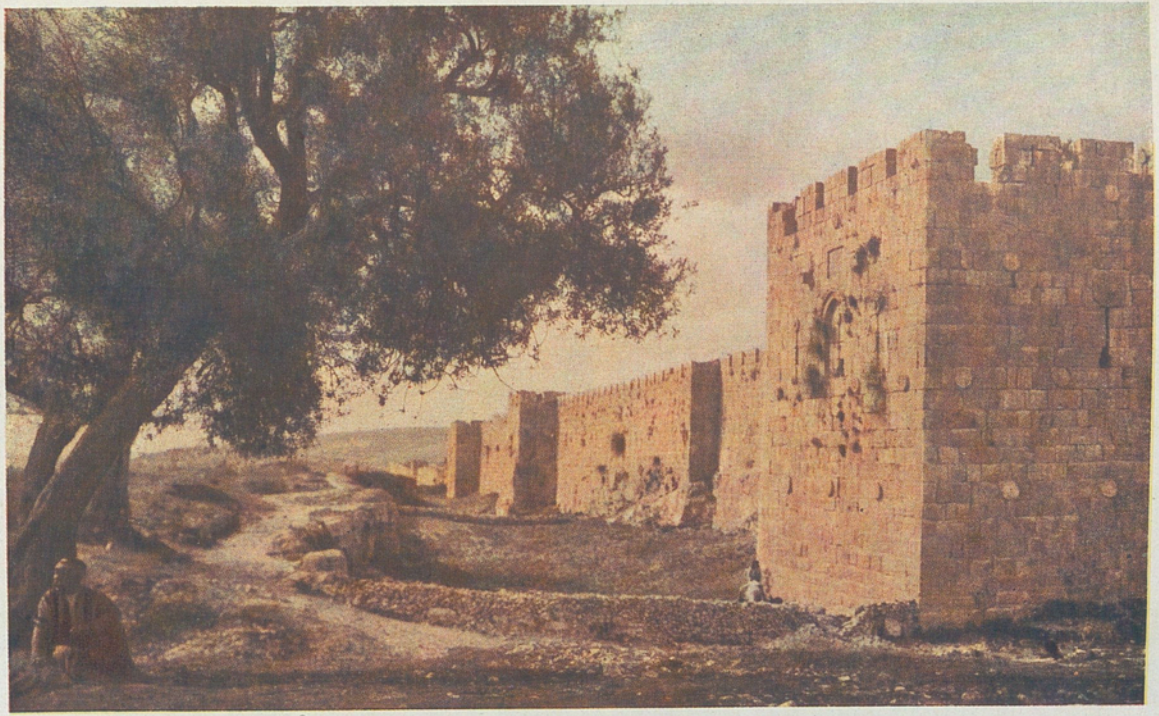

Jerusalems östra stadsmur.

(Foto. L. Larsson.)

det djur, som bär Māna-sarovaras namn, skall gå till Brahmas paradis. Dess vatten är likt pärlor. Det finnes intet berg likt Himāchala (Himalaja), ty det innesluter Kailas och Māna-sarovara. Liksom daggen torkas av morgonens sol, så torkas människornas synder upp vid åsynen av Himāchala.»

Heliga äro i denna dag för hundratals millioner människor sådana ord, och heliga ha de hållits under förgångna årtusenden.

Sjufalt heliga äro de ord, som sedan nitton hundra år från stranden av Genesaret genljudit över jorden: »Saliga äro de bedrövade, ty de skola bliva hugsvalade. Saliga äro de saktmodiga, ty de skola ärva jorden. Saliga äro de barmhärtiga, ty dem skall ske barmhärtighet. Saliga äro de renhjärtade, ty de skola se Gud.»

Från någon av de bergssluttningar, som i detta ögonblick äro inom min synkrets, ropade Människosonen med hög röst: »I skolen alls icke svärja, varken vid himmelen, ty han är Guds tron, eller vid jorden, ty hon är hans fotapall, eller vid Jerusalem, ty det är den store konungens stad. — Men jag säger eder: älsken edra ovänner, välsignen dem, som förbanna eder, gören väl mot dem, som hata eder, och bedjen för dem, som försmäda och förfölja eder.»

Över den nejd, som nu insvepes i aftonskuggorna, ljödo för första gången de ord, som vi alla minnas från vår tidigaste barndom och som bli de sista vi ännu uppfatta på dödsbädden: »Fader vår...»

Här klingade på arameiskt tungomål de gyllene varningar vår tid glömt bort: »Samlen eder icke skatter på jorden, där mal och rost förstöra, och där tjuvar

bryta sig in och stjäla, ty där eder skatt är, där är ock edert hjärta. — I kunnen icke tjäna Gud och Mammon. — Sörjen icke för edert liv, vad I skolen äta och vad I skolen dricka, eller för eder kropp, vad I skolen kläda eder med. — Skåden liljorna på marken — icke ens Salomo i all sin härlighet var så klädd som en av dem.»

Vilket ljus måste icke hava spritt sig över sjön den morgonstund, då dessa ord ekade mellan kullarna, och vilket intryck måste det icke hava gjort på dessa enkla fiskare, då de eviga sanningarna för första gången uttalades av den ensamme vandraren från Nasaret. Nu ha många av dem förvandlats till bevingade ord i dagligt tal och begagnas i tid och otid av människor, som glömma att de med all sin omsorg icke förmå att sätta en aln till sin livslängd. »Dömen icke, på det att I icke mån varda dömda. — Varför ser du grandet, som är i din broders öga, men bliver icke varse bjälken i ditt öga? — Kasten icke edra pärlor för svinen. — Den som söker, han finner, och för den som klappar varder upplåtet. — Allt vad I viljen att människorna skola göra eder, det gören I ock dem. — Vakten eder för de falska profeterna, som komma till eder i fårakläder, men invärtes äro glupande ulvar. Av deras frukt skolen I känna dem. Icke hämtar man väl vindruvor av törnen eller fikon av tistlar.»

Nu var aftonen sen, och jag gick åter ned från kullen och fortsatte till professor Schmitz' hus, där små trevliga gästrum ställdes till vårt förfogande.

Sedan vi följande morgon frukosterat hos den gamle eremiten, visade han oss sitt hem, sina arkeologiska fynd och de kopparstick och andra bilder,

alla av bibliskt innehåll, som prydde väggarna i hans stora, luftiga arbetsrum. Flera av dessa tavlor framställde händelser från Galileiska havet, Petri fiskafänge, Stormen på havet, Jesus går på vattnet, Jairi dotter och andra.

Klockan halv 10 togo vi farväl och stego ombord. Den gamle professorn stod kvar på stranden och såg den farkost, som tillfört honom nyheter från den brinnande världen, försvinna åt nordost i riktning mot Kapernaum.

Vi ro omedelbart utmed stranden. Varenda sten är här en vård, varenda kulle bevarar ett minne från den tid, då en ny lära predikades, som skulle erövra en värld. De sista träden i den lilla tyska strandoasen skymmas bakom oss. Några ensliga, till synes övergivna kojor ligga vid stranden. En melodiskt porlande bäck flyter ned till sjön i sin grusiga fåra och användes till kvarndrift. Högre upp på dessa av basaltstycken beströdda sluttningar beta getter och får, och på krönet reser sig det italienska huset, som är så nytt, att det aldrig hunnit tagas i bruk för sitt ändamål, förrän de turkiska etapptrupperna flyttade dit. Man sitter med spänd uppmärksamhet och vill icke förlora något. En svag sydvästbris drar över sjön. Dagen är strålande vacker. Klockan 10 ha vi $31{,}2^\circ$ i skuggan och $28{,}9^\circ$ i sjön. Värmen är sålunda långt ifrån odräglig. På de beskrivningar, jag fått, hade jag väntat mig något helt annat.

Evangelisten Matteus berättar, att sedan Jesus slutat sin bergspredikan, »gick han ned från berget» och in i Kapernaum, och Lukas säger: »Och när han hade slutat att tala alla sina ord för det lyssnande folket,

gick han in i Kapernaum.» Eukalyptusträden och pilarna, som äro planterade på den vackra stenströdda stranden vid denna gamla stad, resa sig nu framför oss. En liten båthamn har åstadkommits av ett par framspringande korta murar. Där förtöja vi och gå i land.

I Kapernaum ha franciskanerna ett härberge och en lantgård, och deras egendom är omgiven med en stenmur. Den tjänar till skydd mot de opålitliga och rovlystna Semekijearaberna, som bo här i trakten och i Gergesenernas och Gadarenernas ängder, och som vid skilda tillfällen gjort stölder hos franciskanerna.

Vi styra kosan upp till deras gård. Här är tyst och övergivet, inte en människa synes, såväl huset som växtligheten däromkring bär prägeln av förfall. En gammal franciskanermunk i stort vitt skägg och vänligt leende ögon träder ut och hälsar oss hjärtligt välkomna. Han presenterar sig som frater Vendelinn, en för detta tysk arkitekt, som hade tillbringat tolv år i Jerusalem, innan han för tio år sedan kom till Kapernaum, där han nu bodde alldeles ensam med sin tjänare. Han är i ändå högre grad eremit än professor Schmitz, ty han har ingen möjlighet att ta emot gäster, och man undviker därför att stanna över natten i Kapernaum. Den gode gamle fratern leder och förestår Tyska Orient Sällskapets utgrävningar på platsen, vilka dock avbrutits av kriget. Frater Vendelinn vill dock icke lämna Kapernaum, emedan han fruktar att de redan vunna resultaten då skulle fördärvas av araberna. Han stannar därför kvar och ruvar som draken på skatten. Han kom mig att tänka på en annan munk, som jag träffat i ett litet kloster beläget snarlikt

Synagogan i Kapernaum. (Tysk foto.)

härberget i Kapernaum, nämligen den ensamme laman i Tjärgip-gumpa vid den heliga sjön i Tibet. Även detta kloster ligger vid nordvästra stranden och även därifrån är utsikten riktad diagonalt mot sydost över sjön. Därom skrev jag då: »På en terrass i en bred dalmynning är Tjärgip-gumpa uppfört. Det är ett litet fattigt kloster, men det har sin 'lhakang' och sin vestibul med en stor bronsklocka, i vars malm de heliga sex stavelserna blivit ingjutna. Men till klangen lyssnar ingen annan människa än Tjärgips ende munk.»

Alldeles framför verandan ligger det förnämsta resultatet av de tyska grävningarna, ruinen av en i romersk stil byggd synagoga med tre meter höga kolonner, vilka mer eller mindre skadade ligga på marken bland fragmenterna av deras vackra korintiska kapitäl. Men de konstnärligt uthuggna baserna äro ännu kvar i väl bibehållet skick. Materialet är vit kalksten och synagogans dimensioner 24,5 och 18 meter. Bönehallen var vid alla sidor utom den östra försedd med en kolonnad. Arkitraven med sina vackert huggna blomster- och bladornamenter uppbar mindre kolonner i ännu en våning. Huvudfasaden vette mot söder. Där fanns en tredubbel portal och en tre meter bred terrass eller trottoar utan kolonnad. Från markens plan gingo — ännu väl bibehållna trappor upp till ingångarna från öster och väster.

Med ett förklarat leende på läpparna, med milda, kärleksfulla blickar och med ett lugn och en hållning, som tycktes förråda, att han gärna ville stanna här till sin sista stund bland de tysta, döda, blott av ödlor och spindlar bebodda ruinerna, gick den gamle francis-

kanermunken långsamt omkring med oss och stannade gång på gång för att berätta något nytt och för att i vår fantasi åter uppbygga detta tempel, som tiden rivit ned.

De lärda ha tvistat om Kapernaums läge. Somliga, t. ex. professor George Adam Smith, tro, att det snarare är att söka vid Han Minije än vid Tell-Hum,

Synagogan i Kapernaum.

De tyska grävningarna hava dock löst problemet. På den plats, där Petri svärmoder bodde, byggdes också omkring år 600, en kyrka i basilikans form. Man har funnit dess åttahörniga grundmurar med vackra mosaiker. Dess byggmästare var Josef från Tiberias. I Petri hus bodde Jesus och hans lärjungar under sin vistelse i staden. Runtomkring finner man också talrika lämningar av stenhus, och för visso döljer jorden

ännu många hemligheter. Öster om synagogan har man funnit rester av en byggnad, som sannolikt varit en skola i fjärde århundradet.

Frater Vendelinn förklarade kategoriskt, att varje skymt av tvivel försvunnit sedan alla dessa fynd blivit gjorda, och att vi befunno oss i den synagoga, som den romerska centurionen, vars tjänare var sjuk och nära döden, hade skänkt till judarnas äldsta i Kapernaum. Då romaren nu bad Jesus om hjälp för den sjuka, togo judarna sig an hans sak och sade till Mästaren: »Han är värd, att du gör honom detta, ty han älskar vårt folk, och det är han, som har byggt synagogan åt oss.»

Minnet av föreståndaren för det tempel, mellan vars fallna pelarrader vi gingo, lever ännu och skall aldrig dö. Om honom heter det: »Och se, en man kom, som hette Jairus, och som var en föreståndare för synagogan, och han föll ned för Jesu fötter och bad honom gå in i hans hus, ty han hade ett enda barn, en dotter vid tolv års ålder, och hon var döende.» Då Mästaren dröjde, kom någon från synagogföreståndarens hus och sade till honom: »Din dotter är död; gör icke Mästaren omak.» Men Jesus sade: »Gråten icke; hon är icke död, utan hon sover.» Och han gick in, tog henne vid handen och ropade: »Flicka, stå upp! — och hon stod genast upp.»

»Långt på de saligas ängar
vita jungfrur mig förde.
Dansande foten berörde
knappast tuvornas strå.
Giga, cymbaler och strängar
ljödo i skymningens blå...

Stöd mig ej, låt mig falla.
Paradiset jag såg.
Ensamt jag bland er alla
vet, hur ljuvligt det låg.
Salighet, salighet brann
skönt som en krans på mitt änne,
blev den krona jag vann.
Den, som har burit henne
men ej bär henne mer,
låter sitt sår förrinna,
gitter ej sitta och spinna,
arbetssystrar, bland er.»

På vilken av de kullar, som omgiver Kapernaum, bergspredikan blev hållen, veta vi icke. Men vi veta, att här i denna tempelhall, mellan vars stupade pelarrader vi gå, Människosonens stämma ljudit, och att hans fötter berört de kalkstensplattor, på vilka vi vandra. Evangelisterna tala ofta därom: »Och strax, på sabbaten, gick han in i synagogan och lärde.» — »Detta sade han, då han lärde i synagogan i Kapernaum.» — »De häpnade över hans lära, ty han talade med makt» — »och han stod upp och gick från synagogan in i Simons hus.» Här ropade han: »Jag är livets bröd. — Och detta är dens vilja, som har sänt mig, att jag icke skall förlora något av allt det han har givit mig, utan att jag skall uppväcka det på den yttersta dagen.»

Om dessa stenar kunde tala! Om de förrådde vad de sett och hört! På södra sidan står en del av muren ännu kvar. Mot ytan av dess tuktade block har ekot återkastat orden... »livets bröd» och »upp-

väcka på den yttersta dagen». Genom två årtusenden ha tallösa skaror, släktled efter släktled över hela jordens rund lyssnat till dessa ord. De stå tryckta i millioner biblar på mer än trehundra språk. De ha klingat från predikstolar och altaren, de ha upprepats vid vaggan och vid graven, de stå präntade på pergament i medeltida handskrifter och manshöga fastnaglade i katedralernas kupoler, de ha skänkt tröst och hopp åt de bedrövade och för de döende öppnat blicken ut åt de saliga ängderna på andra sidan av Jordan. Men här, i detta tempel, över vars av solen upphettade stenblock ödlorna kila utan att bränna sina fötter, här ljödo de från Människosonens egna läppar, och här tala de ännu till pilgrimerna med oemotståndlig makt.

I Kapernaum bodde Jesus i Simons hus. I denna stad var han »hemma», och evangelisterna kalla den för »hans egen stad». Där låg en romersk garnison, där upptogs tull, och där var skatteuppbörd. Förbi dess portar gick en av de stora romerska vägar, av vilka man ännu ser så många präktiga spår i Palestina. Och på något avstånd norr om staden är kullen Barikat, »välsignelsens ort», där enligt somligas tro bergspredikan hölls.

I vår tid är Kapernaum målet för talrika vandrande skaror. År 1913 styrde över tio tusen pilgrimer sina steg till denna stad. Bland dem äro tusentals ryssar från Jerusalem, som knoga till fots under sina matsäcksbylten och kokkärl och svettas gruvligt i sina skinnmössor. De arbeta tåligt genom landsvägens damm, de känna sig betungade under vandringen, men de lyssna till orden: »Kommen till

mig, I alla,» och vid framkomsten finna de vederkvickelse och ro till sina själar. Vår franciskanerbroder säger, att ryssarna utmärka sig för särskild, barnslig andakt och tro. Men även andra folkslag äro med i tåget: spanjorer och polacker, italienare och fransmän, belgare och engelsmän. Tyskarna komma vanligen i slutna grupper för sig. Efter påsk anländer årligen en stor karavan.

Klockan halv 2 taga vi farväl av den ensamme brodern, gå ned till stranden, stiga ombord och lägga ut. Vi sätta kurs mot N 63° O. Vindstilla råder. I luften är det 33,8°, i sjön 31,4°. Vi spana än åt söder, där stranden försvinner i töcken, som om vi befunne oss innerst i en vik från havet, och där Jordan går ut ur Genesaret — än åt nordost, där flodens övre lopp gör sitt inträde. Än följa vi med blicken dessa minnesrika strandkullar, som nu äro så ödsliga, och där Frälsaren vandrat otaliga gånger med sin skara av fiskare. Bland dessa kullar ligga på knappt 3½ kilometers avstånd från stranden ruinerna av Korasin, där nu inga fasta boplatser finnas, men där beduiner tid efter annan resa sina tält och beta sina hjordar. Och öster om Korasin ligger Betsaida i en öde trakt, dit Jesus begav sig sedan han hört om Johannes Döparens död. Mellan båda dessa orter flyter Jordan. Tetrarken Filip förnyade och förskönade Betsaida och gav staden binamnet Julias efter kejsar Augusti dotter.

Över dessa städer har Jesus uttalat en dom strängare än profeten Jeremias' över Babel: »Ve dig, Korasin, ve dig, Betsaida! Ty om i Tyrus och Sidon de krafter blivit gjorda, som hava blivit gjorda i eder,

skulle de längesedan hava gjort bättring i säck och aska. Men jag säger eder: för Tyrus och Sidon skall det vara drägligare på domedag än för eder. Och du, Kapernaum, som har varit upphöjd ända till himmelen, du skall varda nedstörtad ända till avgrunden; ty om i Sodom de krafter blivit gjorda, som hava blivit gjorda i dig, hade det stått intill denna dag.»

Stranden böjer av mot öster och vår kurs med den. Framför oss synes i sjön en brun strimma, som pekar mot söder och snart försvinner i de friska gröna vattenfälten. Vi föras in över långgrunda ställen och göra en lov kring en utspringande slamudde. Ganska hastigt förvandlas vattnets färg under vår båt, och innan vi veta ordet av är det grumligt och gråbrunt och befinner sig i långsam ström mot sydost. Klockan är halv 3, lufttemperaturen har stigit till $34{,}_9^\circ$ och i mynningen av Jordan är det $31{,}_5^\circ$.

Nu styra våra roddare upp i den heliga floden. Strömsugningen är vid denna årstid mycket svag och hindrar icke nämnvärt rodden. Under och efter regntiden är det annorlunda, då ofta stora vattenmassor komma ned från Hermon och över Galileens berg. Nu gör Jordan ett blygsamt intryck. Dess bredd är här omkring trettio meter. Vid vänstra stranden står en dunge eukalyptusträd, vid den högra äro några beduintält uppslagna, och nedanför dem badar en hel skara av lekfulla, bronsbruna barn. I slammet vid stranden ligga gråsvarta bufflar och böka. Några av dem ha endast mulen, ögonen och hornen över vattenytan. Kameler och kor beta på stäppen, och nomadernas hundar hålla trogen vakt.

Medan vi rodde uppåt floden och sedan sakteliga

nedåt igen, började det blåsa friskt från väster, och då vi kommit ut på sjön, blev vinden så hård, att vågorna, som krossades mot förstäven, gång på gång gåvo oss en svalkande dusch. Vi voro på hemväg till Tiberias. Våra fyra fiskare arbetade som galärslavar, och det knakade i årorna. Men lika hopplöst långsamt gick det ändå, och länge dröjde det att komma förbi de rader av block, som sköljas av bränningen. Det är ingen konst att bli genomvåt in på bara kroppen, då man är så lätt klädd som vi voro. Men till slut blev det för galet, båten stampade och smällde, och med nöd och näppe orkade våra roddare fram till eukalyptusträden vid Kapernaums strand. Där landade vi i den lilla hamnen, och det sista som fanns kvar i matknytet förstärktes av franciskanerbrodern med bröd, gurkor och tomater.

Sedan vinden lagt sig något, fortsatte vi, och då stranden böjde av alltmer mot söder, hade vi sida med, hissade seglet och strökо med god fart nedåt Magdala. I förlängningen av Wadi-hamam svepte vinden hårt, och vi skuro i fräsande färd vår kosa mellan skumkrönta vågor.

Klockan är 6 och temperaturen $35{,}2^{\circ}$. Plötsligt mojnar vinden och dör bort. Då gripas granseglen åter av valkiga händer. Vi njuta av en ny solnedgång och en ny aftons färgprakt över bergen i öster. Och åter skymmer det över Galileiska havet, och mörkret kommer tågande som förr.

Nu spände västanvinden i på nytt, och seglets svalvinge hissades. I sydväst syntes några svaga ljuspunkter — lampor i Tiberias. Trots god fart för-

storades de endast långsamt. Stjärnorna gnistrade över oss, men under oss vakade djupets svarta hemligheter. Så fingo vi lä. Vi gledo in under Tiberias' strandhus och torn, landade vid bryggan och skyndade till myggnätets vita tält.

IX.

Nasaret.

En vilodag i Tiberias gjorde gott. Därunder sändes ett telegram till den bäste åkaren i Nasaret, syriern Asale, som på kvällen infann sig med sin »amerikanska» vagn. Klockan 7 på morgonen den 27 juli tog jag farväl av de goda tyskarna, och så bar det av på den nya, förträffliga, hårt grusade vägen, som i otaliga små och många stora sicksackkrökar leder upp till berglandet mellan Medelhavet och Jordansänkan. I Tiberias var höjden 208 meter under havet, i Nasaret är den 350 meter över havet — alltså en skillnad av 558 meter. Den brantaste stigningen är i början av färden, där det gäller att komma upp ur Genesarets tråg. En gång på höjderna, har man någorlunda jämn terräng.

Det bär uppåt snart sagt innan man kommit ut ur staden. Tungt är det nog för hästarna, men de äro alldeles ypperliga och väl förtrogna med vägen. De stanna av sig själva vid de punkter, där de äro vana att få pusta ut, och de fullgöra sitt arbete utan att piskan behöver mana dem. Asale är en mycket fördelaktig typ, en starkt byggd, vacker man, som i någon missionsskola lärt sig att flytande tala engel-

ska. Han vet allt och förklarar allt. Vagnen är en ganska hög låda med tre bänkar på tvären. Den främsta är kuskbock, på den mellersta sitter jag, och på den bakersta Diab. Mitt bagage tar icke mycken plats.

Vi togo den ena kröken efter den andra, och det medför en egendomlig förnimmelse, att man så pass länge måste knoga uppför bergssluttningarna för att komma i jämnhöjd med Medelhavets spegel. Tiberias ligger redan djupt under oss, hopklämt med sina trånga gator mellan de åldriga murarna, och utsikten vidgar sig alltmer över sjön, som vackert och överskådligt liksom på en karta upprullar sina blåa vattenfält mellan de gråvioletta bergen. I nordost se vi Kapernaum och Jordandalens sänka, men Magdala skymmes av de närmaste höjdernas förgreningar.

Äntligen hava vi passerat Medelhavets nivå, och vägen stiger nu mot allt högre regioner. I norr synes trakten kring den betydande judiska staden Safed — som 1799 gästades av revolutionens soldater under Bonapartes härtåg till Syrien — och till höger om vår väg byn Hattin med sina oliver och sitt minne av Saladins seger. Längre fram passera vi Ain el-Keteb, en by av gråa stenhus med röda tegeltak, alldeles som i Tiberias. Men över hela landet i norr, över Galileens högland och Haurans slätter, reser Hermon stolt och mäktigt sin hjässa.

Efter den stora babyloniska fångenskapens dagar var landet väster om Jordan delat i tre provinser: Galileen, Samarien och Judeen. Jag stod nu i begrepp att från norr till söder korsa dem alla tre i

vagn. Galileen begränsades i väster av feniciska kusten, i norr av floden Litani eller Leontes, i öster av Jordan och Genesaret och i söder av Jisreels slätt eller den öppna, breda Esdrelondalen. Man skiljer mellan övre och nedre Galileen; det förra upprullade nu sin kontur norr om vår kosa, genom det senare ledde vår väg. Berggrunden är kalksten, men spåren efter vulkanisk verksamhet äro tairika. Så ser man även här mycket ofta block av basalt och lava och på sina ställen, såsom i Tiberias, gå heta svavelkällor i dagen. I nedre Galileen är buskskog allmän. Där växa sykomorer och myrten. Ek, lönn och andra träd finnas mera spridda. På sluttningen och i dalen förekommer olivträdet, och här utbreda sig vidsträckta åkerfält. Landet är väl bevattnat, jordmånen fruktbar. Befolkningen var på Jesu tid vida talrikare än nu, samt känd för ärlighet, ridderlighet och tapperhet. Till motsats mot Judeen gränsade Galileen icke till någon ökentrakt, men väl till hedniska provinser med grekisk kultur.

Galileen korsades av vägar, som redan för 1900 år sedan voro urgamla. De stora pulsådrorna mellan Egypten, Babylon och Rom gingo över dessa berg och genom dessa dalar. Här gick en av forntidens största härvägar. Här marscherade macedoniska hopliter, här också Roms legioner. Från Medelhavets kuststäder reste man och sände karavaner genom nedre Galileen över Betschan till Gilead och Arabien. I Kapernaum satt Matteus vid tullen å den stora väg som förband Damaskus med kusten. Galileen var med ett ord en rik och härlig provins, som därtill stod i förbindelse med hela den då kända världen.

Det är genom detta land, kristendomens hemland, vi fara. Vi stiga alltjämt. Luften kännes mera sval och skön, men det beror egentligen på det friska draget. I sydväst synes nu Tabors regelbundet runda, flacka, delvis ekbevuxna kägla. Vi befinna oss sålunda mellan de båda berg, om vilka det står i den 89. psalmen: »Norr och söder har du skapat; Tabor och Hermon jubla i ditt namn.»

Vi äro uppe på höjderna. Hästarna gå icke längre i skritt, de trava. Galileiska havet krymper efter hand, och dess konturer bli otydliga. Ännu anar man dock Kapernaum och Jordandalen. Hjordar av svarta getter och vita får gå i bet, och hornboskap är icke sällsynt. Till vänster ligger den lilla byn Lubije med förfallet karavanseraj och sesamodlade fält. Här på vägen mot Kana, som vi ha framför oss, utkämpades den 11 april 1799 en strid mellan en fransk division under den ryktbare general Kleber och en avdelning av den turkiska armé, som skulle undsätta det av Bonaparte ansatta Acre.

Klockan 9 ha vi 30,1°, som tack vare den friska västanvinden kännas svalare än 28,1° i Tiberias. Fukten, som råder därnere vid sjön, inverkar också på känseln. Tabors kupol, som varit dold en stund, framträder åter, grönprickig av sina träd. Terrängen är kuperad. Stora och små vulkaniska block äro allmänna. Här och var växer kaktus. Landet är ganska ödsligt, endast sällan möter man en beduin till häst. På höger hand ligger mellan två flackt avrundade kullåsar byn Toran med sina olivdungar och vidsträckta majsfält. Från denna punkt var vägen förbättrad redan före kriget, under det att den sträcka

vi tillryggalagt blivit utbyggd under de två sista åren. Den ger sig till känna som ett svagt slingrande, vågigt band.

I tre timmar ha vi varit på väg, då vi köra in i en verklig allé av kaktusbuskar, med sina stora skedformiga, köttiga utväxter med taggbeväpnade kanter. Även knubbiga, gråstammiga olivträd skänka någon skugga. Allén övergår i en bygata. Vi äro i Kafr-Kenna, enligt traditionen det bibliska Kana i Galileen, dit Jesus, hans moder och hans lärjungar voro bjudna till bröllop och där vattnet i de sex stenkrukorna förvandlades till vin. Befolkningen uppgår till ett tusental, hälften muhammedaner, de övriga till största delen grekiskt och romerskt katolska.

Här gjorde vi rast och gingo till »Det första undrets kyrka», som blivit byggd och förestås av franciskaner. En österrikisk och en spansk broder voro nu på platsen och visade mig kyrkan och dess krypta.

Ovanför portalen läsas orden: Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ et erat mater Jesu ibi, samt årtalet A. D. MDCCCLXXX, då kyrkan restaurerades och tillbyggdes. På den plats, där hon står, hade korsfararna uppfört en kyrka, som själv var efterträdare till en ändå tidigare.

Innanför fyra gamla kolonner i fasaden har över porten följande inskrift blivit anbringad: Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus. Skeppets väggar prydas av trenne tavlor, framställande den heliga familjen, nedtagandet från korset samt episoden under bröllopet i Kana, då krukorna fylldes med vatten. Över samma ämne hänger däruppe i koret ännu en tavla, målad i Antwerpen.

Framför nedgången till kryptan är en insänkning i golvet täckt med en lucka, som skyddar en inskrift från Konstantin den stores tid. Den är på hebreiska och framställd i mosaik. Andra, ändå äldre lämningar tyda på att en synagoga stått på denna plats, där sedan dess minst tre kristna kyrkor följt varandra. Och enligt traditionen byggdes denna första synagoga på den plats, där bröllopsfesten firades. Inskriften lyder: »Till minne av den fromme Josef, son av Tanhum, son av Bota, och hans barn, vilka stiftat denna tavla. Må den lända till deras välsignelse. Amen.»

Över ingångsporten till kryptan stå orden: Novum genus potentiæ aquæ rubescunt hydriæ vinumque jussa fundere, mutavit unda originem. I kryptan läsa vi också några inskriptioner: Hic erant sex hydriæ positæ secundum purificationem judæorum. — Implete hydriæ aqua — Haurite nunc et ferte architriclino — d. ä. »fyllen kyrkorna med vatten; ösen nu uti och bären till värden».

I ett par sidogångar uppe i kyrkan förvaras en liten samling fornlämningar, såsom lampor, skålar, krukor, kapitäler, antika mynt och glasmålningar, m. m. Piedestalen till en kolonn, som tillhört en av de äldsta kyrkorna, är insänkt i golvet och skyddad med galler. Där finnes också en bild av Jesu födelse i grottan. De goda franciskanermunkarna försäkra att en del av muren i ett av dessa sidorum är från Kristi tid.

Strax efter 11 äro vi färdiga till uppbrott igen. Temperaturen har då stigit något eller till 31,8°. Vi säga ett evigt farväl åt munkarna och skramla utför

Kana i Galileen. (Foto. L. Larsson.)

bygatans kullersten och förbi brunnen, Kanas stenhus med platta tak, kaktusgårdar och oliver, svarta getter och vita får och fara i sicksack upp mot höjden av den flacka ås, vi hittills haft på vänster hand. Från sluttningen är utsikten över byn, där den ligger omgiven av sin grönska, ganska tilltalande.

Vägen svänger åt sydväst. I byn El-meschhed lär profeten Jona varit född, och han ligger också där begraven. Hans grav visas till och med — alldeles som i Nebi-Junus vid Ninive.

På var sin sida om vägen står ett fikonträd. Det bär över en första låg tröskel, från vilken vi fara utför till den lilla byn Er-Reine, liksom Kana bebodd av kristna och muhammedaner. Landet är vackert, och man gläder sig särskilt åt de trevliga bilder, som följa varandra vid vägens sidor och i dalsänkorna, där den gröna färgen sticker bjärt av mot den gråa berggrunden. En familj av resande syrier vilar under skuggiga mullbärsträd och i en olivlund är ett helt tältläger uppslaget. Kring en brunn ha några herdar samlats med sina hjordar av glänsande ramsvarta getter med mycket långa öron.

Vägen leder upp till en andra tröskel, där ett engelskt — eller skotskt — hospital, nu förvandlat till turkisk kasern, intager en dominerande plats. Då man kommit upp på krönet, varifrån sluttningen åter faller — emot söder, ropar man åt kusken att stanna. Ty just i denna sluttning ligger Nasaret, ett virrvarr av gråa, ljusa stenhus, med platta eller pyramidformiga tak, med kyrkor och kupoler, slingrande vägar och gator, fikonträd, oliver och cypresser. I och för sig gör denna stad icke något märkvärdigt intryck. Man

Nasaret. (Foto. L. Larsson.)

har klart för sig, att man icke för bra mycket skulle vilja bo där för en längre tid. I den mot söder fallande sluttningen steker solen ohyggligt, och vägarna och husen äro bländande ljusa. Knappast den härliga och oändligt vidsträckta utsikten från höjderna ovanför staden skulle i längden försonat mig med tvånget att vistas på allvar i denna stad. I söder öppnar sig Jisreels dal och i väster går Karmel som en mäktig udde ut i det blånande Medelhavet. I öster når blicken till Jordandalen och i norr tronar alltjämt Hermon som ett väldigt landmärke.

Måhända var det Nasarets europeiserade prägel, som gjorde mitt hjärta kallt därför. På Kristi tid var det en obetydlig by, om vilken man sade: »Kan något gott vara från Nasaret?» Nu är det en stad med 15,000 invånare, av vilka tre femtedelar äro kristna. Men kanske rörelsen på de vägar, vilka i Kristi tid korsade varandra i Nasaret, ändå var färgrikare och livligare än nu. Mot söder gick den stora vägen till Jerusalem, som särskilt vid högtiderna var full av pilgrimer, och där också köpmän och karavaner reste till Egypten. Från öster kommo midjaniterna med sina kameler och varor. Och gick man upp på den kam, där vi nu befinna oss över staden, så kunde man se vägen, som från kusten ledde till de tio städernas land och Damaskus, och där romerska legioner marscherade och ridande kurirer förde Cæsars befallningar till orienten. Den, som hyste intresse för tidens världshändelser, saknade icke tillfälle att uppsnappa de sista nyheterna från Rom.

Trots allt känner man sig dock mäktigt gripen, då man plötsligt ser husen och träden på sluttningen

Mariabrunnen i Nasaret. (Foto. L Larsson)

under sig. Ty hit kom Människosonen och »bosatte sig i en stad, som heter Nasaret, på det att det skulle fullbordas som var sagt genom profeterna: 'Nasaré skall han kallas.'»

Men tiden går, vi måste fortsätta. Och ned bär det utför sydsluttningen, skådeplatsen för slaget den 16 april 1799. Här kämpade Klebers båda fyrkanter sin sega strid, innan Bonaparte själv hann fram för att genom ett omfattande anfall krossa turkarna. Vägen övergår småningom i en gata mellan spridda hus och kaktushäckar. Vi passera St. Josefssystrarnas och andra religiösa ordnars och stiftelsers byggnader och se på något avstånd de grekiskt ortodoxas kyrka till ärkeängeln Gabriels ära. Asale kör förbi ett stort nybyggt karavanseraj, en »han», och jag ber honom stanna vid den berömda Mariabrunnen, Ain Mirjam, som enligt min uppfattning är det bästa av alla Nasarets minnesmärken.

Vi veta av skriften att Jesus tillbringade större delen av sitt liv i Nasaret och därstädes var sina föräldrar underdånig. Han kallades allmänt profeten från Nasaret eller nasaréen. »Denne är Jesus, profeten från Nasaret i Galileen. — Denne var ock med Jesus, nasaréen.» — På korset var skrivet: »Jesus från Nasaret, judarnas konung.» Paulus kallades »en huvudman för nasaréernas parti». Stadens namn står sålunda för alla tider inristat i kristendomens historia, vilket också bekräftas därav att det icke undergått någon förändring på 1900 år; platsen kallas ännu alltjämt En-Nasira av araberna. De kristna orientalerna kalla sig själva nasâra.

Från Kristi tid bevaras många minnesmärken i

Nasaret. De äro alla till sin äkthet mer eller mindre tvivelaktiga. Blott om ett av dem har man ingen anledning att sväva i ovisshet. Det är Marias brunn. Ty här går en ymnig källa i dagen. Själva ögat är beläget nära den nyssnämnda Gabrielskyrkan, vilken väl är uppförd till minne av Lukas' ord om ängeln Gabriel, som var »utsänd av Gud till en stad i Galileen, benämnd Nasaret, till en jungfru, som var tro-

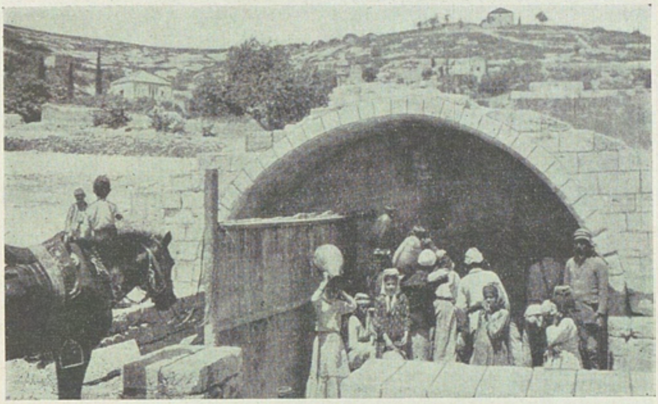

Mariabrunnen i Nasaret. (Foto. förf.)

lovad med en man, vilkens namn var Josef». Förbi dess altare går källflödet, och de grekiskt katolska pilgrimerna försumma icke att twå sig i dess vatten. Strax nedanför kyrkan, där vägarna korsa varandra, samlas vattnet under ett skuggigt valv i en liten bassäng, Ain Mirjam. Hit komma ännu i dag ortens kvinnor, unga flickor och barn för att hämta vatten i sina lerkrukor. I fredstid brukade även förnämliga damer begiva sig hit för att träffa bekanta och uppsnappa de sista nyheterna. Nu under kriget anses detta icke passande, emedan hälften av bassängen,

avskild genom ett plank, står till soldaternas förfogande. Nu skickar man tjänstefolket till brunnen. Men även bland dem såg man vackra, välväxta kvinnor, med amforan elegant balanserande på huvudet, man såg små flickor och gossar med mindre krukor och lerkärl, och man såg soldater, som hämtade vatten i lädersäckar, burna av mulåsnor.

Även Maria har kommit till denna brunn, som ännu i dag bär hennes namn. Kanske det är här som Almqvist i en av sina härliga drömmar låter »Den lyssnande Maria» säga:

»Herre Gud, vad det är vackert, att höra toner av en salig ängels mun:
Herre Gud, vad det är ljuvligt, att dö i toner och i sång.
Stilla rinn, o min själ, i floden, i dunkla, himmelska purpurfloden:
Stilla sjunk, o min sälla ande, i gudafamnen, den friska, goda.»

Då Ben-Hur i L. Wallaces roman av samma namn, fördes i kedjor till galärerna, kom han också till Nasaret, och dekurionen, som övervakade fången, rastade en stund vid Marias brunn. En timmerman kom dit, åtföljd av sin son, en gosse med ljust, kastanjebrunt hår, mörkblåa ögon och ett heligt himmelskt och kärleksfullt allvar över sina drag. Han fyllde en kruka med vatten och räckte det åt fången och han lade sin hand välsignande på hans huvud. Dekurionens sinnelag förändrades sedan. Han hjälpte själv upp den trötte Ben-Hur på en ryttares häst. Men den unge nasaréen gick till sitt hem.

I Timmermannens kyrka i Nasaret hänger en tavla av en fransk målare, François le Foud, som enligt vad franciskanerna sade mig, dött vid unga år, utan att göra sig vidare bemärkt. Den framställer den heliga familjen i Josefs verkstad. Med strålkrans kring huvudet står barnet Jesus och arbetar vid hyvel-

Timmermannens son. François le Fouds tavla i Nasaret. (Foto. L. Larsson.)

bänken. Vid sidan sitter hans moder, en underbart vacker kvinna, och betraktar honom med förklarade blickar. Och åter tänker man på en av Almqvists »Songes»:

»Lammen så vita på ängen beta;
men barnet Jesus ut med dem går.
Häpen Maria stannar och ropar:
'Jag ser en strålring ikring barnets hår.'»

I Nasaret finnas kyrkor, kloster, skolor, härbergen och andra barmhärtiga stiftelser av olika kristna samfund. Ett par av dem, tillhöriga representanter för västmakterna, hava nu förvandlats till turkiska kaserner och hospital. Under ledning av den fryntlige och jovialiske franciskanerbrodern Sebastian gjorde jag ronden till de heliga ställena och smög vid fackelsken omkring i Bebådelsekyrkans trassliga gångar och kryptor. På Bebådelsealtaret läsas orden: »Verbum caro hic factum est,» och munken visar platsen, där Gabriel stod, då han framförde budskapet till Maria. I Josefs kapell finnes ett altare som bevarar minnet av flykten till Egypten.

I Timmermannens kyrka bär altaret inskriften: »Hic erat subditus illis.» Man visar också den synagoga, om vilken det står hos Lukas: »Och han kom till Nasaret, där han var uppfödd, och gick, såsom hans sedvänja var, på sabbatsdagen in i synagogan och stod upp för att föreläsa.» Man kan bestämma dess ålder till inemot 1350 år.

Liksom Bebådelsekyrkan, vilken byggdes år 1730, är också det lilla, år 1861 uppförda kapellet över Mensa Christi, ett verk av franciskanerna. Kristi bord är en mäktig kalkstensskiva, vid vilken, enligt en ganska ny tradition, den återuppståndne ätit med sina lärjungar.

Broder Sebastian ledsagade mig slutligen uppför backarna till Nasarets övre regioner, där en herr Wagner bor med sin familj. Hans föräldrar hade kommit hit som medlemmar av tempelföreningen och levde ännu. Den yngre herr Wagner var, liksom sina systrar, född på platsen och hade aldrig varit i

Tyskland. Hos dem blev beslutat, att jag skulle stanna över en dag, dels för att vila ut ordentligt — ty jag hade väl ännu något kvar av malarian i blodet — dels också för att rita folktyper.

Följande morgon begav jag mig alltså upp till herr Wagners hus och fann på verandan ett antal unga, fattiga kvinnor och ett par män. Nasarets kvinnor äro berömda för sin skönhet och för sitt ljusa, gladlynta sinnelag. Nu under kriget hade de ju ingen särskild anledning till glädje, de flesta hade sina män och bröder vid fronterna, och det var icke lätt för de hemmavarande att finna den arbetsförtjänst som behövdes för livets uppehälle. De hade därför ingenting emot att sitta modell och i ersättning för seansen få mottaga en medjidije.

Så ritade jag en sextonårig moder med sitt barn, Sorije Sibane, född i Nasaret av nasareiska föräldrar, Alia Nimer, en kristen arabisk flicka med stora, kraftiga drag och mörka ögon, Bedija Hello, 13 år gammal, bärande en vattenkruka på sitt huvud, den femtonåriga Schafika Farran och hennes sjuttonåriga syster Mari, samt slutligen Salem Abu Scherijes Gubde, 88 år, arab, född i Nasaret, men tillhörande en familj som härstammar från Egypten.

Från den äldre herr Wagners veranda, där nu de båda gamla sutto och betraktade solnedgången, har man en gudomlig utsikt över en av jordens namnkunnigaste städer. Då färgerna slocknade och skymningen bröt in, tog jag avsked och gick ned utför backarna till herr Hesselschwerts gästgivargård, ty även här i Nasaret fanns ett förträffligt tyskt hotell.

Med kusken Asale, som från Tiberias gjort sin

Sorije Sibane, 16-årig kristen arabiska i Nasaret.

Alia Nimer, 16-årig arabisk flicka från Nasaret.

Bedija Hello, 13-årig nasareiska.

Vattenhämterska i Nasaret.

sak så bra, kom jag överens, att han på morgonen den 29 juli skulle stå färdig med sin vagn utanför min port och köra mig till Nabulus. För denna sträcka

Arabisk flicka i Nasaret.

begärde han $4\frac{1}{2}$ pund, men avståndet är också $5\frac{1}{2}$ svensk mil fågelvägen och minst en mil längre med alla krökar. Den sista biten till Jerusalem, i rak linje 4,8 mil, skulle Asales hästar icke orka med, och i Nabulus finge jag se mig om efter ny skjuts.

Hur friskt och skönt var icke klimatet i Nasaret, jämfört med den kvava, fuktiga hettan i Tiberias! Den i och för sig obetydliga absoluta höjden var dock tillräcklig att skänka en känsla av berglandets friska svalka. Klockan 9 på kvällen den 27 juli hade vi $24,_{2}^{\circ}$ och klockan $4,_{45}$ f. m. den 29 blott $22,_{9}^{\circ}$.

Hellue Saba, 70-årig arabisk korgfläterska född i Nasaret av nasareiska föräldrar.

Då frös man helt enkelt och svepte om sig en läder-mantel. På natten ansattes jag hårt av dessa små förargliga sandflugor, som på ett eller annat sätt praktiserat sig in i myggnätet. De äro ytterst små och ljusa och hava jämförelsevis stora vingar. Man ser dem icke, om man söker aldrig så. Man hör dem blott, då de surra i ens öron. Men hela kroppen brinner av klåda, det är som att ligga i en bädd av

Salem abu Scherijes Gubde, 88-årig kristen arab från Egypten, bosatt i Nasaret.

nässlor eller som om hela huden anfäktades av värmeutslag. Men då man efter några timmars sömn vaknar, är klådan spårlöst försvunnen, och sandflugorna hava fått sitt lystmäte. Då hittar man en och annan i nätet och gläder sig åt en blodig hämnd.

X.

Genom Samarien.

Klockan halv sex på morgonen den 29 juli satt jag sålunda åter väl ombonad på min plats i den »amerikanska» vagnen med Asale och hans präktiga hästar framför mig och den förgyllde Diab, ofta slumrande, på baksätet. Och vi körde i rask fart ut genom Nasaret och utför den vackra, i branta, tvära krökar slingrande vägen, som på Galileens sluttningar går ned mot Jisreels slätt.

Jag gör mina anteckningar och följer med på kartan, och jag ser med en viss spänning, hur avståndet, som ännu skiljer oss från Jerusalem, förkortas med varje timme som går. Vi böra vara framme redan i morgon afton! Det drar ganska friskt från sydväst, och himlen är till fyra femtedelar molnbetäckt. I Nasaret hade man sagt mig, att dessa moln, som alltid försvinna redan tidigt på förmiddagen, stå i något märkvärdigt samband med Nilens översvämningar. Jag såg dem sedan många nätter och morgnar i Juda land, vid Döda havet och i Sinaiöknen och gissar, att de helt enkelt bildas, då de varma vattenångorna från Medelhavet av den rådande västanvinden föras upp över Samariens och

Djenin. (Foto. L. Larsson.)

Judeens bergstrakter och förtätas till flyktiga och snart försvinnande skyar.

En-Nasira, Nasaret, skymmes bakom oss, sluttningen avtager, vi äro nere på slätten, och Asale lämnar den nya, hårt grusade vägen och föredrar att köra på den gamla som är mjuk. Nu ha vi Tabors kägla i öster och i sydost reser sig lilla Hermon, vid vars norra sluttning vi på något avstånd urskilja byn Nain, där änkans son uppväcktes från de döda, och öster därom Endor, där konung Saul rådfrågade andebesvärjerskan.

Fjärran rakt i söder, dit vår kosa leder, stänges horisonten av Samariens berg, och i väster skönja vi på två och tre mils avstånd Karmels mäktiga klippa, vars yttersta udde springer ut i Medelhavet likt sockeln till ett gigantiskt — ett osynligt minnesmärke: icke en ryttare i hjälm och harnesk och med svärdet sträckt framför sig, utan Fridsfursten med palmbladet i sin hand.

Åt alla håll upprullar nu Jisreels slätt eller Esdrelon sitt väldiga, triangelformiga lågland framför oss, med den ena spetsen pekande åt nordväst vid Haifa, den andra belägen vid Tabor och den tredje i närheten av Djenin, som är vårt närmaste mål. Dess östra rand ligger i Medelhavets nivå, och därifrån faller terrängen ytterligare mot Jordans gravsänka. Genom detta slättland eller denna breda tvärdal har därför i alla tider fört en viktig förbindelseled mellan kuststäderna vid Medelhavet och Jordandalen. Hela slätten är stäppland. Här och var finnas små byar med majsfält och andra odlingar. I nordvästlig riktning, till närheten av Haifa, strömmar bäcken Kison, be-

römd i Bibeln. På sommaren är den torr, men kan under regntiden antaga ödesdigra dimensioner.

Långa sträckor går vår väg snörrätt åt söder. Vi möta små karavaner av kameler, lastade med spannmål och ledda och beridna av soldater. I El-Afule passera vi en viktig station på banan mellan Haifa och Damaskus. Där såg ödsligt ut. Byn utgjordes av idel nakna lermurar. Husen hade för ett par månader sedan blivit brända till följd av kolerans ankomst, och invånarna bodde nu i tält och luftiga hyddor på slätten därnedanför. En annan påhälsning hade Afule haft två dagar före min resa, nämligen ett franskt eller engelskt luftskepp, som släppt ned bomber. Nio personer hade blivit sårade, ett barn dödat, »men ingen materiell skada åsamkats». Då jag på hemvägen färdades med tåg från Jerusalem över Afule till Damaskus, bombarderades denna knutpunkt nästan dagligen från luften, även då med samma obetydliga resultat. Blott några järnvägsvagnar hade en gång blivit träffade och råkat i brand.

På åkrarna i trakten äro ärtorna skördade och ligga hopade i högar. Strax öster om stationen se vi den judiska kolonien El-Fule och ändå något längre österut byn Sunem, Solem eller Sulem, som står omnämnd i Höga Visan: »Vänd om, vänd om, du brud från Sulem, vänd om, vänd om, att vi må se på dig. Vad finnen I att se hos bruden från Sulem, där hon rör sig såsom i vapendans.»

Ett stycke längre fram för vägen förbi byn Zerin, det gamla Jisreel, en av Isaskars städer. Och efter ännu en stund åka vi in i Djenins kaktusallé och se de pittoreska palmerna resa sina kronor över andra

träd, och minareterna sina spiror över vitmenade lerkojor och gråa hus av sten med platta terrasstak eller röda tegeltak i pyramidform. Utanför byn betade ett par hundra dromedarer, och långa band av dessa kungliga djur, lastade med säd i säckar, leddes av soldater genom de trånga gatorna och de mera öppna vägar, som samlades till marknadsplatsen. Vackra, färgglada tavlor, små roliga grupper och pittoreska perspektiv åt alla håll! Unga kvinnor gingo omkring och sålde kornbröd och gurkor, lantmän kommo in med sina varor på åsnor, och vart man såg rådde ett rörligt och brådskande liv. I södra utkanten av Djenin rastade turkiska trupper i vita tält under skuggiga fikonträd. Och härifrån stiger vägen upp genom de bergstrakter, som utgöra Samariens naturliga gräns mot Galileen.

Om vi på något lämpligt utsprång stanna ett ögonblick och kasta en blick emot norr, svindla vi inför de perspektiv, som upprulla sig för våra blickar. Nasaret synes alltjämt på sina höjder och därnedanför Jisreels triangelformiga slätt, som riktar sin spets likt en dolkklinga mot kusten. Men det är icke inför landskapet man svindlar, det är inför de historiska händelser, vilkas skådeplats omfattas av den ram av berg vi se framför oss, alltifrån Gideons seger över midjaniterna och den dag då Elia lät slakta Baals profeter vid Kisons bäck — intill Bonapartes marsch mot slaget vid Tabor i april 1799. Hela marken, alla bergen sjunga av minnen. Denna jord i Fridsfurstens hemland är kanske mera blodbegjuten än någon annan i världen. Här mognar sesamskörden, här spirar majsen upp, bevattnad av människoblod.

Knappt två mil nordväst om vår iakttagelsepunkt ligger byn El-Leddjun, ett namn, i vilket vi ana det romerska Legio, ett militärläger, ett av de många från vilka världsriket hölls samman, tills det föll, därför att ett sjukt och fördärvat släkte icke längre ville bära svärd och rustning. Där låg fordom Megiddo, som konung Salomo lät befästa, ty just här gick stora stråkvägen fram mellan Egypten och Assyrien. I Deboras och Baraks segersång ljuder det: »Konungar kommo och stridde, ja, då stridde Kanaans konungar vid Taanak, invid Megiddos vatten; men byte av silver vunno de icke.» Här stupade Ahasja, Juda konung. »Men Jehu jagade efter honom och sade: 'Skjuten ned också honom i vagnen.' Så skedde ock på Gurhöjden vid Jibleam; men han flydde till Megiddo och dog där.» Här stupade också Josia, konungen i Juda: »I hans tid drog Farao Neko, konungen i Egypten, upp mot konungen i Assyrien till floden Frat. Då tågade konung Josia emot honom, men blev dödad av honom vid Megiddo under första sammandrabbningen.» Enligt Uppenbarelseboken skall den sista striden mot Antikrist, då de sju änglarna utgjuta sina vredesskålar på jorden, utkämpas på »den plats, som på hebreiska heter Harmageddon (Har Megiddo eller Megiddos berg)».

Med Esdrelonslätten är också ett minne förknippat, som återupplivats i ett modernt skådespel, och som står skildrat i Judits bok. »De som bodde på den stora Esdrelonslätten» hörde till de många folkslag i västern, vilka av Nebukadnesar, konungen i Assyrien, uppfordrades till, men vägrade att deltaga i kriget mot konung Arfaksad i Ekbatana (Hamadan

i Persien). Då sände Nebukadnesar Holofernes, överfältherren över Assurs krigsmakt, att straffa de tredskande. Vare sig nu Judits bok är en dikt eller icke, så innehålla dock följande ord i allt, som angår terrängen, en förträfflig verklighetsskildring av den trakt, där vi nu befinna oss, den trakt, där Judit utförde det mord, som räddade hennes av Holofernes belägrade fädernestad Betylua, ej långt söder om det nuvarande Djenin — och därmed hennes fosterland:

»Den följande dagen befallde Holofernes hela sin här och alla de hjälptrupper, som hade slutit sig till honom, att bryta upp mot Betylua, i förväg besätta uppfartsvägarna till bergsbygden och öppna striden mot Israels barn.» Man ser hur den assyriske överbefälhavaren strävade efter att alldeles förinta sin motståndare och från början avskar hans sannolika återtågsvägar upp till bergen. En därpå följande skildring av fiendens överväldigande antal är däremot endast det vanliga uttrycket för österländskt skryt. Sannolikt hade Holofernes icke på stället mer än en femtiondedel av den fruktansvärda makt som beskrives i följande ord: »Och alla deras stridbara män bröto upp den dagen, och deras härsmakt bestod av ett hundra sjuttio tusen män till fots och tolv tusen ryttare, förutom trossen och det fotfolk som åtföljde denna, en mycket stor hop. De slogo upp sitt läger i dalen nära Betylua intill källan, och de spredo sig på bredden över Dotain till Belmain och på längden från Betylua till Kyamon, som ligger mitt emot Esdrelon.» Här beslår sig för övrigt författaren själv med överdrift. På det nämnda utrymmet får en armé av angivna dimensioner icke rum! Om den hade lägrat

över halva Galileens yta, eller ungefär det område, som härifrån kunde mätas med blicken, skulle den ändock tett sig ganska hoppackad.

Holofernes' löfte, att Judit, fager som hon var och klok i sitt tal, skulle »få bo i konung Nebukadnesars palats och bliva namnkunnig över hela jorden», kunde icke förleda henne att glömma sitt uppsåt att med hans eget svärd skära huvudet av honom, då han låg drucken i »sin bädd under myggnätet, som var vävt av purpur och guld och besatt med smaragder och ädla stenar».

På Esdrelons slätt har Israel östanifrån överfallits av midjaniterna eller de arabiska krigarstammar, vilkas ättlingar ännu i dag ströva omkring på stäpperna och i öknarna och bevarat de egenskaper, som skildras i Gamla testamentet. Västanifrån har det varit utsatt för filistéernas invasioner, såsom berättas i 1. Samuels bok. I en profetia om Egypten nämner Jeremia två av slättlandets gränspelare: »Så sant jag lever, säger den konung, vilkens namn är Herren Sebaot, en skall komma, som är väldig såsom Tabor bland bergen, såsom Karmel vid havet.»

Och så har krigets pulsslag gång på gång dragit fram över denna bloddränkta mark, egyptier, assyrier, judar, macedonier och greker, syrier, romare, korsfarare under sitt femdubbla kors, tempelherrar under svart och vitt baner, mongoler, turkar under halvmånens tecken och Bonaparte under den unga republikens fanor.

Mellan Djenin och Haifa, ungefär där El-Leddjun nu är beläget, för över den bergssträcka, som slutar i Karmel, en urgammal körväg, som förenar Esdrelons

slätt med Sarons kustland. I norr gränsade det till Fenicien och i söder till filistéernas land. På vägen till Jaffa skulle jag få tillfälle att se en skymt av detta Saron, som redan i forntiden var besjunget för sin skönhet.

Men låtom oss nu fortsätta vår färd mot söder. I slingrande krökar bär det upp genom dalen. På sidorna resa sig gråa kalkstensberg, i tämligen avrundade, men ofta branta former. I en dalvidgning finnes en murad brunn, där vi rasta en stund för att vattna hästarna och giva dem kornpåsarna fulla. Herdar med svarta getter och vita får komma under tiden till platsen. I en lädersäck, fäst vid ett rep, halade man upp vattnet med händerna — ett enklare förfaringssätt kan knappast tänkas — det har säkert icke förbättrats under årtusenden. Vattnet öses i en stenho, ur vilken djuren dricka.

Vägen leder sedan upp till en mindre högslätt. Kullarna till vänster äro glest bevuxna med olivträd. Allt högre bär det genom dalarna. Nu, klockan halv 10, ha vi 30,4°. Hästarna plågas rysligt av flugor och bromsar. Och Asale hade mycket att berätta om den ohyggliga förödelse, som förra sommaren åsamkades av gräshopporna. Efter den prövningen hade vegetationen ännu icke hunnit att repa sig.

Nu stiger vägen brant till en tröskel, och på dess andra sida bär det utför igen till en dal. Där är en järnvägsstation, över vars röda tak vägen slingrar i avsatser. Samarien är starkt kuperat. Man åker icke uppåt för att en stund få stanna på höjden, utan blott för att genast köra nedåt igen. Så bär det upp och ned ideligen över berg och genom dalar.

Här är ganska stilla och fridfullt. Någon gång möter man en arab. Över kalkstenshällarnas kanter äro gråa och gröna ödlor uppe och titta, sitta orörliga ett ögonblick och försvinna som genom ett trollslag, då vi nalkas.

Fåren äro vita, getterna svarta, aldrig är det tvärtom. De beta här och var på sluttningarna och söka icke olivernas skugga. Vi köra fram till den lilla

Rast vid vägen. (Foto. förf.)

trevliga byn Silet ed-Dahr med ett »kavekhane» eller kaffehus under lummiga fikonträd. Här rasta vi i två timmar för hästarnas skull, och själva duka vi upp vår matsäck, beställa kaffe och köpa härliga rödgula sockermeloner. Vid brunnen samlas byfolk och vandringsmän, och särskilt kvinnorna ha mycket att berätta varandra, medan de hämta vatten, tvätta och klappa kläder. Här rasta soldater, här sitta ryttare av, här dricka åsnorna i en liten karavan — det är en oavbruten rad av ständigt växlande, alltid trevliga och

nätta bilder. En soldat står och kastar längtande blickar på de saftiga skivor, vi skära ur våra meloner. Han skulle gärna köpa en från värdshusvärdens stånd, men har icke råd. Vi skänka honom en hel melon. Han tar den utan att tacka, drar sin dolk och slevar i sig hela frukten. Så torkar han klingan på rocken och går vidare utan att göra honnör. Han är arab.

Det är ljuvligt och svalt i skuggan, $29{,}6^{\circ}$ klockan halv 3. En stund senare äro hästarna färdiga och vi stiga uppför nya branter genom en hel skog av oliver. Efter tjugu minuter äro vi uppe på en pasströskel, från vars krön Medelhavets vackra gröna horisont synes i väster, ehuru avståndet till kusten uppgår till 32 kilometer.

Nu bär det utför och man gläder sig för hästarnas skull. Vägen, som går genom en rätt trång dalgång, är längre fram nyligen grusbelagd, och det gnisslar högljutt kring hjulen. Landet är alltjämt starkt kuperat. Det är den del av den mäktiga ansvällningen mellan havet och Jordandalen, som i forntiden kallades Efraim, och som i söder, omärkligt övergår i Judeens bergland. Men till motsats mot detta, som är mera flackt, kompakt och platåartat, är Samariens bergland eller Efraim som ett hav av stelnade jättevågor, där vägen aldrig någon längre sträcka löper i samma plan. Dessa vågor äro gråa eller brunbrända och kala, avrundade och kupolformade, och deras sluttningar äro ofta liksom dalarna prydda av knubbiga, mörkgråa olivträd med vackert grönskande kronor.

I väster faller Samariens bergland ned mot Saron,

i öster mot Jordandalen. I norr begränsas det av Esdrelons slätt, och i söder av Judeens berg. Med österlandet äger Samarien nu liksom fordom mycket lättare förbindelse än Judeen. Det senare skiljes från Moabs bergland genom Döda havet, och Jordan har i sitt nedre lopp icke många vadställen. Sådana äro så mycket talrikare i den del av loppet, som skiljer Samarien från Gilead. Judeen var mera ogynnsamt beläget, dess natur mera karg och hård, dess folk blev därför mera härdat och kraftfullt och lever, om också i förskingring, ännu i dag. Samarien var mera gynnat av naturen, dess folk blev mera förfinat och bekvämt, men trots sina många fästen på höjderna gick det dock under och av hela dess stam finnes nu knappt ett par hundra individer kvar.

Framför oss tronar på sin runda kulle byn Sebastije, där kolonner och murar från antikens dagar dyka upp bland nutidens enkla hus. Denna plats bar fordom namnet Samaria, »och Samaria är Efraims huvud». Men Efraim var dömt till undergång, såsom profeten Jesaja säger i dessa malmtungt klingande ord: »Ve dig, du Efraims druckna mäns stolta krona, du hans strålande härlighets vissnande blomster på bergshjässan ovan de vinberusades bördiga dal! Under fötterna bliver den trampad, Efraims druckna mäns stolta krona.» Dess grundläggning tillskrives Israels konung, Omri, som »köpte berget Samaria av Semer för två talenter silver». Växlande öden hade denna stad redan utstått, då den efter en treårig belägring, 723—721, erövrades av assyrierna under konung Sargon. År 331 gav Alexander den store Asklepiodoros i uppdrag att straffa samariterna, därför att de

mördat den nyligen tillsatte macedoniske guvernören över Cœlesyrien. Och staden Samaria intogs under Alexanders återmarsch från det erövrade Egypten. Under mackabéernas välde växte staden i betydelse. Pompejus införlivade Samarien med den romerska provinsen Syria, och Augustus skänkte staden åt Herodes den store, som försköriade och befästade den och gav den namnet Sebaste. Korsfararna byggde en gotisk katedral på den plats, där fordom, enligt Apostlagärningarna, Filippus predikat.

I våra dagar kallas Samaria, som nämnt, Sebastije och är en obetydlig by, icke längre Efraims stolta krona.

Till höger om vår väg synas två små byar, Betiba och Betusa. Vid en gammal viadukt i tolv valvbågar möta vi tre vagnar; i den första åka två turkiska officerare med sina familjer, i den andra soldater och i den sista en ensam turkinna. Nu bär det åter uppför sega, steniga backar mellan glesa kojor och gårdar och det samariska landskapets förnämsta prydnader — olivträdens lundar. I dalbottnen arbeta bönder på sina åkerfält, och på vägen kommer åter en vagn farande med arabiska resenärer. En stor karavan av präktiga dromedarer är lastad med brödsäd i säckar och ledsagad av brokigt utstyrda arabiska förare.

Det är dalen Wadi esch-Scha'ir vi följa uppåt. Den stiger mot en port, från vars andra sida terrängen faller mot Jordan. Dalporten är inramad mellan tvenne ganska mäktiga berg, till vänster tronar det 938 meter höga Djebel Eslamije, till höger det 868 meter höga Djebel et-Tor. Deras gamla namn hava en klang av

Nabulus och Ebals berg. (Foto. L. Larsson.)

större berömmelse än den arabiska, ty det förra berget är Ebal, det senare Gerissim, om vilka det heter i 5. Mosebok: »Och när Herren, din Gud, har låtit dig komma in i det land, dit du nu går för att taga det i besittning, skall du låta berget Gerissim bliva platsen för välsignelsen och berget Ebal platsen för förbannelsen.»

Som tvenne väktare resa sig dessa berg på var sin sida om en stad av uråldriga anor och icke mindre berömmelse, det härligt belägna, vackra och minnesrika Sikem, i våra dagar kallat Nabulus.

Våra hästar äro trötta, då Asale håller utanför det högt och vackert belägna och med stora, luftiga rum försedda gästgiveri, vars värd är en klassisk gammal tysk, far till gästgivaren i Nasaret, vänlig och beställsam och kommenderande som en fältmarskalk över araberna i sin omgivning. Dagen är förliden, det är en lång väg vi tillryggalagt. Jag har beslutit att fara vidare nästa morgon direkt till Jerusalem, men Asales hästar orka icke längre. Därför måste jag ut på spaning efter en ny kusk. Men ingen fanns, som hade en enda krake till övers. En turkisk major vid etappen bekräftade de andras utsago, varken hästar eller vagn kunde fås för guld. Då tog jag fram Djemal paschas pass, som hade en ögonblicklig verkan. Majoren bugade sig djupt, försäkrade att goda hästar skulle stå utanför min port vid det klockslag, jag behagade bestämma, och följde själv med till ett vagnslider, där jag kunde välja ut ett lämpligt åkdon. Och därmed var den gåtan löst.

Nabulus har 27,000 invånare, av vilka 700 äro kristna av olika bekännelser. Därtill komma knappt

200 samariter, som bo kring sin synagoga i stadens sydvästra del. Åtta större moskéer finnas, och i basarerna drives en icke obetydlig handel med landet på andra sidan av Jordan. Ull och bomull äro de förnämsta exportartiklarna. Vatten finnes i överflöd tack vare de många källådrorna från Gerissim.

Sikem omtalas redan i 1. Mosebok: »Och Abram drog fram i landet ända till Sikems stad — och Jakob kom till Sikems stad i Kanaans land och slog upp sitt läger utanför staden. — Och Josefs ben begrovo de i Sikem.» Efter växlande öden föll assyriernas hand tung även på denna stad, en del av dess befolkning blev bortförd, »och konungen i Assyrien lät folk komma från Babel, Kuta, Ava, Hamat och Sefarvaim och bosätta sig i Samariens städer i Israels barns ställe. Så togo dessa då Samarien i besittning och bosatte sig i dess städer.» En del av den israelitiska befolkningen hade dock lämnats kvar, och mellan dem och nykomlingarna uppstod en blandras, samariterna, vilka blevo föremål för judarnas ovänskap och förakt och uteslötos från den i Jerusalem hävdvunna gudstjänsten. Samariterna byggde då sitt eget tempel på Gerissim. Det förstördes för två tusen år sedan, men platsen där det stod hölls helig allt framgent. Så sade den samaritiska kvinnan till Jesus: »Våra fäder hava tillbett på detta berg, och I sägen, att i Jerusalem är det ställe, där man bör tillbedja.» Ännu i dag fira de sista spillrorna av folket sina gudstjänster på Gerissim.

Även på Kristi tid åtnjöto samariterna dåligt anseende bland judarna. »Sågo vi icke med rätta, att du är en samarit,» utropade judarna till Jesus,

Samaritisk präst med de heliga skrifterna. (Foto. L. Larsson.)

som själv sade till sina lärjungar: »Gån icke bort på hedningarnas väg och gån icke in i en samaritisk stad.» När Jesus ställde sin färd till Jerusalem, sände han bud framför sig, »och de foro och kommo in i en samariternas by för att reda till för honom. Men

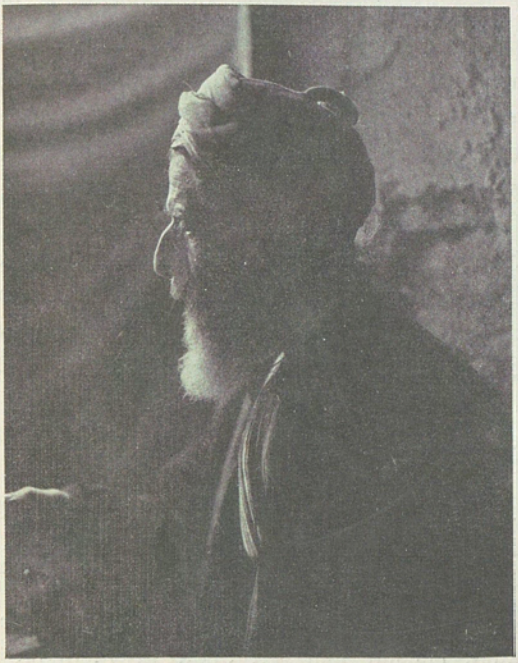

Hög samaritisk präst. (Foto. L. Larsson.)

de mottogo honom icke, emedan han hade ställt sin färd till Jerusalem.» Längre fram utbredde sig dock även i Samariens städer Kristi lära.

År 67 erövrades Samarien och därmed Sikem av Vespasianus. Till hans ära kallades staden sedan Flavia Neapolis. Det nuvarande namnet, Nabulus, är en egendomlig korruption av den romerska formen.

Strax utanför Nabulus, ostsydost om staden, visas ännu i dag Jakobs brunn. Stora vägen går alldeles förbi denna plats, där i fjärde århundradet en kyrka stod. På dess ruiner byggde korsfararna ett kapell, i vars krypta brunnens steninfattade mynning gapar. Brunnen har ett djup av omkring 25 meter, men på sommaren står den torr. Nu hava de grekiskt ortodoxa, som äga platsen, därstädes uppfört en kyrka, omgiven av några trädgrupper och en mur.

Somliga lärda betvivla att fjärde kapitlet i Johannes' evangelium kan vara skrivet av någon, som själv besökt denna trakt. Ty vare sig staden Sikar vore identisk med Sikem eller med den nuvarande byn 'Askar på en kvarts timmes väg nordost om brunnen, så vore det högst osannolikt, att man gått till den sistnämnda för att hämta vatten, då man på vägen dit passerade både bäckar och källor. Därtill var brunnen djup. Varför gick man då över ån efter vatten?

Professor George Adam Smith bevisar övertygande att det finns intet i denna berättelse, som icke överensstämmer med verkligheten. Med stöd av en mängd resandes skildringar, alltifrån fjärde århundradet, fastslår han, att Sikar är identiskt med 'Askar, och att byfolket, även om det hade rinnande vatten närmare till hands, hellre begav sig till brunnen, emedan den var given av Jakob och dess vatten därför välsignelsebringande.

I all sin korthet äro uppgifterna hos Johannes mycket noggranna. Där står att Jesus »lämnade Judeen och begav sig åter till Galileen. Men han måste gå genom Samarien. Så kom han till en stad

Tofik Kahen ibn Kader, 48-årig samarit från Nabulus.

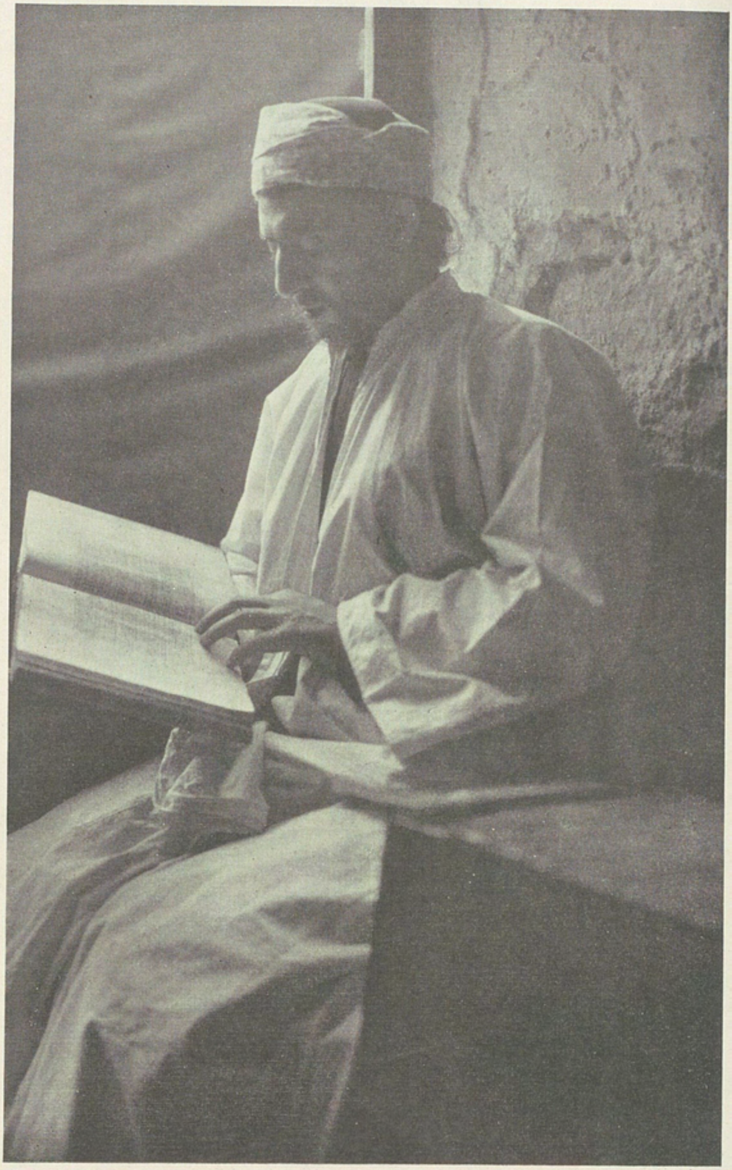

Ung ṣamarit. (Foto. L. Larsson.)

i Samarien, som heter Sikar, nära den lantgård, vilken Jakob gav åt sin son Josef. Och där var Jakobs brunn. Emedan nu Jesus var trött av vandringen, satte han sig så ned vid brunnen.» Stora vägen mellan Judeen och Galileen går mycket riktigt just över denna plats, vars minne bevarats genom traditionen ända till vår tid. Där ha byggts kyrkor eller kapell alltsedan fjärde århundradet, och det är sannolikt, att man d å hade en ändå säkrare tradition att bygga på. Den samaritiska kvinnan säger: »brunnen är djup» och hon talar om »vår fader Jakob, som gav oss brunnen och själv drack därav». Därom heter det i Josua boks näst sista vers: »Och Josefs ben... begrovo de i Sikem, på det jordstycke, som Jakob hade köpt...; Josefs barn fingo detta till arvedel.»

XI.

Till Jerusalem.

Då jag steg upp med solen, söndagen den 30 juli, ringde i mina öron en gammal härlig vers ur Jesaja: »Blicka upp till Sion, våra högtiders stad! Dina ögon skola se Jerusalem...» Ty nu låg den sista dagsleden framför oss, och min dröm skulle äntligen förvandlas till verklighet. Det var därför med pilgrimens vanliga känsla av högtidlig spänning och förväntan jag strax efter klockan halv 6 bröt upp och med det nya ekipaget styrde kosan söderut över Samariens och Judeens berg.

Det gick i rasande fart mellan Nabulus' solida stenhus och ned förbi 'Askar och Jakobs brunn. Vi svängde i båge kring Gerissims berg. Först sedan denna tillryggalagts blir riktningen rent sydlig. Vädret var gott, snarare kallt än varmt, ty 22,9° klockan 6 är ganska friskt, då det blåser emot och man är van vid mera. Vita moln drapera alla berg omkring oss, men aldrig händer det vid denna årstid, att de skänka jorden en droppe regn. Endast sällan bröt solen igenom och först fram på förmiddagen skingrades skyarna. Men luften förblev hela dagen

mycket oklar, och i fjärran försvunno landskapets konturer och toner i töcken.

Vägen är oklanderlig, blott något stenig. Dess upptrampade kanter vid dikesranden begagnas av hela rader av fellahinkvinnor i mörkblåa, dekorativa dräkter, barfota och med stora korgar fulla av saftiga kaktusfrukter balanserande på huvudet. Ibland är det som en hel folkvandring av dem. Många äro unga, vackra och leende, alla brynta av solen, och deras stolta gång med högburet huvud är ett särmärke för deras ras. Deras hållning är beundransvärd, deras rörelser behärskade och fulla av behag. Utan ansträngning lider gången undan, stegen äro jämna och korta, benens muskulatur utbildad till elastiskt bärande kraft, brösten spännas framåt och bålen föres kungligt rak som i ett Venustempel kolonner med korintiska kapitäl, utmejslade med fulländad konst. Och dock tyngas de ofta under beaktansvärda bördor, icke minst de kvinnor, som på hjässan balansera stora vedknippor. Men längtan efter den ringa vinst, som väntar dem i basarerna, driver dem framåt, och de tänka icke på tyngden.

Efter hand som avståndet växer glesnar de vandrande kvinnornas tåg och upphör slutligen alldeles. Då saknar man dem. Men vilken morgonstund på året och vilket år man än skulle begiva sig till Samarien, så skulle man ändå alltid få se kvinnorna styra sina steg förbi Jakobs brunn upp till Sikems stad, ty så ha de vandrat släkte efter släkte i bortåt fyra tusen år och skola väl aldrig upphöra därmed. Någon gång kommer kanske också en samaritisk kvinna ned från Nabulus. Men Mästaren, vars skugga en gång fallit

över stenarna kring Jakobs brunn, han kommer aldrig tillbaka.

På en brant hänga kojorna i en by som fågelbon, och många sluttningar prydas av de alltid lika vackra olivträdens glesa dungar. Kastar man nu en blick tillbaka, så har Nabulus försvunnit, men Gerissim och Ebal resa sina kupoler över jorden. Hornboskap betar i dalarnas djup, får och getter trippa i backarna.

Fruktförsäljerskor. (Foto. L. Larsson.)

Den slingrande vägen liknar ett ljust band, som nu leder över en bro och stiger upp mot en kam, på vars krön friska vindar susa sina gamla sånger. Framför oss i söder synas tre åsar och i svagare toner i fjärran ännu ett par, lika dyningens väldiga vågor på ett öppet hav. Allt är grått, en kompakt, hederlig, högtidlig mörkgrå nyans, som endast här och var uppfriskas av gröna fläckar.

Jakobs brunn. (Foto. L. Larsson.)

Så bär det ned mot en ny dalgång, vinkelrät mot vägen. Dess södra sluttning är prickig av olivträd, och även vid vår sida står en vacker lund med blad som prassla i blåsten. Från motsatta sidan kommer en vagn fullastad med resande orientaler dammande utför backen. Vi nalkas från var sitt håll den välvda bron i dalens mitt och måste mötas just mellan dess bröstvärn. Men då den andra vagnen når bron, tvärstanna dess hästar och kunna ej förmås att röra sig ur fläcken. För oss är körbanan därför klar och vi fortsätta uppför olivträdens stigning, där en ståtlig kamelkaravan kommer vaggande under sina spannmålsbördor ned mot dalen.

Som vanligt ledsagade av ett moln av närgångna flugor stiga vi mot nästa kam och fara genom en rikedom av härligt grönskande fikonträd. Den lilla höjden övervinnes lätt, och i dalen vid dess södra fot är det gott om oliver och majsfält. Vi korsa på tvären den ena terrängvågen efter den andra. Nu stiga vi åter och lämna till höger på en utlöpare den lilla byn El Lubban, som fordom hette Lebona och om vilken det står i Domareboken: »En Herrens högtid plägar ju hållas år efter år i Silo, som ligger norr om Betel, öster om den väg, som går från Betel upp till Sikem, och söder om Lebona.»

Åter korsar vägen en dalgång, över vars avloppsfåra ett brovalv är slaget. Stigningen till nästa ansvällning är ganska brant, och vägen tar den i långdragna sicksackkrökar, försedda med bröstvärn av tuktad sten. Från den högsta slingan har man en vacker och orienterande utsikt över de tillryggalagda avsatserna. Sedan minskar stigningen och vägen följer

högra sidan i en liten bidal, där svarta ödlor kila huvudstupa utför kalkstenshällar och bröstvärn. Ofta ser man i sluttningarna konkava insänkningar med runda, terrassformiga avsatser, liknande bänkraderna i en cirkus.

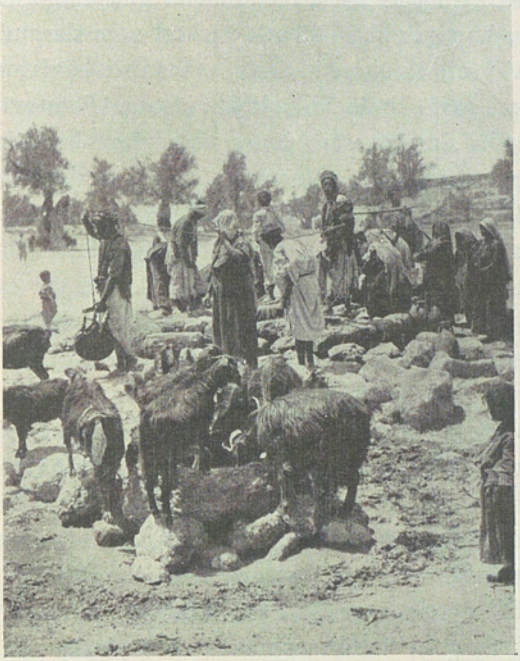

Herdar vid brunnen. (Foto. L. Larsson.)

En liten högt belägen dal med majsfält och olivträd beröres blott av vägen, innan vi åter fara över en terrängvåg. Så går det utför igen till en förtjusande sänka med skuggiga olivlundar och stenbro över en som vanligt på sommaren uttorkad bäck. Här vänder sig kusken om och säger, att vi äro halvvägs. Vi ha varit

fyra timmar på väg — blott fyra timmar kvar till Jerusalem!

Överallt växa oliver i sluttningarnas branta, trappstegsformiga avsatser. Vägen är förträfflig. Här kommer en ung kvinna med en fruktkorg på huvudet och ett barn på höften, men hennes gång hindras icke därav, hon går lika lätt och vackert som de andra.

Vid ett skjul i Ain-Sinja skänka vi hästarna två timmars rast och deras lystmäte i korn. Termometern visar 29,6°, molnen äro borta och luften har klarnat. Sedan fortsätter stigningen mot en ny av dessa flacka kupoler, som äro så karaktäristiska för Judeen, till motsats mot Samariens mera kraftigt utmejslade ytformer. Olivträden bli allt vanligare. De stå nästan alltid i sluttningarna och ofta på små utfyllda, plana terrasser, vilka på yttersidan understödas av stenmurar.

Vägen går i mångahanda krökar utmed bergbullarnas sidor, in i skrevor och dalar, ut på förgreningar och skuldror och åter upp på höjder med vidsträckt utsikt åt båda håll och själva utgörande vattendelare mellan Medelhavet och Döda havet.

Till höger ligga de båda byarna Djifna och Bir es-Set av gråa kubiska stenhus med platta tak. Befolkningen i dem är »nasāra», säger kusken, det är nasaréer eller kristna. Den förra är det gamla Gofna, som år 69 erövrades av Vespasianus, den senare kallas av Josefus Berseto.

Ett stycke längre fram lämnas till vänster byn Betin, det gamla Betel, redan omnämnt i 1. Mosebok. Där uppsatte Israels konung, Jerobeam, kalvar av guld och byggde åt dem ett offeraltare och ut-

nämnde offerhöjdspräster. Själv steg han upp till altaret vid högtiden för att tända rökelse. I samma ögonblick kom en gudsman och ropade en förutsägelse om att offerhöjdsprästerna skulle slaktas och människoben uppbrännas på altaret, och till ett järtecken skulle altaret rämna och askan spillas ut. Då räckte konungen ut sin hand mot gudsmannen och sade: »Gripen honom.» Men handen, som han hade räckt ut mot honom, förvissnade, och han kunde icke draga den tillbaka till sig igen. Då bönföll konungen att få sin hand tillbaka, och sedan hans bön beviljats, inbjöd han gudsmannen till gästabud i sitt palats. Men denne betackade sig och gick sina färde.

Vi stiga allt högre och det flacka bergskrönet blir allt ödsligare. De sista olivträden stanna bakom oss. Sluttningarna äro nu kala och beströdda med block. Flugorna äro borta — det blåser för mycket för dem häruppe, där temperaturen kl. 1,15 sjunkit till 28,5°.

Äntligen äro vi uppe på krönet. Där ligger, 893 meter högt, byn El-Bire med ruinerna efter en kyrka byggd år 1146 av tempelherrarna. Kusken håller in hästarna och, pekande med piskan mot söder, säger han, icke utan en högtidlig darrning på rösten: »Där synes Jerusalem.»

Jag för kikaren till ögonen för att rannsaka den södra horisonten och skärskåda denna tavla, som kommit oräkneliga pilgrimers hjärtan att klappa av helig fröjd, hänförelse och andakt. Ty härifrån vinner den resande, som kommer från norr, den första anblicken över »Guds stad på sitt heliga berg» — »den store konungens stad» — »den heliga staden».

I sydsydväst synes mycket tydligt den höga mina-

reten på Mispakullen, vid vars fot Samuels grav är belägen i byn En-Nebi-Samwil. Till vänster därom och på betydligt längre avstånd i sydsydost avteckna sig på en mindre bergskam tvenne torn — de tyska och ryska stiftelserna på Oljeberget. Strax till höger därom och något lägre ligger Jerusalems stad. Men avståndet, tretton kilometer, är för stort och luften för oklar för att tillåta oss att urskilja några detaljer. Hela landet i söder, Judeens bergland, bildar ett outredligt, gråbrunt töcken, där närbelägna kammar avteckna sig tydligt, de fjärmare i allt mattare konturer och mot vars bakgrund Mispas och Oljebergets torn stå som prickar eller sjömärken i ett hav med jättestora dyningsvågor.

Synen försvinner, då vi efter en kort rast köra ned mot nästa sänka, lämnande på höger hand den stora kristna byn Ramalla. Framför oss öppnar sig åter en liten sadel mellan gråa, ödsliga, sterila berg och åter skymta vi en flik av den heliga staden. Den försvinner dock ännu en gång och förblir dold, medan vi tillryggalägga en längre sträcka genom kuperad stenöken, där vi möta en karavan av stora vita egyptiska dromedarer och åter en vagn fullpackad med resande orientaler.

Vägen leder över en stenbro i tvenne valv. Hornboskap och getter gå i det njugga betet. Någon gång möta vi en bonde eller kvinnor med bylten. Följer så en skarp krök mot öster. Den lilla byn Schafat stannar till höger. Nu framträder Jerusalem i all sin glans, och vi äro tillräckligt nära, blott tre kilometer, för att i minsta detalj se dess virrvarr av hopgyttrade hus, dess torn och kupoler och dess murar. Och utan-

för dessa, nordväst om den gamla staden, varsebli vi de trevliga pyramidtaken med sina röda tegelpannor och de friska gröna lundarna i de nya, till största delen kristna kvarteren utanför de portar, som bära Jaffas och Damaskus' namn.

Vi stanna en god timme på sluttningen av Skopusberget, öster om den plats, där Titus hade sitt högkvarter år 70. Jag måste inprägla detta panorama i mitt minne för alltid. Intrycket är överväldigande. Det är som en högmässa. Jag längtar icke längre till staden innanför murarna, det är ingen brådska alls, nu vill jag blott med blicken sluka detta underbart förnäma landskap i diskreta, allvarliga, harmoniska färger och former och denna majestätiskt sköna stad, vars namn uttalats med vörnad av milliarder människor genom årtusenden.

Jag hade fruktat, att den första åsynen av Jerusalem kunde bli en besvikelse, men denna anblick från Skopusberget överträffade mina drömmar. Utsiktspunkten ligger icke högt; man ser därför staden i stark förkortning och under mycket spetsig synvinkel. Kristna och muhammedanska kupoler, torn och minareter och denna kompakta, sammanträngda mosaik av hustak avteckna sig som en skarp silhuett i bjärta, livliga och behagliga färger mot de ljusnande bergen långt bort i söder. Det är som en utställning av arkitektoniska skapelser av i allmänhet ringa eller intet konstvärde, men ändå högeligen pittoreska och på detta avstånd sammansmältande till en helhetsverkan av fängslande behag.

Som ljusa band slingra de förträffliga landsvägarna in mot staden. En karavan skrider just förbi

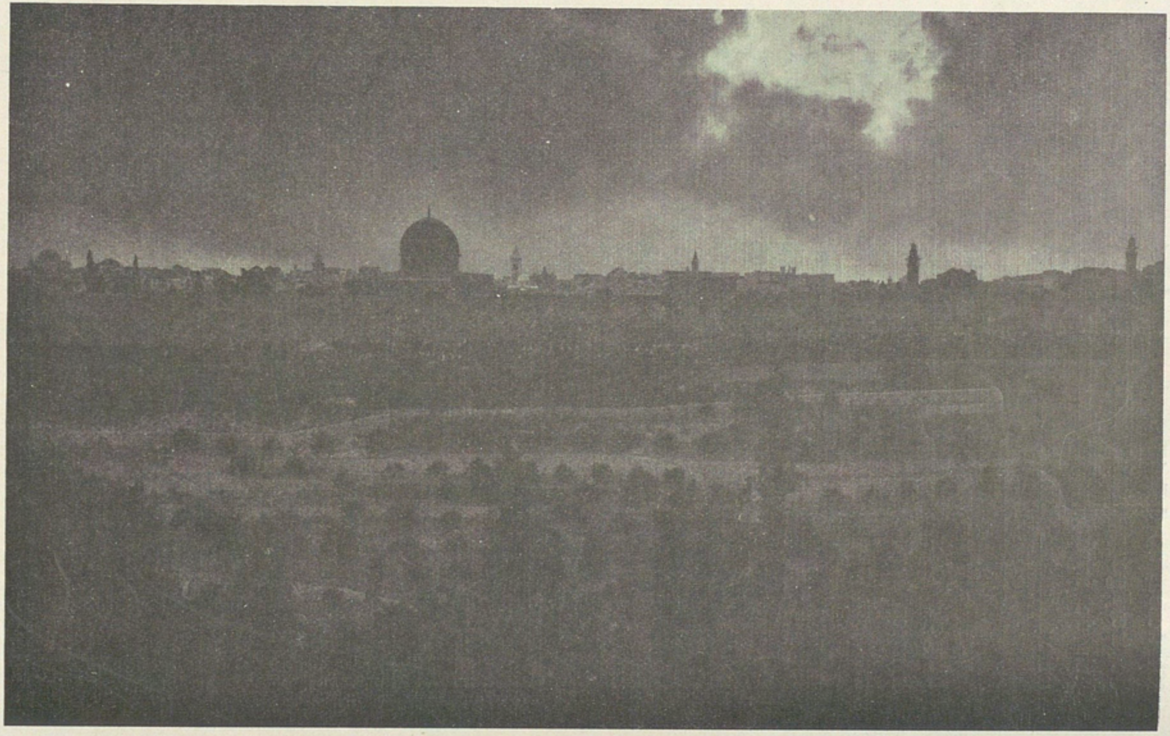

Jerusalem från Oljeberget i stormigt väder. (Foto. L. Larsson.)

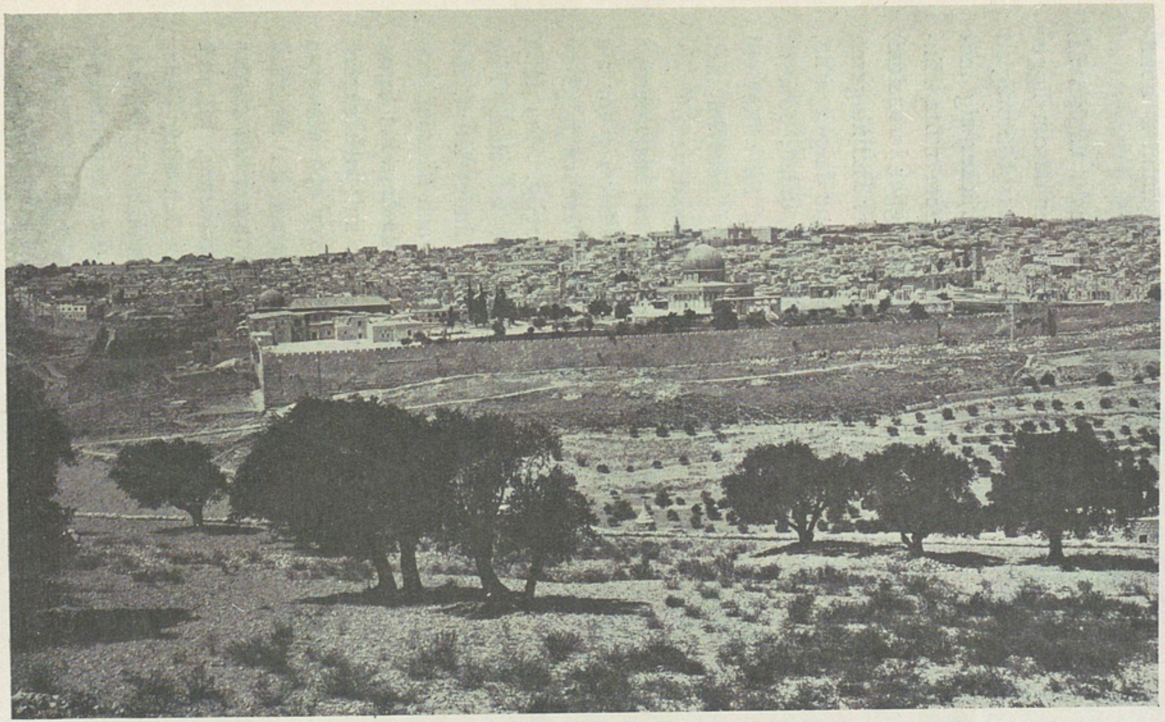

Jerusalem från Oljeberget. (Foto. L Larsson.)

oss på väg till Nabulus och några muntra bondflickor stanna för att betrakta oss.

I sydost reser Oljeberget sin flackt vågiga ås. På en knapp kilometers avstånd väster därom ligger Jerusalem. Mellan båda synes en skarpt utpräglad sänka — det är Kidrons dal, som sträcker sig mot söder för att strax nedanför Siloa damm möta Hinnoms dal från nordväst. Mellan båda ligger Jerusalem, från vars östra, södra och västra murar sluttningarna falla i branta avsatser ned mot de tvenne dalgångarna, under det att en tredje, Tyropeiska dalen, som är belägen i stadens östra del och går ut till mötet vid Siloadammen, nu till största delen är igenfylld med spillrorna av förgångna tiders byggnadsverk.

Varför ligger Jerusalem på denna besynnerliga plats? Låt vara att landskapet utmärker sig för sin dystra skönhet och att luften, tack vare en höjd av 790 meter, även på sommaren är behaglig. Men detta är väl icke nog för uppkomsten av en stad. Här finnes ingen flod, till havet är avståndet långt, det är över huvud taget ont om vatten, och Kidrons och Hinnoms dalar ligga under den varma årstiden torra. Yppiga skogar finnas ej, landet är kalt och skalat, oliver och andra träd synas blott här och där som gröna prickar. De stora stråkvägarna ha undvikit Jerusalem, emedan det varit bekvämare i filistéernas och Sarons slättland, där många erövrare, till och med Napoleon, ha föredragit att gå. Och dock ligger staden här i detta landskap av tibetansk höghet och ro. Och här har Jerusalem legat — såvitt vi veta — i över 3,300 år.

Vi finna dess namn, Urusalim, i kilskrift och på

babyloniskt tungomål från slutet av femtonde århundradet f. Kr. på de lertavlor, som år 1887 upptäcktes vid Tell el-Amarna i Egypten. I 1. Mosebok möta vi namnet, då det talas om att Melki-Sedek var konung i Salem. I Domareboken nämnes det som en jebuséernas konungastad under namnet »Jebus, det är Jerusalem». Jebuséerna hade befästat staden, som från dem erövrades av konung David, varom 2. Samuelsbok förtäljer följande: »Och konungen drog med sina män till Jerusalem, mot jebuséerna, som bodde där i landet. De sade då till David: 'Hit in kommer du icke; blinda och halta kunna driva dig bort allenast med de orden: David skall icke komma hit in.' Men David intog likväl Sions borg, det är Davids stad... Sedan tog David sin boning på borgen och kallade den Davids stad. Där uppförde David byggnader runt omkring, från Millo och vidare inåt.» Salomo förskönade staden och uppbådade arbetsfolk »för att bygga Herrens hus och hans eget hus och Millo, ävensom Jerusalems murar».

Jerusalem är alltså en gammal stad och var kanske, liksom Berseba, Hebron och Betel en helgedom långt innan Israel invandrade i landet. Jerusalems egenskap att vara en helig ort har trängt alla andra hänsyn i bakgrunden. I brist på större vattendrag har befolkningen nöjt sig med källor, brunnar, dammar och uppsamlat regnvatten. Det avskilda läget mitt på Judeens högland, fjärran från kusten och genom Döda havets spärrgrav avskuret från Moabs bergstrakter och den därbortom belägna arabiska öknen — har dock icke förmått att hindra nomader,

pilgrimer eller rövare från att framtränga till Jerusalems murar.

Det står icke till att jämföra det första intryck man får vid anblicken av Jerusalem med andra panoramabilder i det stora Asien. Ty staden, som ligger därborta på den flacka kullen, är skådeplatsen för världshistoriens största drama, det jordiska Jerusalem, där Människosonen korsfästes, den plats, från vilken kristendomen gått segrande ut över världen. Därför är utsikten mera gripande än någon annan på jorden och därför skyndar man sig icke ned från Skopusbergets sluttning.

Emellertid är det tid för oss att fortsätta. Kusken får order att föra mig direkt upp till kejsarinnan Augusta Victorias stiftelse på Oljeberget, där Djemal pascha har sitt högkvarter. Han kör därför ned ett stycke för att nå den punkt, där Nabulusvägen förenar sig med den vackra, nyanlagda väg, som i en vidsträckt nordlig båge över Skopus' östra höjder övergår till Oljebergets norra välvningar. Man far förbi ett ståtligt slott, uppfört av en engelsman, sir John Gray Hill, vilken i fredstid årligen tillbringar några månader där, men nu har fått upplåta det till krigsändamål. Talrika turkiska tält äro uppslagna på sluttningarna i dess närhet, och man möter ridande ordonnanser och åkande officerare.

Från slottet leder vägen mot sydsydost en knapp kilometer på själva kammen av Oljeberget, och nu öppnar sig åt alla håll, men särskilt åt öster och väster, ett panorama, som kommer utsikten från Skopusberget att blekna. Under färden i landsvägens vidsträckta båge ser man staden i ständigt växlande

Oljeberget från söder. (Foto. L. Larsson.)

perspektiv, som om den vandrade förbi på en kinematografisk film. Först äro vi norr om Jerusalem, sedan nordost; från den tyska stiftelsen se vi hela den östra muren och tempelplatsen. Och om vi sedan fortsätta den härliga vägen mot sydsydväst till de ryska anläggningarna och Karmeliterklostret, varifrån en stig leder mot sydost till Betfage och Betania, och en annan åt väster utför Oljebergets sluttning till Getsemane — då kunna vi lugnt stanna en stund, ty från ingen annan punkt ter sig den heliga staden vackrare än från denna.

Vi kunna gå ned några steg i riktning mot den ryska Maria Magdalenakyrkan och stanna vid den plats, där Jesus enligt traditionen grät över Jerusalem.

Det märkvärdiga med denna utsikt är att man behärskar hela Jerusalem på en gång. Man ser den östra stadsmuren i hela dess längd från norra hörnet till det södra och dess båda portar, den Gyllne och Stefanusporten. Man ser likaledes i dess helhet Haram esch-Scherif eller Tempelplatsen, som upptar en femtedel av stadens areal, och där Omars härliga moské reser sig på samma plats, där fordom Salomos och Herodes' tempel stått. Med blicken följer man, i stark förkortning, den södra stadsmuren och anar Dyngporten och Sions port, den senare i närheten av Davids grav. Man ser kupolerna på synagogorna i Jerusalems ghetto och bortom dem det armeniska klostret. Något till vänster om Omarmoskén framträder Davids torn som en mäktig stenkub, och vid dess sida urskiljer man Jaffaportens överbyggnad, ehuru denna är belägen i den västra, från oss vända stadsmuren. Nästan mitt i virrvarret av hus varse-

bliver man den tyska Erlöserkirche och i dess närhet den Heliga Gravens kyrka med sin blyfärgade kupol. Något längre till höger, rakt över den Gyllne porten, reser sig det väldiga block av byggnader, som tillhör Notre Dame de France. Ännu ett steg till höger avtecknar sig det österrikiska härberget och längre bort i samma riktning de stora ryska anläggningarna nordväst om staden. Följer så Ecce Homo-bågen och i dess närhet det krenelerade krönet av Damaskusporten i den norra eller, om man så vill, nordvästra muren, där man också urskiljer Herodes' port. Åt samma håll ser man den Abessiniska kyrkan och, till höger om Stefanusporten, den plats, där Betesdadammen är belägen. Rakt över murens nordligaste hörn synes Mispakullen vid horisontens rand.

Förgrunden är av särskilt intresse. Från östra murens bas faller terrängen i ganska branta avsatser ned mot Kidrons dal. Utanför muren, i själva sluttningen, ligga otaliga muhammedanska gravar. Den judiska begravningsplatsen är belägen på samma sluttning av Oljeberget, där vi just befinna oss, men något söder om vår utsiktspunkt. Vård vid vård betäcker hela sluttningen, som blir vitprickig därav. Både muhammedaner och judar eftersträva gravplatserna på ömse sidor om Kidrons dal, som enligt en judisk tradition är identisk med Josafats dal eller »Guds doms dal», varom profeten Joel säger: »Då skall jag samla till hopa alla hednafolk och föra dem ned till Josafats dal; och där skall jag hålla dom över dem... Ja, må hednafolken resa sig och draga åstad till Josafats dal; ty där skall jag sitta till doms över alla hednafolk här runtomkring.» Kristus skall på den

yttersta dagen taga plats på Jerusalems östra mur vid den allt intill dess igenmurade Gyllne porten, och Muhammed skall stå på Oljeberget och då skall domen hållas över jordens alla folk.

Strax under oss reser den ryska Maria Magdalenakyrkan sina sju gyllne kupoler av lökform och sina med brokigt grekiskt-katolskt krimskrams prydda murar över de dunkla cypresserna och olivträden i Getsemane örtagård. Den nedgående solen kommer de guldbeslagna kupolerna att lysa som eldslågor. Denna kyrka, som år 1888 byggdes på bekostnad av tsar Alexander III, hålles under kriget stängd. Låsen äro förseglade och nycklarna äro i förvar hos amerikanske konsuln. I dess inre finnes en tavla av Vereschtschagin, framställande ängeln vid gravens dörr och en annan av Repin: Kristus i Getsemane.

Icke längre tillbaka i tiden än till fjortonde århundradet kan man spåra traditionen om att den ruin, som är belägen strax ovanför den ryska kyrkan, och varifrån vi nu kastat en blick över den heliga staden, är den plats, där Jesus grät över Jerusalem. Men intrycket är ändå gripande, isynnerhet då man minns profetian, som den gråtande Mästaren vid samma tillfälle uttalade: »Och då han kom närmare och fick se staden, grät han över honom och sade: O att ock du visste, och det i denna din dag, vad din frid tillhörer! Men nu är det fördolt för dina ögon. Ty dagar skola komma över dig, då dina fiender skola kringskansa dig och tränga dig på alla sidor; och dig och dina barn, som äro i dig, skola de slå ned till marken, och de skola icke lämna kvar i dig sten på sten, därför att du icke kände den tid, då du var sökt.»

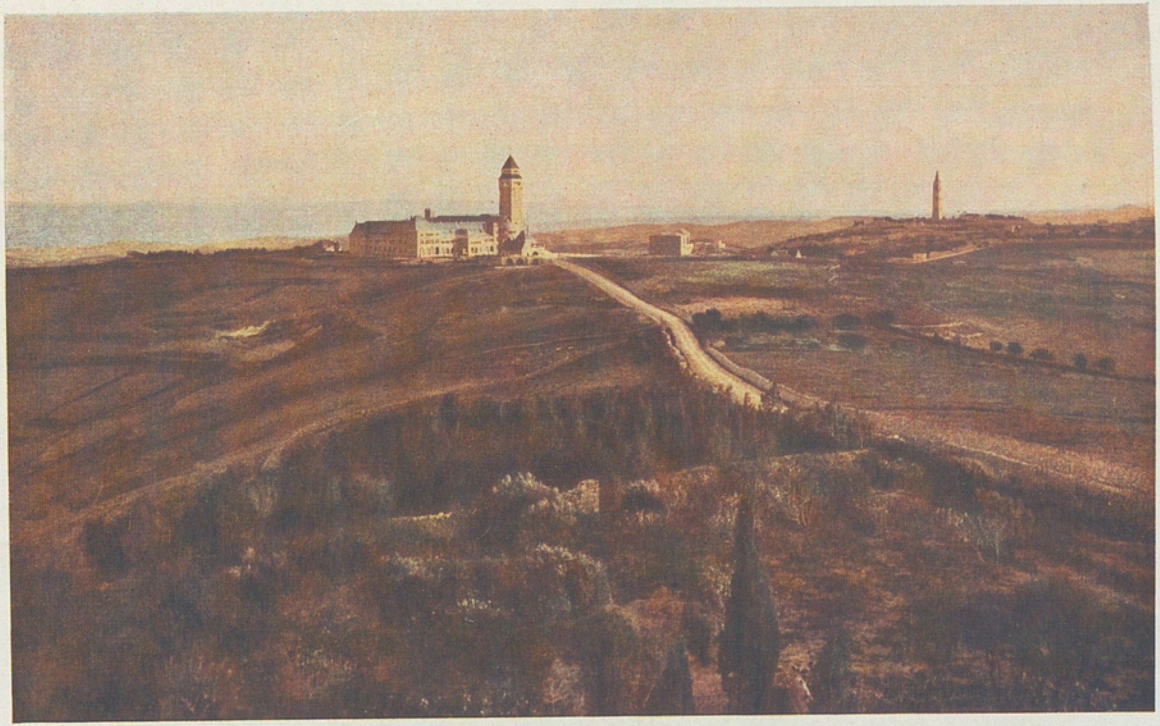

Kejsarinnan Augusta Victorias stiftelse på Oljeberget. På avstånd till höger det ryska tornet. I fjärran till vänster Moabs berg.

(Foto. L. Larsson.)

Knappt fyrtio år därefter gick denna förutsägelse i den mest fruktansvärda uppfyllelse.

Vi nämnde nyss byarna Betfage och Betania på Oljebergets östra och sydöstra sluttningar. Från dessa byar kom Jesus till den punkt, där han uttalade

Vereschtschagins tavla i ryska Maria Magdalenakyrkan.
(Foto. L. Larsson.)

domen över Jerusalem. »Och det begav sig att när han nalkades Betfage och Betania, vid det berg, som kallas Oljeberget,» sände han två av sina lärjungar till Betania för att hämta en åsninna och en fåle. På den förra red Jesus in i Jerusalem. »Men de flesta bland folket bredde sina kläder på vägen, och andra

skuro kvistar av träden och strödde på vägen. Och folket, både de som gingo före honom och de som följde efter, ropade och sade: Hosianna Davids son! Välsignad vare han, som kommer i Herrens namn! Hosianna i höjden. Och när han kom in i Jerusalem, kom hela staden i rörelse och sade: Vem är denne? Men folket sade: Denne är Jesus, profeten från Nasaret i Galileen.»

I den tyska stiftelsen finnes en stor oljefärgstavla över intåget i Jerusalem. Vackrare än denna moderna duk äro de i ord målade bilderna av ett par svenska skalder. Båda bygga sina dikter på psalmistens sång: »Höjen, I portar, edra huvuden, höjen eder, I eviga dörrar, att ärans konung må draga därin,» — och på Sakarjas profetiska syn: »Fröjda dig storligen, du dotter Sion; höj jubelrop, du dotter Jerusalem. Se, din konung kommer till dig, rättfärdig och segerrik är han. Han kommer fattig, ridande på en åsna, på en åsninnas fåle.»

Den ena dikten är av Franzén och dess första, välbekanta strofer lyda:

Bereden väg för Herran!
Berg, sjunken! Djup, stån opp!
Han kommer, han, som fjärran
var sedd av fädrens hopp:
Rättfärdighetens Förste,
av Davids hus den störste!
Välsignad vare han,
som kom i Herrans namn!

Guds folk! för dig han träder
en evig konung opp.

Strö palmer, bred ut kläder,
sjung ditt uppfyllda hopp.
Guds löften äro sanna;
nu ropa: Hosianna!
Välsignad vare han,
som kom i Herrans namn!

Gör dina portar vida
För Herrans härlighet.
Se, folken kring dig bida,
att nå din salighet.
Kring jordens länder alla
skall denna lovsång skalla:
Välsignad vare han,
som kom i Herrans namn!

Den andra, lika välkänd och icke mindre ståtlig, är av Fröding. Den klingar som en segerhymn på en högtidsdag och man tror sig höra jubelropens eko i Jerusalems murar:

Gören portarna höga och dörrarna vida
och häng slingor av grönt över ringmuren din,
dotter Zion, statt upp, att din konung må rida
som en ärones konung,
en ärones konung,
som en ärones konung må draga därin!

Låten harporna ljuda, basunerna stöta
och lägg kläden och palmer för konungens fot,
låt ditt folk strömma ut att sin härskare möta
under glädje och gamman,
glädje och gamman,
under gamman och fröjd gå sin konung emot!

Bortom skyn är hans rike av vin och av honung,
bortom skyn är hans härskarors vapendån,
han är kärlekens konung och frihetens konung
— klinge högt: Hosiannah!
högt: Hosiannah!
klinge högt: Hosiannah, Davids son!

Låt oss återvända till kejsarinnan Augusta Victorias stiftelse, en magnifik, solid och förnäm byggnad i romansk stil, fullbordad år 1910 efter att hava kostat fyra millioner mark. En del därav upptages av Himmelsfärdskyrkan, vars fyrkantiga torn med pyramidtak i två avsatser har en höjd av sextio meter. Komplexet verkar också på samma gång slott, borg och kyrka och skiljer sig från andra moderna byggnader i Jerusalem genom sin ädla, lugna och värdiga stil, utan skymten av onödig och orolig ornamentering. Genom portalen kommer man in på borggården, prydd med bronsstoder av kejsaren och kejsarinnan.

Stiftelsen, som är avsedd till konvalescenthem, har under kriget upplåtits åt turkiska regeringen, och Djemal pascha har där — såsom förut nämnts — sitt högkvarter. Utrymmet är dock så kolossalt, att det mer än väl räcker till båda delarna. Syster Theodore förestår det hela, och under hennes vård går det lika liten nöd på konvalescenterna som på de turkiska officerare, som här i präktiga, glada, ljusa rum med förtjusande utsikt, hava sin bostad. Den goda systern visade mig omkring överallt genom de präktiga salarna, vestibulerna och läsesalongerna och slutligen också i den vackra kyrkan. Vi gingo därvid genom en liten dörr, som förde till kyrkans övre

Byn Betania. (Foto. L. Larsson.)

galleri just i vinkeln mellan långsidan och kortsidan mitt emot högaltaret. På den längre gallerigångens bortre vägg hängde en modern tavla framställande Kristus i naturlig storlek och i en ställning påminnande om den hos Thorvaldsens Kristus. Han var iförd en blå mantel och hans ansikte, händer och fötter voro återgivna i livfulla, friska färger. Då man kom ut i galleriets halvskymning och varseblev den väl belysta tavlan, ryckte man ofrivilligt till och stannade med en första, flyktig förnimmelse, att det var Mästaren själv, som livslevande kom gående därborta i gången.

Syster Theodore berättade, att Djemal pascha först efter ett par veckor väntades tillbaka till Jerusalem. Hon visade mig de rum, som på hans befallning höllos i beredskap för min räkning. Men redan denna första färd till Oljeberget hade lärt mig att avståndet dock var för stort från staden, som jag ju nu framför allt ville se. Eljest är luften friskare däruppe på höjden, och rummen de bästa som kunna fås i Jerusalem.

För att ännu en gång återkomma till utsikten från Oljeberget — så har jag gömt det bästa till sist, nämligen det panorama, som upprullar sig åt öster. Där ser man Döda havet i nästan hela dess längd och i en varm marinblå färgton. Hela dess norra kontur framträder och man ser dess strandslätt, El-Ghor, ljusgul, nästan vit, men genomdragen av ett i grönt skiftande band — det är Jordan, som mellan täta snår, orkeslös och gammal, glider ned mot sin mynning för att slockna och uppslukas i Döda havets brännande salta vatten.

Jeriko synes ej, det ligger för nära de judeiska bergens yttersta kanter och skymmes av dem. Av randbergens fortsättning mot söder borttagas också havets västra delar. Men hela östra stranden synes så mycket klarare och från den stiga branta, klippiga sluttningar upp till Moabs berg, som bilda den vackraste bakgrund i ett blånande fjärran. I sydost skönjer man den vilda, trånga dalgång, genom vilken floden Arnon under regntiden i brusande kaskader vräker ned sitt söta vatten som en tribut åt de salta vågorna. På detta avstånd urskiljer man för övrigt icke många detaljer. Allt smälter tillsammans och bildar en enda fonddekoration i ljusblå ton och en horisontlinje, nästan jämn och utan toppar, som resa huvudet en hårsmån över Moabs kompakta bergland — ett motstycke till Judeens. Och liksom detta övergår i Efraims och Galileens berg och Libanon för att bilda en fortlöpande kedja, så övergår Moabs bergland i Gilead, Hauran och Antilibanon. Mellan båda ligger Jordandalens djupa gravsänka, som söderut fortsättes av Akabaviken.

Man står på Oljeberget och ser över Jerusalem Judeens flackt välvda platå, och bortom denna anar man i väster Medelhavets skymda vågor och av kriget bundna vattenvägar. Åt öster döljas bortom Moabs höjder Syriska öknens hav med dess gråa stoft, dess förbrända hedmarker och dess gula dyner. Där vandra Anisearaberna från brunn till brunn med sina tält och hjordar, och där rida beduinerna sina ädla ston, snabba såsom vinden. Men fjärran i öster, väl nittio mil, strömmar paradisets flod, den kung-

liga Frat, och vid dess strand ligger Babylon och drömmer om sin förgångna storhet.

Det som särskilt fängslar fantasien och binder våra tankar är dock Döda havet. Vi befinna oss 800 meter över Medelhavets yta, men Döda havet ligger 394 meter under denna, alltså i det närmaste 1,200 meter under oss. Avståndet till den närmaste punkten av stranden är 21 kilometer, till Jordanmynningen 30 och till Moabs höjder 50. Den nu mot aftonen klara luften förvillar oss därhän, att vi underskatta mellanrummet och inbilla oss, att den blåa vattenytan är oss mycket närmare. Från Oljeberget faller terrängen i kupigt vällande vågor ned mot havet, som även för blicken tyckes ligga i en insjunken grav, och på andra sidan stiga Moabs kullar för att bilda denna jätterännas östra rand. Landet mellan oss och Döda havet är Judeens öken, av allt att döma lika förtorkad, steril och ödslig i den forntid, från vilken de äldsta urkunder bevarats till oss — som nu. Och detta profeternas drömmar och förutsägelser till trots. I en syn i Jerusalem såg Hesekiel ett vatten, som »rinner fram mot östra kretsen och flyter ned på Hedmarken och därpå faller ut i havet. Vattnet, som fick bryta fram, går alltså till (Döda) havet, och så bliver vattnet där sunt... och allt får liv, där strömmen kommer. Och fiskare skola stå utmed den från En-Gedi ända till En-Eglaim, och såsom en enda fiskeplats skall den sträckan vara. Där skola finnas fiskar av olika slag i stor myckenhet, alldeles såsom i Stora havet.» Och Joel säger: »På den tiden skola bergen drypa av druvsaft och höjderna flöda av vatten. Och en källa skall rinna upp i Herrens hus och vattna

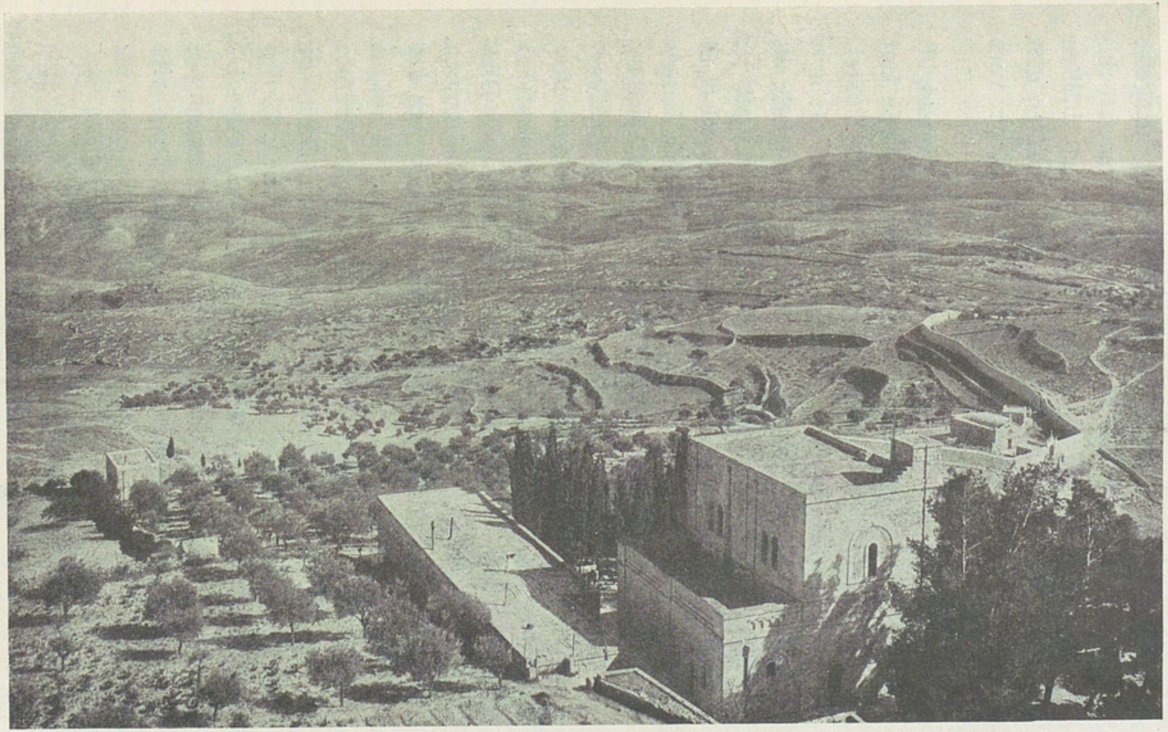

Döda havet sett från Oljeberget. (Foto. L. Larsson.)

Akaciedalen.» Slutligen finna vi följande förutsägelse hos Sakarja: »Och det skall ske på den tiden, att rinnande vatten skola utgå från Jerusalem, ena hälften mot Östra havet (Döda havet) och andra hälften mot Västra havet; både sommar och vinter skall det vara så.»

Men dagen var förliden. Ett mycket lätt brandgult till purpurrött återsken från aftonrodnaden hade lagt sig som ett flor över Moabs höjder, och rakt i öster, fem mil borta, beredde sig berget Nebo till ett nytt avsked från solen, liksom den afton då Gud talade till Moses och sade: »Stig upp här på Abarimberget, på berget Nebo i Moabs land, gentemot Jeriko, så skall du få se Kanaans land, som jag vill giva åt Israels barn till besittning. Och du skall dö där på berget, dit du skall stiga upp, och samlas till ditt folk.»

Tiden var inne att slita sig lös från denna storslagna utsikt, av vars skönhet jag sedan ofta skulle få tillfälle att njuta. Med kusken från Nabulus och Diab åkte jag tillbaka den stora kröken över Skopus och ned till Jerusalems nya stadsdel, där jag uppsökte den tyske konsuln, doktor Brode, och hans älskvärda maka. Till sist körde vi till det stora och välskötta tyska hotellet vid Jaffavägen, som äges av herrarna Fast, far och son, och där jag fick tvenne präktiga rum. Dagen hade varit lång och full av mäktiga intryck. Efter en hastigt intagen aftonvard försvann jag också skyndsamt innanför myggnätets fina, vita maskor.

XII.

Kristi grav.

Morgonen den sista juli kändes frisk och härlig med sina 22° klockan 7, och icke heller fram på dagen kunde man klaga över någon värme, ehuru högsommaren nu stod i sitt flor. Men staden ligger också högt och betraktas av européer, som bo vid kusten, nästan som ett sanatorium. Den höjdsiffra man i allmänhet ser angiven i våra atlanter är 790 meter, vilken dock endast gäller stadens nordvästra hörn. Ty Omars moské ligger blott 744 meter högt och södra stadsmuren, vid Dyngporten 725; 770 meter kan därför tagas som ett medelvärde för staden inom muren.

Hur många pilgrimer från alla jordens kristna länder ha icke under gångna århundraden styrt sina steg till denna stad, som i deras ögon gömmer mänsklighetens dyrbaraste minne, skådeplatsen för Människosonens lidandes historia och offerdöd! Ännu i vår sena tid skrider detta tallösa tåg till Kristi grav. De komma från alla Europas riken, de komma fattiga och utslitna från det heliga Ryssland, de komma från katolska och protestantiska länder, till lands genom främre Asien eller med skepp över Medelhavet.

De landade i Jaffa och vandrade sedan till fots, nu fara de med järnvägen upp över Judeens berg och göra sitt intåg genom Jaffaporten.

Det krävdes ett världskrig för att få denna världsvandring att stanna. De betungade sökte i vallfarten tröst och hugsvalelse för sina av oro och bekymmer söndersargade själar. Från världens buller och ävlan längtade de efter den heliga gravens frid och efter den nya kraft, de hoppades att finna vid korsets fot, och som skulle hjälpa dem att leva vidare genom nya år. Men nu ha människorna, sedan tre år, annat att tänka på. Den heliga graven ligger bortglömd under sin blykupol, och det är tyst och stilla på Jerusalems gator. Där rör sig blott det orientaliska livet som vanligt, men pilgrimsskarorna äro spårlöst försvunna, och på Via dolorosa gjutas inga fromma tårar mer.

Den främling, som 1916 kom till den heliga staden, gick därför miste om det brokiga och babyloniskt förbistrade vimmel av troende, som eljest myllrar överallt kring de bibliska orterna. På sätt och vis var det en fördel att de saknades. Man behövde icke stå i kö för att komma in i kapellen och icke trängas med massor av andra för att få se en skymt av någon helig plats. Ofta var jag alldeles ensam, och även på de mest eftersökta ställena syntes endast ett ringa fåtal gäster. Ty fullständigt sinade ju strömmen icke. I Syrien och Palestina är det gott om kristna och i Jerusalem självt är deras antal 15,000. Av dessa äro 7,000 grekiskt-ortodoxa, 4,000 romerska katoliker, de övriga protestanter, armenier, unerade greker, kopter, abessinier, syrier och unerade armenier. Största delen av stadens befolkning är ju-

disk, 45,000, och endast 10,000 äro muhammedaner. Kort före kriget räknade man sålunda 70,000 invånare i denna stad, som knappt är en fjärdedel av Damaskus.

Naturligtvis har kriget inverkat på dessa siffror. Folk från fiendesidan har rest sin väg, och vapenföra män ha utskrivits till turkiska armén. Tyska och österrikiska officerare och trupper färdas blott genom staden eller stanna en kortare tid. Redan i början av kriget kunde man i engelska tidningar läsa skenheliga klagomål över soldateskens framfart på Jerusalems gator och på Oljeberget. Trängkolonner och kanoner störde den heliga gravens frid, och under olivträdens lundar lägrade vilda och uppsluppna horder. Om det nu också varit sant, så har Jerusalem haft hårdare prov än så att genomgå, och det båtar föga att tala om vår upplysta och civiliserade tid i förhållande till de dagar, då Sanherib, Titus eller Omar stormade staden. I verkligheten äro gatorna för trånga för trängkolonner och kanoner, i basarerna såg man endast ett fåtal officerare och soldater, anständiga och tysta, och på Oljebergets sluttning i norr syntes, såsom jag redan nämnt, blott ett enda litet läger. Säkert är att krigstidens soldater störde friden vida mindre än fredstidens pilgrimer och prästerskap, som, till kristenhetens uppbyggelse, ända in i den heliga gravens skymning måste hållas i schack av turkiska gendarmer med påsatta bajonetter.

Av kriget såg man i allmänhet mycket litet, vilket väl till fullo redan framgår av min skildring av resan allt från Aleppo. Man såg endast de trupper, som

fördes genom landet till fronterna i Sinaiöknen och söder om Medina, och man mötte då och då transporter av sårade och sjuka. Vid Genesaret, i Nasaret och Nabulus hade man icke en påminnelse om att krig rådde i världen, och i Jerusalem var livet mera fridfullt och stillsamt än i Damaskus. Utan tvivel rådde fattigdom och brist på många håll, men någon nöd märkte man dock icke. Amerikaner och svenskar, som vistats årtionden i denna stad, sade mig att i östra Jordanlandet fanns säd för tre år, och att enda svårigheten var bristen på transportmedel. Det hände sällan, i varje fall icke oftare än i andra orientaliska städer under fredstid, att man följdes av tiggare ropande »backschisch». Djemal pascha gör också allt för att hindra nöden att uppstå.

Man kan väl lugnt säga att om ingen annan stad så många böcker skrivits som om Jerusalem, alltsedan Josefus tid och ned genom sekler till våra dagar. Både det jordiska och det himmelska Jerusalem går som ett pärlband från pärm till pärm genom böckernas bok, och staden har därför sedan årtusenden haft en underbar makt över människors trosliv, längtan, hopp och fantasi. Därför har han också skildrats av många. Jag skall icke ens försöka att öka deras antal. Fjorton dar är en alltför kort tid för att lära känna en stad med en sådan historia. För mig var det nog att i största lugn bese några av de viktigaste platserna och hemföra ett allmänt intryck. Det kunde varken där eller sedan falla mig in att söka tränga till djupet av de olika stridsfrågorna om den ena eller andra ortens äkthet, så mycket mer som dessa frågor aldrig skola finna sin lösning. Ty det må vara gott

och väl, att man lyckats följa en tradition till Konstantins tid eller ändå längre tillbaka, men vad hjälper det, om luckan är befintlig inom de två eller tre seklen omedelbart efter Kristi död. Det är bortkastad tid att forska efter de felande länkarna i traditionernas kedja. Lika litet gagnar det, att såsom Gordon pascha gjorde vid sitt besök år 1882, ett par år innan han stupade som hjälte vid Khartum, framkasta en ny teori genom att förlägga Kristi grav till grannskapet av Jeremias grottor norr om staden, ty detta antagande står på ändå mera vacklande grund än det, som stöder sig på sextonhundraårig hävd, och som förlägger graven till den plats innanför den nuvarande stadsmuren, där de heliga kyrkorna resa sina kupoler.

Min första dag i Jerusalem var rikare på intryck än någon av de följande. Ty då fullbordade jag vallfarten till Kristi grav och besökte sedan dalafolket, Selma Lagerlöfs gamla vänner och nu också mina. Min värd, själv född i Jerusalems tyska tempelkoloni, erbjöd sig som ciceron och rådde mig att först av allt gå upp till högsta galleriet i Erlöserkirches torn. Vi gjorde alltså vårt inträde i staden genom den berömda Jaffaporten och vandrade slingrande, trånga gator mot nordost förbi den heliga graven och fram till den nyssnämnda tyska protestantiska kyrkan, vars grund vilar på hälleberget och på samma plats, där fordom Santa Maria Latina reste sina murar. Och så stego vi upp i tornet.

Den rundmålning man härifrån behärskar över Jerusalem är mycket lärorik, ty om man frånser tempelplatsen, som är en obebodd stad för sig, så

ligger Erlöserkirche ungefär i medelpunkten, där de fyra förnämsta kvarteren mötas. Man har dem under sig och ser dem i fågelperspektiv. Man kastar blott en flyktig blick över Oljeberget och dess fromma stiftelser, Kidrons dal med vägen till Jeriko och Moabs berg i fjärran, och man återkommer alltid till staden, staden, detta trasiga schackbräde, denna byggnadslåda av kubiska stenhus, ofta med flacka kupoler till

Vid Jaffaporten i Jerusalem. (Foto. förf.)

tak. Tornet är fyrkantigt och har öppna bågfönster åt alla håll. Man kan därför ta en kvadrant i sänder, och sedan man gått horisonten runt och med blicken farit över hela panoramat, kan man börja om på nytt.

Helt nära i nordväst ligger under oss den heliga gravens kyrka med sin dystra blytäckta kupol, krönt av det kristna korset i guld, samt där bredvid, under en mindre kupol, den grekiskt ortodoxa katedralen. Med kartan framför mig låter jag blicken gå från hus till hus — de se helt obetydliga ut häruppifrån och

Oljeberget, Omarmoskén, El-Aksa och stadens sydöstra kvarter — från Erlöserkirches torn. (Foto. L. Larsson.)

ändå utöva de en betvingande makt på ens sinne. Blott gatorna synas ej — om de icke ligga så att Erlöserkirche står i deras förlängning; eljest försvinna de som smala springor mellan husraderna. Av allt, som rymmes inom stadsmuren, är Omars moské det vackraste. Mindre imposant, men ändå märkvärdig är moskén El-Aksa med sitt långa kristna skepp och sin kupol, belägen å tempelplatsens södra del, liksom på en terrass svävande högt över Kidrons dal.

I sydost är det judiska kvarteret med sina synagogor, i nordost muhammedanernas stadsdel. Det armeniska kvarteret upptar det sydvästra hörnet mellan Davids grav och Davids torn, det sistnämnda, citadellet, beläget alldeles söder om Jaffaporten och mäktigt verkande genom sina enkla, kraftiga linjer och sin solida massa. Det nordvästra kvarteret är grekernas och frankernas, och utanför dess mur se vi åter de nya stadsdelarna, där det ryska området bildar en liten stad för sig.

Vi gå ned och driva omkring på de gamla gatorna. Det är Bajram i dag, men staden bär därför ingen festlig prägel, ty muhammedanerna utgöra ju blott en sjundedel av befolkningen. De sutto nu på små stolar framför sina bodar eller innanför disken, spelade kort och tricktrack och rökte nargilé. Araber hade kommit in från grannskapet, och beduiner seglade förbi i sina alltid lika luftiga och vackra, vita eller bruna mantlar och fladdrande huvuddukar. Där syntes kristna män och kvinnor av syrisk börd och präster av olika sekter, men alltid i långa, svarta, fotsida dräkter och höga, svarta huvudbonader. Här och var drevo turkiska officerare, gendarmer och soldater om-

kring, men de flesta av de figurer, som befolkade Jerusalems gator, voro judar, än bofasta sedan långt tillbaka, än invandrade från alla jordens länder, från Jemen och Amerika, från Bukhara och Spanien, från Persien och Ryssland, Polen, Galizien och Tyskland. De bära långa skägg och stora, svarta Fra Diavolohattar, korkskruvslockar vid öronen och rockar,

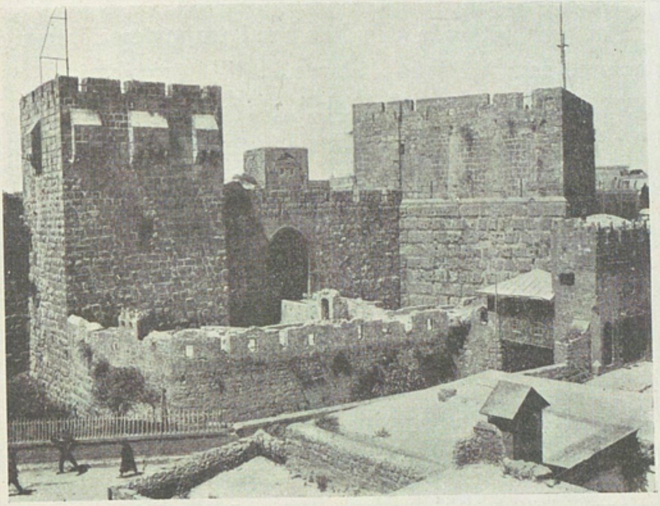

Davids torn. (Foto. L. Larsson.)

som räcka ända ned till gatans stoft. I allmänhet se de fattiga och tärda ut, och krigets hand vilar tung även över dem. De ryska judarna fingo av regeringen tillstånd att stanna kvar i landet, om de blevo turkiska undersåtar, och många föredrogo denna utväg framför en kostsam resa och en återkomst till den ryska skärseld de just hade velat undgå.

Alldeles innanför Jaffaporten gingo vi in i en stor butik, som på sin skylt bär orden: The American

Colony. Här träffade jag en landsman, Lars, eller såsom han numera kallar sig Lewis Larsson, från Västerdalarna. Vi voro inga främlingar för varandra, och jag behöver inte säga, att det gick på två minuter att bli barndomsvänner. Jag lovade att komma ut till kolonien på eftermiddagen, ty jag hade beslutit att först besöka den heliga graven.

Dit styrde vi nu kosan, korsande den Kristna gatan och följande den lilla med trappsteg försedda gränd, som därifrån leder ned till förgården.

På den plats, där Kristi grav var belägen, uppförde kejsar Konstantin den store åren 327 till 336 tvenne kyrkor, av vilka i det öster om helgedomen belägna ryska härberget spår ännu finnas kvar. Sedan Konstantins tid ha kyrkorna gång på gång förstörts och återuppstått, utplånats och nybyggts. Det mesta av det gamla, som ännu är i behåll och som ingår såsom delar i denna outredliga arkitektoniska labyrint, är från bysantinsk eller korsfarartid. År 614 skövlades tempelbyggnaderna av konung Khosroes II av Persien, men uppfördes åter, om också i mindre skala, 616—626 av abboten Modestus. År 637 gick den arabiska erövrarstormen fram över landet, men kalifen Omar ibn el-Khatlab var skonsam mot de kristna och lät dem bo i fred i sina gårdar. Kalifen Harun er-Raschid i Bagdad säges år 800 hava skickat den heliga gravens nycklar som skänk till Karl den store. Denne konung och kejsare lät bygga ett härberge strax sydost om den heliga graven. Platsen, där det stått, skänktes år 1869 av sultanen till konungen av Preussen. Där invigde kejsar Wilhelm år 1898 Erlöserkirche, en festlighet, vid vilken biskop von Schéele

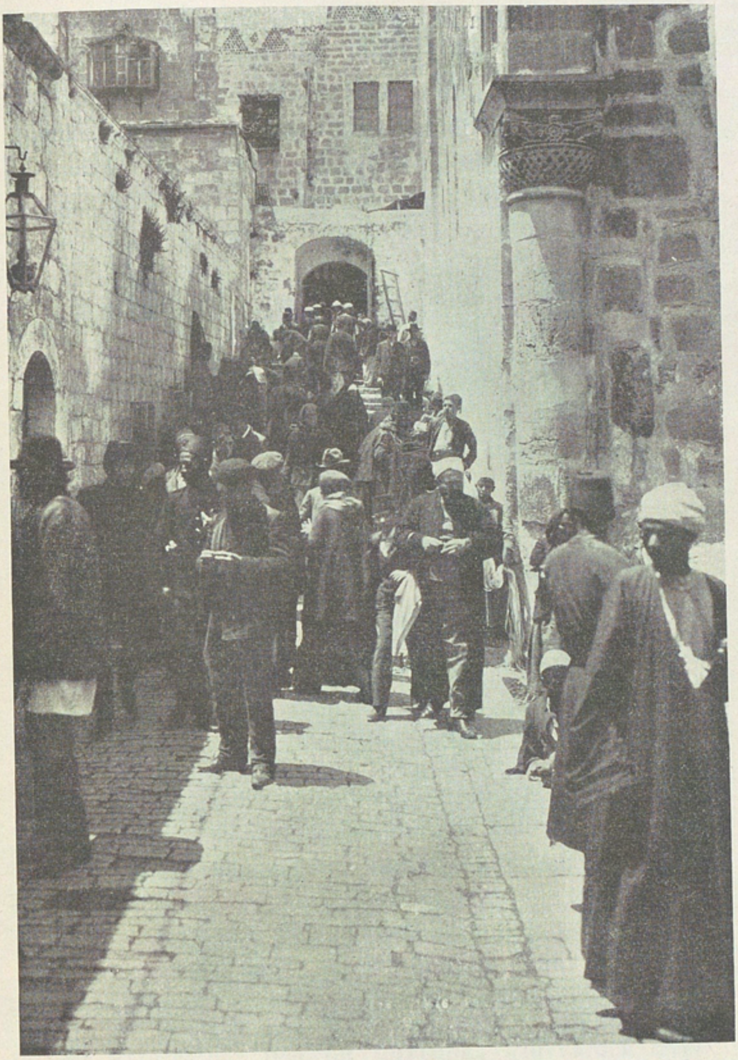

Trappgatan ned till heliga graven. (Foto. L. Larsson.)

representerade Sverige. Korsfararna, som 1099 erövrade det heliga landet, byggde i början av tolfte århundradet härliga kyrkor över graven, och ehuru kharesmiernas vilda horder år 1224 förstörde mycket, ha gravkyrkorna dock, såväl i enskildheter som i stort,

Ingången till heliga graven. (Foto. L. Larsson.)

ännu i dag ungefär samma yttre karaktär som år 1187, då korsfararna fördrevos. Även i senare tid ha både förgängelsen och offervilligheten varit i verksamhet. Den år 1719 till stor del nybyggda kyrkan förstördes år 1808 nästan till grunden av eld. Ett par år senare uppfördes den på nytt, och greker och

armenier övertogo då de förnämsta rättigheterna över platsen. Kupolen, som välver sig över gravkyrkans rotunda, förskriver sig från år 1868.

Den fasad, som kyrkan vetter emot förgården, är i mitt tycke det vackraste av allt. Dess förnäma och värdiga arkitektur förskriver sig också från korsfarartiden. Till vänster, eller vid västra sidan, reser sig ett fyrkantigt klocktorn, och i den mot söder riktade huvudfasaden finnas tvenne portar med rikt och konstnärligt ornamenterade spetsbågar och stödda av marmorkolonner med bysantinska kapitäl. Den breda listen över den västra porten är prydd med bilder i stenskulptur ur Kristi liv. En bit, som fattas och som finnes i Louvren i Paris, framställer Jesus ridande in i Jerusalem.

Vid kyrkans större fester är denna gård fylld av folk. Där trängas de troende, som vilja uppfånga en låga från den heliga elden, där äger fottvagningsceremonien rum och där stå månglare vid sina lätta stånd och sälja bröd och minnen.

Till vänster i vestibulen sitta på mjuka kuddar kyrkans dörrväktare, ett yrke som är ärftligt inom en muhammedansk familj. Mitt för ingången ligger, under några granna lampor, den gulröda marmorsten, på vilken enligt sägnen Jesu kropp lades, sedan den blivit hämtad av Josef från Arimatea, och av Nikodemus sveptes i linnebindlar med välluktande kryddor till begravningen.

Strax öster om smörjelsestenen är ingången till ett kapell, där den nu försvunna gravvården över Gottfrid av Bouillon, konung av Jerusalem, på sin

tid hade sin plats. Man vet dock, att den bar följande inskrift:

Hic jacet inclytus
Dux Godefridus de Bulion
Qui totam istam terram
Acquisivit Cultui Christiano:
Cujus Anima regnet cum
Christo. Amen.

Själv kallade han sig endast furste, emedan han icke ville bära en konungs titel och krona i den stad, där Kristus burit törnekronan.

I det komplex av byggnader, som vuxit upp över Kristi grav, märkas nu, liksom redan under korsfararnas tid, två huvudkyrkor, den heliga gravens rotunda under kupolen och öster därom den grekiska katedralen med mittelskepp, sidoskepp och ambulatorium. Från dessa båda förirrar man sig till en mängd mindre rum, kapell, kryptor och kyrksalar.

Nu träda vi till en början mellan två mäktiga, fyrkantiga kolonner från vestibulen in i den runda gravkyrkan, vars kupol uppbäres av aderton kolonner, var och en prydd av en tavla ur Jesu liv med en lampa framför. Mellan kolonnerna till vänster äro ingångar till flera små kapell, av vilka ett säges innesluta Nikodemus' och Josefs av Arimatea gravar.

Mitt i rotundan är den heliga graven, ett fristående kapell av rosafärgad kalksten med marmorbeläggning, vars östra gavel är smyckad med tavlor i gyllne ramar och gyllne lampor samt fyra jättestora kandelabrar. Mellan dem går man in i Ängelns kapell, ett litet rum, där ett fragment bevaras av den

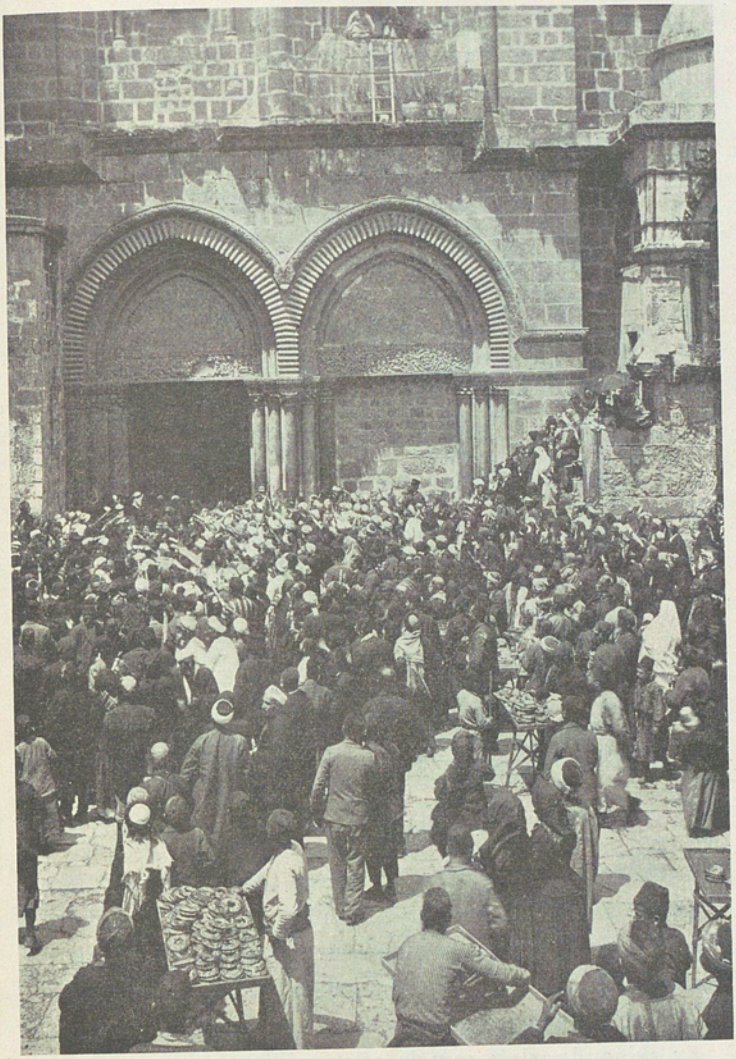

Den heliga eldens fest. (Foto. L. Larsson.)

sten, som rullades för gravens dörr, och på vilken de sörjande kvinnorna funno ängeln sitta på uppståndelsedagens morgon, en scen som Vereschtschagin återgivit på sin förut nämnda tavla.

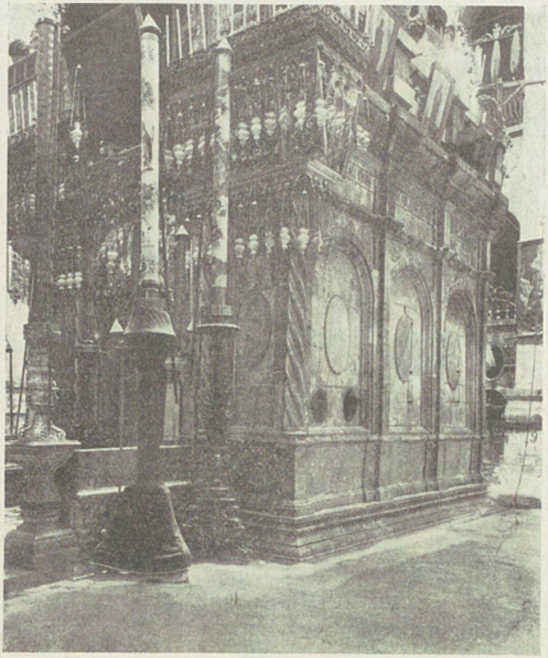

Heliga gravens kapell utifrån. (Foto. L. Larsson.)

Längst in är gravkammaren, föga mer än två meter lång och knappt två meter bred och påminnande om en hytt med en marmorsoffa utmed den norra långsidan och upptagande nästan hälften av det obetydliga utrymmets areal. Marmorplattans yta är skinande glatt som is efter millioner fromma pilgrimers kyssar. Man säger, att den täcker och skyd-

dar den underliggande, verkliga stenbädd, på vilken Kristi lekamen blev lagd. Väggarna prydas av guldbeslagna tavlor och en relief i vit marmor, föreställande Kristus, då han uppstår från de döda. På

Ängelns sten vid ingången till heliga graven. (Foto. L. Larsson.)

en fris stå ljusstakar och blomstervaser, och i taket hänga 43 lampor, av vilka greker, romerskt-katolska och armenier äga tretton var, under det att fyra tillhöra kopterna. I dem flämta vekar närda med olivolja. Dagligen läses mässa i gravkammaren. Vid mitt besök utfördes denna tjänst av en armenisk präst, som stod vid den bortre kortväggen och läste ur en

bok. Utom honom fanns nu ingen människa i detta rum, vid vars ingång pilgrimerna eljest, tåliga och tysta, stå i timmar och dagar i kö och vänta på sin tur att få gå in ett ögonblick och knäfalla i bön vid marmorplattan.

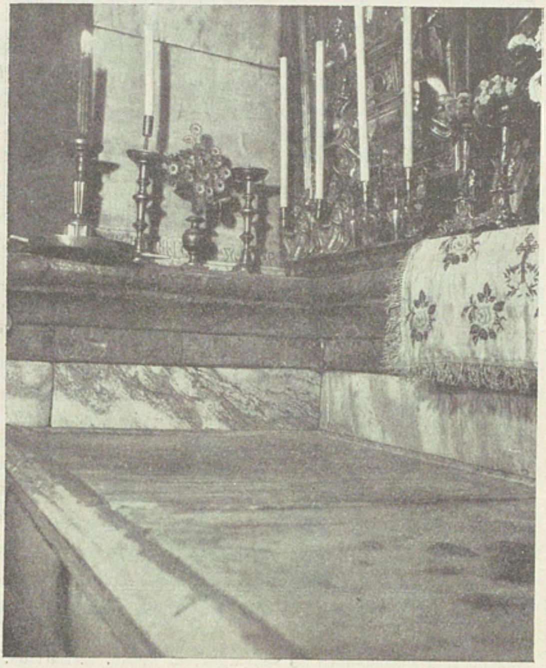

Den heliga graven. Fjortonde stationen på Via dolorosa.
(Foto. L. Larsson.)

Två ovala fönster synas i gravkapellets vägg. Genom dem flammar den heliga elden ut på påskaftonen. Man tror, att denna eld kommer direkt från himlen och att undret sker på titulärbiskopens av Petra förböner, ty det är han som leder ceremonierna. Mera tänkande människor se i elden endast en sym-

Grekiska munkar i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

bol av den glädje, som likt ett brinnande ljus spred sig över den sörjande kyrkan, då Kristus uppstod ur gravens sköte. Men hela natten före undret är kyrkan fullproppad av folk, som underkastar sig vilka obehag som helst för att vinna goda platser, från vilka man ser elden komma från himlen, och från vilka man har utsikt att bland de första få tända sitt vaxljus i dess flamma och sedan om möjligt föra den brinnande lågan med till sitt hem.

I själva verket är det de grekiska prästerna som tända de eldfängda ämnen, vilka sedan plötsligt stickas ut genom fönstren. Men vad betyder det! Huvudsaken är att pilgrimerna tro. Mundus vult decipi, ergo decipiatur. Och om de tro, så betala de, och prästerskapet måste leva.

Rakt öster om den heliga gravens kapell träder man under »kejsarbågen» in i den grekiska katedralen, vars mittskepp skimrar och tindrar av idel guld och grannlåter, av bibliska tavlor i förgyllda ramar, av gyllne lampor och, vid altarfonden, av ikonostasens översvallande rikedom på guld. På stengolvets mosaik står en skål liknande en dopfunt och utmärkande världens medelpunkt. För två tusen år sedan kunde Jerusalem med större skäl än nu, även geografiskt, kallas den kända världens hjärta, ty det låg öster om Rom och väster om Babylon, det låg sydväst om Assyrien och sydost om Grekland, Tyrus och Sidon och nordost om Egypten.

Framåt koret äro de praktfulla biskopstronerna, avsedda för patriarkerna av Antiokia och Jerusalem. Men vi stanna icke länge i denna kyrka, vars i och för sig vackra och värdiga arkitektur försvagas av

Armeniska munkar i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

de överhopade, oroliga detaljerna. Trots sin djupa skymning gör det norra sidoskeppet ett vida mäktigare intryck. Där råder en nykter enkelhet, och kolonner, valvbågar och murar bära en ålderdomlig prägel. Till en början ser man nästan ingen-

Åldrig kolonnad i heliga gravens kyrka. (Foto. L. Larsson.)

ting. Man måste vänja sig vid mörkret. Åt öster skymtar dagern fram som i en tunnels mynning, i väster sipprar det sekundära ljuset in mellan gravrotundans pelare. Från något närbeläget kapell nå oss tonerna från en latinsk mässa. Ekot rullar matt och mystiskt mellan kolonnerna.

Vi fortsätta framåt ambulatoriet utomkring koret och titta in i dess tre mörka kapell. Nu, då inga pilgrimer bestrida kostnaderna, sparar man på ljusen, och endast vid de betydelsefullaste orterna stå vaxljusen tända på sina kandelabrar. Ett av de tre kapellen är ägnat åt den romerska soldaten Longinus, som stack sitt spjut i Jesu sida och, enligt en tradition från femte århundradet, sedan blev kristen.

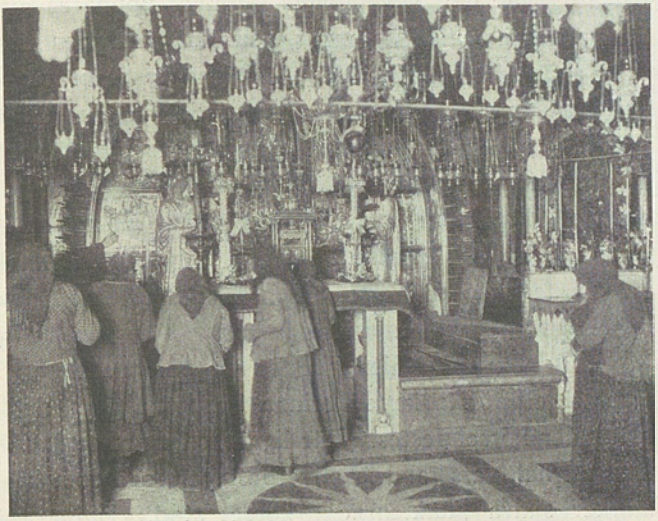

Ryska gummor vid 12. och 13. stationerna å Via dolorosa. (Foto. L. Larsson.)

Norr om katedralen finnas kapell på de platser, där den uppståndne visade sig för Maria Magdalena och för sin moder. I ett litet rum öster därom ha de romerska katolikerna sin sakristia, och där förvaras Gottfrid av Bouillons kors, svärd och sporrar — av mycket tvivelaktig äkthet. Man föres också till den fängelsekammare, där Jesus och de båda ogärningsmännen höllos i förvar före korsfästningen.

Öster om katedralen leder en trappa ned till en stor krypta, en underjordisk kyrksal, kejsarinnan Helenas kapell, som tillhör armenierna och anses upptaga den plats, där Konstantins basilika stod. Helenas kapell är i mitt tycke den mest stämningsfulla helgedomen i hela detta labyrintiska komplex. Där är så tyst och högtidligt, att man knappt vågar viska. Den njugga dagern, som kommer in ifrån ovan, kämpar förgäves mot skymningen. Valvet uppbäres av fyra mäktiga antika kolonner, som enligt sägnen tid efter annan fälla tårar. Vissa delar av kryptans väggar äro huggna i fast fjäll, vilket tyder på en gammal cistern. Sedda från kryptans hörn te sig ett par av de gråtande kolonnerna ramsvarta, de andra svagt belysta. Från den underjordiska salen leder ännu en trappa ned till en mindre krypta, där enligt sägnen Helena fann Kristi kors. En bronsstaty framställer henne hållande korset i sina armar.

Söder om katedralen leder en trappa upp till Golgata. I ett första kapell brinna lamporna över den plats, där korset restes. Där ligger en marmorplatta med ett hål, vars rand är silverbeslagen, och som utmärker själva punkten, där korset stod. Detta är den tolfte stationen på Via dolorosa. På ömse sidor äro också fördjupningarna, som visa platsen för ogärningsmännens kors. Genom en spricka, som också visas, och som uppkom då jorden skalv och hällebergen rämnade, droppade enligt den fromma traditionen något av Jesu blod ned i den under Golgata belägna kammaren, där Adam blivit begravd. Det heliga blodflödet träffade hans huvud och uppväckte honom från de döda.

Även korsfästelseplatsen är överhopad av helgonbilder, tavlor, kandelabrar och lampor, allt skinande av guld och rikedom. Särskilt fäster man sig vid en till höger uppsatt Mariabild, modellerad i vax eller möjligen skuren i trä och målad och i ungefär två tredjedelar av naturlig storlek. Hon är konstnärligt utförd, vacker och har ett uttryck fullt av medlidande. Glansdagern gör hennes ögon mycket levande. Framför hennes bild stodo även nu några syriska kristna, som bugade sig, gjorde korstecknet och kysste den gyllne ram, som lik ett skåp omgav henne. Man såg föga mer än ansiktet och händerna, ty för övrigt försvann hennes gestalt under halsband, kedjor och smycken av guld och ädla stenar, skänkta av fromma pilgrimer. De sutto i dubbla lager över henne och kring hennes panna gnistrade ett diadem. Framför henne brunno vaxljusen med gulröda lågor. Man kunde tro sig i ett kloster i Tibet. Mariabilden behövde endast utbytas mot en Budda. För övrigt var allting slående likt. De tibetanska pilgrimerna buga sig på samma sätt inför sina helgonbilder och behänga dem med varjehanda dyrbara skänker. Även där brinna lågorna på altarborden, och buddabilden sitter i ett förgyllt skåp, som tibetanerna kalla »gao». Processioner skrida genom tempelsalarna, och de religiösa fester, som firas där, hava för visso en prägel, som från början till slut är katolsk.

Innanför rummet med Mariabilden är ett annat, som hugfäster det bittra minnet av fastspikandet på korset och av den plats, där »krigsmännen delade hans kläder och den vävda livklädnaden». Detta är

den tionde och elfte stationen på Via dolorosa. Den trettonde är belägen i passagen mellan de båda sistnämnda kapellen, och där är »stabat»-altaret, rest på den plats, där Maria mottog Kristi lekamen efter nedtagandet från korset.

Därmed slutar jag min vandring mellan de sista stationerna på smärtornas väg, den väg den törnekrönte konungen gick under de sista akterna av sitt lidandes historia. Mycket har jag icke ens nämnt — gravkyrkan har blivit skildrad tusen och åter tusen gånger förr, och i dess salar, kryptor och gångar återstod för mig inga upptäckter att göra. Och jag måste erkänna, att jag efter detta besök hade fått nog och mer än nog av kristenhetens förnämsta vallfartsort, målet för så mycken längtan, så många trötta steg och brinnande böner, tårar och suckar av medlidande, tro och vidskepelse. Den plats, som borde vara den heligaste, den mest upphöjda, den ömmast vårdade, den djupast vördade på jorden, en plats, där endast frid borde råda, där man gripen av andakt icke talade, på sin höjd viskade och helst gick tyst och stilla — har av de tävlande och mot varandra fientligt sinnade sekternas präster förvandlats till en rövarkula, där man med den mest småaktiga och oförsonliga avund och misstänksamhet slåss om inbillade fördelar och påstådda rättigheter. Det är för att avvärja slagsmål i större skala, som de turkiska soldaterna måste hålla uppsikt över denna underliga kristenhet, som för längesedan glömt bergspredikans ord: saliga äro de fridstiftande, ty de skola kallas Guds barn.

Man känner vämjelse inför all denna prakt och

vandrar från sal till sal som på fåfängans marknad. Vart man vänder sig tycker man sig se den rike mannens bord dukat »i glädje och prakt» och den fattige liggande vid hans dörr längtande efter de smulor, som falla från hans bord. »Den fattige dog och vart förd av änglarna i Abrahams sköte. Och även den rike dog och vart begraven,» och pinades i dödsrikets låga. Om någon ort på jorden borde förskonas från förgängligt glitter, så vore det Kristi grav. Men även där går dansen glad kring den gyllne kalven. Guldet och glansen imponera på pilgrimerna, som gärna offra sin sista skärv åt den rike mannens drabanter, de korpsvarta prästerna, som smyga likt skuggor i pelargångarnas skymning.

»Men i den trakt, där han var korsfäst, var en örtagård, och i örtagården en ny grav, i vilken ännu ingen hade blivit lagd. Där lade de då Jesus, för judarnas tillredelsedags skull, emedan graven var nära.»

Det finnes intet, som bevisar, att denna plats icke är den rätta, och att Josefs av Arimatea örtagård icke varit belägen på samma ställe, där gravkyrkorna nu resa sina kupoler. Men rensa platsen och låt den ödsliga, naturliga klippgrunden komma i dagen, driv ut de svarta prelaterna och låt pilgrimerna fullborda sin vallfart kostnadsfritt! Anspråkslös fattigdom skulle bättre hedra minnet av timmermannens son.

XIII.

Dalafolket i Jerusalem.

Efter besöket i den heliga graven begav jag mig ut till den amerikanska kolonien, där dalafolket bor. Det är omkring tjugu minuters väg till fots från stadens nordvästra hörn, i vars närhet jag hade mitt högkvarter hos herrarna Fast. Man kommer förbi den vackra Damaskusporten, som i sitt nuvarande skick är uppförd år 1537 av sultan Sulejman den präktige. Man passerar Notre Dame de France, det väldiga franska härberget med rum för sex hundra pilgrimer och nu förvandlat till etappkommendantur. Och man ser också i förbifarten de nya italienska anläggningarna och de tyska katolikernas härberge S:t Paul, som nu är »Genesungsheim» för tyska officerare och soldater. I väster ligger en hel ring av judiska kolonier som byar och förstäder kring det nya europeiska kvarteret och det storslagna ryska området med sina pilgrimshus och parker. Slutligen snuddar man förbi de underliga kungagravarna, där man kan studera de dödas boningar, vilkas trånga ingångar tillslötos med runda stenblock, som rullades fram och täppte mynningen. Där finner man en enkel förklaring på Mattei ord om Josef från Arimatea, som »vältrade en

stor sten för dörren till graven» och på Lukas' ord om kvinnorna, som »funno stenen bortvältrad från graven».

Strax norr därom reser sig den amerikanska koloniens stora, präktiga hus vid sidan av vägen till Nabulus. Det ligger fritt och öppet på kolonisternas eget vidsträckta område, är uppfört av grå kalksten och

Damaskusporten i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

täckt med röda tegelpannor, vetter emot söder en rymlig takterrass och kringsluter en rektangulär, stenlagd gård, där en yppig rikedom av subtropiska träd och blommor frodas under unga kvinnors ömma vård. Över denna blir jag gästfritt ledsagad av herr Lars Larsson och ombedd att taga plats på terrassen, där alla de hemmavarande kolonisterna, både svenskar och amerikaner, efter hand samlas kring tebordet.

Hur underlig var icke denna aftonstund! Därborta i söder reste sig den gråa kupolen över Kristi grav, men häruppe på terrassen hade vi »ett stycke av vårt eget Dalaland» — mitt i saracenernas värld. Här kommo unga, friska dalkullor med rosiga kinder, lingult hår och blåa ögon, men de buro icke den be-

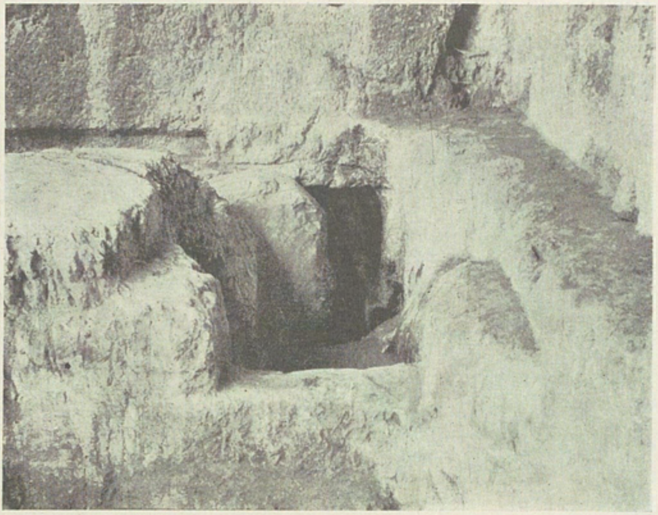

En av kungagravarna. Obs. den runda stenen som rullades för gravens port. (Foto. L. Larsson.)

römda svenska landskapsdräkten, utan vita blusar och klänningar. Och här kom den 63-årige bonden Josefs Lars Larsson, gemenligen kallad broder Josef, och hans lika gamla gumma, mor Brita, med snövitt hår och ärliga, svenska drag. Och här kom också koloniens föreståndarinna och upphov, den åldriga mrs Spafford, Selma Lagerlöfs mrs Gordon. Och alla hälsade de mig på det mest hjärtliga sätt välkommen.

Till en början rådde någon blyghet på ömse sidor

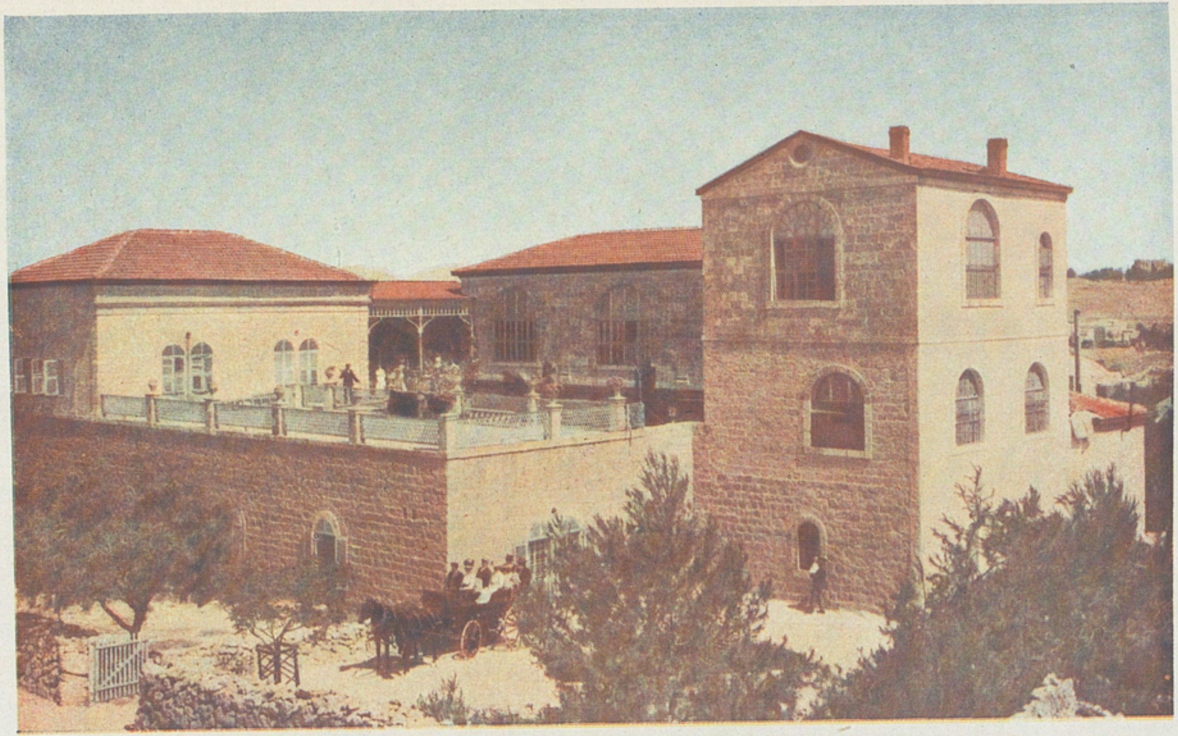

Amerikanska koloniens hus, där dalafolket bor.

(Foto. L. Larsson.)

— jag kände mig som Saul bland profeterna, och dalafolket undrade nog om jag var fågel eller fisk. Men försagdheten tinade upp efter hand och snart flöt samtalet som en olja. Jag framförde de varma och vänliga hälsningar, Selma Lagerlöf givit mig med

Sale Sassun, 53-årig jude från Bagdad, bosatt i Jerusalem.

på färden för deras räkning, och de tackade hjärtligt därför och ljusnade upp, då de hörde hennes namn. Hon hade alltid varit så god mot dem, och de bevarade henne i ett tacksamt minne. Hon hade hjälpt dem under en tid av svårt betryck, som de haft att utstå, och vad hon då varit för dem kunde de aldrig glömma.

Men det märkte jag genast, att för dikten, sagan och fantasien fanns intet rum i deras enkla, bottenärliga dalasjälar. Någon kärlekssaga i Gertruds stil hade aldrig timat i den utvandrade skaran. Och den misskände Hellgum uppenbarade sig själv på terrassen och bedyrade, att han icke försökt övertala dalafolket att resa ut till Jerusalem. Han var för övrigt jude, hade blivit döpt, införlivad med kolonien och adopterad av mrs Spafford, och han lystrade till benämningen broder Jakob.

Nej, deras litterära intressen voro icke vidlyftiga. I något slags vandringsbibliotek, som de fått från Sverige, funnos vår tids stora svenska skalder, som de icke hade läst, och de förstodo sig icke på dem. Fröding hade de icke alls reda på, och Fritiofs saga hade de knappast hört talas om. Strindbergs namn kände de, men hade ej hört att han var död. För Karlfeldts odödliga dalmålningar, som jag vid ett senare tillfälle läste upp för dem, saknade de det rätta förståendet, men gamle Larsson förklarade dock att han fann dem »bra hopsatta». På de andras och egna vägnar sade han, att »det nog kunde vara bra för folk, som begriper tocka där konster, men för oss enkla dalafolk behövs det inte alls». De tyckte uppenbarligen, att allt vad skönlitteratur heter var en fullkomligt onödig uppfinning, som man åtminstone i Jerusalem saklöst kunde undvara. För den världsliga musiken hyste de däremot stort intresse och funno nöje i att själva utöva dess konst.

Men låt oss återvända till terrassen! Och låt mig genast yppa, att det var med outsägligt behag jag kände gammal hederlig svensk botten under fötterna.

Schmil (Samuel) Kauffmann, rysk jude från Rowno 73 år gammal. Sedan 4 år bosatt i Jerusalem; underhålles av sina till Amerika utvandrade barn.

Harun Hamdi, en 8-årig judepojke från Jemen.

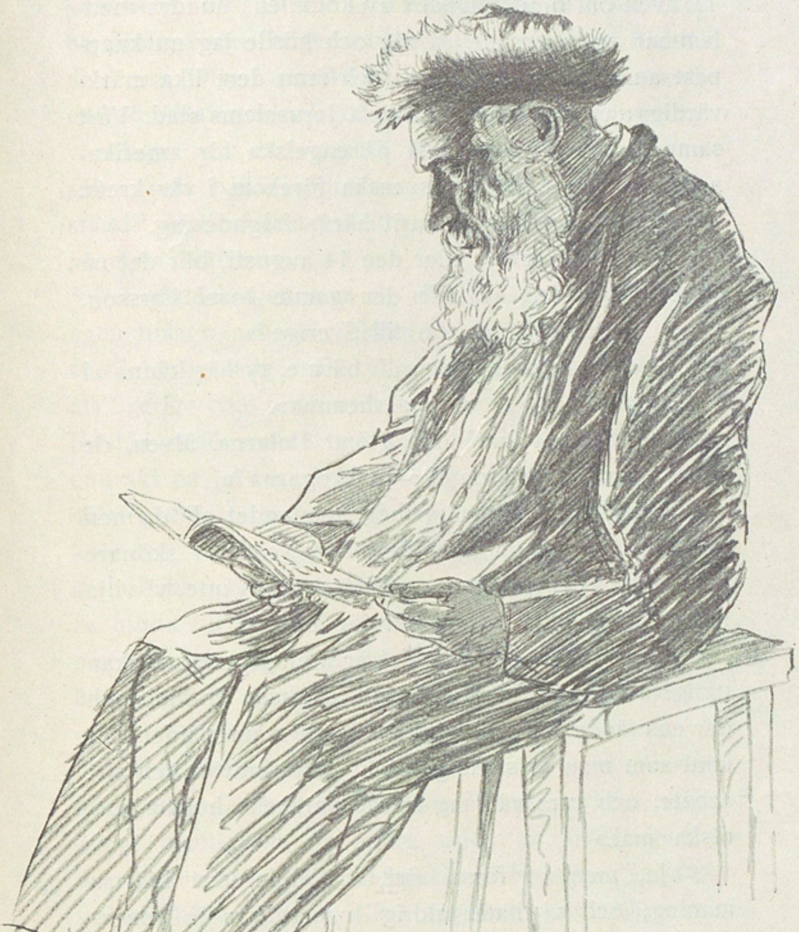

Maische (Moses) Rom, 74-årig rysk jude från Kowno; köpman, sedan 6 år bosatt i Jerusalem.

Ty även om blott tjugusex av koloniens hundra medlemmar äro svenskar, så såg och hörde jag nu knappast annat än landsmännen och fann dem lika märkvärdiga och tilltalande som hela Jerusalems stad. Vårt samtal rörde sig nu mest på engelska för amerikanernas skull, men även svenska förekom i vår krets.

»Hur länge har ni varit här?» frågade jag.

»Om två veckor, eller den 14 augusti, blir det på dagen tjugu år,» svarade den gamle Josef Larsson.

»Längtar ni inte hem till Sverige?»

»Nej, vi vilja leva och dö härute, ty här känna vi oss lyckligare än vi voro därhemma.»

»Ni har väl ändå inte glömt Dalarna, älven, de röda stugorna och de mörka skogarna?»

»Nej, nog komma vi ihåg hemlandet alltid, men det finns ingen vrå på hela jorden, som är skönare och härligare än Palestina. Vi ångra oss inte, vi vilja inte byta, vi vilja stanna här för alltid.»

»Jag förstår inte, hur det är möjligt, att man kan uppgiva sitt eget land, det land, där man är född och där ens fäder bott och byggt sedan urminnes tider, det land som man är skyldig sitt liv, sina krafter och sitt arbete, och vars välgång borde vara ens högsta jordiska mål.»

»Ja, men vi förstå det, vi följde vårt hjärtas maning, och vi hade aldrig kunnat handla annorlunda.»

I våra samtal voro de obevekliga, nästan hårda mot fosterlandet. Allting var bättre härute, till och med olivträden och cypresserna voro vackrare än tallar och granar. Sina anförvanter och vänner i Dalom saknade de icke en smul, de hade fått ersättning i

koloniens stora familj. Och de mottogo ju också brev hemifrån, ehuru kriget nu kommit och avklippt förbindelserna. Ofta förrådde de dock, att hjärtat icke kallnat för Dalarna och det övriga Sverige. Hurudant var läget nu därhemma? Vilade vårt folks öde i säkra och pålitliga händer? Rådde nöd eller välstånd? Hade folket glömt bort Gud för att blott lita på egen kraft?

I världskriget, som de avskydde, voro de enligt egen utsago neutrala, ehuru deras uppfattning rönte starkt inflytande från Amerika. De gladde sig åt att Sverige icke blivit indraget i kriget och kunde icke förstå, varför människor icke kunde leva i frid och endräkt på jorden. Själva ansågo de sig fylla en mission genom att visa, att detta gick för sig. Inom kolonien bodde gamla och unga, gifta och ogifta, amerikaner, svenskar, araber, turkar, ja, till och med en hindu tillsammans som i en stor familj, där aldrig några slitningar förekommo. Ett sådant förhållande borde också kunna genomföras i stor skala stater emellan, menade de.

Med landets barn hade de alltid levat på den bästa fot. De hade idel vänner överallt, icke minst bland beduinerna på andra sidan av Jordan och i Sinaiöknen och bland samariterna i Nabulus. Jag fick sedan tillfälle att se, vilket anseende de åtnjöto hos befolkningen. I Moabs berg och i trakter, som eljest anses osäkra för européer, kunde kolonisterna resa ensamma och vara säkra på att i beduinlägren mottagas som ärade gäster. De turkiska myndigheterna behandlade dem med hänsyn och vänlighet och brukade i allmänhet hjälpa dem ur svårigheter.

Jehaske Meserahi, 60-årig jude från Mesera i Kurdistan, bosatt i Jerusalem.

Selem Harun Mansur. Jude från Der Saïd nära Aden, 65-årig vävare som bott 18 år i Jerusalem.

Blott från ett håll hade de rönt fiendskap och förföljelser, nämligen från de engelska och amerikanska missionärernas sida. Ty kolonisterna gjorde inga proselyter, bedrevo ingen religiös propaganda, predikade icke evangelium för några andra hedningar än sådana, som självmant kommo till dem och bådo därom, och slöto sig icke till något missionsförbund. Missionärerna voro därför avogt sinnade mot dem och gjorde allt för att sänka deras anseende. Blott de tyska missionärerna utgjorde ett undantag, de läto dem sköta sig själva och hade aldrig ofredat dem.

Å sin sida uttalade dalafolket en ganska kraftig förkastelsedom över den myckna humbug, som i det heliga landet går under benämningen kristen mission. För den katolska »gudstjänsten» vid den heliga graven hade de intet annat än förakt och gingo aldrig dit annat än som vägvisare åt resande. De heliga platserna hållas icke i ära, allt går ut på att pungslå pilgrimerna och förtjäna pengar. De harmades över att år för år se de stackars fattiga ryska bönderna, smältande i tårar stå och korsa sig framför de olika relikerna och bilderna och ge sin sista kopek åt prästen för att sedan vandra till fots, ändå mera utfattiga än förr, från kloster till kloster och leva på vatten och bröd.

Medan vi sutto och pratade på takterrassen, infann sig en äldre amerikansk gentleman, åtföljd av en ung, vacker dam. Han var Förenta staternas konsul, mr Glazebrooke, och bar sina 71 år lika lätt och lustigt som en yngling. Den unga damen var hans maka. Det värda paret sökte luftombyte efter en längre tids vistelse inom konsulatets kvava murar

och kunde icke tänka sig en angenämare uppehållsort än kolonien. Konsuln var en älskvärd och vänlig man och gjorde utan tvivel vad han kunde för att bispringa koloniens folk. Han berättade att han sedan krigets början genom amerikanske ambassadören mottagit över tre millioner dollars att utdela bland de

Ibrahim Baktschi, 67-årig acham eller persisk rabbin från Schiras. Sedan 4 år bosatt i Jerusalem.

fattiga. Huvudparten av gåvomedlen hade gått till judarna. På sista tiden hade han skänkt bort en million francs i månaden, och på många häll hade nöden därigenom blivit lindrad.

Innan mörkret föll på, fördes jag av ett par dalkarlar omkring till syn i koloniens hus. Överallt rådde ordning, renlighet och smak. Gifta par utan

Eliau Armosa, 57-årig jude från Aleppo; madrassmakare,
på obestånd till följd av olycksfall.

Jehija Levi, 80-årig fattig jude från Jemen; sedan 3 år bosatt i Jerusalem.

barn hade ett rum, familjer med barn hade två eller flera. Mästersmeden, gubben Josef Larsson och mor Brita bodde i ett stort och hemtrevligt rum, möblerat med dalakistor och prytt med fotografier från hemlandet. I det stora samlingsrummet en trappa upp kunde ett hundratal personer slå sig ned i bekväma korgstolar kring borden. Här voro väggarna prydda med bibliska bilder och hemgjorda akvareller, infattade i träramar, konstnärligt snidade av idoga dalahänder.

I en korridor stod en rad av glasskåp, innehållande dyrbara samlingar av allehanda arkeologiska föremål, oljelampor, skålar och krukor i terrakotta, kannor, vaser och flaskor av romerskt glas, alla utmärkande sig genom sina ädla, förfinade former och, tack vare de tvenne årtusenden, som gått fram över dem, spelande i de mest praktfullt iriserande färgskiftningar. Där fanns också en hel naturaliesamling: kristaller, egendomliga saltbildningar från Döda havet, konserverade djur och växter och mycket annat.

Men mörkret avbröt våra studier och gonggongen kallade till aftonvard. Nu samlades hela kolonien till de tre matsalarna på nedre botten, där hästskoborden redan stodo dukade. Då alla tagit plats, sjöng hela församlingen den vanliga bordsbönen:

God is great and God is good,
And we thank Him for this food.
By His hand must all be fed.
Give us Lord our daily bread.

Två väl lagade rätter bjödos omkring av unga dalaflickor, svensk-amerikanskor eller andra döttrar från Staterna. Endast vatten blev drucket och bröd brutet. Samtalet var otvunget och glatt. Själv kände jag mig som hemma, och gubben Larsson var min bästa vän. Jag fruktar, att det blivit för mycket sällskapsliv och för litet Jerusalem, om jag antagit deras gästfria inbjudan att bo hos dem. Men förtjusande hade det varit att mitt i den judeiska sommaren tillbringa ett par veckor hos detta präktiga dalafolk.

Sedan vi efter måltidens slut grupperat oss i den stora salongen, trädde musikkåren in med skinande blanka mässingsinstrument. Och nu ljöd »Vårt land, vårt land, vårt fosterland» i brusande tonvågor ut över de heliga, minnesrika nejderna. Man kunde icke annat än genomilas av en känsla av hänförelse vid de gamla välkända ljuden. Jag reste mig upp, men landsmän och amerikaner förblevo sittande. Jag frågade gubben Larsson, om han icke längtade hem, då han hörde dessa toner. Men han satt orubbligt lugn och svarade blott med ett svagt leende, utan att ana, hur vemodig han ändå såg ut, ty Guds rike bär människan inom sig, men fosterlandet är ett, och jag hade svårt att tro på dessa män av Dalarna, då de sade, att Jerusalem ersatte fosterlandet för dem.

Musikanterna voro unga blomstrande dalkarlar alla. De hatade av hjärtat allt vad krig hette. Men Björneborgarnas marsch kunde de blåsa, så att det slog lock för våra öron, och Finska rytteriets, så att taket kunnat lyfta sig. För någon annan konung än den, som kom ridande på en arbetsåsninnas fåle, hade de icke rum i sitt hjärta, men Kungssången

Jaffa, 19-årig gift judinna från Bukhara; sedan 4 år i Jerusalem.

Sa'ade, 20-årig judinna från Scheref i Jemen; sedan 8 år i Jerusalem.

kunde de spela så, att man icke tvivlade, att de gärna offrat liv och blod för kung och land, om icke den pietistiska rökelsen lockat dem ut till Davids stad.

Till sist sjöngo de ett par andliga sånger: »Sjungen Herranom» ur Skogsberghs samling, utgiven i Chicago, och en av Davids psalmer med musik av Gunnar Wennerberg. Aldrig har en afton gått så fort som denna! Midnattstimmen var redan inne, då jag av Lars Larsson och ett par andra dalamän fördes i koloniens vagn till min bostad.

Under den tid, jag tillbringade i Jerusalem, gick icke en dag, utan att jag besökte landsmännen och deras amerikanska vänner, och hur det var, så blev deras hus ändå mitt egentliga hem. På alla de utfärder jag gjorde i och omkring staden var Lars Larsson min trogne följeslagare, och en bättre ciceron än han, finns icke på jorden. Han kände vartenda hörn i Jerusalems stad, varenda väg, by och ruin i hela Palestina och Syrien. Kunde jag välja, skulle jag hellre taga hans kunskaper än hela Baedekers visdom. Ty han hade mångfaldiga gånger genomrest landet i alla riktningar, dels för att taga de fotografier, han sålde åt resande och pilgrimer, dels som vägvisare åt turister. Långt bortom Moabs berg hade han vänner bland beduinerna. I Petra hade han varit ofta och länge. Över Döda havet hade han seglat från strand till strand. Alla kuststäderna hade han besökt, och munkarna i klostren på Sinai berg voro hans förtrogna. Det var ett nöje att vandra eller färdas i hans sällskap, ty han visste besked om allt. Han var hemmastadd i landets mångskiftande historia

och kunde sin Bibel utantill, ehuru blott på engelska, som han talade lika lätt som svenska. Tyska och franska talade han utan svårighet och arabiska fullkomligt flytande. Och denne Lars Larsson, som jag icke kunde förmå mig att kalla »brother Lewis», var en vanlig mas från Nås i Västerdalarna och hade utvandrat vid 15 års ålder. Under de 20 år, som förflutit sedan dess, hade han själv inhämtat hela sitt kunskapsförråd och utbildat sig till en av de yppersta Palestinakännare. Han var dessutom en obeskrivligt älskvärd och sympatisk man, och han skall själv kunna intyga, att vi aldrig hade tråkigt. Trygg och lugn som en äkta dalmas var han. Några svårigheter kände han icke till. Åt färder bland beduinerna, som andra européer ansågo farliga, skrattade han. Beduinerna dyrkade honom och kommo för hans skull till kolonien med gåvor. Det var mer än frestande att följa hans förslag till vilda ryttarfärder ut i öknarna, men sommarhettan lockade icke därtill. Svenskarna ha alltid förmått att utföra storverk under kraftig och målmedveten ledning. Och då de gått ut i främmande land, ha nöden och kampen för tillvaron blivit deras läromästare, under vilkas ledning de överträffat alla andra folk i företagsamhet, duglighet och flit.

Lars Larsson hade i koloniens trädgård en fotografiatelje, och där kunde jag sitta från tidigt på förmiddagen, tills solen gick ned, och rita av de modeller, som bröderna och systrarna hämtade från basarer och byar. De återfinnas alla i denna bok. Bland dem voro fellahin och beduiner och deras kvinnor, negrer från Bornu i Afrika och hela denna

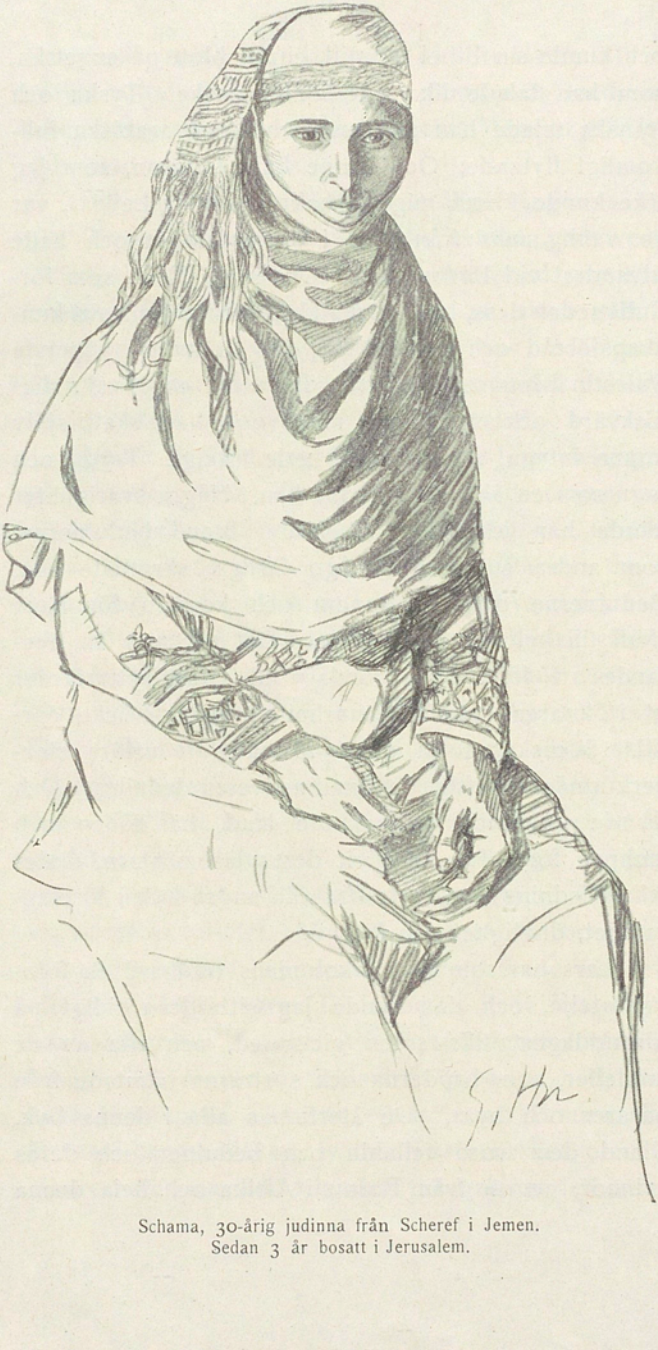

Schama, 30-årig judinna från Scheref i Jemen.
Sedan 3 år bosatt i Jerusalem.

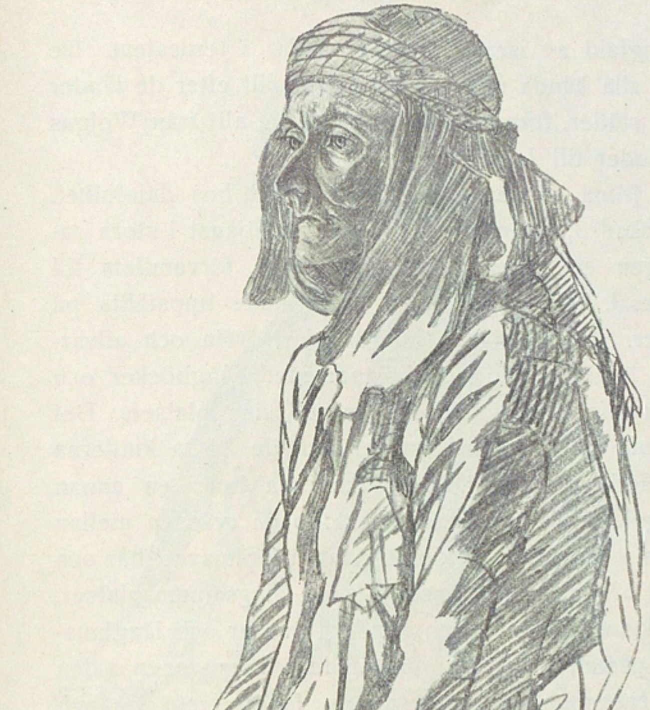

Beddera, 50-årig judinna från Jemen. Sedan 11 år bosatt i Jerusalem.

mångfald av israeliter, som vimlar i Jerusalem. De äro alla kända under olika namn, allt efter de länder och städer, från vilka de härstamma, allt från Wolgas stränder till Jemens kust.

Mina söndagar förflöto fridfullt hos dalafolket. Klockan 3,15 samlades man till gudstjänst i stora salongen en trappa upp. Den hade förvandlats till kyrksal. Allt vad stolar hette hade uppställts på rader. Iförda sina söndagskläder, tysta och allvarliga kommo män och kvinnor med sångböcker och evangelier i händerna och intogo sina platser. Det lingula håret, de blå ögonen och de friska kinderna förrådde dalafolket. Amerikanerna buro en annan prägel, svenskamerikanerna stodo på gränsen mellan båda. Araberna och deras kvinnor i ramsvart hår och med brunstekt hy uppsökte mera blygsamma platser. En kvinnokör sjöng en oändligt vacker och längtansfull psalm, och sedan instämde även männen i den gemensamma sången. Brodern Jakob reste sig och läste långsamt Mattei 24. kapitel och utlade därpå textens ord och andemening. Han slutade med bön och Fader vår. Och till sist sjöngs åter en psalm.

Då var det barnens tur. Alla stolar i rummets mitt utflyttades, och den unga vår, som blomstrade på Jerusalems heliga mark, kom intågande par om par och vandrade sjungande några varv kring rummet. Där syntes små nätta, blonda varelser från norden, och lika förtjusande korpsvarta arabiska barn under kristen vård. Somliga hade vita, andra skära eller ljusblåa kläder, och alla höllo blommor i händerna.

En afton, då vi som vanligt sutto i trevligt lag i stora salongen, bad jag mrs Spafford att berätta mig

Markada, 60-årig spansk judinna i Jerusalem.

Schejk Abdullah Saïd, 67-årig neger från El-Faschar (bortom Faschoda); sedan 20 år i Jerusalem.

Hadji Ali, muhammedansk neger från Bornu, 40 år, nyligen inflyttad i Jerusalem, nattvakt.

sin levnadssaga. Av Selma Lagerlöfs berömda bok kunde jag förstå, att den måste vara mera spännande, mera tragisk än de flesta romaner, och på samma gång vacker och beundransvärd. Mrs Spafford bar inga spår av de stormar, som gått fram över hennes liv. Väl var hon vithårig, men det berodde på hennes 74 år. Hon var kraftfullt byggd och rak, tämligen storväxt, anspråkslös och vänlig emot alla, höll sig, ehuru hon var koloniens överhuvud, alltid själv i skuggan och litade blint på den Försyn, som hittills alltid hållit sin skyddande hand över hennes stora familj. Hela hennes väsen var präglat av frid och värdighet, och genom glasögonen trängde en blick, som ville alla väl.

Hon var norska till börden och född i Stavanger. Hennes föräldrar hette Larssen. De utvandrade till Amerika år 1845, då dottern var tre år gammal. De slogo sig ned i Chicago, där den lilla växte upp i världsstadens brus och mognade till en tänkande ungmö, som redan tidigt vämjdes vid all den humbug som följer i religionens spår. Vid 19 års ålder gifte hon sig med den rättslärde mr Horatio G. Spafford, en känd och aktad advokat, en präktig och allvarligt sinnad man. Smyckad med murgröna och omgiven av yppiga lövsalar var deras villa belägen i stadsdelen Lake View vid Michigans strand i Chicago, och här förökades familjen efter hand med fyra älskvärda och förtjusande döttrar. Annie, den äldsta, var en vacker och livlig flicka. Margrit, Maggie, hade en allvarlig blick och ett tankfullt leende. Spritande glädje strålade ur Bessies ögon, och den lilla Tennetta hade just börjat livets underliga vägar.

En lyckligare familj kunde icke tänkas. Fru Spafford gick helt och hållet upp i sina flickor. Hon ägnade dem den största ömhet och vård, och hennes mål var att uppfostra dem till goda och redbara människor. Ett underbart förhållande var rådande mellan modern och barnen. Hon bannade dem aldrig och behövde det icke heller. De tycktes själva äga förstånd att skilja mellan rätt och orätt. Om hon någon gång varit otålig eller ovänlig mot någon av dem, bad hon skyndsamt om förlåtelse, och hade genast ett par knubbiga varma armar kring sin hals. Icke nog enträget kunde hon varna dem för skrymteri och skenhelighet och allt det onda, som smyger omkring i världen, icke minst i Chicago.

Chicago hade just utvecklats till en av världens stora handelsstäder, då all den id och möda, som nedlagts därpå, inom loppet av ett par dagar tycktes förintad. På kvällen den 7 oktober 1871 utbröt efter en torr sommar en förhärjande eldsvåda i de västra kvarteren. Den södra stadsdelen lades i aska, och den 8 oktober gick elden över floden och fullbordade sitt verk. Förlusterna i värden belöpte sig till mellan sju och åtta hundra millioner kronor och 100,000 människor stodo utan tak. Inom två år var staden återuppbyggd. Herr Spafford, som varit en rik man, förlorade vid denna olycka nästan allt vad han ägde. Han måste, liksom staden, börja på nytt.

På hösten 1873 beslöto de båda makarna, att modern med sina fyra döttrar skulle fara över till Europa för att tillbringa vintern i Schweiz. Följande sommar skulle herr Spafford komma efter och hämta de sina. Flickornas guvernant skulle vara med, och

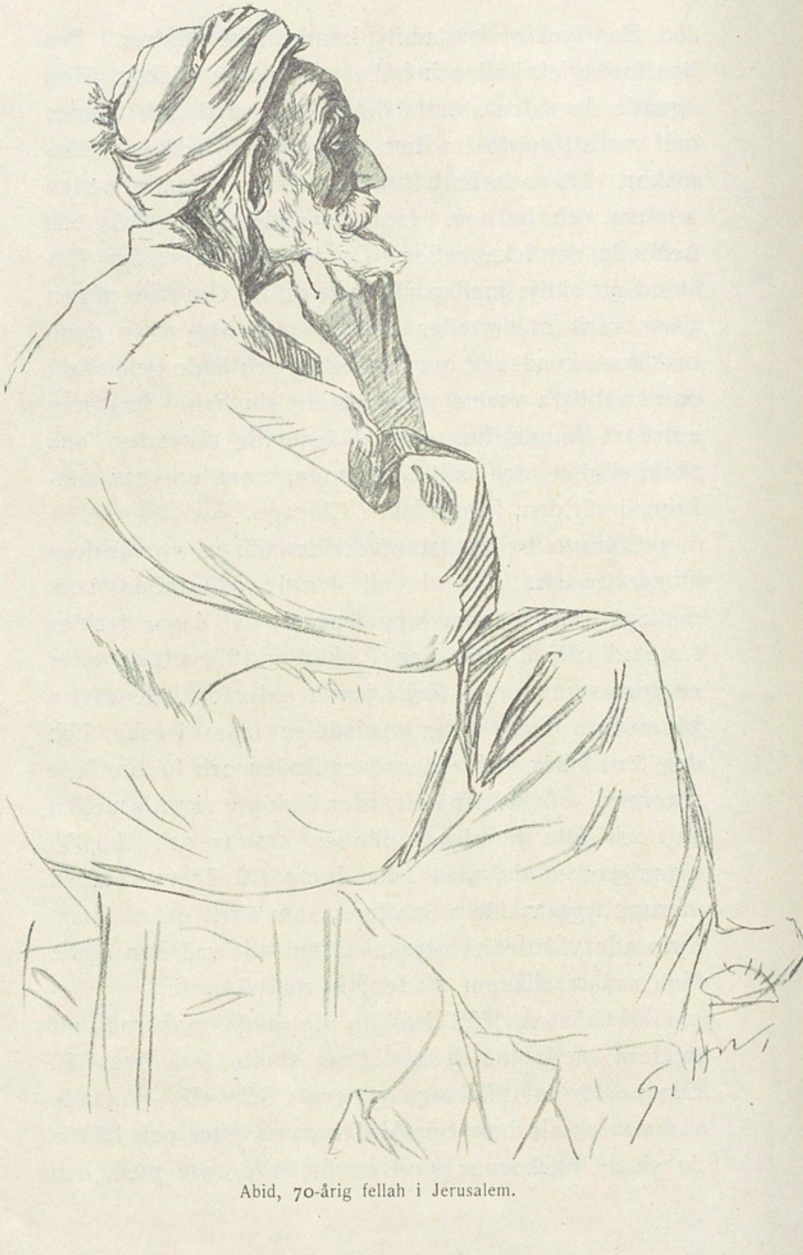

Abid, 70-årig fellah i Jerusalem.

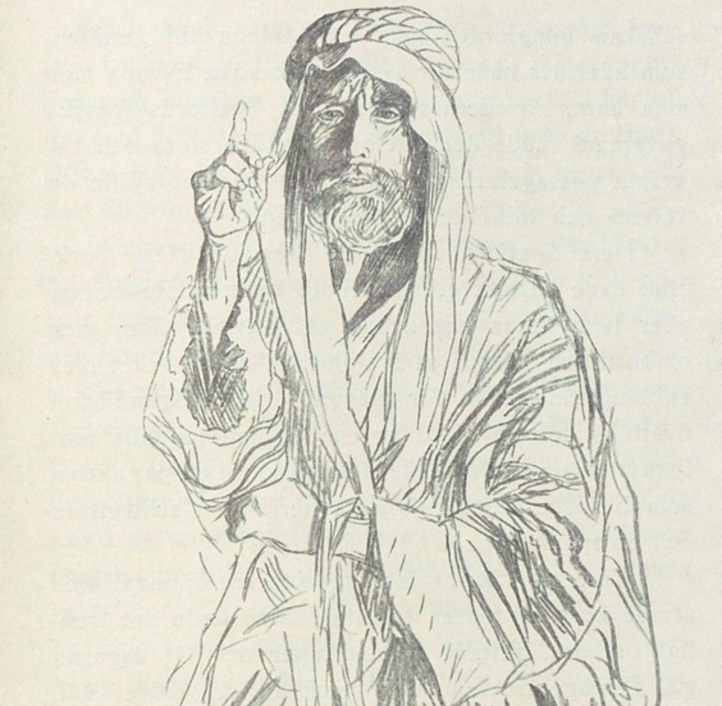

Hussejn, 55-årig fellah från Sur Baher nära Betlehem.

sällskap uppgjordes med en väninna till familjen, som likaledes hade för avsikt att besöka Europa med sina barn. Brodern till flickorna Spaffords franska guvernant rådde dem att begagna den stora och bekväma passagerarångare, som bar namnet »Ville du Hâvre» och tillhörde franska linjen.

Herr Spafford följde de sina till New York. Han hade beställt ett par av de bästa »state-rooms» eller lyxhytterna midskepps på fartyget. Man gick ombord och skilsmässans stund nalkades — det blev en lång skilsmässa för många! I sista ögonblicket överfölls herr Spafford av en bestämd motvilja mot lyxhytterna, och dessa blevo utbytta mot ett par andra, som beställts av två förnäma herrar, en schweizare och en spanjor.

»Ville du Hâvre» lossade sina förtöjningar och styrde kursen ut över Atlanten. Man hade det trevligt ombord, stiftade bekantskaper och lät dagarna gå. Passagerarnas antal uppgick till något över 500, de flesta amerikaner av det slag, som i november bruka uppsöka Europas nöjen och pensioner. Men många främlingar voro också ombord, icke minst sådana, som besökt ett stort kyrkomöte i Amerika. Den äldsta av flickorna Spafford var 11 år, den yngsta 2½. Margrit var 9 år gammal. Under resan väckte hon uppmärksamhet genom sitt allvar — hon hade en förkänsla av att något förfärligt skulle ske. Medan de andra barnen lekte, satt hon i salongen och läste sin Bibel.

Efter några dagar uppstod en häftig storm. Havet vräkte i mäktiga vågor, fartyget rullade och krängde, det kved och klagade i virket, och propellern sjöng

stundtals ovan vattnet. En ung amerikan sågs knäfalla i bön om hjälp. Men då stormen på femte dygnet bedarrat, blev han åter modig och skämtade i hånfull ton med lilla Margrit, som alltjämt satt över sin Bibel. »What a pious little girl,» slängde han åt henne, och fick till svar blott en blick, som sade mer än ord.

Klockan 2 på natten efter den lugna dagen väcktes fru Spafford av ett bedövande brak och en stöt, som kom fartyget att skälva. Hon kastade på sig en kappa och rusade ut i korridoren för att komma upp på däck och se efter vad som hänt. Men hon kom icke långt. Hennes väg var spärrad av en mur av bråte, timmer, tåg och trasor. Hon försökte en annan väg och lyckades bättre. Gångar och trappor voro redan fulla av folk i de underligaste dräkter och alla rov för besinningslös fasa. Uppe på däck behövde hon blott stanna en sekund. Där genomskars nattmörkret redan av det hemska kommandoropet »till båtarna»! Den rysligaste förvirring rådde. I dunklet urskilde hon de väldiga massorna av det segelskepp, som i full fart skurit »Ville du Hâvre» midskepps nästan mitt itu. Seglarens bog med knäckt bogspröt och segeldukarna hängande kring stumpen satt ännu fast i läckan. Men ångaren hade fart och genom bändningen öppnades slussarna ytterligare för havet.

Snabb som tanken ilade fru Spafford tillbaka till sin hytt, där hon kastade kappor över sina flickor, tog den minsta på armen och rusade med de sina och guvernanten åter upp på däck. De skyndade fram till en livbåt, som ingen annan märkt, och där de kommo att stå främst i den kö, vilken ett ögonblick senare bildade sig. Men den glädjen varade icke länge. Det

dånade och skrällde, då nya timmerstockar och plankor brusto, och man hörde, hur vattenmassorna sjödo in i det sjunkande fartyget. Besinningslösheten och förskräckelsen ökades i förfärande grad. Den hänsyn, män böra ha för kvinnor och barn, upphör, och var och en tänker blott på sig själv. Fru Spafford knuffades våldsamt ut ur kön med de sina. Hon utkämpade en inre strid med sig själv. Skulle också hon bruka våld och stöta andra åt sidan, som voro svagare än hon? Nej, hon förmådde det icke, och hennes flickor hjälpte henne att bibehålla sitt lugn. Lilla Margrit ropade: »We are not afraid, Ma, God will take care of us. Let us pray!»

I samma ögonblick sjönk »Ville du Hâvre». Livräddningsbåten, där de stått, var fylld med folk, men satt ännu fast i sina taljor och devertar och drogs med i djupet. En fräsande våg svepte däcket rent, och i virveln efter fartyget skildes fru Spafford för alltid från sina kära små flickor.

Den minsta höll hon ännu krampaktigt kvar i sina armar. Men vattensugningen slet också henne bort ur modersfamnen. Ännu en sekund kunde hon tänka klart. Nu skulle hon dö, hon som för tio minuter sedan icke drömt om annat än ett långt liv av lycka. Nu hade hon hunnit till gränsen och skulle möta evigheten. Hon skulle stå till ansvars inför Gud, och vad rätt hade hon att se hans ansikte! Hon överlämnade sig helt åt Frälsarens barmhärtighet. Att skiljas ifrån jordelivet var ingen konst, allt hade gått så fort, och inom ett ögonblick skulle hon vakna på den andra stranden.

Och hon vaknade — men icke där hon hade

Abu Muhammed, 54-årig fellah i Betunia.

hoppats. Hon låg på vattenytan och gungade och kände något hårt under ryggen, en stadig planka, som höll henne uppe. »Det v a r alltså icke så lätt att dö,» tänkte hon. Var voro hennes barn? Hon ropade deras namn, men ingen svarade. Genom nattmörkret trängde i stället skvalpet efter kraftiga årtag. En räddningsbåt roddes fram till hennes sida, och hon lyftes upp av grova matroshänder. Den kom från segelskeppet, som lossnat ur sitt mordiska famntag, då »Ville du Hâvre» gick under. Båten fortsatte sina spaningar bland lik och spillror. Den skeppsbrutna hämtade sig efter hand. Hon tyckte dock icke, att det var till livet hon återvände. Det var till en avgrund av kval och ångest. »Gud är kärleken,» tänkte hon, »men är det gudomlig kärlek att beröva mig alla mina barn!» Åter kämpade hon hårt mot frestelsen att förneka Gud.

Då manskapet icke kunde finna några flera att rädda, roddes båten tillbaka till skeppet. Sin fångst halade karlarna upp på däcket, där de skeppsbrutna omhuldades på bästa sätt. Dagen grydde, och solen göt sitt sken över de atlantiska gravarna. Allt var tyst, inga rop på hjälp hördes, de döda och alla spillror efter »Ville du Hâvre» hade förts bort. Ingen kunde ana, att detta lugna hav ännu samma natt varit skådeplats för ett fruktansvärt drama.

Man räknade de räddade. De voro 87, och av dessa voro 22 passagerare; 420 hade drunknat, bland dem fru Spaffords fyra döttrar, guvernanten, väninnan och alla hennes barn. De båda herrarna från Schweiz och Spanien hade säkerligen dödats redan vid sammanstötningen, ty seglarens bog hade just inträngt

i lyxhytterna, för vilka herr Spafford vid uppbrottet fått sådan avsky. Bland de räddade var också den unge amerikanen, som hånat Margrit, då hon satt lutad över sin Bibel. Han började nu åter pösa i sitt övermod, då faran väl var över och han själv blivit räddad. Fru Spafford varnade honom och påminde honom om hans plötsliga fromhet den dag, då stormen rasade. Hon talade också om sin egen sorg, om Margrit och de andra flickorna. Han svarade icke, och hon såg honom icke mer.

Emellertid fann man snart att även de räddades öde var ovisst. Seglaren hade väl klarat sig efter sammanstötningen, men han hade tagit så svåra skador, att även han var i sjunkande tillstånd. Med pumparnas hjälp kunde han dock hållas flytande. Men en annan fara hotade. Provianten var blott beräknad för besättningen och kunde icke räcka för de många, som kommit till.

Fram på förmiddagen syntes ett segel. Man hissade nödflagg och blev iakttagen. Det var ett stort amerikanskt fartyg på väg till Europa med last av konserver. Alla togos ombord, och det olyckliga skeppet övergavs. Efter tio dagars färd var man i Cardiff, varifrån fru Spafford fortsatte till Paris.

Hennes första, sorgliga plikt var att telegrafera till sin man: »Saved alone — what shall I do?» Herr Spafford hade med oro funnit, att av de båtar, som sedan 16 dagar gått till Europa, alla kommit fram — utom »Ville du Hâvre». En afton befann han sig på en lysande bröllopsfest i Lake View. Vänner och bekanta frågade efter nyheter från de resande damerna. »De kunna icke vara långt från

Fraidje, beduinkvinna från Wad el-Khalil.

Aischa, beduinkvinna från Bir-es-Seba.

andra sidan,» svarade han, »jag väntar dagligen telegram.» Just då feststämningen var på sin höjd, räcktes ett telegram till herr Spafford. Det innehöll de förkrossande orden: »Ensam räddad.»

Med ett beundransvärt lugn berättade fru Spafford sina minnen. Icke en dallring på rösten eller en fuktig glans i ögonen förrådde en inre rörelse. Hon berättade, att hennes man gått hem från bröloppet och diktat en hymn, om vilken en framstående teolog yttrat, att han hellre ville vara författare till en sådan kristen sång, som skulle sjungas genom sekler, än till det djupaste och mest lysande verk inom sitt eget fack. Spaffords hymn sjunges överallt i Förenta staterna, och den sjunges varje söndag i amerikanska kolonien i Jerusalem. Ett par av dess strofer lyda så:

When peace like a river attendeth my way,
When sorrows like sea billows roll;
Whatever my lot, Thou hast taught me to say,
It is well, it is well with my soul.

And, Lord, haste the day when the faith shall be sight,
The clouds be rolled back as a scroll.
The trump shall resound and the Lord shall descend.
Even so — it is well with my soul.

Det hände ännu, att pilgrimer och turister, som kommo till Jerusalem, talade om denna sång och om det underliga telegrammet, »saved alone», som givit upphov därtill — utan att veta i vilket nära samband fru Spafford stod till båda delarna.

Emellertid reste herr Spafford med första båt över sina döttrars gravar till Europa och återvände den sista januari 1874 med sin hustru till Chicago. I New York såg fru Spafford av en händelse i en tidning att de överlevande från »Ville du Hâvre» haft ett möte i Paris, vid vilket en ung amerikan rest sig upp och talat om den blick en liten flicka skänkt honom, då han gjort sig lustig över hennes allvar. »Den blicken har gjort mig till kristen,» hade han sagt. Makarnas hemkomst var kanske det svåraste av allt. Modern kände sig tillintetgjord av sorg och saknad. De små flickornas rum stodo orörda som de lämnats för ett par månader sedan. Deras leksaker och dockor lågo kvar på sina vanliga platser och deras kläder hängde på sina krokar. »You can imagine,» sade fru Spafford, »how it was to return to a house which had been full of children.» En väninna, fru Martha Pickens Halsey, skrev:

They walked not under the lindens,
They played not in the hall:
But shadow and silence and sadness
Were hanging over all.

The birds sung in the branches
With sweet, familiar tone,
But the voices of the children
Would be heard in dreams alone.

Hon kunde icke förmå sig att bära sorgkläder, hon fann världen mörk nog ändå. Hon kämpade och stred och försökte att återvända till livet, och hen-

nes vänner ogillade hennes skenbara glädje. Hon läste Fox' Martyrernas bok och fann hugsvalelse och styrka därav. Åren gingo. Ännu ett par små döttrar gjorde sitt inträde i den skövlade familjen. De äro nu gifta och höra tillika med sina män till koloniens mest bärande krafter. Den ena är fru Bertha Spafford Vester, en av de mest förtjusande människor på jorden och mor till fem små rara barn. Det låg en nästan himmelsk klarhet över hennes röst, då hon sjöng den sång, fadern diktat efter hennes fyra systrars bortgång. Den andra, lika nobel och älskvärd, är gift med den duktige arkeologen och Palestinakännaren herr Whiting.

Herr Spafford kunde icke fortsätta med sin världsliga verksamhet, han längtade efter högre livsmål. Hans hustru trivdes icke heller i den gamla omgivningen under lindarna, där de döda barnen lekt, hon längtade till Kristi grav. De bildade ett litet samfund, vars medlemmar, alla tillhörande The Fullerton Avenue Presbyterian Church i Chicago, dagligen samlades i Spaffords hus. Bibeln lästes med större skarpsynthet än någonsin. Flera profetior hade ännu icke gått i fullbordan. Det Spaffordska samfundet beslöt att resa ut till det heliga landet för att bevittna deras uppfyllelse. Så föddes The American Colony of Jerusalem. Herr Spafford sålde allt, vad han ägde, och delade vinsten bland medlemmarna. Fjorton vuxna och fem barn bröto upp och kommo i september 1881 till Davids stad, där de köpte ett hus vid norra muren. Deras ideal var att leva tillsammans som i de första kristna församlingarna på apostlarnas tid och vara sina medmänniskor till hjälp

Fru Spafford på koloniens inre gård.

(Foto. L. Larsson.)

Beduin med jaktfalk. (Foto. L. Larsson.)

21.

och stöd. Såsom det står i Apostlagärningarna: »Och alla de troende voro tillsammans och hade allt gemensamt, och sina ägodelar och sitt gods sålde de och delade med sig därav åt alla, efter vars och ens behov.»

Och tillfällen att hjälpa de fattiga saknades icke. Så kommo en gång bortåt tre hundra judiska utvandrare från Jemen till Jerusalem. De voro av Gads stam, erkändes icke av Israels övriga barn och hade dött av svält på gatorna, om ej Spaffords samfund tagit hand om dem. Amerikanerna hade tillbringat tre år i staden, då judeförföljelserna i Ryssland gåvo anledning till en ny flodvåg av utfattiga immigranter. Även dessa omhuldades så långt tillgångarna räckte. Bland de infödda vunno kolonisterna många vänner. Den härskande rasen, turkarna, bemötte dem hänsynsfullt och förstodo, att de gjorde ingen ont, men ville alla väl. De andliga, som på engelska språket predikade evangelium i Kristi stad, bemödade sig om att välta stenar i deras väg. Särskilt hade de en dödsfiende i Förenta staternas konsul i Jerusalem, the Rev. Selah Merrill of Andover, Mass., som likväl var en »duly ordained minister of the Gospel». Denne man tyckes ha varit en djävul i människohamn. Han öppnade från början en hätsk förföljelse mot sina hederliga och fromma landsmän och skydde inga medel för att komma dem till livs. Det behövdes blott, att de köpte antikviteter och sålde åt turister för att vinna medel till eget och andras uppehälle, för att han skulle beskylla dem för ocker. Men han förteg, att han själv var antikvitetshandlare och ursinnig över den konkurrens, som inkräktade på hans geschäft.

Kolonisterna undveko emellertid strid och gingo sin väg rakt fram.

Sörjd och saknad av maka, bröder och systrar, slutade Horatio G. Spafford 1887 sina dagar och vart jordad på samfundets kyrkogård på Sions berg. Någon tid därefter gjorde konsuln arkeologiska grävningar genom den minnesrika kullen och försummade icke tillfället att ofreda sina landsmäns gravar, bryta upp dem och vräka de dödas ben tillsammans i en avsides grop — som om icke hela det övriga Palestina varit nog för hans forskareiver. Härmed uppstod den tvist, som blev känd under namnet »The war of the graveyard», och där kolonisterna icke läto komma sig annat till last än att vilja skydda sina vänners och anhörigas sista vilorum.

Under de år, som följde, var livet i och för sig icke lätt för amerikanerna, men under konsulns nedriga och hatfulla stämplingar blev det för dem en vandring med blysulor genom sand. Han begagnade den auktoritet, till vilken hans officiella ställning berättigade honom, för att nedsvärta och förtala samfundet. Smidig och snabb som en orm passade han på alla tillfällen att sprida sitt gift. Även Selma Lagerlöf hedrades på sitt hotell med hans besök, och han ljög fräckt för henne om det sällskap, vars svenska medlemmar just voro föremål för hennes studier och hennes varmaste sympatier. Men han bedrog sig på effekten. Selma Lagerlöf lämnade ett intyg till svenske konsuln, i vilket hon avslöjade bakdantaren och gick i borgen för kolonisternas heder. Det trycktes i Amerika och var för de förföljda en hjälp, som de aldrig kunna glömma.

Kvinna från Ramalla. (Foto. L. Larsson.)

En gammal jude i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

Redan dessförinnan hade herr Merrills oförsonliga strid fört till en kris. Då intet annat hjälpte, mutade han ryggradslösa levantiner till falskt vittnesmål mot kolonisternas vandel. Han drog sig icke för att insända falska rapporter till Washington och påstå, att kolonien var en fara för det amerikanska namnets anseende i orienten, ity att den religiösa fromheten blott var en täckmantel för avskyvärd otukt, och att samfundets hus var ett näste för skam och liderlighet. Man förvånar sig över en regering, som kunde tåla ett sådant djur på en ansvarsfull post, och som i åratal icke lade två strån i kors för att skydda oskyldiga undersåtars liv och heder. Två och ett halvt år behövde Förenta staterna, innan de kunde besluta sig till ett så högstämt företag som att bispringa hela den övriga världen i dess ohyggligt fega kamp mot den tyska kulturen. Man kan då förstå, att det icke gick i en handvändning att utrota herr Merrill. I fulla tjugu år fick han ostört besudla sitt lands flagga i Jerusalem med den skam och de fläckar, han velat pådikta oskyldigt folk. Men räkenskapens dag kom sent omsider. Han blev straffad både av Gud och människor. Han hemsöktes av halskräfta, berövades talförmågan och kunde sedan endast skriftligen ljuga och förtala. År 1907 befriades kolonien från sin onda ande — han förflyttades till en i alla avseenden lämpligare plats — den beryktade Djävulsön, där han snart samlades till sina fäder.

Ni frågar vad det tjänar till att återgiva hela denna sorgliga historia, som icke tyckes hava det

bittersta med ämnet att göra. Men jag kan försäkra att den hör hit!

Bringade nästan till förtvivlan och berövade möjligheten att existera, sågo kolonisterna år 1895 ingen annan räddning än att resa hem till Chicago och inför offentligheten försvara sig mot konsuln. Även hemma hade de hårda prövningar att genomgå. Pressen i humbugens land kastade sig över dem med de rysligaste tillmälen och gladde sig åt den lösnummerförsäljning, den läckra skandalen medförde. Men de anklagade försvarade sig med högburna huvud och klara pannor, och Merrills hantlangare rådde icke på dem. När de förföljdas ställning syntes som mörkast, uppträdde ett rättfärdighetsälskande och troskraftigt folk till deras försvar och ställde sig med bergfast övertygelse vid deras sida. Det var svenskamerikanerna i Chicago, av vilka de flesta haft sitt hem i Dalarna.

Upptända av helig harm och avsky blandade sig Chicagosvenskarna i en strid, som egentligen icke angick dem — men sådana äro vi nu en gång skapade. De hade måhända sett orättvisor begås mot landsmän därhemma i Dalarna — utan att kröka ett finger. Ja, var det icke rent av för att undslippa hemlandets skändliga förtryck, varom de falska profeterna år ut och år in trumpetat i deras öron — som de krossat Atlanten! Vid folkmöten i korsvägarna därhemma hade de instämt i de tanklösa ropen: »Vi äga intet fosterland!» Men här hade de ett, och voro stolta över att räknas bland dess fria »söner». Då den blågula flaggan, under patrioternas vördnadsbetygelser gått i topp, hade de stått med betäckta

huvuden och händerna i byxfickorna. Men här stodo de som tända ljus med hatten i hand, när de amerikanska färgerna vajade över dem. Voro de icke till äventyrs bröder och systrar till den sortens dalahjältar, som med hovtång bryta ut tänderna ur sina egna käkar för att slippa att tjäna sitt land, men som lyda blint och underdånigt, då de kommit över till Yankeedoodle. Kanske de själva, eller många av dem, hörde till de skuggrädda legioner, vilka utvandrade för att slippa den svenska värnplikten? Då de skuddade hembygdens stoft av sina fötter, anade ingen av dem den ironiska nemesis, som nu låter den Wilsonska värnpliktens obönhörliga färla piska dem in i den amerikanska vapenrocken. Deras fäder ovan Långheden, deras fäder från Mora, Rättvik och Leksand hade med armborst, yxa och spjut under pipors och trummors ljud tågat ut för att frälsa Sveriges rike, då det ljöd: »Till vapen männer, nu är slut på landets fred!» De hade följt sina konungar främst över Europas valplatser, då det gällde att med blod befästa Gustav Vasas verk. Men nu voro de för fina att kämpa för ett så ruttet land som Sverige. Kanske det passade dem bättre att som boskap forslas på »Wilsonlinjens» båtar tillbaka över Atlanten för att slaktas i den tyska elden och för att öka tyngden av de amerikanska parvenyernas och gulaschbaronernas penningkistor! Om de äga skymten till hjärta kvar i bröstet, hur skall det då kännas för dem att vid sidan av senegalnegrer, turkos och hinduer draga blankt mot de germaner, som nu med sitt blod fullfölja vår historiska uppgift! Är det för djärvt att hoppas, att de i djupet av sin själ ändå brinna av harm även över detta?

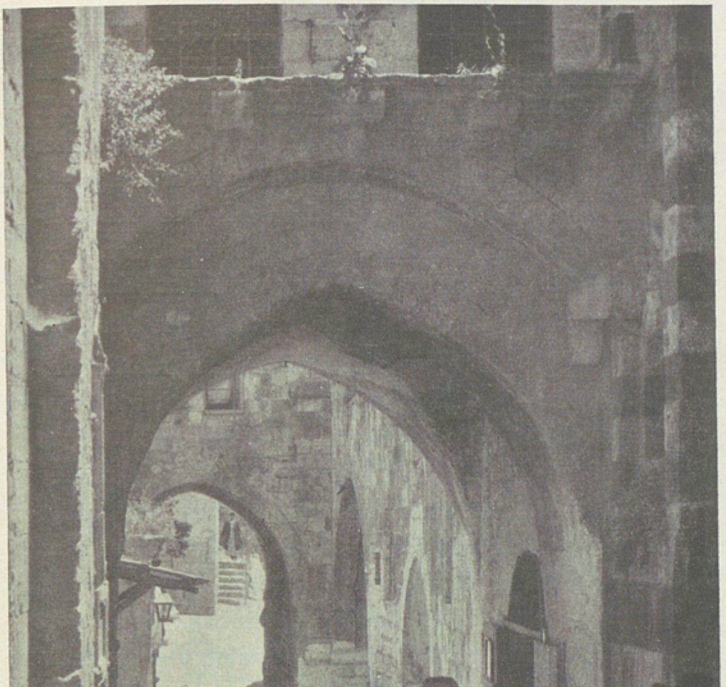

Gata nära fängelset i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

De äro dock söner av de m ä n, som följde de segerkrönta fanorna med Dalarnas pilar i guld — från Breitenfeld till Narva, från Warschau till Norges fjäll. Och i vår egen sena tid har det nya Dalregementet visat att det förmår marschera lika bra som det gamla — så fort vapenrocken kommer på och den hetlevrade ungdomen befriats från de läromästare, som sökt inbilla den, att ett folk, även utan disciplin, ordning och manstukt, kan vara »herre i eget hus».

Alltnog, Chicagos svenskar — och framför allt dalkarlarna — togo sig an de förföljdas sak och uppträdde med all kraft och övertygelse till deras försvar. De skrevo också utförliga brev därom till sina fränder i hemlandet, skildrande stridens upphov och gång. Det var särskilt i Nås kyrkoby i Västerdalarna, som den religiösa harmens och hänförelsens gnista tände sinnena i brand. Dalfolket skrev tillbaka och sade, att det icke trodde på ett ord av förtalet, utan med liv och själ stod på de förföljdas sida. Några av dem ville också i gärning giva bekräftelse åt sina ord och förklarade sin önskan och avsikt vara att följa med kolonisterna, då de återvände till Jerusalem. Dessa gladdes däröver, men ville på intet vis inverka på dalkarlarnas beslut, utan rådde dem att lugna sig tills svenskamerikanerna prövat livet i det främmande landet. Ett trettiotal av dessa sistnämnda deltogo i det andra uppbrottet, som skedde 1896.

Sedan nykomlingarna tillbringat fem veckor i broderlig enighet med de amerikanska kolonisterna och hunnit pröva levnadsförhållandena i den heliga staden, skrevo de till landsmännen därhemma i Da-

larna och frågade, om de stodo fast vid sitt beslut. Svaret blev ett öppet och samfällt ja.

Då begåvo sig bröderna Jakob Spafford, den döpte juden, som var föreståndarinnans adoptivson, och en Larsson, barnfödd i Uddevallatrakten, på väg till den höga norden för att hämta utvandrarskaran från Dalarna. Sändebuden gjorde sig hemmastadda i Nås för att grundligt undersöka allvaret i emigranternas uppsåt och deras hjärtans ståndaktighet. De funno dem orubbligt fasta i sin övertygelse. Allt vad de hade att berätta om livet i kolonien var som gammalt och bekant för Nåsborna, vilka redan genom breven voro inne i förhållandena. De båda bröderna gjorde ingen skönmålning vare sig av resan ut eller av staden på Sions berg. Snarare förstorades av dem de mödor, man hade att vänta, och de försakelser, som återkommo från dag till dag. Men de flesta i skaran voro bergfasta i sin tro på företagets rättfärdighet och välsignelse. Under de två månader, som åtgingo till förberedelserna, avföllo dock några. Liss Matts flickor, Jöns Olas Kristin, som var gubben Larssons faster, och Sjö-Anders — de vacklade i tron och stannade hemma, men den sistnämnde skrev ändå alltid intill sin sena död, att han skulle komma efter. Bortåt tio stycken blevo kvar, ehuru de hela tiden sagt, att de skulle resa. De andra, som voro starkare, hade litat på dem, men när det så blev rena rama allvaret att skiljas från fädernejorden — då sveko de. Och ingen må förtänka dem det!

De ståndaktiga voro 36 från början. Av dem ledsnade dock två och vände tillbaka efter någon tids vistelse i Jerusalem. Och Gud välsigne dem för detta

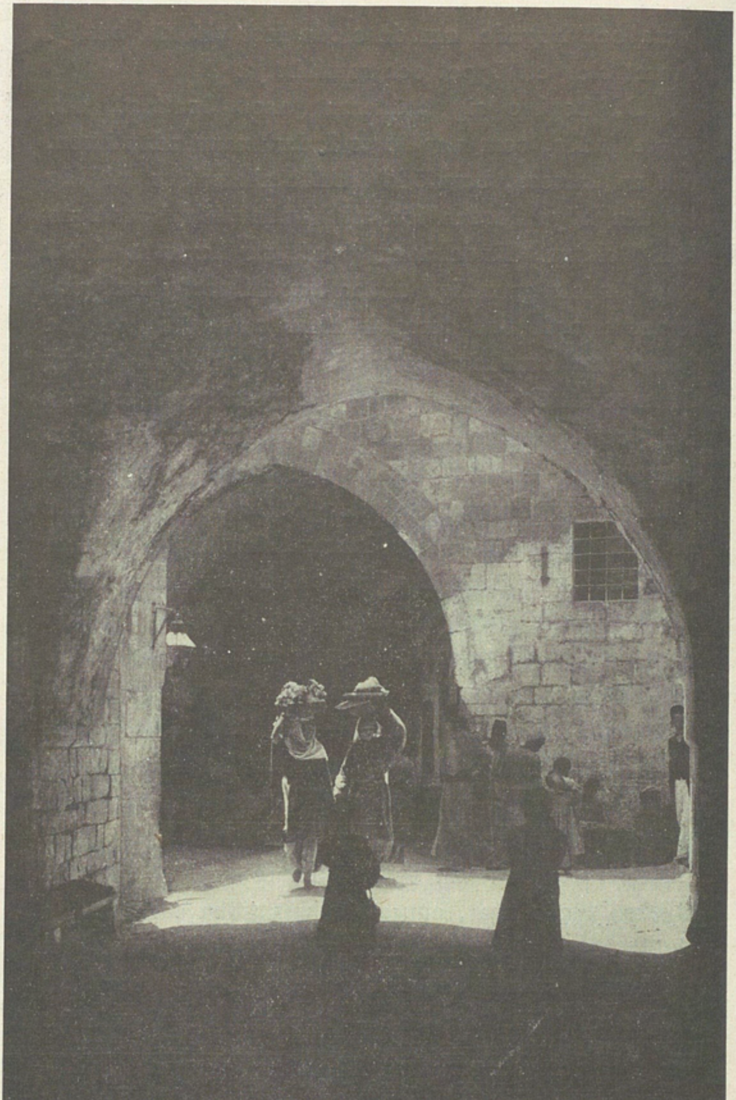

Gatuscen i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

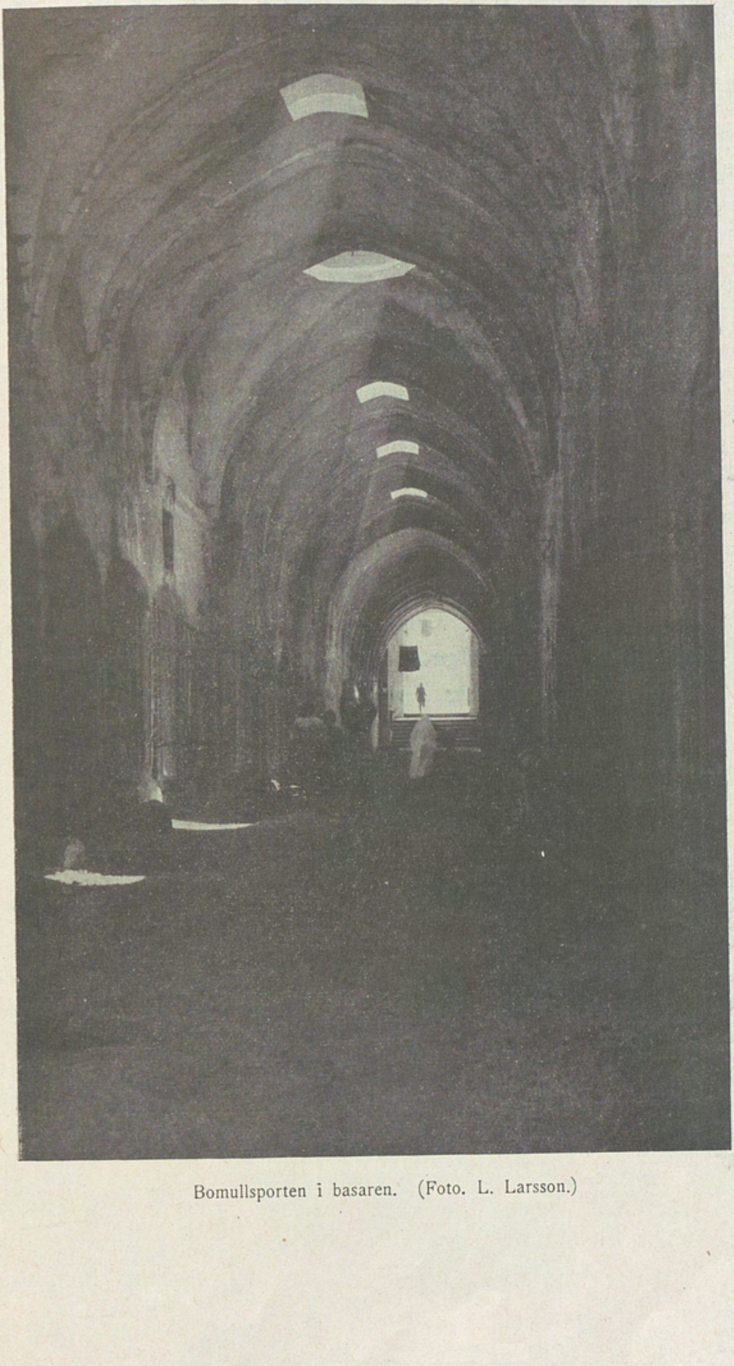

Bomullsporten i basaren. (Foto. L. Larsson.)

steg! Vid mitt besök hade antalet efter de tjugu årens lopp gått ned till 26. Flera av de gamla hade dött, och ett nytt släktled hade börjat att uppstå. Många av de första utvandrarna voro barn och ungdomar, som nu stodo i sin fulla kraft. Under sommaren 1916 ingingos icke mindre än tre äktenskap inom kolonien. Flera av svenskarna buro det odödliga namnet Larsson. Förteckningen på de ståndaktiga förråder, att några med barn rikt välsignade familjer drogo ut. De voro: Hemmings Katrina Persson, Tipers Lars Larsson med hustrun Karin och döttrarna Kerstin och Karin, Möchelind Erik Eriksson med hustrun Karin och barnen Karin, Erik, Anders, Olof, Lars, Nils och Anna, Ingas Jon Olsson, Gästgivar-Matts Mattsson med hustrun Brita och barnen Anna, Karin, Maria, Eva, Erik och Olof, Hall Brita Larsson, änka med barnen Brita, Anna, Lars, Katrina och Kristina, Josefs Lars Larsson med hustrun Brita, Jönses Brita Jansson, Hanses Anna Persson samt slutligen Hallisbetas Jon Jonsson, som var en av de båda förtappade, vilka återvände till Sverige.

Förberedelsetiden behövde emigranterna också för att slita upp sig själva med rötterna ur den svenska jorden. De sålde allt vad de ägde på auktion, och broder Jakob gick dem till handa med goda råd i avseende på de saker, de borde behålla och taga med sig ut. Där slumpades gårdarna bort med lador, stall och smedjor, där gingo vagnar, slädar, hästar och boskapsdjur under klubban. De stycken av det gamla Dalalandet, som sedan hedenhös sett deras fäder och dem själva födas och växa från släktled till släktled, övergingo plötsligt till nya ägare.

På orten fanns väl en och annan tvivlare, som undrade vad som skulle bli av. Men en vacker dag såg man en rad av tungt lastade vagnar draga stora landsvägen ned åt Vansbro järnvägsstation, och då förstod man, att det var allvar. Där syntes byråar, skåp, klädesbylten och åldriga dalakistor med prydligt målade lock, initialer och årtal inom brokiga blomsterkransar. Ett par av dessa fylldes tjugu år senare med de mattor, antikviteter och fotografier, jag köpte av dalafolket, och befinna sig åter i Sverige. En av flickorna ville nödvändigt taga sin kaktus med sig, men de båda sändebuden försäkrade, att det fanns mer än nog av den sorten därute.

Platser hade tingats på en ångbåt, som avgick från Göteborg. Men i sista ögonblicket kom telegram, att alla hytter voro upptagna. Då fingo de svalka sin längtan och offra ännu två veckor av sitt liv åt fosterlandet.

Äntligen, äntligen randades den stora dagen och befrielsens timme! För sista gången sågo de sina röda stugor glöda i morgonsolens glans och höjderna förgyllas uppåt gränsen. I släktingars och vänners kärror sutto de upp med sitt handgepäck, och obevekligt manade körsvennerna på sina hästar. Nu sletos alla band, och böner och tårar hjälpte icke mer. Hela kyrkobyn var ute. Inga ögon förblevo torra, många gräto som vid en griftefärd. I själva verket voro de — för Dalarna — redan döda, och nu skottades gravarna igen. Alla näsdukar viftade, och barnen sprungo utmed kärrorna så långt de orkade. Endast den bortdragande korsfararskaran förblev oberörd — den hade ju redan gjort upp sin räkning med foster-

landet. Vid en krök av vägen bortskymdes för alltid de röda stugorna i Nås, och genom landsvägsdammet klingade pilgrimernas sång:

»Kom du som älskar Gud
och låt din fröjd bli känd,
stäm in i sångens glada ljud
stäm in i sångens glada ljud,
till himlen lov uppsänd,
till himlen lov uppsänd.»

Och kören stämde in i vallfartssångens glada ljud:

»Vi vandra till Sion,
saliga, himmelska Sion.
Vi vandra uppåt till Sion,
Guds härliga, himmelska stad.»

Det var i juli månad, då alla voro ute och slogo sitt hö. Men då de sjungande Jorsalafararna kommo åkande i sina kärror nedåt vägen, upphörde arbetet, folket sträckte på sig, höll handen skuggande över ögonen och såg undrande och spörjande efter dem. En och annan hälsade väl också till avsked och önskade lycklig resa. Även i klöyervallarna på andra sidan älven slutade liarna för en stund att gå, och många stodo ännu kvar och sågo efter de bortfarande, ända tills vinden skingrat dammolnet över vägen. Då var det som när vågorna slå tillsammans över det sjunkande skeppet.

Just som de åkte över Nås' sockengräns, drog en stormby över landet och laddade ur sig med åska

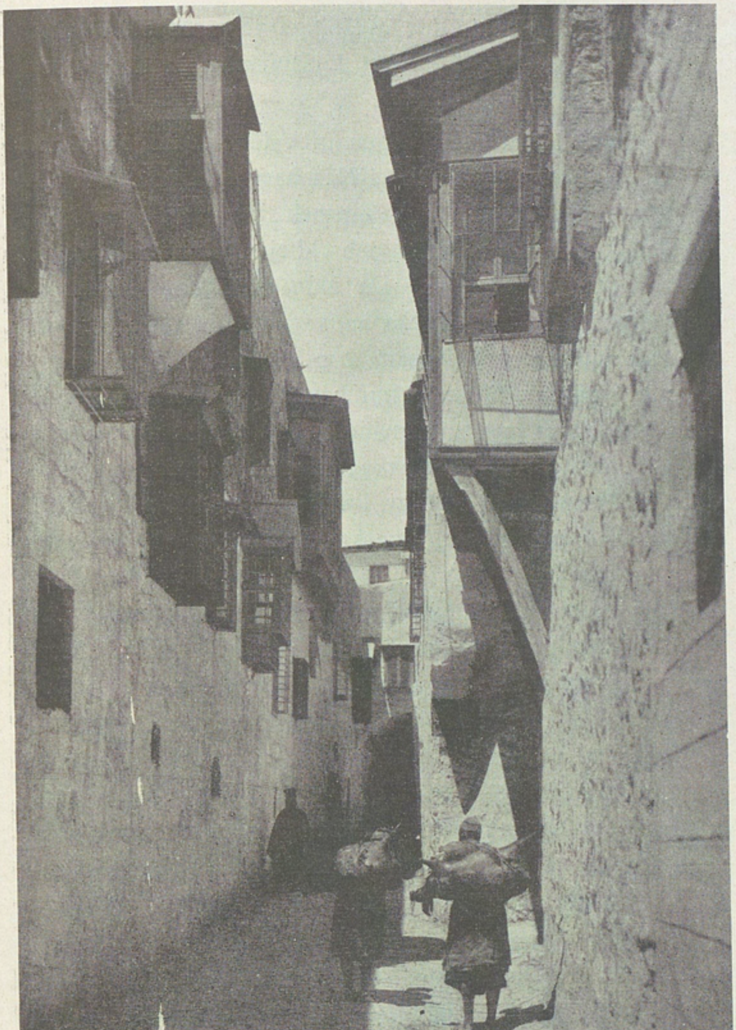

Hus med burspråk. (Foto. L. Larsson.)

och hagel. Då trodde avfällingarna, som svikit sina bröders hopp, att himlen förkunnade sin dom över deras vankelmod.

Vid tretiden på dagen gick tåget från Vansbro. En handlande Lyckholm i Nås hade ställt om, att pilgrimerna fingo sin egen vagn och sluppo att byta. Färden blev därför bekväm, och vid sjutiden på morgonen voro de i Göteborg. De åkte direkt ned till ångfartyget »James J. Dickson», vars mål var Antwerpen. Man lade ut, och de sista banden sletos. Josef Larsson berättade för mig, hur han stått på däck och sett den svenska kusten försvinna. Vid åsynen av de gråa kobbarna, över vilkas nakna kupor brottsjöarna vräkte sina skummande kransar, hade han tänkt för sig själv: »Skall detta vara vårt vackra Sverige?» Jag frågade om han fann Sarons kust vackrare, eller vad han tänkte om Döda havets kvävande, saltbemängda stränder eller om Judeiska öknens förbrända dalar. Men jag förstod andemeningen, som ännu satt kvar oförändrad efter tjugu långa år. Det var den självsuggestion han behövde för att göra skilsmässan uthärdlig. Det var den enda tröst han fann, då han såg fosterlandet försvinna för alltid och för framtiden måste sträva efter att glömma sitt förflutna liv »i de drömmande furubergens skygd». Då fann han en hugsvalelse i att se den skinande fattigdomen över Västkustens kobbar. Då kvävde han med våld sanningen i de majestätiska ord Karolinernas skald yttrat vid Carl XII:s grav :»Där altarljusen brunnit för Sankt Franciskus, vilken predikat evangelisk fattigdom och försakelse och haft marken och klyftan till läger, där

sov nu den herre och konung som gjort de svenskes armod till deras prydnad.»

»Dickson» gungade på vågorna och Larsson var halvdöd av sjösjuka. Aldrig i livet mera skulle han fara över detta grymma hav. I Antwerpen tog dalafolket en tysk båt, »Andros», och gled i vackert, stilla väder in genom Gibraltar sund. Kaptenen var snäll och vänlig — han tyckte väl synd om dessa människor, som i ett slags religiös hänförelse gingo i landsflykt. Man passerade Malta, och efter 21 dagar, från Göteborg räknat, fälldes ankaret på Jaffas öppna redd. Här voro nykomlingarna nära att äta ihjäl sig på sommarens saftiga frukter. Tåget förde dem så upp genom Judeens berg. Allt var nytt och underligt — hur olikt landet vid Dalälvens stränder! Med förvåning sågo de beduinerna rida förbi och de tysta, tåliga dromedarerna skrida genom dalarna. Men Josef Larsson tog den saken lugnt — han hade sett en kamel en gång i ett kringresande menageri, som kommit till Falun! Vid stationen i Jerusalem voro kolonisterna mangrant nere och hälsade pilgrimerna hjärtligt välkomna till Kanaans välsignade land och Guds härliga, himmelska stad.

I koloniens och några förhyrda vagnar hade de åkt förbi Jaffaporten och ut till det amerikanska huset, som ligger norr om Jerusalem. Det hade ägts av en rik muhammedan, som hade tre hustrur.

På sommaren 1916 utgjordes koloniens jordiska gods och ägodelar av sex andra, mindre hus samt några jordlotter, som avkastade spannmål och grönfoder åt 16 kor och några kalvar, fyra hästar och en åsna. De hade sina olivträd och hade planterat frukt-

träd och matnyttiga grönsaker och rotfrukter till eget behov. Helt nyligen hade de köpt tre dromedarer, på vilka de forslade en del jordbruksprodukter, som från byarna på vägen mellan Jerusalem och Jaffa erhållas billigare och bättre än i staden. I deras stior bökade 25 svin och 44 grisar, vilka med god förtjänst avyttrades åt tyska och österrikiska officerare. På uthusgårdarna plockade höns och kalkoner, där arbetade smeder och snickare, och där rådde en flit och en lantlig trevnad, som kunde komma gästen att tro att han vore i Dalarna, isynnerhet när mor Brita, som hade kornas skötsel om hand, kom knogande på sina mjölkhinkar.

Under lugna tider gjorde man konserver och bakade kakor åt turisterna, man vävde tyger, som såldes, och meddelade undervisning i en husmoders plikter åt unga europeiska flickor. Man samlade och pressade blommor, särskilt sådana örter, som stå omnämnda i den Heliga skrift, och sålde bibliska herbarier åt amerikanska resande. Grenarna i en törnbuske (Zizyphus spina Christi) med långa vassa taggar virades samman till kransar och såldes åt menlösa pilgrimer till åminnelse av Kristi törnekrona. Man snidade ramar, prydnadsföremål och bokpärmar av olivträ och hade även därpå en icke ringa inkomst. En av de förnämsta förvärvskällorna var fotografierna, som avyttrades i massor åt alla de resande. Urvalet var också snart sagt outtömligt och bilderna konstnärligt utförda. Somliga av dem färgläggas, och under säsongen brukade både gossar och flickor från Michigans och Siljans stränder arbeta därmed. Broder Lewis, min vän Lars Larsson, var mästare inom facket.

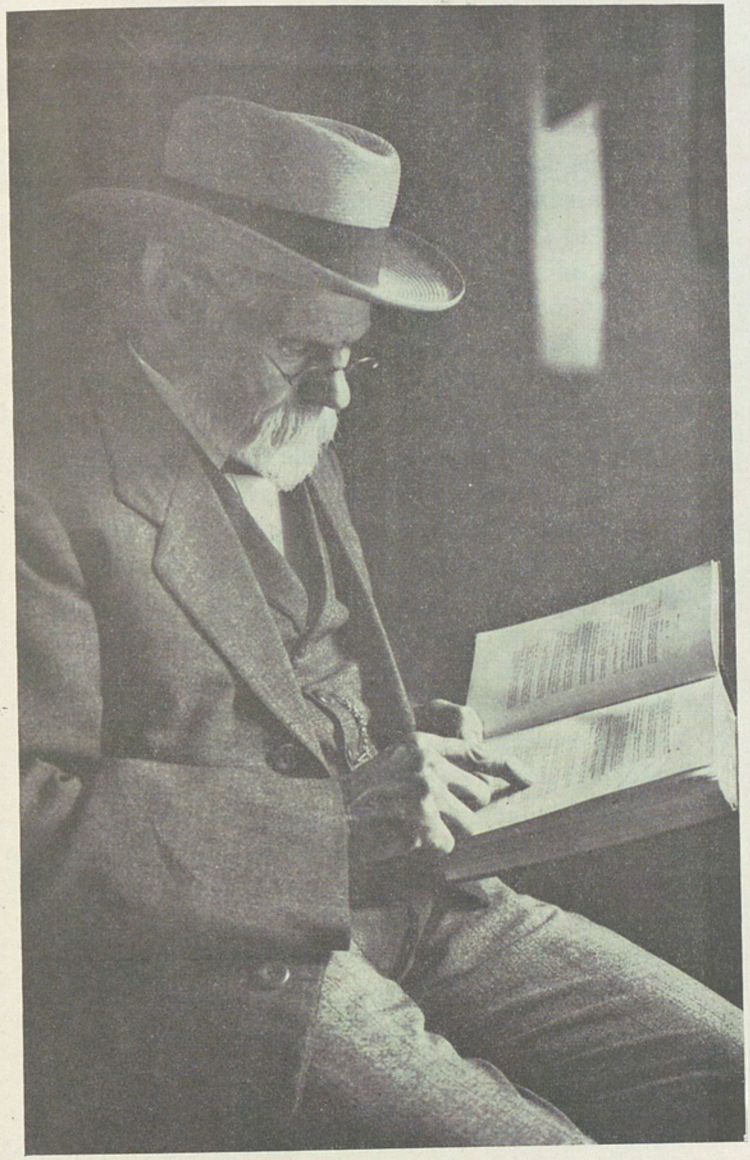

Josef Larsson från Nås i Västerdalarna. (Foto. L. Larsson.)

Hans fotografier voro berömda över hela orienten och beställdes ända från Konstantinopel, Aten och Kairo. Men nu hade kriget kommit och gjort slut även på den handeln.

Både det ena och det andra hålles till salu i koloniens magasin innanför Jaffaporten. Nu var det tyst och stilla i affären, endast främmande officerare gjorde uppköp av minnen. Under fredliga tider stå turister och pilgrimer i kö, och man hinner icke att fullgöra alla beställningar. Det är på denna handel kolonien till största delen lever. Och nu var det andra året de sedvanliga kunderna fullständigt uteblivit. Ställningen var därför ganska hotande för detta samfund, som icke får skymten av understöd utifrån. Man kämpade dock med lugn förtröstan mot svårigheterna. Skolan, där fyrtio barn undervisades, hade icke avstannat. Men nödhjälpen bland de fattiga hade av omständigheternas tvång nedgått. Förr bespisades 500 fattiga om dagen; nu rådde man blott med något över hundra. Två stora kittlar kokade för deras räkning. Man köpte avfall från de turkiska soldaternas brödupplag och kokade soppa därpå. Arbetslösa organiserades såvitt möjligt var, och deras kvinnor fingo lära sig att virka och knyppla spetsar, som sedan såldes till Amerika och Europa. Men allting hade stigit oerhört i pris. Socker var 25 gånger dyrare än före kriget, fotogen 20 gånger. En ask tändstickor kostade fyra metallik (= 20 öre); förr hade man fått tio askar för 1½ metallik. Brödfrågan var dock den allvarligaste. Kolonisterna sade mig, att den spannmålsmängd, som på sommaren 1916 fanns i landet, kunde täcka befolkningens behov i tre år. Men transportmedlens knapp-

het vållade oöverstigliga svårigheter. Järnvägar och dromedarer togos helt och hållet i anspråk av armén. Djemal paschas arméintendentur köpte upp var den kunde, särskilt från andra sidan Jordan och Döda havet. Ett femtiotal Jaffabåtar hade förts över land för att öppna spannmålstransport över de salta vågorna, där eljest nästan aldrig några farkoster gingo. I Jerusalem hade Deutsche Palästina Bank, Anglo-Palestine Bank och Banque du Commerce de Palestine bildat ett syndikat, till vilket man måste vända sig för att få ett visst kvantum vete för varje uppgiven person. Men införseln till staden stannade alltid mycket långt under den mängd som behövdes.

Tack vare sina tre dromedarer hade kolonisterna gjort sig oberoende av bristen på transportmedel. Men myndigheterna hade förbjudit enskilda personer att göra sina uppköp var som helst. Till östra Jordanlandet, där spannmålen var både riklig och billig, kunde de icke begiva sig. Men Djemal pascha tog sig vänligt an deras sak och gav order, att alla deras önskningar skulle uppfyllas.

Hur kan det nu vara ställt inom kolonien? Det är längesedan jag hade brev från Lars Larsson. Engelsmännen stå på sex mils avstånd från den heliga staden, och, vad värre är, Amerika har gått med i kriget. Hur har detta vanvett inverkat på våra vänner därute? Ha de amerikanska kolonisterna utvisats ur Turkiet och har i samband därmed dalafolkets ställning blivit otrygg? Helt visst sväva i denna stund tätare moln över Davids stad än i de dagar, då jag vandrade på dess gator.

De stora krigen komma icke ensamma. De äro

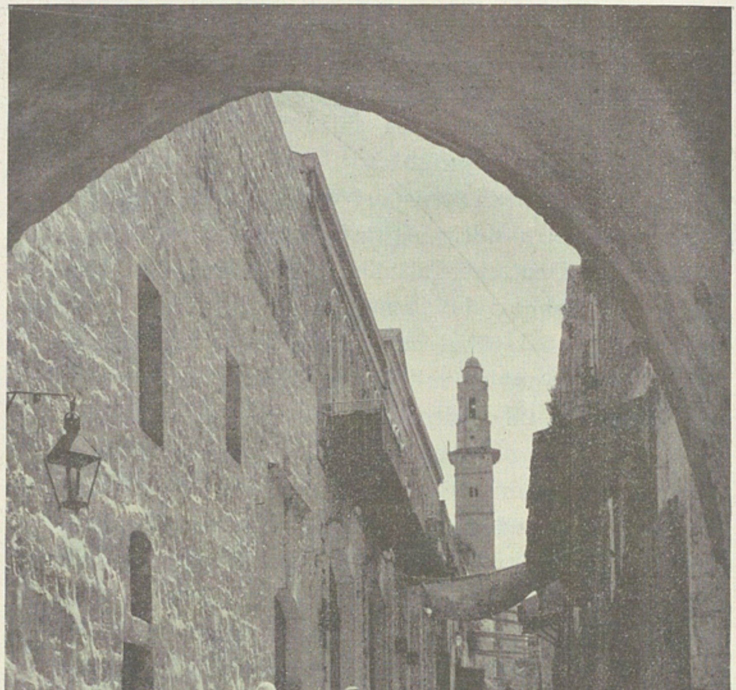

Trappstegsgata. (Foto. L. Larsson)

åtföljda av pest och hungersnöd och, såsom nu, av felslagna skördar, dyrtid och mycket annat elände. De äro ett gissel för människors barn. Men året 1915 hemsöktes Syrien och Palestina av en landsplåga, som följer andra lagar än krigets. Redan i den förra avdel-

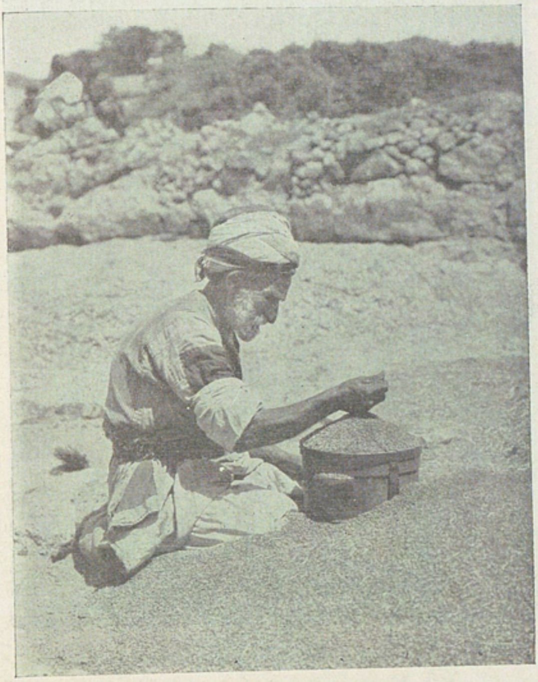

Ett väl rågat mått. (Foto. L. Larsson.)

ningen av denna reseskildring har jag berättat ett och annat om gräshopporna vid Eufrats och Tigris' stränder. Där och i Arabien förekomma de alltid, om också icke i sådan mängd, att de förstöra grödan. Detta sker endast efter vissa mellantider, då de föröka sig i överväldigande mängd. Men de höra till de alldag-

liga företeelserna. Araberna plocka vingar och ben av dem för att steka kropparna över glöd och äta dem. Så gjorde ock Johannes Döparen, förljuvande anrättningen med vildhonung. Mot ödeläggelsen hava ara-

Schejk i en by. (Foto. L. Larsson.)

berna besvärjelseformler och amuletter, och de bära gräshoppornas namn, inflätade i ordspråk, på tungan.

Man läser tanklöst Gamla testamentets berättelser om gräshoppor och tror dem vara överdrivna. Men vad som hände år 1915 bekräftade även i enskildheter dessa skildringars sanning.

Så talade Mose till Farao: »Ty om du icke vill

släppa mitt folk, se, då skall jag i morgon låta gräshoppor komma över ditt land. Och de skola övertäcka marken, så att man icke kan se marken, och de skola äta upp återstoden av den kvarleva, som blivit

Kopparslagare. (Foto. L. Larsson.)

över åt eder efter haglet, och skola aväta alla edra träd, som växa på marken. Och dina hus skola bliva uppfyllda av dem, så ock alla dina tjänares hus och alla egyptiers hus, så att dina fäder och dina fäders fäder icke hava sett något sådant, från den dag de blevo till på jorden ända till denna dag. — Och gräshopporna kommo över hela Egyptens land och slogo

i stor mängd ned över hela Egyptens område; en sådan myckenhet av gräshoppor hade aldrig tillförene kommit och skall icke heller hädanefter komma. De övertäckte hela marken, så att marken blev mörk; och de åto upp alla örter i landet och all frukt på träden,

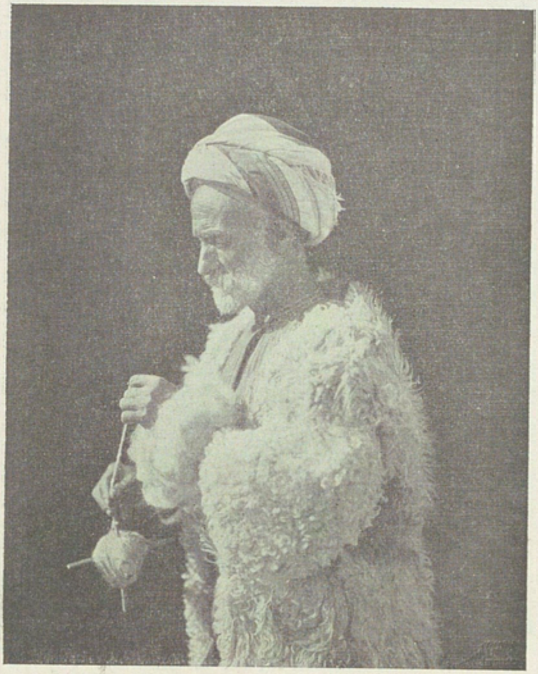

En gammal fellah. (Foto. L. Larsson.)

allt som haglet lämnat kvar; intet grönt blev kvar på träden eller på markens örter i hela Egyptens land.»

Profeten Joel manar efter Herrens ord sitt folk till bättring för att rädda det undan de hemsökelser, som förhärjat dess land — torka, hunger och oöverskådliga härskaror av gräshoppor. Och han förut-

säger de botfärdigas välgång och befrielse från plågorna:

»Vad som blev kvar efter gräsgnagarna, det åto gräshopporna upp; och vad som blev kvar efter gräshopporna, det åto gräsbitarna upp; och vad som blev

Fellahgosse med slunga. (Foto. L. Larsson.)

kvar efter gräsbitarna, det åto gräsfrätarna upp. Vaknen upp, I druckna, och gråten; ja, jämren eder, alla I som dricken vin, att druvsaften är bortryckt undan eder mun. Ty ett folk har dragit upp över mitt land, ett mäktigt, ett som ingen kan räkna; det har tänder likasom lejon, och dess kindtänder likna lejoninnors.

Mina vinträd har det förött, och mina fikonträd har det brutit ned; det har skalat dem nakna och kastat dem undan; vitnade äro deras rankor. Klaga likasom en jungfru, som bär sorgdräkt efter sin ungdoms brudgum. Fälten äro förödda, marken ligger sörjande, ty säden är förödd, vinet borttorkat, oljan utsinad. Stån med skam, I åkermän, jämren eder, I vingårdsmän, över vetet och över kornet; ty skörden på marken är förstörd. Vinträden äro förtorkade och fikonträden försmäkta; granatträden och palmerna och äppelträden och alla andra träd på marken hava torkat bort. Ja, all fröjd har vissnat och flytt ifrån människors barn. Har icke vår bärgning blivit förstörd mitt för våra ögon? Utsädet ligger förtorkat under mullen, förrådshusen stå öde, ladorna få förfalla, ty säden är borttorkad. Huru stönar icke boskapen, huru ängslas icke fäkreaturens hjordar! De finna ju intet bete. Ja, också fårhjordarna få lida under skulden. Ja, också markens djur ropa med trängtan till dig, eftersom vattenbäckarna äro uttorkade och betesmarkerna i öknen förtärda av eld.

Stöten i basun på Sion, och blåsen larmsignal på mitt heliga berg; må alla landets inbyggare darra! Ty Herrens dag kommer, ja, den är nära: en dag av mörker och tjocka, en dag av moln och töcken, lik en gryning, som breder ut sig över bergen. Ett stort och mäktigt folk kommer, ett vars like aldrig någonsin har funnits och ej heller hädanefter skall uppstå, intill senaste släktens år. Framför dem går en förtärande eld, och bakom dem kommer en förbrännande låga. Likt Edens lustgård var landet framför dem, men bakom dem är det en öde öken; ja, undan dem

finnes ingen räddning. De te sig likasom hästar, och såsom stridshästar hasta de åstad. Med ett rassel likasom av vagnar spränga de fram över bergens toppar, med ett brus såsom av en eldslåga, när den förtär strå; de äro såsom ett mäktigt folk, ordnat till strid. Vid deras åsyn gripas folken av ångest, alla ansikten skifta färg. Såsom hjältar hasta de åstad, lika stridsmän bestiga de murarna; var och en går framåt på sin väg, och ingen tager miste om sin stråt. Den ene tränger icke den andre, var och en på sin givna bana; mitt igenom vapnen störta de fram utan hejd. I staden rusa de in, på murarna hasta de fram, i husen tränga de upp, genom fönstren bryta de sig väg såsom tjuvar. Vid deras åsyn darrar jorden, bävar himmelen; solen och månen förmörkas, och stjärnorna mista sitt sken.»

Men befrielsens dag skall uppgå över de rättfärdiga. »Och nordlandsskaran skall jag förjaga långt bort ifrån eder, jag skall driva den undan till ett torrt och öde land, dess förtrupp till Östra havet och dess eftertrupp till Västra havet. Och stank skall stiga upp därav, ja, vämjelig lukt skall stiga upp därav, eftersom den har tagit sig för så stora ting. Frukta icke, I markens djur, ty betesmarkerna i öknen grönska, och träden bära sin frukt, fikonträden och vinträden giva sin kraft. Och jag skall giva eder gottgörelse för de årsgrödor, som åtos upp av gräshopporna, gräsbitarna, gräsätarna och gräsgnagarna, den stora här, som jag sände ut mot eder. Och I skolen få äta till fyllest och bliva mätta.»

Så skriver Joel åtta århundraden före Kristus, och hans tal är dunkelt för den som icke sett en hem-

sökelse av gräshoppor. Dalafolket och dess amerikanska vänner hade år 1915 för första gången tillfälle att grundligt studera de förhatliga insekternas framfart, och den nu levande generationen skulle väl aldrig mer behöva att bevittna något dylikt. Ty perioden tyckes vara omkring fyrtio eller femtio år. Oberäknat några mindre lokala härdar, inträffade den närmast föregående hemsökelsen år 1865.

I slutet av februari 1915 kom vår vän Lars Larsson tillbaka från en utfärd i Judeens ökenberg och berättade, att han sett gräshoppssvärmar, som bokstavligen förmörkade solen. Innan de syntes hade han hört ett brusande buller som nalkades. Liknande meddelanden inlöpte även från många andra håll.

En dag i mars märkte Jerusalems invånare, att solskenet avtog och stundtals alldeles försvann. Då hade gräshopporna i svarta moln hunnit till den heliga staden. Efter dem kommo storkarna i tio tusental och levde kräsliga — icke minst på de äggfyllda honorna. Storken hör till gräshoppornas värsta fiender. Han kallas också av araberna för Abu saad eller »lyckofadern» och är älskad av alla för den nytta han gör.

Gräshopporna kommo från nordost och flögo i moln mot sydväst. Enligt Brehms Tierleben är vandringslusten medfödd hos dem och till sin natur oförklarlig. Bristen på föda tyckes icke vara den drivfjäder, som sätter dem i gång. Joel kallar dem »nordlandsskaran», därför att de komma från nordligare väderstreck. Deras lärda namn äro Schistocera peregrina och Acridium peregrinum, båda vittnande om

Storkar förföljande gräshoppssvärmarna.
(Foto. L. Larsson.)

deras vandringslust, och de tillhöra Asien och Afrika lika väl som Amerika.

I flera dagar flögo de över Jerusalem, sökande gröna, fruktbara platser. Då hårda, sydliga vindar rådde, slogo de ned och väntade, tills det blivit lugnt igen. Då fortsatte de åter oemotståndligt mot ett mål, lika okänt för dem som för människorna. Men

Kvinnor vid en handkvarn. (Foto. L. Larsson.)

var de drogo fram såg det ut som om en glödande eldvind skalat landet. De nyss så lummiga träden stodo avlövade och kala som vid midvinter i norden. Och dock var den skada, som de flygande insekterna gjorde, ett intet mot den, som sedan anställdes av deras avkomma. I många trakter reste sig folket på myndigheternas bud till förtvivlat och fåfängt motvärn. Varje man i Betlehem och kringliggande byar

måste göra av med en viss vikt av gräshoppor. De jagades ned i gamla cisterner och gropar i tontal och betäcktes med jord. Vid Medelhavskusten gjorde de halt, men milliarder flögo för långt och hamnade i havet för att sedan av strandbränningen vräkas i land och uppstaplas till vallar, som torkade i solen och begagnades till bränsle i turkiska bad.

För att bevista samariternas påskhögtid begåvo sig svensken Lars Larsson, svensk-amerikanen Lars Lind och amerikanen John D. Whiting upp genom dalarna mellan Betel och Gerissims berg. Där kommo de in bland oöverskådliga moln av gräshoppor, som slogo ned och betäckte marken för att lägga sina ägg. Det knastrade kring vandrarnas steg, då vingar och ben krossades under deras sulor. Fem dagar senare gingo de tillbaka samma väg och då syntes icke ett spår av gräshopporna. Men sina ägg, omkring ett hundratal på varje individ, hade honorna grävt ned i marken. Sedan de fullgjort detta värv, hade de flugit sin väg, man vet icke vart, men säkert för att dö inom kort.

Nu beslöto de tre vandringsmännen att studera fenomenet närmare. Larsson tog fram sin stora kamera och åstadkom 58 alldeles förträffliga bilder, vilka sedan färglades för hand av Lind och andra inom kolonien. Whiting skrev en utförlig skildring av förödelsen, som publicerades i Amerika. På denna och på de muntliga beskrivningar jag fått av Larsson är denna kortfattade framställning byggd.

På några få centimeters djup var hela marken nu besådd med ägg och skörden mognade i jorden. Den 19 april utgick från de turkiska myndigheterna

en proklamation, som mobiliserade alla landets män från 16 till 60 års ålder att framvisa fem kilogram gräshoppsägg. Även denna kamp var en droppe i havet, och vad kan man vänta annat, då bortåt 75,000

Beduin. (Foto. L. Larsson.)

ägg läggas på varje kvadratmeter! Även här gick dalafolket och den amerikanska kolonien i spetsen för att tjäna som ett gott och eggande exempel för landets barn.

Medan man som bäst ansträngde sig att utrota äggen, kom bud, att Saron och kullarna och bergen i väster började vimla av svarta larver. De voro ej

En olivlund förtärd av gräshoppor. (Foto. L. Larsson.)

Hungriga gräshoppor.

(Foto. L. Larsson.)

Samma olivlund med nya löv två månader efter gräshoppornas besök. (Foto. L. Larsson.)

större än myror, men växte, bytte skinn och satte sig i marsch, tillryggaläggande högst 200 meter om dagen och i sin väg ödeläggande varje spår av växtlighet på marken. Nu gick tåget mot nordost, lika regelrätt och oemotståndligt som förr mot sydväst.

En vacker dag översvämmades den tyska kolonien vid Jerusalem och trakten sydost om staden. Vägarna som eljest äro skinande vita blevo svarta. I oräkneligt antal dödades de glupska krypen av hästar, vagnar och fotgängare. En svart, stinkande smörja låg kvar bland dammet. Järnvägståget stannade i stigningarna, emedan skenorna blevo som smorda med olja av dessa krälande kryp. I larvstadiet hoppa de i små korta skutt, och då hela marken rör sig och hoppar som i vågor, blir man rov för en känsla liknande sjösjuka.

De kommo tågande i billioner från Sarons slätter mot Judeens berg och Jerusalem och strömmade in i oöverskådliga härskaror från landsvägen förbi amerikanska konsulatet till Jaffaporten. Här råder ständigt den livligaste rörelse av vandrare, ryttare, karavaner och vagnar, men intet avskräckte dessa insekter, som drevos fram av samma hemlighetsfulla naturdrift som lämlarna på deras vandringståg. Då Sulejman den präktiges mur reste sig i deras väg och då de nått foten av Davids torn, klättrade de upp till krönet. Instinkten måtte dock ha sagt dem att på stadens gator intet fanns som kunde stilla deras hunger. De gjorde därför en omväg kring staden och fortsatte på andra sidan lika obrottsligt mot nordost. Det var som Salomo säger i sina ordspråk: »Gräs-

hopporna hava ingen konung, men i härordning draga de alla ut.»

Den 28 maj, då larverna övergått i puppstadiet, hade de nått Getsemane örtagård, som skalades på mindre än en dag. Där de dragit fram stodo de tusenåriga olivträden skalade och nakna. Jerusalem låg nu som en ö i ett krälande hav av gräshoppor. Hela landet var översvämmat från Dan till Berseba, från Egyptens gränser till Taurus.

Ingen skymt av växtlighet lämnades kvar i deras spår. De uppåto allt, utom ett fåtal arter, som icke smaka dem. Trädgårdar, lundar och vingårdar sveptes rena och rankorna lågo på marken som döda ormar. På varje fikonlöv satt ett dussintal och frossade, och innan solen gick ned var trädet plundrat till och med på barken, kvistarna och de fina grenarna. Först ströko fikonträd och vinrankor, sedan följde tomater, orangegårdar, köksträdgårdar, durraåkrar och milsvida melonfält. Fruktbasarernas bodar och marknadstorgens stånd stodo tomma.

Gräshoppornas avföda klättrade uppför murar och över tak och ned på gårdar och in i husen, som ofta måste övergivas av sina inbyggare. Ätbara förråd stängdes inom lås och bom för att skyddas. Amerikanska koloniens gårdar och rum utsattes för invasionen. Där kunde man knappt vända sig utan att få gräshoppor på halsen och innanför skjortan. En av flickorna, som varit ute någon timme, hade 110 gräshoppor i kjolarna då hon kom hem.

Viftande med dukar och flaggor och höjande gälla rop jagade kolonisterna landets plågoandar mot i marken grävda gravar, som i en hast fylldes, jord-

täcktes och på några timmar förvandlades till en ruttnande massa. Uppför bräden och plåtgångar drevos de ned i säckar, som voro sinnrikt upphängda i träställningar. Och säckarna måste ideligen tömmas och bytas. Men en gammal fellah, som stod och såg på, sade, att det var fåfäng möda att söka bekämpa »Allahs här».

Deras glupskhet är omättlig. I brist på annan föda äta de upp varandra. Ett offer utses, benen gnagas av det och det överfalles och uppätes av en hungrig svärm. De äta myror och andra insekter, de storma bikuporna och äta sig fördärvade på bin och honung. Vid Tigris såg jag dem i högar, sedan de förätit sig på döda kameler och hästar. I Jerusalem berättades om ett litet barn, som fått ögonen utätna av gräshoppor.

I början av juni inträdde ett nytt stadium i förvandlingens kedja. Puppan lämnar sitt skinn. Hon kränger och arbetar sig fri ur sin gamla dräkt. På det strå eller den kvist, där insekten suttit, hänger det gamla skinnet kvar, och man finner att till och med antennerna förnyats, i det att de avlagda likna ett par tomma rör. Förvandlingen sker på sju eller högst tio minuter. Av hela förloppet har Larsson tagit en serie belysande bilder, helt säkert enastående i sitt slag. De fuktiga vingarna rätas ut och ordnas med tillhjälp av bakbenen och antaga sin rätta, bärande form. Den nya insekten är dubbelt så stor som det gamla skinnet — inom loppet av några minuter synes han ha vuxit så oerhört. Enligt kolonisterna beror detta därpå att puppan är mera kompakt, men den nya gestalten mera tunn och bräcklig. De ljusa, delikata

Getsemane örtagård.

(Foto. L. Larsson.)

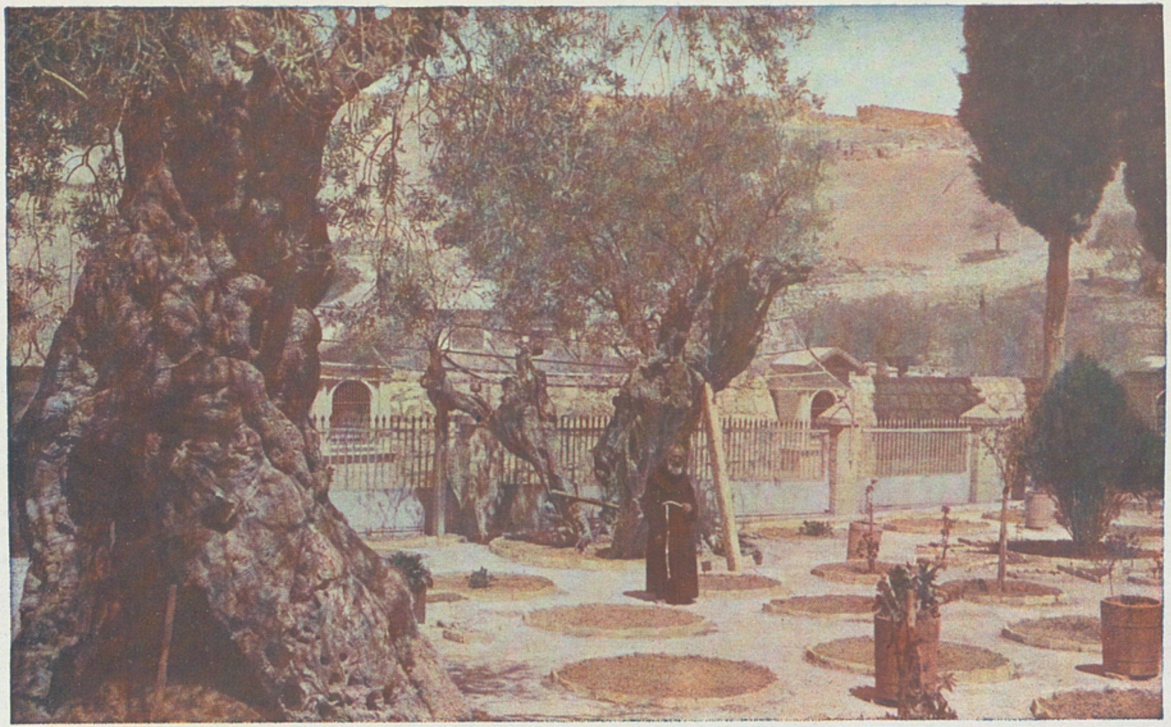

Getsemane efter gräshoppornas besök.

(Foto. L. Larsson.)

färgerna övergå efter ett par dagar i rött för båda könen, till motsats mot de först anstormande svärmarna, vilkas hanar voro ljusgula och honor bruna. Trött efter ansträngningen vid kostymförändringen, sitter den nya varelsen stilla en kortare tid och låter solen stärka dess sköra kropp. Sedan prövar han sina vingar lågt över marken, undersökande den nya flygmaskinen. Slutligen vågar han sig upp i ett träd, där han stannar ett par dagar.

Så ljuder den hemlighetsfulla signalen till vandring. De lyfta alla som på ett givet tecken. I början av juni fylldes luften som av ett snöfall med stora flingor. Det skedde vid stark sydvästlig blåst — de skulle ju mot nordost! De träd och växter, som då till äventyrs funnos kvar, skalades utan förskoning. Olivträdens blommor hade det året lovat en ovanligt rik skörd. Den uteblev fullständigt. Olivoljan, som bland de fattiga ersätter kött och smör, kunde icke fås för pengar. Lamporna, som eljest brunno i kristna, judiska och muhammedanska hem, förblevo släckta. Och framför kyrkornas helgonbilder rådde nu ett lika ovänligt som ovanligt mörker. Men när gräshopporna dragit sina färde och skövlat landet grundligare än assyriernas härskaror och Nebukadnesars stridsvagnar förmått, då var det som i profeten Joels tid: »Likt Edens lustgård var landet framför dem, men bakom dem är det en öde öken.»

En dag fick Djemal pascha höra talas om Lars Larssons samling av fotografier, som tydligare än några ord belyste den förödelse, som åsamkats landet. Han köpte den i flera exemplar, som, jämte beskrivning, skickades till Konstantinopel. Genom skioptikon

förevisades de 58 bilderna inför parlamentet. De lagstiftande turkarnas hjärtan rördes därav, och den kloke paschan fick de anslag, han behövde, för att lindra den tyngande nöden. Och så hade det då också förunnats våra dalkarlar att genom sitt vakna intresse för ett sällsynt naturfenomen även i denna sorgliga tid bliva nyttiga arbetare i sin Herres vingård.

XIV.

Vandringar i Davids stad.

En dag, det var den 1 augusti, styrde L. Larsson och jag kosan utmed Jerusalems norra mur mot öster. På något avstånd syntes Salomos stenbrott och de gamla hålor, bland vilka Gordon förlagt Golgata och Kristi grav. I närheten av Herodesporten skrider ett begravningståg förbi. Den döde bäres som ett bylte, hängande på två stänger. Vid nordöstra murhörnet svänger vägen mot söder, och utsikten öppnar sig över Kidrons av otaliga regntiders flöden ganska djupt inskurna dalgång. Från dess östra sida stiger Oljebergets föga branta sluttningar upp mot de flacka höjderna. Men brant slingrar vägen ned till dalen, som korsas på en bro, i vars närhet den Heliga Jungfruns gravkyrka reser sin fasad. Ej långt därifrån sutto fordom de spetälska och tiggde. Nu är det icke tillåtet för dem att visa sig ute. Det tyska sjukhuset »Jesushilfe» och ett turkiskt hospital ha tagit hand om dem.

Strax söder därom och likaledes på Oljebergets nedersta sluttningar ligger inom sin med järnstaket försedda mur Getsemane örtagård. Redan på avstånd ger sig denna minnesrika plats tillkänna genom yppiga,

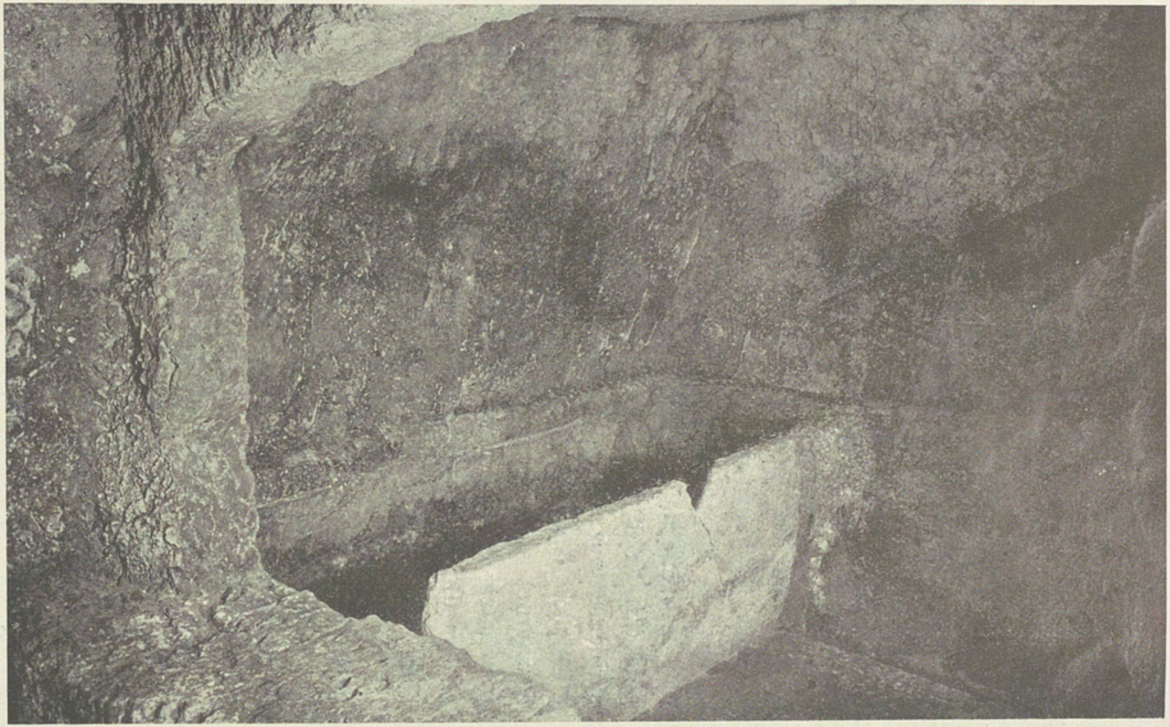

En klippgrav. (Foto. L. Larsson.)

Franciskanermunkar. (Foto. L. Larsson.)

mörkgröna lundar av olivträd, akacior och oleandrar, över vilka cypresserna resa sina högtidliga stammar. Vi stiga in i ett litet enkelt franciskanerkloster och bli mycket vänligt mottagna av den ensamme munken Fra Giulio. Han är Getsemanes väktare och vårdar jämte en trädgårdstjänare örtagårdens plantor. I munkens med helgonbilder prydda rum slå vi oss ned en stund. Här har det mesta av hans liv förflutit. Han ser ut att vara bortåt sextio år, hans skägg är gråsprängt, hans panna hög, hans blick är idel vänlighet och godhet. Aldrig har han upplevat en sådan tid som nu. Förr brukade massor av pilgrimer årligen komma till Getsemane, och då inflöto rikliga medel till örtagårdens underhåll. Nu kommer ingen. Nu är han ständigt ensam och går där och pysslar bland margeriter och astrar, rosa d'India och dalior. Men ändå värre är det för hans arabiske örtagårdsmästare. Denne har icke velat intaga en plats i den turkiska armén, utan begagnat sig av den rätt varje infödding äger, att mot en avgift av femtio pund för det första krigsåret skaffa en ställföreträdare. Under det nu löpande året hade han med nya trettio pund bidragit till sultanens krigskassa. För att åstadkomma så betydande belopp hade han måst gå från både hus och hem. Men han sade själv med ett leende, att han hellre offrade allt han ägde, än att han läte döda sig vid Berseba!

Fra Giulio förde oss till den fasta klippvägg, där en kolonn blivit inmurad för att påminna om den plats, där Judas förrådde Människosonen med en kyss. Han visar oss också den häll, där enligt en 1500 år gammal tradition Petrus, Jakob och

Johannes befunno sig, då Jesus kom tillbaka och fann dem sovande. Millioner läppar hava vidrört dessa klippor, men inga pilgrimer äro mera hängivna och ödmjuka i sin fromma sorg än ryssarna.

Canovas skulptur i Getsemane.
(Foto. L. Larsson.)

I en nisch med järngaller förvaras en i marmor huggen kopia av Canovas skulptur »Jesus i Getsemane». Vi träda in bland örtagårdens rikedom av blomster i oljeträdens skugga. Platsen är icke stor. Den bildar en oregelbunden fyrkant, omkring 60 meter i genomskärning. I en cistren förvaras regn-

vatten, och mycket därav fanns ännu kvar efter den senaste nederbörden. Utmed murarna äro målade stentavlor i relief uppställda, var och en på sin sockel och återgivande de fjorton stationerna på lidandets väg. Mot åverkan skyddas de medelst fina järngaller. Någon synnerlig konstnärlighet utmärker dem icke, men vi igenkänna dock de händelser, som genom tvenne årtusenden kommit så många hjärtan att klappa av ångest och smärta. Från »Gesu condannato a morte» och »Gesu cade la prima volta» går det förbi »Gesu consola la donne» till »Gesu deposto della croce» och »posto nel sepolcro».

Åtta mäktiga olivträd hota att sprängas under årens tyngd. Med tillhjälp av mindre stenblock söker man stödja dem och hålla deras stammar tillsammans. Fra Giulio säger, att de äro från Kristi tid. I verkligheten är deras ålder dock icke så hög. Titus lät nedhugga alla träd och trädgårdar kring staden, och ännu då korsfararnas hjälmar blänkte utanför Jerusalem, beskuggades deras vägar icke av några lummiga kronor. Men vad betyder det! Huvudsaken är, att pilgrimerna tro, att de gamla olivträden sett deras Frälsare tömma sitt lidandes kalk. I alla händelser betingar den olja, som pressas ur oliverna, höga pris, och kärnorna äro mycket eftersökta. Ett helt radband, som vuxit upp ur Getsemane heliga jord, är ju som en dyrbar relik på vandringen genom livet.

Vi sutto en stund på en bänk och hörde löven prassla i vinden och bina surra i Fra Giulios yppiga blomsterrabatter. Här hade munken sedan årtionden tillbringat det mesta av sina dagar. Getsemane var hans värld, full av frid och stillhet. Förlidet år hade

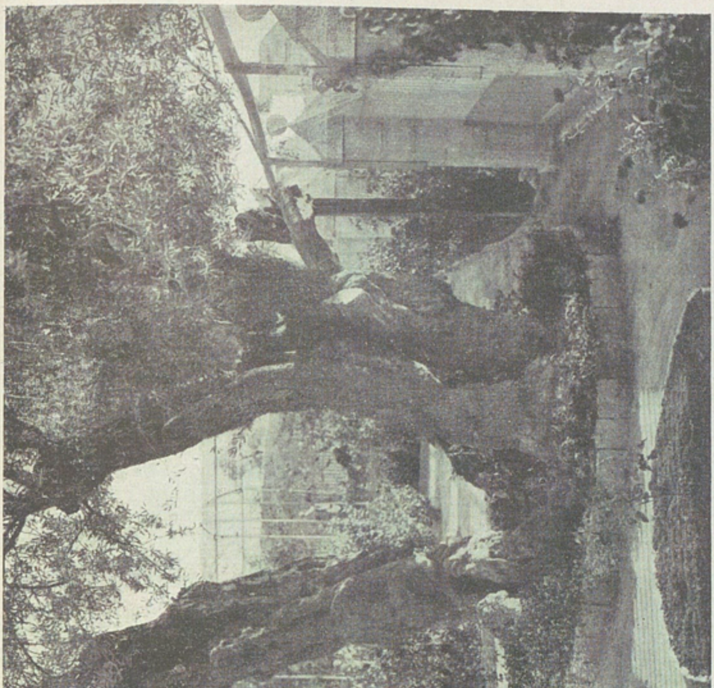

Getsemane örtagård. (Foto. L. Larsson.)

gräshopporna skövlat hans blommor och avklätt hans träd, men av världskrigets buller nådde knappt ett eko hans öron. Väl låg hans fosterland i krig med Turkiet, men man kände honom sedan gammalt och lät honom vara..

Otaliga gånger hade han läst de gripande orden: »Och när de hade sjungit lovsången, gick Jesus ut med sina lärjungar över bäcken Kidron... till det ställe, som kallas Getsemane, och där var en örtagård, i vilken han gick in och hans lärjungar. Men även Judas, som förrådde honom, kände detta ställe, ty Jesus hade ofta där kommit tillsammans med sina lärjungar.» Och Fra Giulio visade oss den plats, där Jesus »begynte förfäras, bedrövas och ängslas», och där »han kom i mycket stor ångest och bad ännu ivrigare, och hans svett vart såsom blodsdroppar, som föllo ned på jorden. Och då han stod upp från bönen och kom till sina lärjungar, fann han dem insomnade av bedrövelsen, och han sade till dem: Soven nu och vilen eder. Det är nog. Stunden har kommit. Se, Människosonen antvardas i syndarnes händer.»

Vi taga ett långt farväl av den vänlige, ensamme munken och styra kosan västerut mot Jerusalems mur. Åter skrider ett liktåg förbi. De sörjande äro aschkenasim-judar invandrade från östra Europa. Söder om Absalons grav utbreder sig på Oljebergets sluttning deras dödsåker med otaliga vårdar. Vid yttersidan av tempelplatsens mur förhöjes den högtidliga stillheten av muhammedanska gravar, ofta prydda med förnämliga minnesmärken. Här stanna vi en stund framför den igenmurade Gyllne Porten,

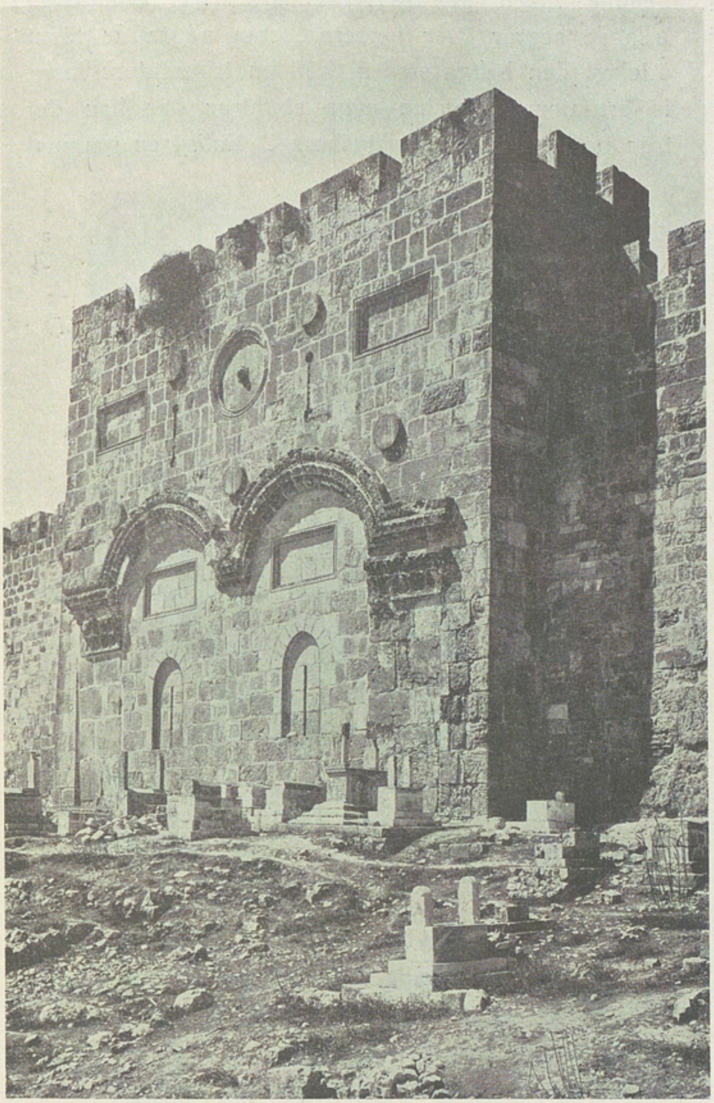

Gyllne porten i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

genom vilken kejsar Heraklius år 629 efter sina lysande segrar över perserna, som några år förut ödelagt den heliga staden, höll en triumfators intåg i Jerusalem. På sina egna skuldror bar han det från perserna tagna Kristuskorset. Enligt en gammal

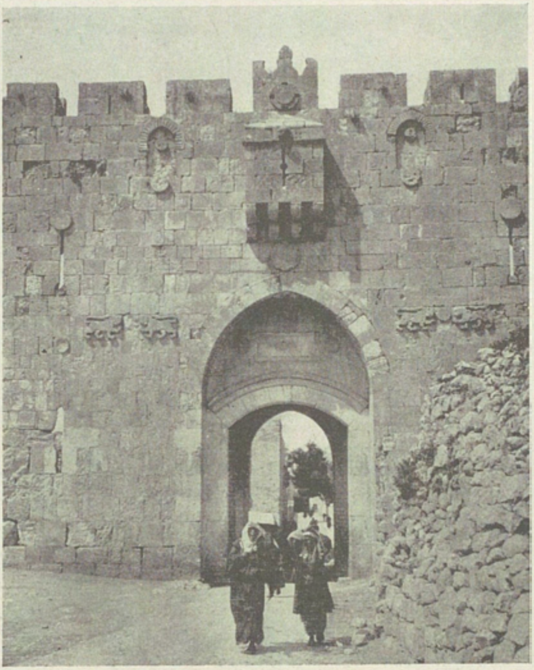

Stefanusporten. (Foto. L. Larsson.)

muhammedansk spådom skall en gång på en fredag en kristen erövrare hålla sitt intåg genom denna port. Arkitekturen är senbysantinsk. På korsfararnas tid öppnades den endast två gånger om året, på Palmsöndagen och heliga korsets fest i september. Då red patriarken därigenom på en åsna liksom Jesus

gjort, och folket bredde sina kläder på marken framför honom.

Vi fortsätta ett stycke mot norr utmed stadsmuren och äro snart vid Stefanusporten, som i sitt nuvarande skick anses vara ett verk av Sulejman

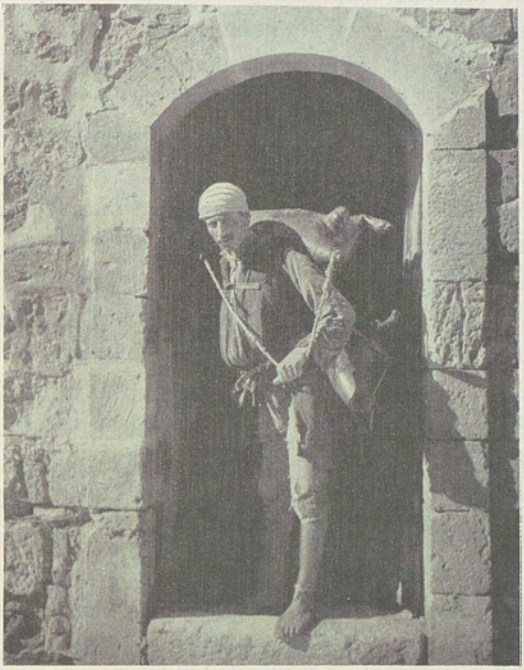

En sakka eller vattenbärare. (Foto. L. Larsson.)

den präktige från år 1537. På yttersidan är ett lejon uthugget i sten på vardera sidan om den under murkrönet vackert välvda ingången. Av de kristna araberna kallas den Bab Sitti Marjam på grund av dess närhet till den Heliga Jungfruns gravkyrka. Mellan båda går Kidrons djupa fåra, Wadi Sitti Marjam.

Enligt sägnen fanns här i forntiden den port, genom vilken rådet och dess hantlangare drevo ut Stefanus och stenade honom, medan han åkallade och sade: »Herre Jesus, mottag min ande!» — »Och han böjde sina knän och ropade med hög röst: Herre tillräkna dem icke denna synd! Och när han hade sagt detta, avsomnade han.»

Genom Stefanusporten komma vi in i staden, taga av åt vänster och befinna oss snart på Tempelplatsen, Haram esch-Scherif, som upptager en femtedel av hela Jerusalems areal och är det märkvärdigaste den heliga staden rymmer inom sina murar. Så långt urkunderna nå tillbaka i tiden har detta med höga murar kringgärdade område varit Jerusalems och hela världens heligaste plats. Redan vid inträdet famnar vår blick detta mäktiga tempeltorg. Dess yta är för ögat nästan jämn. Kullar, som funnits för tusentals år sedan, hava utplånats av människohand. Dalar och raviner jämnades ut med underjordiska gallerier och pelargångar. Nu är platsen glest bebyggd med islamitiska gudshus. Där äro arkader, fontäner och brunnar för tvagning, små moskéer, mihraber eller bönenischer och höga predikstolar under bar himmel. Invid östra muren, ej långt söder om Stefanusporten är en liten modern moské, kallad Salomos tron. Hit drog sig enligt en barnslig muhammedansk tradition den store konungen tillbaka, då han kände döden nalkas. Han ville i det längsta hemlighålla sin bortgång för de onda andarna. Lutad mot sin käpp dog han i sittande ställning. Sedan maskar förtärt käppen föll liket ihop. Då förstodo demonerna, att han var död och hans makt bruten, och att deras tid var kommen.

Här och var välver en sykomor sin krona och reser en cypress sin kungliga raka stam mot höjden. Men hela omgivningen behärskas och allting överglänses av Omars blåa moské, vars mäktiga kupol sväller som en fylld ballong med hjässan krönt av en spira genom tre glober och över dem en gyllne halvmåne glödande i aftonsolens sken. Söder därom står invid muren det gamla tempel, som av profetens efterföljare förvandlats till moskén El Aksa.

Tre tusen år ha snart förgått sedan den tid då tinnarna av Salomos vittberömda tempel på denna samma plats förgylldes av den sol, som varje morgon steg över Oljebergets kam. I fyra århundraden undergick det växlande öden och förstördes slutligen i grund av Nebukadnesar, storkonungen i Babylon. Men då judarna återvände från Babels floder, där de suttit och gråtit, då de tänkt på Sion, och upphängt sina harpor i pilträden, byggde de under Serubbabels ledning ett nytt tempel, dock mindre än det förra. Även denna helgedom skövlades och skändades, men upprättades av mackabéerna. I dess pelargångar blixtrade Pompejus' svärd, och dess förgårdar stormades av Herodes den store under romerska örnar.

På samma plats beslöt Herodes att uppföra ett tempel, som skulle komma minnet av företrädarna att förblekna och till den senaste eftervärld bevara minnet av hans namn. Han började sitt verk tjugu år före Kristi födelse och på templet byggde man i 46 år. Därom förtäljer Josefus som år 70 e. Kr. deltog i Titus' tåg mot Jerusalem:

»Och nu började Herodes, i 18. året av sin regering, ett mycket stort verk, nämligen att själv

uppföra Guds tempel, utvidga dess omfång och resa det till den mest storslagna höjd, så att det måtte anses vara den ärorikaste av alla hans handlingar, vilket det också verkligen var, att bringa det till fullkomning och fylla dess ändamål att förbliva ett evigt minnesmärke över honom. Men då han visste att massorna varken voro beredda eller villiga att bistå honom i en så högtflygande plan, beslöt han att till en början förbereda dem genom att hålla ett tal till dem, och först därefter taga itu med själva arbetet. Därför kallade han dem tillhopa och talade så: 'Jag tror det vara överflödigt att tala till eder, mina landsmän, om andra verk, som jag utfört, sedan jag tillträdde regeringen, ehuru jag kan säga, att de fullbordats på ett sådant sätt, att de medföra större säkerhet åt eder än ära åt mig själv... Men beträffande det företag, vilket jag nu har i sinnet att utföra, och som skall bli ett verk av den största fromhet och fullkomning, vi gärna kunna företaga oss, så vill jag nu förklara det för eder. Då våra fäder återvände från Babylon, byggde de detta tempel åt Gud allsmäktig, men det fattas sextio alnar i dess höjdmått. Ty med så mycket överträffade det första templet, som Salomo byggde, detta tempel. Och dock må ingen fördöma våra fäder för deras försummelse eller brist på fromhet i detta hänseende, ty det var icke deras fel, att templet icke blev högre. Nej, det var Cyrus och Darius, Hystapes son, som bestämde måtten vid dess återuppbyggande. Och det har varit till följd av dessa våra fäders underkastelse under dem och deras efterträdare och sedan under macedonierna, som de icke funno tillfälle att

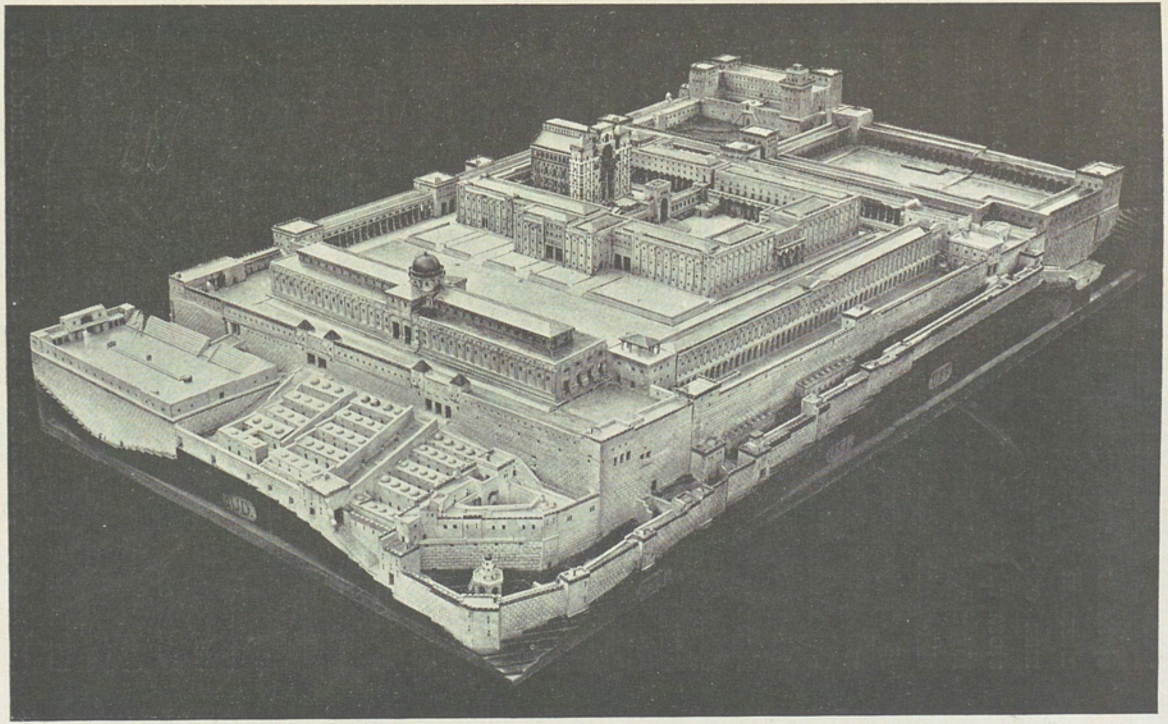

Herodes' tempel. Efter en modell av arkitekten doktor Schick i Jerusalem.

förbliva urbilden till denna fromma byggnad trogna, ej heller kunde resa den till dess forna höjd. Men eftersom jag nu genom Guds vilja är eder styresman och under en lång tid haft fred och vunnit stora rikedomar och ansenliga inkomster, och, framför allt, är i vänskap med och väl sedd av romarna, vilka, om jag så må säga, äro hela världens herrar, så vill jag försöka att gottgöra den brist, som nödtvunget uppkommit ur vårt läge och ur det slaveri, i vilket vi förut befunnit oss, och i frommaste uppsåt bringa en gärd av tacksamhet till Gud för den välsignelse jag fått mottaga av honom, som skänkt mig detta kungadöme — och detta genom att återuppbygga hans tempel så fullständigt som det står i min makt.'»

Och därefter skildrar Josefus Herodes' tempel i sin Gamla judiska historias elfte kapitel, och han gör det med en noggrannhet och realism, som väcker förvåning och beundran. Herodes anade icke, hur snart hans stolta byggnadsverk skulle jämnas med jorden, och hur oförgängligt dess minne ändock skulle fortleva genom årtusenden. Ty detta tempel var knappast färdigt, då Människosonen drev ut krämarpacket ur dess svala hallar och ropade: »Mitt hus är ett bönehus; men I haven gjort det till en rövarkula.» Det är samma verk av Herodes' äregirighet, om vilket Lukas talar, då han säger: »Och han lärde om dagarna i templet, men om nätterna gick han ut och vistades på det berg, som kallas Oljeberget, och allt folket kom bittida om morgonen till honom i templet för att höra honom.» Men då gudshusets sköna stenar och offerskänker prisades av

folket, sade Jesus: »Dagar skola komma, då av allt detta, som I sen, icke skall lämnas sten på sten, som icke skall nedbrytas. Sen till, att I icke varden vilseledda; ty många skola komma i mitt namn och säga: jag är det, och tiden är nära. Följen dem därför icke efter. Men när I fån höra talas om krig och uppror, så bliven icke förfärade. Folk skall resa sig mot folk och rike mot rike, och det skall vara stora jordbävningar och hungersnöd och farsoter, och stora skräcksyner och tecken från himmelen skola visa sig, I skola vara hatade av alla för mitt namns skull; och icke ett hår på edert huvud skall gå förlorat. Förvärven edra själar genom edert tålamod. Och när I sen Jerusalem omringas av krigshärar, veten då, att dess förödelse är nära.» Och han grät över staden och över templet och sade: »O att ock du visste, och det i denna din dag, vad din frid tillhörer! Men nu är det fördolt för dina ögon. Ty dagar skola komma över dig, då dina fiender skola kringskansa dig och omringa dig och tränga dig på alla sidor; och dig och dina barn, som äro i dig, skola de slå ned till marken, och de skola icke lämna kvar i dig sten på sten, därför att du icke kände den tid, då du var sökt.» —

Det dröjde icke länge, förrän Jesu förutsägelse slog in. Knappt en mansålder efter hans död på korset reste sig judarna mot det romerska herraväldet. År 67 skickades Vespasianus till Syrien för att kväva upproret, och hans 26-årige son Titus, som jämte Britannicus uppfostrats vid Neros hov, var med. Galileen förvaltades då av en jude vid namn Josefus. Han var född i Jerusalem år 37, tillhörde prästernas

stånd och hade slutit sig till fariséernas sekt. I nära två månader lyckades han hålla fästningen Jotapata mot de romerska härförarna. Då han slutligen måste dagtinga, gick han över till Vespasianus' läger och lyckades vinna hans gunst genom att förutsäga hans blivande kejsarvärdighet. Vespasianus förstod, att den kloke juden kunde bli bra att ha, och i själva verket begagnades Josefus sedan vid flera viktiga tillfällen som underhandlare.

Då Vespasianus två år senare återvände till Rom för att bestiga kejsartronen, blev Titus kvar och avslutade fälttåget genom Jerusalems erövring, som inträffade på hösten år 70. Redan i april började han cernera staden. Han förfogade över en styrka, som uppgick till trettio eller fyrtio tusen man. Anfallet ansattes helt naturligt mot nordfronten. Josefus var med, och i sitt arbete om »Judarnas krig mot romarna» har han lämnat eftervärlden en gripande skildring över det halvår, som nu följde. Han berättar, att sedan den legion, som varit vid Emaus, förenat sig med huvudstyrkan, begav sig Titus i dagbräckningen till en plats kallad Skopus, från vilken staden redan började synas, och en klar överblick kunde vinnas över det stora templet... Och här var det som Titus befallde, att ett befästat läger skulle anläggas för två legioner, vilka hade »att hålla tillsammans». För 5. legionen befästes ett annat läger bakom det förra. 10. legionen, som kom från Jeriko, hade order att slå läger på Oljeberget.

Josefus beskriver staden och dess topografi, murarna, som — där terrängen icke på ett naturligt sätt gjorde verken stormfria — voro tredubbla, temp-

Camla judar i Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

let och dess prakt och icke minst den förskräckliga tvedräkt och de partistrider, som uppblåstes av hänsynslösa agitatorer och tyranniska folkledare, vilka drevo sitt spel då liksom nu efter två tusen år. Framför andra utmärkte sig Simon och Johannes. Den förre hade 10,000 vapenföra upprorsmän med femtio anförare under sig, förutom iduméerna, som voro 5,000 med tio anförare. Den senare förfogade över 6,000 beväpnade män under tjugu anförare. Till honom hade också övergått 2,400 zeloter, anförda av Eleasar och Simon, Aris' son.

»Medan dessa partier kämpade mot varandra, var folket deras byte å ömse sidor. Och den del av folket, som icke hyllade deras våldshandlingar, plundrades av båda partierna. Simon innehade den övre staden och den stora muren ända till Kidron och så mycket av den gamla muren, som sträckte sig från Siloa emot öster ned mot ett palats tillhörigt Monobazus, som var konung över Adiabeni på andra sidan Eufrat. Han innehade också dammen och Akra, där den lägre delen av staden har sin plats. Han behärskade vidare allt, som räckte till drottning Helenas, Monobazus' moders, palats. Men Johannes innehade templet och de delar, som gränsade därtill, en lång sträcka, liksom också Ofla och Kidrons dal. Och då de stadsdelar, som voro belägna mellan deras besittningar, blivit brända av dem, uppkom ett område, på vilket de kunde kämpa mot varandra. Ty dessa inbördes strider upphörde icke ens, då romarna slagit läger alldeles inpå deras murar. Men knappt hade de blivit klokare efter den första sammandrabbningen med romarna, förrän de återvände till sin förra galen-

skap, söndrade sig från varandra, fortsatte borgarstriden och sålunda gjorde allt som de belägrande kunde önska. Ty de hade aldrig att fördraga någonting från romarna, som var värre än det de själva läto varandra utstå, ej heller hade staden, efter dessa mäns handlingar, att uthärda något elände, som kunde anses nytt. Sina största olyckor upplevde staden innan den blev tagen, under det att de, som togo den, bevisade den större hänsyn. Ty jag vågar försäkra, att upproret förstörde staden och att romarna kvävde upproret, vilket var en mycket svårare uppgift att utföra än att förstöra murarna. Därför måste vi rättvisligen tillskriva vårt eget folk våra olyckor, och romarna den rättmätiga hämnd, som utövades på folket.»

Förståndiga judar sågo vart det bar. De vredo sina händer, då de varseblevo »en ny stad av fiender» växa upp runt omkring Jerusalem, medan de själva uttömde sina krafter mot varandra. Ett utfall försöktes dock emot 10. legionen, som under sina skansarbeten lagt vapnen ifrån sig. Efter en fram och åter böljande strid tvingades legionen verkligen att vika. Men Titus såg faran. Han förde raskt fram friska kohorter till ett omfattande anfall, och under stora förluster måste judarna draga sig tillbaka. Återtåget övergick till flykt. Men posterna på Sions murar trodde, att det var Titus som vek, och gåvo tecken åt nya skaror av hebréer att strömma ut. Romarna — som sannolikt nu voro ganska upplösta — samlade sig bakåt, tydligen icke utan en viss svårighet, ty Titus själv var nära att falla. Åter uppgav 10. legionen sina ställningar, men endast för att fältherren skulle få tillfälle till en

ny förkrossande omfattning av de sorglöst framstormande judiska hoparna. Denna gång träffade det åter av Titus själv ledda motanfallet så hårt, att israeliterna hals över huvud vräktes ned i Kidrons dal. Huvudmassan av belägringsartilleriet samlades — såsom redan är antytt — emot nordfronten. Mindre delar synas dock ha insatts även mot den västra muren, där nu Jaffaporten är belägen. Den andra, mellersta muren togs, och romarna stodo så i den nya staden. Hela den norra muren revs oförtövat. Då judarna ändå icke ville giva sig, skickade Titus Josefus fram till den innersta muren för att underhandla med de inneslutna på deras eget område. Han uppfordrade dem enträget att för stadens och templets skull taga sitt förnuft till fånga. Romarna skulle skona deras heliga platser och dem själva. De hade intet att hoppas av ett längre uttänjt motstånd, då nu blott den tredje och svagaste muren återstode. De borde inse det fåfänga i att söka motstå romarna, och de borde veta, att om de ej godvilligt gåve sig, skulle ingen slippa undan. Även om befästningarna vore för starka att tagas, skulle dock hungern kämpa på romarnas sida. Josefus såg tillbaka över det förflutna och påminde dem, hur ofta Gud hade tillintetgjort deras fiender, som de själva icke förmått döda med svärd. »Då Sanherib, konungen av Assyrien, drog hit med hela Asien och omringade denna stad med sin armé, var det då för människohänder han föll? Voro icke dessa händer upplyfta i bön till Gud, utan att befatta sig med fiendernas vapen, då en ängel från Gud fördärvade denna oerhörda armé på en natt? Stod icke den assyriske

konungen upp nästa dag för att finna 185,000 lik, och flydde han icke med spillrorna av sin här bort från hebréerna, ehuru de voro obeväpnade och icke ens förföljde honom?» Han påminde dem om de sjuttio åren i Babylon och om Cyrus, som blev ett verktyg i Guds hand till deras befrielse. Då konung Sidkia icke lyssnade till Jeremias varningar, blev han slagen av Babels konung och fick som fånge bevittna templets förstörelse. Trots sina varningsord rördes Jeremia av ingen. Men nu då Josefus varnade dem, kastade de glåpord och spjut mot honom från muren. Förgäves utvecklade han en glänsande vältalighet för att förmå dem till besinning för stadens, templets och folkets skull. De skulle icke tro, att han bad för sin mor, sin hustru och sin släkt i Jerusalem, ty vore det så, kunde de döda både dem och honom själv, blott de sedan ville vända åter till besinning. Men alla hans ord förklingade fåfängt.

Somliga löpte visserligen över till romarna och fingo sin frihet, men då Simon och Johannes sågo detta, läto de skära halsen av var och en som misstänktes för dylika avsikter.

Josefus ger en hårresande skildring av tillståndet i den olyckliga staden. Hungern härjade ohyggligt. Upprorsledarnas verktyg genomsnokade alla hus. De, hos vilka spannmål fanns dold, dödades, och de, hos vilka ingen fanns, dödades, emedan de gömt sina förråd alltför väl. Då spårhundarna fingo tag i någon, som såg välfödd ut, slogo de honom ihjäl, emedan han tydligen icke behövde lida brist och hade livsmedel i förvar. Blott de utmärglade gingo oantastade. Man använde omänsklig tortyr för att tvinga människor

att bekänna. Befolkningen krympte ihop av hunger och av mord. Om nätterna kröpo de fattiga ut ända till de romerska förposterna för att insamla ätbara örter, men upprorsledarna hade spioner ute, som plundrade dem vid deras återkomst. De rika ställdes till ansvar inför Simon och Johannes. När den ene plågat ett offer, skickades det strax till den andre. Folkförledarna buro skulden och tvingade romarna till de kraftåtgärder, som följde.

Allt närmare kommo de romerska belägringsverken. Kavalleripatruller strövade också omkring överallt för att uppsnappa dem, som vågade sig ut ur staden för att finna livsmedel. Dagligen togos omkring 500 stycken. Titus hade icke folk att avvara för fångarnas bevakning. Därför, och för att mätta soldaternas flammande hat mot judarna och avskräcka försvararna, lät han i stadens åsyn korsfästa dem. De romerska soldaterna spikade med välbehag fast de olyckliga vid korsen, »tills deras mängd blev så stor, att plats saknades för korsen och kors saknades för kropparna». Fyrtio år hade ännu icke förflutit sedan Människosonen, pinad under Pontius Pilatus, blev korsfäst av fäder och mödrar till dessa samma judar, vilkas ruttnande lik från oräkneliga kors nu i sommarvarma dagar spridde en kvävande stank över Guds heliga stad.

Upprorsledarna sökte inbilla folket, att endast överlöpare torterades på detta sätt. De lyckades dock icke avskräcka nya förtvivlade, och rymningarna fortforo. Man föredrog den hastiga döden på korset framför hungerns uttänjda lidanden. Titus lät hugga händerna av en skara och skicka den tillbaka in i

Jerusalem som bevis på att endast fångar pinades och plågades till skillnad från överlöparna, som gingo fria. Den stympade skaran medförde bud från Titus till Simon och Johannes, uppfordrande dem att sluta med sin galenskap och skona sitt liv, sin stad och sitt tempel. Men de båda upprorsmakarna och deras män skreko högt från murarna, hånande Titus, hans fader och allt vad Rom hette.

Hittills hade Titus inskränkt sitt anfall till två av Jerusalems fronter. Syd- och östsidorna hade varit fria. Nu avspärrades även dessa enligt tidens sed med en kontravallationslinje, och därmed slocknade den sista gnistan av hopp. Det var slut med provianteringen utanför murarna. »Inga örter kunde samlas mer.» Hela familjer dogo ut av hunger. »En djup tystnad, ett slags dödens natt sänkte sig över staden.» Men tortyren och plundringarna fortforo. På gatorna och i husen lågo liken i högar, och allehanda skurkar prövade sina svärd på dem. Till sist måste de döda nedgrävas för stankens skull. När arbetskraft började tryta, vräkte man liken över muren och ned i dalen. På sina rekognosceringsritter såg Titus eländet, vämjdes därvid, vred sina händer och tog gudarna till vittnen, att han icke var skuld till olyckorna. Förgäves släpade romerska soldater spannmålssäckar fram till muren — de upproriska förhärdade sitt hjärta, de skulle ju ändå dö. Förgäves bönföll Josefus åter, att de måtte giva sig. Hebréerna voro som förblindade av det öde, som kom smygande över staden. De grävde upp gamla avskrädeshögar och gödselstackar för att stilla sin hunger.

Titus ville göra slut på ohyggligheterna och

skärpte belägringen till det yttersta. Slutligen skred han till stormning. Fältherren själv trängde i spetsen för en stormkolonn in på tempelgården. Den rikedom och prakt, som här mötte honom överallt, slog honom med häpnad, men portarna till Israels Guds hus antändes och elden utbredde sig. Titus ville rädda helgedomen och gav befallning åt sitt folk att kväva lågorna. Men det var redan för sent. En soldat kastade en brandfackla in i själva templet, »och så brann templet ned, emot Titus' vilja».

Josefus förstår, att man beklagar förstörelsen av detta byggnadsverk, som var det mest beundransvärda av alla man sett eller hört talas om, icke blott på grund av dess egendomliga arkitektur och storhet, utan ock på grund av de oerhörda rikedomar, som slösats därpå och den ärofulla berömmelse det hade på grund av sin helighet. Men dess öde var oundvikligt. Han framhåller det märkliga uti att templet nu brändes i samma månad och på samma dag som fordom av babylonierna. Sedan dess grundläggning av Salomo till dess förstörelse i Vespasiani andra regeringsår hade 1130 år, 7 månader och 15 dagar förflutit, och sedan dess andra uppbyggande, av Haggai, under Cyrus' regering 639 år och 45 dagar.

Medan templet brann, översvämmade soldaterna hela staden. Intet liv skonades. Till och med gubbar och barn höggos ned. Husen plundrades, gatorna flöto av blod, och över högar av lik vällde de romerska krigarhoparna in. Ett bedövande buller rådde. Jämmerrop och nödrop blandades med dödsrop och stönanden. I dödsögonblicket klagade många högljutt, då de sågo det heligaste brinna. Då uppgåvo

de hoppet och livet på samma gång. Oväsendet ökades av lågornas rasande dån och braket av bjälkar och bränder, som störtade ned. Det fräste på marken, då guldet i gulröda floder strömmade utför tempelmurarna, och ekot svarade i Oljeberget och andra kringliggande kullar. Förrådshus, prästerliga dräkter och heliga kärl av oskattbart värde förintades. Hopar av skrämda hebréer rusade från den inre till den yttre tempelgården för att söka sin räddning i stadens labyrinter. De stötte snart på segerrusiga romerska hopar och föllo för deras blodiga vapen. Med överlägset lugn talar Josefus om de sex tusen, som velat gömma sig i en del av templet, och där till sista man blevo innebrända. Och han berättar:

»En falsk profet var orsaken till dessa människors undergång. Han hade förkunnat i staden denna samma dag, att Gud befallde dem stiga upp i templet, där de skulle få mottaga undergörande tecken till sin befrielse. Tyrannerna hade mutat ett stort antal falska profeter att inverka på folket och inbilla det, att det blott hade att avvakta sin befrielse från Gud. Det skedde med avsikten att avhålla folket från att desertera samt att genom dylika förespeglingar höja det över fruktan och bekymmer. Nu är det så, att en man, som är stadd i nöd, lätteligen ger sig sådana löften i våld. Ty när förförarna inbilla honom, att han skall bli befriad från det elände, som ansätter honom, så fylles den lidande av hopp om räddning. Så övertygades det olyckliga folket av dessa bedragare och av sådana, som beljögo Gud själv. Men under tiden gåvo de icke akt på och trodde ej de tecken, som voro så påfallande och så tydligt förebådade

deras egen stundande undergång. Såsom människor, slagna med blindhet, utan vare sig ögon att se med eller sinnen att fatta med, lyssnade de icke till Guds varnande röst.»

När man läser denna skildring, kommer man att tänka på efterföljande, av Josefus okända varningsord av Jesus: »Vakten eder för de falska profeterna, som komma till eder i fårakläder, men invärtes äro glupande ulvar. — Sen till, att I icke varden vilseledda; ty många skola komma i mitt namn och säga: jag är det, och tiden är nära. Följen dem därför icke efter.»

Emellertid förde romarna sina fälttecken till det brinnande templet, kringjublande Titus, som de kallade imperator. En skara präster trängdes framför honom, bedjande om nåd. Men Titus svarade dem, att det anstod dem och deras levnadskall att gå under på samma gång som det heliga templet, och därmed höggos de ned.

Nu kommo bud från Simon och Johannes om muntliga underhandlingar. Titus tog plats på templets yttre förgård, de judiska upprorsmakarna och deras hop samlades på andra sidan en bro. Soldaterna väntade med otålighet fältherrens beslut. Genom sin tolk höll Titus ett ljungande tal till folkförledarna:

»Jag hoppas att ni, mina herrar, nu fått nog av ert lands olyckor, ni som varken besinnat vår makt eller er egen svaghet, utan haven, på våldsamt och tanklöst sätt tagit sådana mått och steg, som bringat förstörelse över ert folk, er stad och ert tempel. I ären de samma män, som aldrig låtit av att göra uppror alltsedan Pompejus först under-

kuvade eder. Och sedan den tiden haven I fört öppet krig mot romarna. På vad haven I förlitat eder? Kanske på edert stora antal? I själva verket har en ringa del av den romerska krigsmakten varit tillräcklig att få eder på knä. Haven I litat på edra bundsförvanters trohet? Vilka äro väl de folk utanför våra besittningars gränser, som skulle våga sig på att bistå judarna mot romarna? Äro era kroppar kraftigare än våra? Eller kanske ni inte vet att själva germanerna, äro våra slavar. Haven I starkare murar än vi? Varen goda och sägen mig ett starkare hinder än oceanens mur, som omger Britannien, och likväl hava britterna fallit till föga för romarnas vapen. Överträffen I oss i själens mod och genom edra ledares skarpsinnighet? Å nej, I ären icke okunniga om att själva kartagerna hava besegrats av oss. Det kan därför för visso icke vara något annat än vår, romarnas, mildhet som uppretat eder mot oss. Och dock hava vi för det första givit eder detta land att bebo, för det andra hava vi satt kungar av edert eget folk över eder, för det tredje hava vi lämnat okränkta edra förfäders lagar, och därjämte hava vi tillåtit eder att icke blott hemma utan också bland främlingar leva efter ert eget behag. Och — den förnämsta välgärningen av alla — vi ha givit eder lov att uppbära den skattepenning, som betalas åt eder Gud, jämte övriga gärder, som ägnas honom, och varken hava vi kallat dem, som uppburit dessa gåvor, till räkenskap eller hindrat dem. Tills I slutligen bleven rikare än vi själva — ehuru I voren våra fiender; och I med våra egna pengar rustaden eder till krig emot oss.» Han kallade dem

ormar, som sprutade sitt gift mot dem, vilka behandlade dem vänligt. Hans fader hade blott velat varna dem och därför ej gått rakt på Jerusalem, men hans mildhet hade blivit tagen för svaghet. Under oron i Rom efter Neros död hade de, medan Titus och hans fader voro i Egypten, förberett sig på kriget. De hade icke ens då den forne generalen gjordes till kejsare skämts för att tända upprorsflamman. Då andra skickade sändebud att lyckönska den nye kejsaren, förklarade sig judarna för Roms fiender. De reste sina trosfränder bortom Eufrat. De uppförde nya murar kring Jerusalem. »Då kom jag till denna stad, motvilligt skickad av min fader och mottog med vemod hans uppdrag. Då jag hörde, att folket lutade åt fred, gladde jag mig däröver. Jag uppmanade eder att avstå från edra förehavanden, innan jag började detta fälttåg. Jag skonade eder även sedan I länge nog haden kämpat mot mig... Motvilligt förde jag mina belägringsmaskiner upp mot edra murar... Efter varje seger sökte jag övertala eder till fred, som om jag själv hade blivit besegrad. Då jag närmade mig edert tempel, avstod jag åter från krigets rätt och uppmanade eder att skona er egen helgedom... Och nu viljen I, uslingar, muntligen underhandla med mig... Vilken skonsamhet kunnen I nu önska efter edert tempels förstörelse? Och därtill stån I ännu i detta ögonblick klädda i rustning. Och inte ens i denna eder yttersta nöd kunnen I förmå eder att erkänna eder vara i behov av nåd. I, eländiga! Varpå byggen I edra anspråk? Äro icke edra skaror döda? Är det icke ute med templet? Är icke eder stad i min makt? Och äro

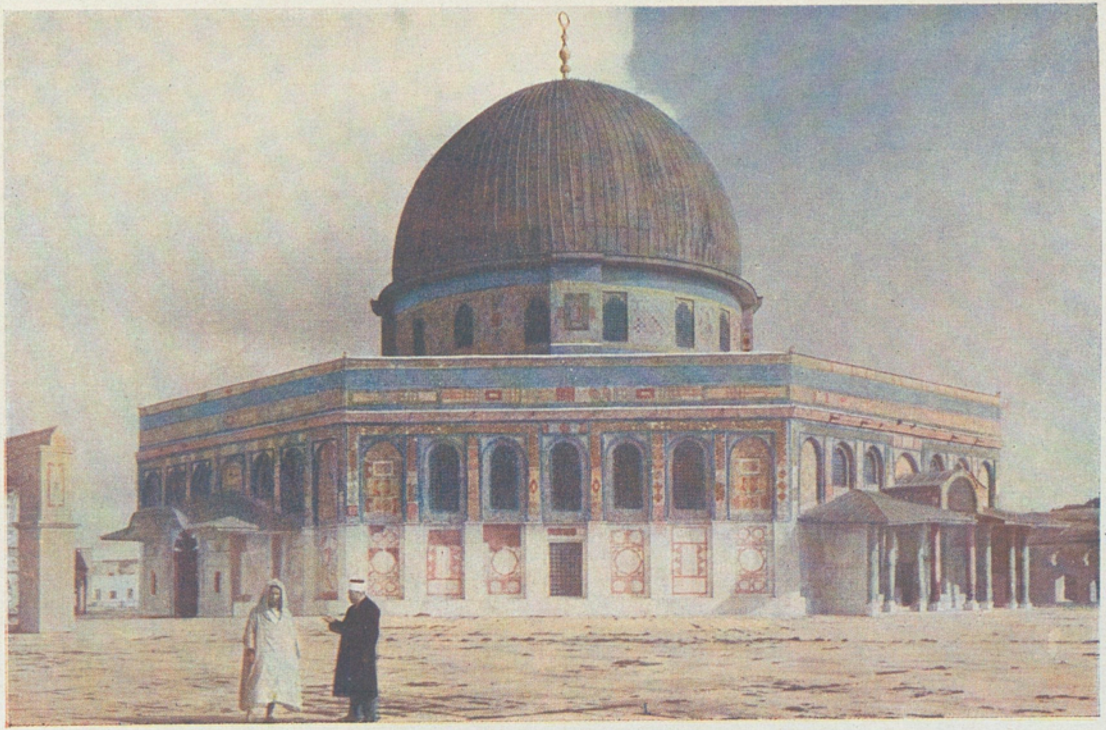

Omars moské i Jerusalem.

(Foto. L. Larsson.)

icke edra egna liv i mina händer? Ansen I det likväl ännu vara en handling av tapperhet att dö? Dock, jag vill icke längre förhala tiden med tal om eder förblindelse. Om I sträcken vapen och överlämnen eder åt mig, skänker jag eder livet. Och jag skall handla som en mild familjefader. Blott de oförbätterliga skola straffas. De övriga skall jag skona.»

Judarna antogo icke Titus' förslag, utan begärde att oantastade, med kvinnor och barn få gå ut i öknen. Då vredgades romaren. De understodo sig att uppställa villkor, som om det varit de som segrat. Därför skulle ingen skonas. Roms svärd höjdes åter över de upproriska. Staden plundrades, skövlades och nedbrändes till grunden, och de gator, som trampats av Jesu fötter, voro snart omgivna av rykande ruinhögar.

Josefus uppskattar dödssiffran under hela belägringen till 1,100,000 personer, av vilka de flesta kommit upp till det osyrade brödets högtid i Jerusalem. Överdriften behöver icke påpekas. 97,000 sägas ha blivit fångna. Endast de, som togos vapenlösa, fingo leva. De största och vackraste unga männen skulle höja glansen av triumftåget. De övriga, som fyllt 17 år, skickades till Egyptens gruvor. Massor spriddes också till provinserna för att på teatrarna dödas av gladiatorer och vilddjur. De som voro under 17 år såldes som slavar. Johannes dömdes till livstids fängelse, men Simon förevisades i triumftåget i Rom med ett rep om halsen. I detta släpades han till en lämplig plats på forum och blev under folkets jubel ihjälslagen.

*

Sedan Herodes' tempel sålunda år 70 blivit förstört av romarna och det så grundligt att icke sten lämnades på sten, uppförde Hadrianus på samma plats sitt Jupiterstempel och nära den heliga klippan en stod, föreställande kejsaren själv till häst. Såväl templet som ryttarstoden funnos ännu kvar, då de första kristna pilgrimerna besökte Jerusalem.

Den nuvarande moskén, kallad Kubbet es-Sakhra eller Klippdomen, byggdes enligt en kufisk inskrift i dess inre åren 684—691 av den nionde kalifen, Abd el-Melik ibn Mervan. Hans namn har sedan utskrapats och ersatts med Abdullah el-Mamuns, Harun er-Raschids sons. Förfalskningen är dock genomskinlig nog, ty man har glömt att också ändra tidsbestämningen. Frankerna begagna varken det ena eller det andra namnet — de tala ännu i dag blott om Omars moské. Det muhammedanska templet förvandlades av korsfararna till en kristen kyrka, som kallades Templum Domini. Över den nakna klippan i dess inre byggde de en plattform med altare och kors. Men klippan gjordes åter ren av sultan Saladin, som 1187 erövrade Jerusalem från de kristna. Kupolen, som härrör från Hakim 1022, förbättrades av Saladin år 1189. Under de följande åren förskönade han hela moskén, såsom förtäljes i gyllne skrift. Flera senare sultaner, icke minst Sulejman den präktige, ha bidragit till gudshusets vidmakthållande. Omarmoskén är också både utan och innan en pärla av islamitisk byggnadskonst och är, jämte hela tempelplatsen, för muhammedanerna det heligaste, som finnes, näst efter Mekka.

Moskén är uppförd på en tre meter hög plattform

eller terrass, till vilken trappor leda. Vid det nordvästra hörnet resa sig tre kolonner med sin arkitrav, från vars krön på domedagen de vågskålar skola sänkas, på vilka de dödas själar skola vägas, efter att lyckligt hava passerat bron av ett enda hästtagel, som skall förena Oljeberget med Muhammeds domarsäte på kolonnernas krön.

Vid moskéns östra sida varseblir man på terrassen en liten tempelkiosk, kallad Kubbet es-Silsile eller Kedjans kupol. Till sina yttre linjer utgör den en avbild av den stora moskén, men är egentligen intet annat än en kupol på ett underlag av 17 kolonner i två kretsar, ordnade så att alla kolonnerna synas samtidigt var man än står. De bilda nämligen en hexagon i en polygon, och Abd el-Melik själv lär vara upphovsmannen till denna arkitektoniska lek.

Den stora moskén består av tre delar, en åttasidig underbyggnad, uppbärande en cylinder, över vilken kupolen välver sin kupa. Varje sida hos den förstnämnda är över tjugu meter lång och, från plattformsplanet räknat, till fem meters höjd, skodd med marmorplattor. Där dessa sluta vidtaga de i den härligaste blåa fajans skimrande murytorna, uppförda av Sulejman den präktige i den persiska smakens hela rikedom. Runt omkring löper en fris av koranspråk i den dekorativa arabiska skriften. Bågfönster och fyra portar bilda avbrott i de åtta murytorna. De senare kallas Paradisporten, Västporten, Sydporten och Davidsporten.

Från det bländande solljus, som dallrar över Haram esch-Scherif, kommer man in i den väldiga tempelhallens svala, underbara skymning och måste

lugna sig en stund, innan blicken uppfattar all den överväldigande prakt, som strömmar en till mötes. Utrymmet begränsas av de åtta murarna. I mitten reser sig till blott två meter över golvets marmormosaik den 18 meter långa och 13 meter breda heliga klipphällen inom sitt brokigt färglagda trästängsel. På de inre murytorna läsas koranspråk om Kristus och särskilt sådana ställen, som förneka möjligheten, att Gud kunde hava en son.

Mellan yttermurarna och klippan resa sig i tvenne koncentriska kretsar präktiga porfyr-, marmor- och granitkolonner i olika färger, uppbärande templets överbyggnad. Den yttre kretsens 24 kolonner hava icke samma längd, vilket gör att socklar och kapitäl äro av växlande storlek. De stöda en arkitrav, som i sin ordning uppbär vackert svängda valvbågar. Den inre kretsens kolonner bära hela tyngden av moskéns cylinderformiga del, vars innersida är täckt med bysantinsk mosaik från sjunde till femtonde århundradet och prydd med koranspråk i guldskrift. Fönstren äro utförda i glasmosaik. Kupolens innersida prålar i guld och färger, medan dess yttre är blytäckt.

Utmed den inre pelarringen löper ett konstnärligt hamrat staket av smidesjärn, utfört av korsfararna i tolfte århundradet. Fyra grindar leda till den heliga klippan, »sakhra», som med all sannolikhet uppbar det gamla judiska templets brännoffersaltare. Man tror sig till och med hava funnit spår efter avloppet för offerdjurens blod. Under en liten gyllne kiosk skyddas en insänkning i klippan, som säges vara efter Muhammeds fot — enligt korsfararna härrörde in-

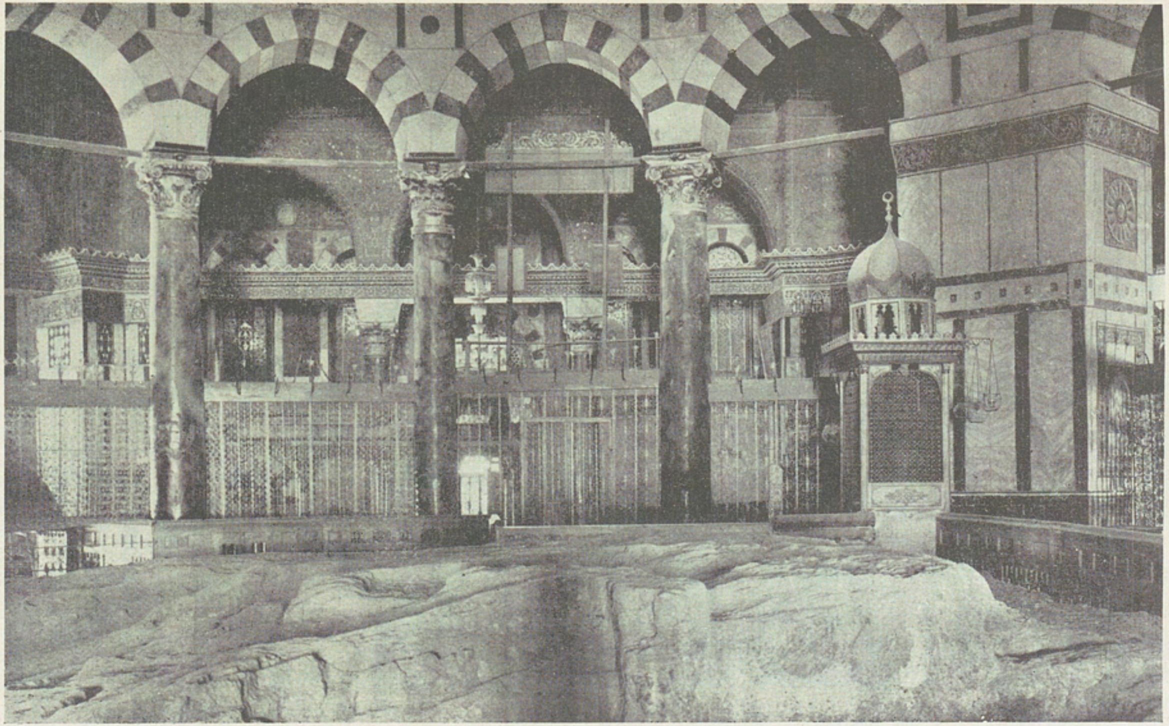

Klippan i Omars moské. (Foto. L. Larsson.)

trycket från Jesus. I samma kiosk förvaras ett par strån av Muhammeds skägg, samt hans och Omars fanor.

Klippan är världens medelpunkt. Från den sprängde Muhammed upp till himlen på sin underbara stridshäst El Barak, och här skall Guds tron stånda på domens dag. Vid profetens himmelsfärd ville klippan följa med, men släppte sitt tag och har sedan dess blivit svävande i luften, lämnande en stor grotta under sig. Dit blir man ledsagad av präster med ljus och bloss och skymtar i deras sken Davids, Salomos, Abrahams och Elias bönealtaren. I grottan förnimmes vid anslag ett ihåligt ljud. Man tror därför att under eller vid sidorna av densamma kunna finnas andra kaviteter. Förgäves har man dock begärt att få göra undersökningar. Jerusalems judar äro för sin del övertygade, att förbundsarken och de heliga tempelkärlen ännu finnas dolda någonstädes under Haram esch-Scherif. Därför beträda de aldrig denna mark för att icke ovetande trampa på det allra heligaste och draga döden över sig, innan året gått förbi.

Om dessa stenar kunde tala! Då skulle de förtälja underbarare händelser än som vore möjligt från någon annan punkt på jorden. Mycket av Omarmoskéns material, såväl kolonner, socklar och kapitäl, som också andra block äro nämligen antika och hava efter vart annat smyckat hallar och pelargångar i Salomos, Serubbabels, Herodes' och Hadrianus' tempel. Kanske vilddjurshuvudena i något av dessa uråldriga kapitäl skådat ned över konung Salomo, då han under den första tempelinvigningsfestens firande låg på sina

knän framför Herrens altare med händerna utsträckta mot himlen och med högan röst ropade: »Lovad vare Herren, som har givit sitt folk Israel ro!» Och kanske de sett blodet från brännoffrets, spisoffrets och tackoffrets tjugutvå tusen tjurar och ett hundra tjugu tusen får strömma från kopparaltaret, som stod inför Herrens ansikte och över den mellersta

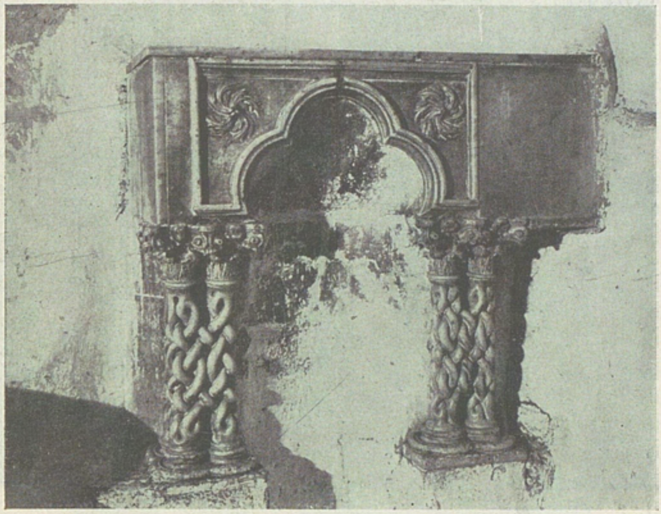

Davids böneplats under Omars moské. (Foto. L. Larsson.)

delen av förgården framför Herrens hus. Måhända har någon av dessa kolonner, som nu bidraga att på sina hjässor uppbära den kupol, från vars krön halvmånen glänser över Davids stad, stått i den pelargång, om vilken det säges i samband med firandet av tempelinvigningens högtid på vintern: »Och Jesus gick av och an i templet i Salomos pelargång.» Måhända har någon av dem mot sin

kalla, blankpolerade granityta känt värmen av hans kind eller hand, då han på tal om de sina svarade judarna: »Jag giver dem evigt liv, och de skola icke förgås evinnerligen, och ingen skall rycka dem ur min hand.» Ja, kanske många av de stenar, som nu sitta infogade i Omars praktfulla moské, voro beståndsdelar av det herodianska gudshuset den dagen,

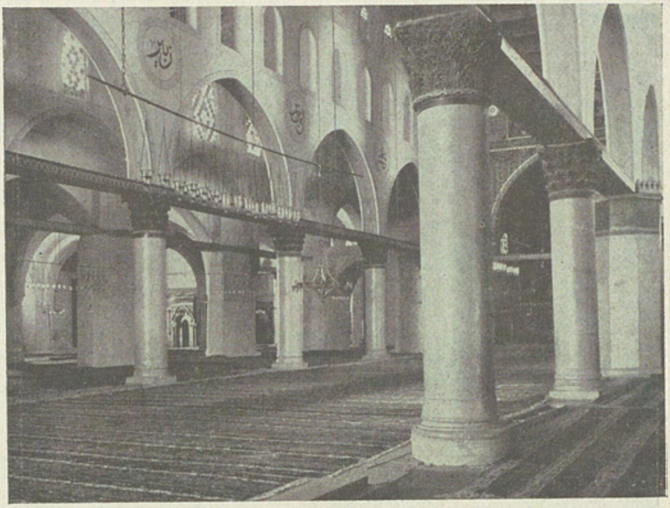

Interiör av El-Aksa. (Foto. L. Larsson.)

då Jesus gick ut från templet och en av hans lärjungar sade till honom: »Mästare, se, hurudana stenar och hurudana byggnader! Och Jesus svarade och sade till honom. Ser du dessa stora byggnader? Sten skall icke lämnas på sten, som icke varder nedbruten.»

Då Abd el-Melik för 1230 år sedan byggde moskén, underlättades hans verk i hög grad av det faktum, att de gamla judiska och romerska templens lämningar ännu funnos kvar på platsen. Han själv

och hans byggherrar ha förstått att hopfoga dessa fragment och inbygga dem i den nya moskén till ett enhetligt konstverk av högsta rang, ett verk, som skänker främlingen en känsla av fröjd och av vila efter strövtågen genom de nyckfulla och trasgranna labyrinterna i Kristi grav.

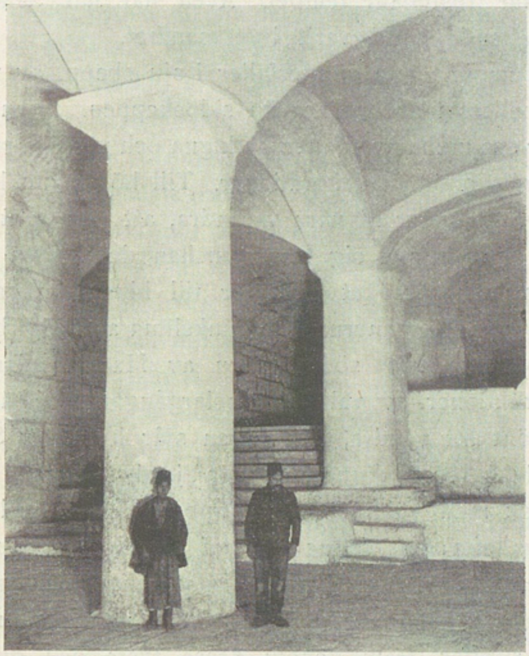

Interiör av dubbelporten under El-Aksa. (Foto. L. Larsson.)

Rakt söder om Kubbet es-Sakhra reser sig vid tempelplatsens södra mur Mesjid el-Aksa eller »den (från Mekka) mest avlägsna moskén». Den är uppförd på samma plats där Justiniani präktiga basilika byggdes till Guds moders ära, och delvis också av samma material. Dit förde Gud profeten Muhammed

från Mekka på en enda natt. Omar förvandlade kyrkan till moské och Abd el-Melik belade dess dörrar med plåtar av guld och silver. För att ersätta skadorna efter en jordbävning nedsmältes dessa på 700-talet, då Mansur var kalif. Ännu finnas kolonner och kapitäl kvar, som lyssnat till den kristna sången i kejsar Justiniani tempel. Även här har Saladins återställande hand varit i verksamhet.

Templets inre sönderfaller i sju skepp, av vilka det mellersta är bredare än sidoskeppen. Även här möter oss muhammedanernas lugna och värdiga smak, utan alla onödiga dekorationer. Till höger om koret stå två kolonner så nära varandra, att man nätt och jämnt kan tränga sig fram emellan dem. Den som lyckas vid försöket, kommer till himlen, säga de rättroende. Kolonnerna äro blankslitna av flitigt bruk.

Nästan hela södra delen av Haram vilar på substruktioner av valv och pelargångar, i vilka det är skönt att vandra, när dagen står het över Sion. En dubbelport därnere under jorden anses vara identisk med Talmuds Huldah-port. Utan tvivel har Kristus ofta gått denna väg till templet, icke minst då de stora festerna firades. Man känner sig gripen av helig vördnad inför deras ålder och minnen, då man skrider fram genom dessa tysta och dunkla pelargångar.

*

Tempelplatsen är med sju portar förenad med den väster därom belägna staden. Vi gå ut genom den, som leder till den gata, vilken längre fram bär konung Davids namn. Efter några minuters vandring

komma vi till en tvärgränd mellan tvenne ålderdomliga gosskolor från korsfararnas och sultan Saladins tid. Denna gränd, som slingrar i tvära vinklar och är trång, stupande, stenig och bitvis försedd med trappsteg, leder mellan marockaners och andra afrikaners usla och smutsiga boningar ned till judarnas klagomur — yttersidan av en del av tempelplatsens mur.

En gripande syn möter oss här. Med pannor och händer stödda mot den skrovliga murens jättestora block stå judar och judinnor och gråta och klaga över sitt folks förflutna storhet, den heliga stadens förfall och templets ruiner. Varje afton komma de dit, då dagens mödor äro förbi, men särskilt samlas de om fredagarna och aftnarna före de heliga festerna. Sedan halvtannat årtusende ha dessa stenar sköljts av fromma tårar, och det eko, som återkastats av dem, har aldrig haft annat än sorg att förtälja. Där ser man svartskäggiga judar i slitna slokhattar och långa mörka, men urblekta rockar lutade mot muren och outtröttligt mumlande sina böner och klagovisor. Vid deras sida stå spanjolerna, som ännu bevarat ett återsken av sin fäderneärvda spanska grandezza och bläddra i nötta hebreiska bönböcker. Åldringar sitta på marken, vända mot muren, och kvinnorna stå där och gråta med ansiktet delvis dolt i sina hucklen. Så hava de gråtit och klagat genom århundraden, och nya skaror hava klagat liksom deras fäder före dem. Benjamin av Tudela, som i senare hälften av tolfte århundradet reste i Palestina och Persien, nämner flyktigt i sin resebeskrivning detta vackra och rörande bruk. Då judarna samlats vid sin gamla mur, ljuda i tröstlöst klagande tonfall deras antifo-

niska litanior över nejden. En föresjungare bönfaller den Evige om förbarmande för Sion, och hopen svarar: Samla dina barn i Jerusalem. Han ropar: Må kungadömet snart återvända till Jerusalem, och folket svarar: Trösta dem, som sörja över Jerusalem. Han påminner menigheten om anledningarna till den gemensamma sorgen: Templet, som är nedbrutet, murarna, som rivits, det judiska folkets majestät, som försvunnit, deras stora män, som ligga döda, ädelstenarna, som blivit brända, prästerna, som stapplat, och kungarna, som försmått Honom. De stå utanför tempelplatsen och sörja, skilda från det allraheligaste genom den mäktiga muren. Till rummet, där för årtusenden sedan förbundsarken reste sig i all sin prakt, och till klippan, där offeraltaret stod, når icke ett eko av deras sorg. Och hur de än bedja och ropa, finnes ingen som svarar: »Nu tystne de klagande ljuden och stille sig tårarnas flöden!»

En dag besökte vi det betydande område i stadens nordöstra del norr om »Gatan från den heliga jungfruns port», vilket före kriget tillhörde Les Pères blancs, men nu övertagits av de turkiska myndigheterna. Där titta vi in i S:t Annas lilla solida kyrka, vars byggnadsstil förråder att den blivit uppförd av korsfararna. Sedan Saladin förvandlat detta tempel till en medressé eller andlig högskola, förblev det i nära 700 år ett hemvist för profetens efterföljare, ända tills sultanen skänkte det åt Napoleon III.

Helt nära S:t Annas kyrka söka vi oss genom en labyrint av gårdar, gångar och ruiner fram till en stentrappa, som leder djupt ned i jorden, till ett oregelbundet källarvalv liknande en cistern utan

Judarnas klagomur. (Foto. L. Larsson.)

vatten. Ovanför denna stod på sin tid en korsfararkyrka av vilken nu endast ruiner äro kvar. Man märker tydligt på denna plats, att kulturskikt lagrat sig över kulturskikt, och hur nyare hus blivit byggda på ruinerna av äldre. Så har Jerusalem vuxit i höjden liksom Rom, där man kan följa förgångna tidevarv liksom en serie geologiska horisonter. Hela staden bildar sålunda en »tell» eller kulle. Redan för 1400 år sedan såg man i denna cistern Betesdadammen, och en nyligen funnen inskrift i kryptans botten, som bland annat innehåller tacksägelser för helbrägdagörelse, tyder på att platsen är identisk med den, om vilken Johannes säger: »Men vid fårporten i Jerusalem ligger en damm, som på hebreiska även heter Betesda, med fem ingångar. I dessa lågo en stor mängd sjuka, blinda, halta, förtvinade, som väntade på att vattnet skulle röras.»

Av kryptans form kan man också sluta att ingångarna kunnat vara många. Genom kulturskiktens ständiga anhopning under seklen har hålan kommit att ligga allt djupare. Några av stegen i den trappa, som leder dit ned, äro uthuggna ur fasta klippgrunden och bära en mycket ålderdomlig prägel. Det är därför möjligt, att Människosonens fötter vidrört dem, och att det var här de hjälpsökande hörde den himmelska frågan till den sjuke: »Vill du bliva helbrägda?»

*

Då man genom Jaffaporten går in i Jerusalem, har man på höger hand eller i söder El-Kalas, Citadellets gråa och solida murar och torn, uppförda av

mäktiga block. Detta verk, som uppfördes först i början av 1300-talet, kallas likväl för Davids torn.

Alltjämt lämnande denna komplex på höger hand och styrande kosan mot söder kommer man, efter en mycket kort vandring, fram till det armeniska klostrets vidsträckta tomter och egendomar. I sydvästra hörnet av staden och stödjande sig mot själva muren ligger klostrets väldiga trädgård, som erbjuder en vacker och orienterande utsikt över Hinnoms dal i sydväst.

Innanför trädgården drömmer det vidsträckta klostret med präktig, stenlagd gård och rum för bortåt fyra tusen pilgrimer. I 15. århundradet övertogo armenierna det från georgierna. Den största sevärdheten i armeniernas kvarter är den till klostret hörande Jakobskyrkan, uppförd på den plats, där Jakob dödades, såsom det helt enkelt läses i Apostlagärningarnas 12. kapitel: »Vid samma tid bar konung Herodes händer på några av församlingen för att misshandla dem och lät med svärd döda Jakob, Johannes' broder.» Kyrkans inre gör ett mäktigt intryck. Valvet uppbäres av fyra fyrkantiga kolonner av behagliga mått och former. Murarna äro till två meters höjd från golvet skodda med fajans, över vilken hela fält av freskomålningar fylla väggytorna. Genom sin enkla, naiva och realistiska uppfattning påminna dessa brokiga tavlor om våra dalmålningar. De framställa den yttersta domen, helvetets kval, martyrernas plågor, S:t Jakobs halshuggning, samt porträtter av patriarker och helgon. I koret står patriarkens praktfulla stol, i ett kapell visas platsen där Jakob halshöggs och i ett sidorum kyssa alla fromma pilgrimer trenne

stenar, som äro hämtade från Sinai, från den plats, där Israels barn gingo över Röda havet och från Tabors berg, där Jesus förklarades.

I områdets östra del finnes ett nunnekloster, som av den fromma vidskepelsen identifieras med överste-prästen Hannas hus. Härifrån är det icke många steg till Sionsporten, av araberna kallad Bab en-Nebi Daud, eller »profeten Davids port», infattad i ett torn i stadsmuren och bärande årtalet 1540. Man stannar gärna en stund för att betrakta dess förnäma och värdiga arkitektur. Då märker man också, att den för södersolens brännande glöd alltid utsatta yttersidan av södra stadsmuren skiftar i en varm och behaglig gulaktig färgton, under det att den i skuggan liggande norra muren är mera grå.

Strax utanför porten är det hus, om vilket de troende försäkra, att det är översteprästen Kaifas' palats, dit Petrus följde Jesus på avstånd och gick in och satte sig bland tjänarna och varifrån han, efter att hava förnekat sin Mästare, gick ut och grät bitterligen.

Omedelbart sydväst därom utbreder sig det område, som år 1898 skänktes av kejsar Wilhelm åt Tysklands katoliker i Palestina, och där Dormitio Sanctæ Mariæ eller Marienkirche fullbordades år 1910. Tolv benediktinerbröder hava här under fredliga tider sin varelse. Nu äro blott några av dem kvar. Pater Mauritius för oss omkring och förklarar allt. Han visar oss det arkeologiska museet, myntkabinettet, biblioteket och kyrkan med dess utmärkt smakfullt dekorerade nischer och kapell.

Ännu några steg och vi träda in i ett gammalt

stenhus, som i verkligheten är en kyrka från 14. århundradet, men till vars välvda sal med två fria och flera väggfasta kolonner traditionen förlägger den sista måltiden och instiftandet av Herrens nattvard. I ett angränsande rum synes ett cenotafium, täckt med en mörk duk. Denna minnesvård befinner sig rakt

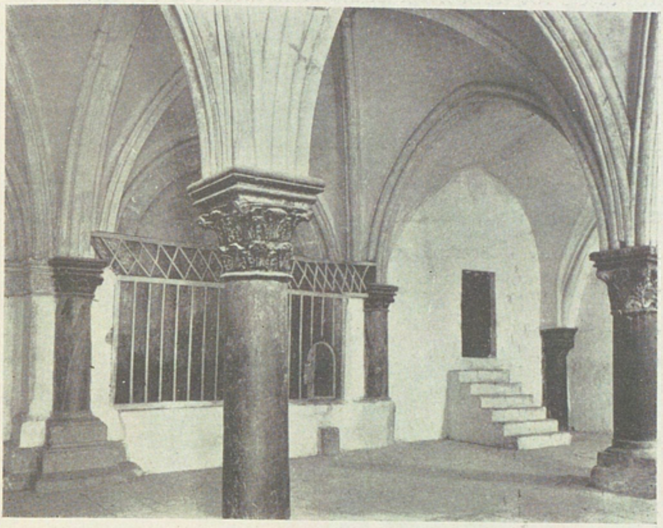

Nattvardens sal. (Foto. L. Larsson.)

över en liknande i en underjordisk krypta, som säges vara Davids grav, och dit muhammedanerna icke låta några kristna komma.

Herr Larsson för mig nu till en plats utanför södra muren, där arkeologiska grävningar utfördes, innan kriget bröt ut. Nu råder stillheten där, endast här och var höras mänskliga röster från ensliga lantgårdar bland ruinerna, och kvinnor pyssla bland sina grönsaksstånd. Åter har man en fängslande utsikt

över Hinnoms dal och, i dess motsatta sluttning, Onda rådets berg, där Kaifas enligt sägnen rådslog med judarna om huru de skulle döda Jesus, samt över Aceldama, eller Blodsåkern, som översteprästerna och de äldsta köpte för förrädarens trettio silverpenningar, såsom det heter: »Och när de hade hållit råd, köpte de för dem krukomakarens åker till begravningsplats för främlingarna. Därför har den åkern blivit kallad blodsåker intill denna dag.»

Framför oss i öster hänga de gråa husen i Siloa by som svalbon på sin branta sluttning över Kidrons dal. Vi gå mot nordost till den mot söder riktade utlöparen, som bär namnet Ophel och är belägen mellan Kidrons dal och Tyropeiska dalen, rakt söder om Moria berg eller tempelkullen. Numera lutar man åt den tron, att åsen mellan de båda dalarna var det verkliga Sion, ty det står, att Salomo gick upp till sitt tempel, och där finnes ännu i dag en källa, som förser Siloa damm med vatten.

Under vår vandring stanna vi än här än där för att betrakta utgrävningarnas synliga resultat, en vinpress av det slag, som skildras i Bibeln, vinkällare, cisterner och bassänger för bad, grundmurarna av små enkla hus på ömse sidor av en brant gata med trappsteg, samt det nu med bräder täckta mycket väl bibehållna mosaikgolvet i ett för övrigt försvunnet förnämligare hus.

Genom östra stadsmuren sökte vi oss åter in i Jerusalem för att i solnedgången driva omkring en stund på dessa knaggligt stenlagda, krokiga och så trånga gator, att endast fotgängare och ryttare där kunna taga sig fram. Men de äro oändligt pittoreska,

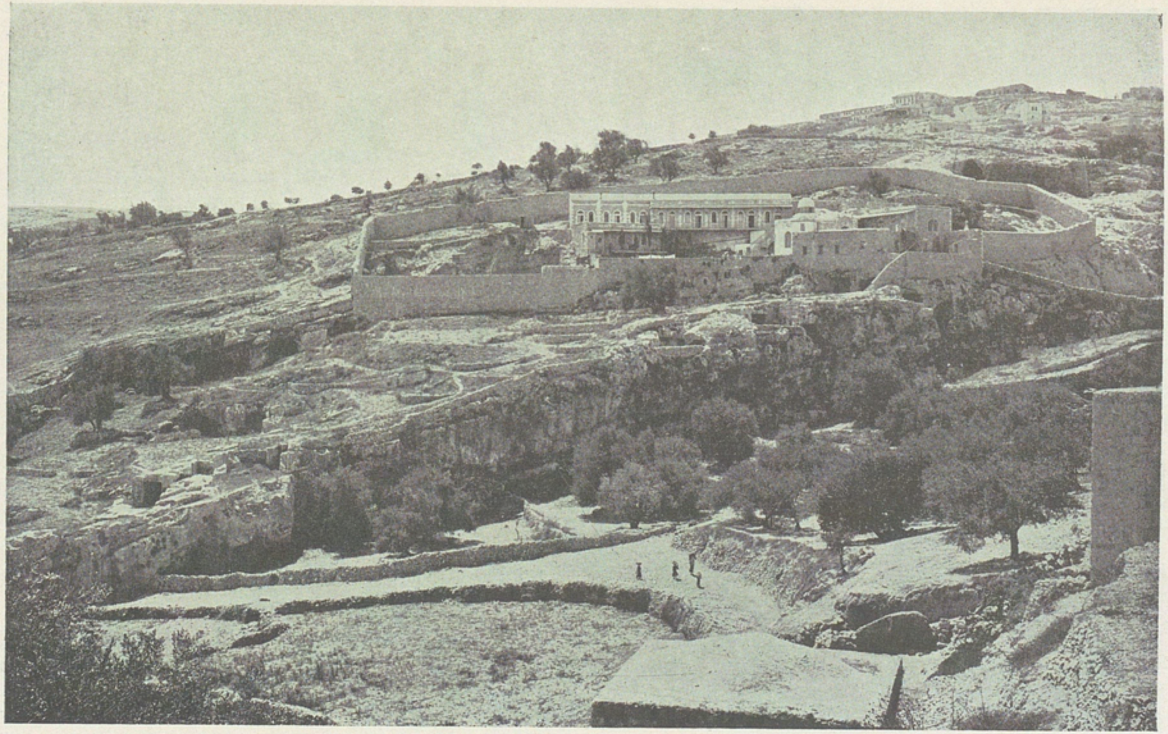

Aceldama vid Jerusalem. (Foto. L. Larsson.)

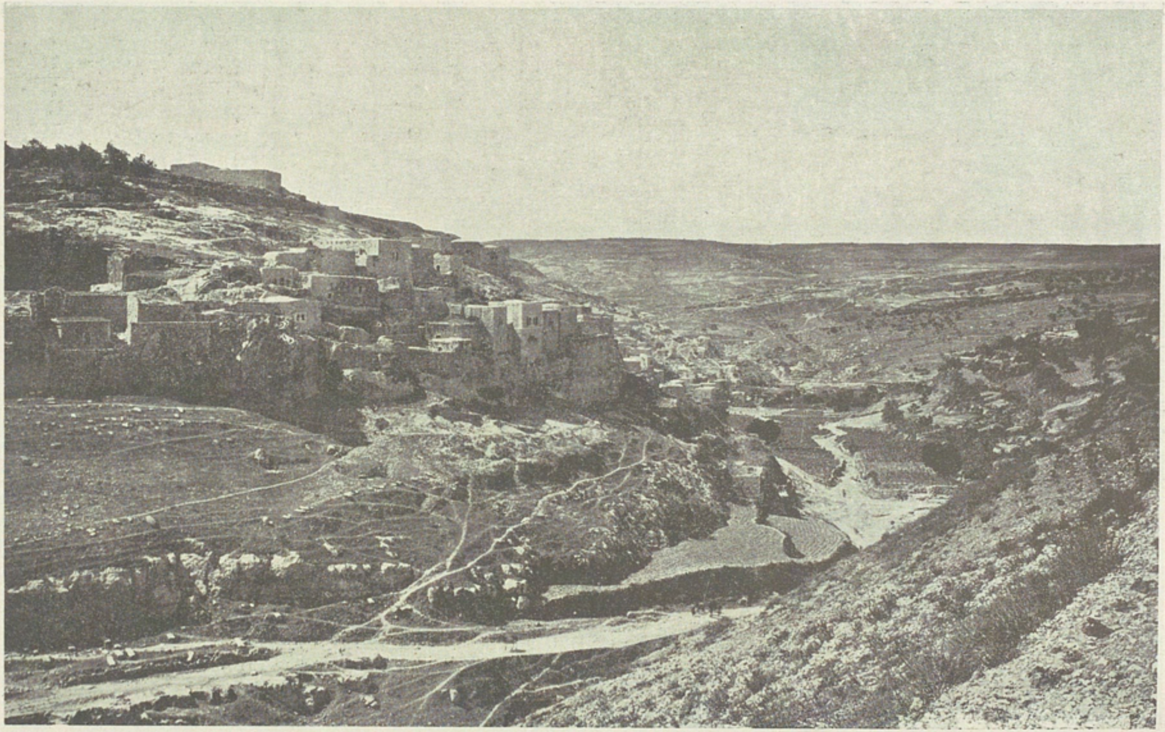

Byn Siloa. (Foto. L. Larsson.)

Gata under låga valv i Tyropeiska dalen. (Foto. L. Larsson.)

och jag för min del kunde aldrig få nog av dem. De äro infattade mellan små ålderdomliga hus och murar, kyrkor, moskéer och synagogor, hospitser och fromma stiftelser och övergå på sina ställen i basarernas dunkla tunnlar. Arkitektoniskt roliga äro de strävpelare, som här och var spänna sina bågar över en gata, och perspektivet skämmes icke heller, där en smal gränd löper i en så stark sluttning, att de av otaliga pilgrimers, judars och arabers sulor blankpolerade gatstenarna bilda en trappa med låga, breda steg.

Det var ett nöje att slå sig ned i något av dessa hörn och göra en flyktig skiss och därunder iakttaga det ständigt växlande, men alltid lika brokiga och tilltalande tåget av österlandets sorglösa folk. Där skrida muhammedanerna med sina klädsamma turbaner, de vördnadsvärda schejkerna i fotsida skrudar, kvinnor med eller utan slöja, bärande barn på armen eller ledande dem vid handen, abessinska präster, munkar och nunnor, koptiska bröder, franciskaner, grekiska präster, syrier ofta i halvt europeisk dräkt men bärande fez, beduiner med sina vackert fladdrande huvuddukar under hjässringen och sina prydliga mantlar, judar från alla världens länder, turkiska officerare, gendarmer och soldater och någon gång representanter från de förbundna rikenas arméer. Mitt i den skiftande karnevalen höres en dervisch sjunga sin dagliga tiggarhymn, en bagare utropa det tunna doftande bröd, han bär i en korg på sin rygg, eller en försäljare av lakritsvatten klinga med cymbaler för att rikta törstiga vandrares uppmärksamhet på det fluidum, som skvalpar i hans kruka.

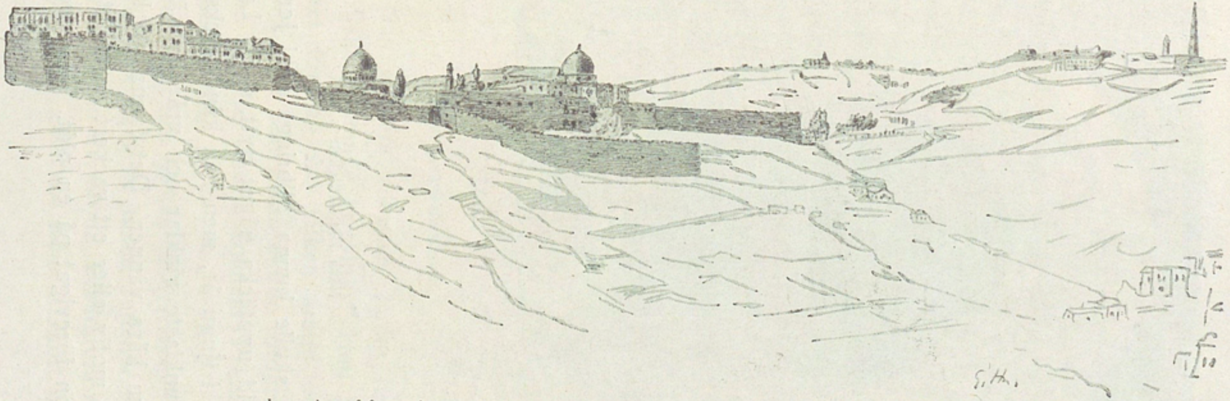

Jerusalem från söder med Omars och El-Aksas kupoler och till höger Oljeberget.

Nära Rättfärdighetens port.

Man skulle kunna tillbringa år i Jerusalem och ändå alltid upptäcka något nytt. Lars Larsson hade varit där i tjugu år, men han kände också staden in i dess dunklaste vinklar och vrår och älskade dess gator som kära vänner. Det fanns väl knappast ett lockande motiv eller ett vackert perspektiv, som han icke redan förevigat på en plåt. Han drog icke om-

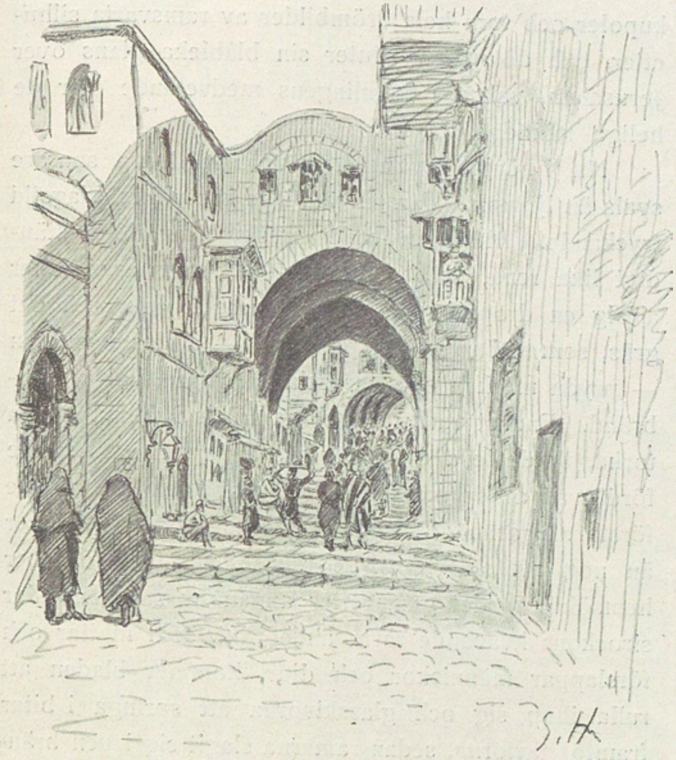

Välvd gata i Jerusalem.

kring med sin kamera som en vanlig turist, utan som en kritiskt dömande konstnär. Han hade fullkomligt klart för sig vid vilken årstid och timme på dagen den eller den gatan skulle fotograferas för att alla dess detaljer skulle framstå i relief på det mest effektfulla sätt.

Belysningarna äro också underbara. Vid middagstiden bländas ögat av tusen reflexer, men mot aftonen färgas staden av varma, brandgula eller röda toner. Sedan solen gått ned bilda kyrkor, minareter,

kupoler och torn hela drömbilder av ramsvarta silhuetter, och då månen gjuter sin blåbleka glans över Jerusalem, vakna i främlingens medvetande åter de heliga minnena till liv.

Nu i början av augusti voro nätterna snarare svala än ljumma. Värmen var icke ens vid middagstid tryckande. Aldrig svävade en sky över detta ständigt lika rena, blåa himlavalv. På sommaren faller aldrig en droppe regn. Den blomsterprakt och det gräs, som vid nyår och på våren — under regntiden — pryda marken och bergssluttningarna, var nu förbränd. Endast vattenmelonerna trivas i denna envisa torka, ty de leva av den ymniga daggen och skulle fördärvas av regn. Redan på senhösten komma de första skurarna och under vintern får man ofta mer än nog av nederbörd. Särskilt i maj och oktober hemsökes landet gång efter annan av samums eller sirockons kvävande torra andedräkt, som mattar och förslappar människor och djur, kommer bladen att rulla ihop sig och glasskivorna att springa i bitar framför tavlorna, sedan ramarna slagit sig i den brännande torkan.

XV.

Via dolorosa.

Bland allt vad en främling ser och upplever i Jerusalems stad finnes intet som gör ett djupare och mera gripande intryck än vandringen på Via dolorosa, Smärtans väg, skådeplatsen för Kristi lidandes historia. Låt vara att nitton hundra år dragit ogenomträngliga slöjor över den heliga stadens topografiska förhållanden och att nya släktled till nya platser förlagt den väg Människosonen vandrade till korsets fot. Själva stadsmurarna ha ju förändrat läge, de ha nedbrutits under de olyckor, som övergått Jerusalem, för att åter uppföras under nya former. Den nuvarande muren är ju knappt 380 år gammal och har föga eller intet gemensamt med sina företrädare. Man vet ingenting med säkerhet. Man vet icke, var pretoriet, Pontius Pilatus' landshövdingeresidens var beläget, lika litet som man känner det verkliga Golgata, där korset restes. Lidandets väg, som förenar dessa båda punkter, svävar därför i ändå högre grad i det ovissa. Nutidens vårdare av de heliga minnena hava dock utsett vissa punkter och gator till att vara de sannolikaste. För oss är det nog att följa dem.

När man genom Stefanusporten går in i Jerusalem och mot västsydväst följer Sitti Marjams gata, kommer man snart fram till en på vänster hand belägen ganska vidlyftig kasern, där man efter framvisande av ett pass vinner inträde och finner gården och logementen vimlande av turkiska soldater. Just här har den förut öppna gatan övergått i en valvgång, i vars ena mynning en gammal stympad minaret står som en skiltvakt. Dess grund är bildad av mäktiga block, vilka anses kunna härröra från den av Herodes på gamla befästningar uppförda Antoniaborgen, vars tomt, åtminstone delvis, täckes av den nyssnämnda kasernen.

Mitt emot, på gatans högra eller norra sida finna vi det franciskanerna tillhöriga kapell, som till minne av Jesu gisslande uppfördes 1838. Munkarna visa oss under altaret den kolonn, vid vilken de säga, att Jesus stod bunden, då han misshandlades på landshövdingens bud. Där läsas också orden: Locus in quo apprehendit Pilatus Jesum et flagellavit et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti ejus.

Här har man nyligen framgrävt delar av en gammal romersk stenläggning, vars kalkstensplattor hava en meters sida och en fots tjocklek. Somliga tro, att det är den plats, om vilken Johannes säger: »Då Pilatus hörde detta tal, förde han ut Jesus och satte sig på domstolen på en plats, som kallas Litostroton, på hebreiska Gabbata.» I en not i bibelkommissionens normalupplaga läses: »En med stengolv belagd upphöjning utanför ståthållarens palats, på vilken domarstolen var uppställd.»

Här är första stationen, »Gesu condannato a

morte», och här börjar Via dolorosa. Från denna plats anträdde Människosonen den tyngsta vandring någon dödlig gått, och genom två årtusenden ha otaliga pilgrimer under sorg och tårar följt hans spår. Här är skådeplatsen för världshistoriens största drama. Ingen händelse på jorden har mäktigare ingripit i mänsklighetens och civilisationens utveckling, intet minne firas med djupare allvar av alla kristna folk. Bland alla tiders martyrer har ingen på sin dödsväg varit mera ensam, mera övergiven av Gud och människor och ingen haft större skäl att ropa sitt Eli, Eli, lama sabaktani. Från sekel till sekel, från vår till vår återkommer fastlagen och påsken, då klockorna i tornen kalla jordens trötta vandringsmän till tempelsalen, där passionspsalmerna till orgelns toner brusa under valven, medan skalderna stämma sina lyror i moll:

»Nu är det fastlag. I högtidlig gång
gå veckorna, åt smärtans minnen vigda,
från Galileen till Jerusalem,
och längs med vägen susa trädens kronor
vemodigt djupt i vårens brytningstid.
Nu längtar jordens son att lägga av
sin vardagslast av futtiga bekymmer
och vandra, under hjärtats suckan böjd,
på helig vallfärd under nattens stjärnor
och söka sig en oljelund att gråta,
tills påskens rena, fulla måne lyser
försoning in i sorgens örtagård.»

Men nu är fastlagen förbi, och det är mera tyst än någonsin på gatorna i Jerusalem. Kristenheten

har krig. De stora folk, vilkas trosbekännelse bär Frälsarens namn, äro sedan tre år på väg att i grund förgöra varandra. Glödande under augustisolen ligger Via dolorosa öde och tom. Endast här och var synes en stadsbo begiva sig hem eller till basaren. Pilgrimernas ström är borta. De förblöda på slagfälten eller förtvina av hunger i sina hemland. Vi äro de enda, som i dag skrida steg för steg genom denna gata, vars stenar slitits av millioner sulor och sandaler, och ensamma äro vi, då vi stanna på de minnesrika platserna vid smärtornas väg.

Här var det alltså som det stora rådet, översteprästerna, de skriftlärda och folkets äldsta, stodo upp, bundo den anklagade, förde honom till landshövdingens palats och antvardade honom åt Pontius Pilatus. Och ifrån denna plats var det förrädaren, då han insåg hela vidden av sitt brott, och att han förrått oskyldigt blod, skyndade bort, kastade silverpengarna i templet och hängde sig.

Men judarna gingo icke själva in i palatset för att icke bliva orenade till påskens måltid. Då trädde romaren ut till dem och frågade, vad klagomål de hade att anföra mot mannen från Nasaret. Med samma fräckhet, som kostade deras söner livet, då dessa använde den mot Titus, svarade de: »Vore denne icke en illgärningsman, så hade vi icke antvardat honom åt dig.» Pilatus genmälde: »Tagen I honom och dömen honom efter eder lag.» Men de svarade: »Oss är icke lovligt att döda någon. Denne förvänder folket, förbjuder att giva kejsaren skatt och säger sig själv vara Kristus, en konung.»

Pilatus steg åter in i palatset och frågade Jesus:

»Är du judarnas konung?» Och Jesus svarade: »Mitt rike är icke av denna världen.» Pilatus frågade åter: »Så är du då en konung?» Och han fick till svar: »Du säger det, jag är en konung; därtill är jag född, och därtill har jag kommit i världen, att jag skall

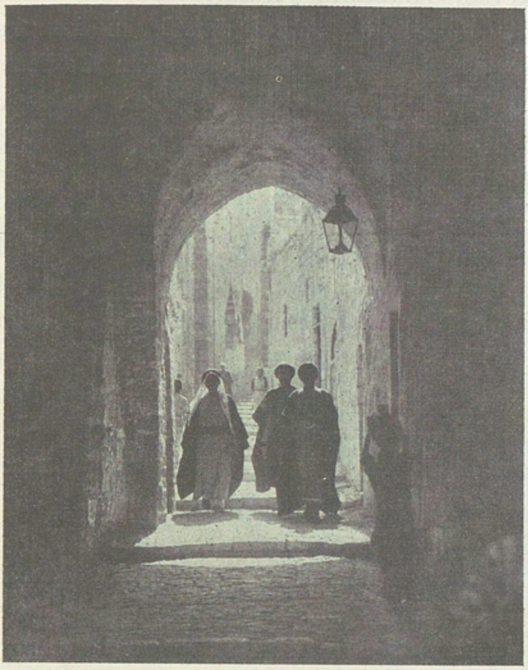

Muhammedanska vandringsmän. (Foto. L. Larsson.)

vittna för sanningen. Var och en som är av sanningen, han hör min röst.» Pilatus sade blott: »Vad är sanning?» och gick ut till judarna och bedyrade: »Jag finner intet brott hos honom.»

Inför den förnäma judiska pöbelns överlägsna hån och blinda hat stod den ensamme Mästaren tyst

och oberörd med böjt huvud och bleka, sorgbundna drag. »Hör du icke, hur mycket de vittna mot dig?» ropade Pilatus, som storligen förundrade sig över den anklagades ståndaktighet och tålamod. Men hebréerna rasade alltmer: »han uppviglar folket i hela judiska landet, från Galileen till Jerusalem!»

Ett avbrott inträdde i rättsförhandlingarna, då Pilatus fick höra, att Jesus var från Galileen och därför skickade honom till Herodes, under vilken denna provins lydde. Herodes gladde sig däröver, han hade längtat att få se den omtalade nasaréen och bevittna hans under. Men även här bibehöll den anklagade sin ogenomträngliga tystnad och sitt lugna majestät. Över soldaternas hjälmar skallade prästernas och de skriftlärdas skrän, och Herodes och hans hovmän förnedrade sig att deltaga i begabberiets fega nöje, samt sände Jesus iförd en hånfullt lysande klädnad till landshövdingen. Och Pilatus och Herodes blevo vänner med varandra på den dagen, ty mellan dem hade tillförne varit ovänskap.

Nu talade Pilatus till medlemmarna i stora rådet ord av romersk rättvisa och av stolt medkänsla för den på falska grunder anklagade. Han hade förhört honom och icke funnit något av de brott, för vilka han anklagades. »Intet, som förtjänar döden, är gjort av honom. Därför vill jag tukta honom och giva honom lös.»

Den romerske prokuratorn lämnade utan tvivel ingen möda ospard för att rädda Jesus. Han kände att han hade en oskyldig framför sig, och att denne genom sin övermänskliga makt över folket gjort sig till föremål för översteprästernas fruktan, avund och

hat. Därför ville Pilatus pröva en list och vädja till folket, som varje högtid plägade få en fånge lös. Men översteprästerna och de äldsta övertalade folket att begära frigivandet av Barrabas, som var en beryktad rövare, och som begått mord under ett upplopp.

En jude förrättande sin bön. (Foto. L. Larsson.)

Då nu Pilatus frågade om folket ville hava Barrabas eller Jesus, judarnas konung, steg från den vilseförda hopen ett mångtusenstämmigt eko av samvetslösa, maktlystna förledares läror: »Röj denne ur vägen och giv oss Barrabas lös!» Ånyo frågade han vad de ville, att han skulle göra med judarnas konung. För

visso hade de själva aldrig rönt annat än välsignelse och barmhärtighet av Nasaréen och kunde för sin egen del icke hava det ringaste intresse av hans undergång. Men de talade ändå såsom de blivit lärda att tala, nej de stormade, de tjöto, de vrålade alla: »Korsfäst, korsfäst honom!»

För tredje gången frågade Pilatus: »Vad ont har han då gjort? Jag har icke funnit något hos honom, som förtjänar döden.» Men de lågo åt honom, hotade och tvingade honom och skreko sig hesa i ursinnigt raseri: »Korsfäst, korsfäst honom!» Från Galileen till Jerusalem hade han dagligen vandrat ibland dem, helat deras sår, lindrat deras plågor och torkat deras tårar. Ingen av dem hade velat kröka ett hår på hans huvud. Men ledarskaran stod därbakom med gisslet i sin hand och hetsade dem som ett oöverskådligt koppel av rabbiata hundar på sitt rov. Det fenomen, som vår tid kallar massans psykologi, firade här sin största, sin världshistoriska triumf. Den ene drar den andre, som i sin ordning tänder sina grannar och själv ytterligare upptändes av dem och inom en minut skära vansinnets strömmar varandra genom denna massa, som därmed förvandlas till rasande vilddjur. Och i en oerhörd stegring, där var och en ryckes med av strömmen, och där det gäller att överrösta sina grannar, ljuder det: »Korsfäst, korsfäst honom.»

Inför den lössläppta pöbelns oberäkneliga lidelser gav romaren, för vilken saken icke hade någon betydelse, och för vilken ett judeliv var alldeles likgiltigt, mot sin ursprungliga avsikt vika och lät gissla Jesus, bunden vid en pelare, såsom S:t Franciscus' efterföljare försäkra. Soldaterna knuffade honom in i palat-

Kristus inför Pilatus. Tavla av Mikael Munkácsy.

sets stora vestibul, dit även pöbeln inträngde, så långt utrymmet tillät. Här slet man av Jesus hans egna fattiga kläder, kastade över hans axlar en röd mantel, stack ett rör i hans högra hand och tryckte med onödig hårdhet en hopflätad törnekrona på hans huvud. Rusiga av vidrig uppsluppenhet och utan skam över den bottenlösa feghet deras handlingssätt innebar, föllo de romerska soldaterna under råa hånskratt och tarvliga tillmälen på knä omkring honom, spottade på honom, slogo hans tärda kinder och gisslade hans trötta huvud med den spira han nyss hållit i sin hand, så att törntaggarna trängde in i hans hjässa och kommo blodet att droppa i långa strimmor över hans ögonbryn, hans kinder och hals. Men manteln, kring vars övre del det kastanjebruna håret nedföll i oordnade testar, var röd förut, och blodet märktes icke på dess tyg.

Pilatus gick åter ut, talade till judarna och försäkrade, att han icke fann något brott hos mannen från Galileen. Han kallade på Jesus, som kom i törnekronan och den purpurfärgade manteln. Pekande på honom ropade prokuratorn: »Ecce homo! Se människan!» Inför denna syn, som borde kunnat förmå stenar att smälta som vax, hade de intet annat svar att giva än ett nytt genomträngande: »Korsfäst, korsfäst!» Otålig utbrister Pilatus: »Tagen I honom och korsfästen honom; ty jag finner intet brott hos honom.» Men judarna svarade med isande köld: »Efter vår lag måste han dö, ty han har gjort sig själv till Guds son.»

Pilatus vacklade alltmer. Han började för egen del frukta för möjliga politiska följder. Liksom för att vinna tid, under vilken judarna kanske kunde hinna

att lugna sig, tog han Jesus med sig in i palatset och började ett samtal med honom. Vid hans tystnad, frågade Pilatus: »Talar du icke till mig? Vet du icke, att jag har makt att giva dig lös och makt att korsfästa dig?» Jesus svarade: »Du hade ingen makt över mig, om den ej vore dig given ovanefter. Därför har den större synd, som har antvardat mig åt dig.» Och åter kämpade Pilatus för att få honom fri ur deras klor. Men de ropade blott allt högre: »Giver du denne lös, så är du icke kejsarens vän. Var och en som gör sig till konung, han sätter sig upp mot kejsaren.» När det passade för deras planer, gåvo de sig sken av att vara Rom mera underdåniga än Cæsars egen prokurator i Judeen. Men lojaliteten hade spårlöst försvunnit redan i de dagar, då Vespasianus tågade fram genom Syrien och Titus lägrade sina legioner kring Sions berg.

Nu förde Pilatus ut offret för judarnas hat och tog själv plats på domarestolen. Medan han satt försjunken i tankar kom ett brev från hans hustru: »Befatta dig icke med denne rättfärdige man; ty jag har i drömmen lidit mycket för hans skull.» Och under intrycket av denna varning ropade han ut över den sorlande hopen: »Se, eder konung!» Ett nytt skrän blev deras svar: »Bort, bort med honom, till korset med honom; till Golgata, korsfäst, korsfäst honom!» Prokuratorn frågade med högan röst: »Skall jag korsfästa eder konung?» Och de överstepräster, som stodo honom närmast, genmälde, uppblåsta i känslan av sitt övertag: »Vi hava ingen annan konung än kejsaren.»

Pilatus blev nu sannolikt ganska uppskrämd av det tydliga hot, som låg instucket i den framförda

motsättningen konung mot kejsare. Tiberius var icke att leka med. Högre herrar än Pilatus hade på de svagaste misstankar om anslag mot Cæsars höghet tagits för huvudet.

När han nu såg, att han icke kunde uträtta något, utan att sorlet ökades, fann han klokast att döma såsom översteprästerna och pöbeln begärde. Men han ville också inför samtid och eftervärld rentvå sig från ansvaret och från gemenskapen i alla tiders grymmaste mordgärning och tvådde därför, på den upphöjda plats, där han befann sig, i hela folkets åsyn sina händer, i det han ropade: »Oskyldig är jag i denne rättfärdige mans blod. I mån se eder om.» Ur tusendes strupar steg förbannelsen över den närvarande mördarhopen och dess efterkommande: »Hans blod komme över oss och våra barn.» Så benådade då ställföreträdaren för Roms makt skurken och mandråparen Barrabas och överlämnade Jesus åt judarnas lidelser och åt korsets död. Men den oskyldiges blod kom i sanning över deras barn! Efter 37 år reste sig kring denna stad en skog av kors, så tät att marken icke räckte till för fler. Hemska stego sönderslitande nödrop och dödsrosslingar från fastspikade fångar, som ledo helvetets kval. Men det blev tyst efter hand, och i sensommarens brännande solsken spred sig en förpestande stank från denna dödens skog, där hämndens ängel ropade: Hans blod komme över er och edra barn!

Sena tiders vandrare, som vi, följa i tysta tankar denna åt smärtans minnen vigda väg. Vi stanna en stund vid den andra stationen, där enligt traditionen korset lades på den livdömde Mästarens skuldra.

Något längre fram se vi på höger hand de franska Sionsystrarnas kyrka och kloster, en solid och värdig byggnad, där vi röna ett artigt och gästfritt mottagande. Här går över gatan den så kallade Ecce Homobågen, sannolikt en del av en romersk triumfbåge. Den har på varje sida haft en mindre båge. Den södra av dessa är förstörd och dess plats intages nu av ett muhammedanskt hospits för pilgrimer från Indien och Centralasien. Den norra har blivit inbyggd i Sionsystrarnas kor, där den bildar en mäktig bakgrund till deras altare. Här, försäkra de fromma systrarna med övertygelse, har Jesus stått, då han pinades och led under människors ondska. Vid den yttre bågen läsas orden: Ad arcum ecce homo ubi Pontius Pilatus Christum judæis tradidit ut crucifigeretur. Över altaret står inskriften: Pater dimitte illis non enim sciunt quid faciunt. Och i valvet över den skulpterade gruppen av Maria och tvenne änglar stråla som en segersång på latin de hugsvalande orden: Välsignad vare han som kom i Herrans namn!

Nunnorna berätta, att deras huvuduppgift är att omvända judar till den kult, som nu bekännes av Pontius Pilatus' folk. De visa oss, att vissa delar av kyrkan äro inhuggna i hälleberget och att den romerska stenläggningen, en fortsättning av den förut nämnda, ännu är kvar i sitt läge. Vid en lyktas sken se vi tydligt på ett par av stenplattorna rutor, inkratsade av soldater, som fördrivit vakttjänstens långsamma timmar med tärningspel.

Ännu ett stycke mot väster nå vi den punkt, där Via dolorosa mynnar ut i den gata, som kommer från Damaskusporten. Här ha vi på höger hand de öster-

rikiska pilgrimernas gästhus och höra förstrött den muntra militärmusik, som på gården innanför muren övas till konvalescenternas förnöjelse.

I vinkeln till vänster är de unerade armeniernas hospits, där vi svänga kring det skarpa hörnet för att

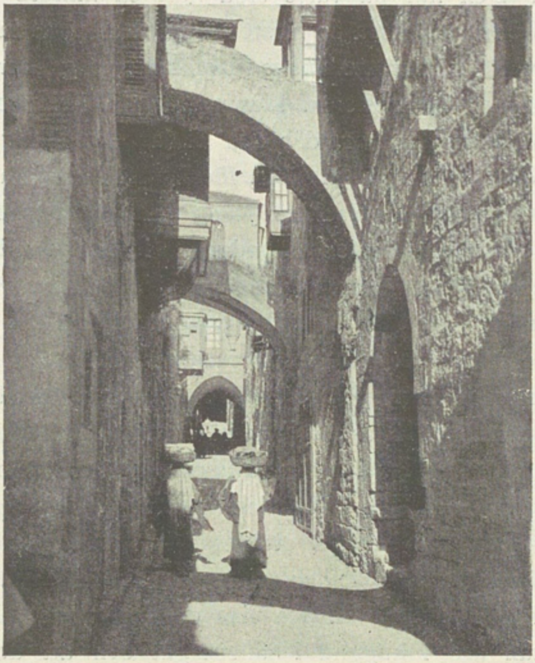

Veronikas hus. Sjätte stationen på Via dolorosa.
(Foto. L. Larsson)

ett kortare stycke gå åt sydost. Här är tredje stationen, där Jesus dignade under korsets tyngd. Framför oss se vi det ut över gatan skjutande hus, som kallas den rike mannens, och ej långt därifrån det kyffe, som bär Lazarus' namn. Här är till vänster fjärde stationen, där Jesus mötte sin moder.

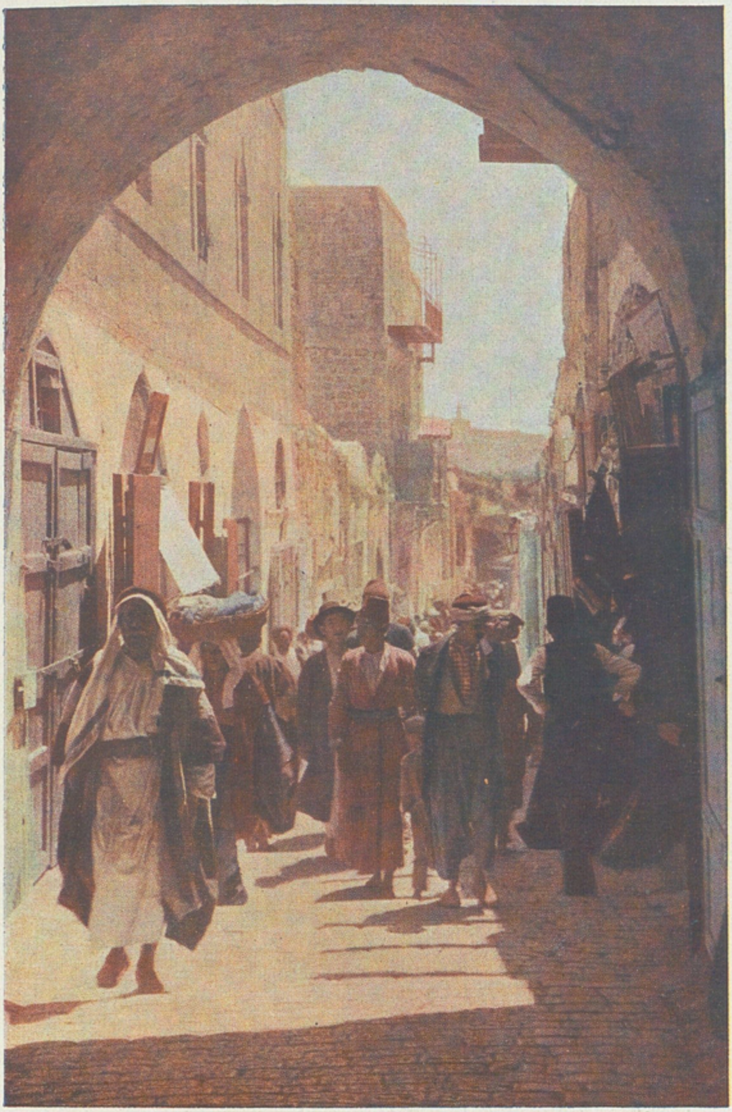

Utsikt mot öster i Davids gata.

(Foto. L. Larsson.)

Ännu några steg och i en lika skarp vinkel som nyss svänga vi tillbaka åt höger för att fortsätta mot väster på den gata, som kallas Tarik es-Serai. I själva hörnet anger en inskription den femte stationen: Simoni Cyrenæo crux imponitur. Perspektivet framåt

Rättfärdighetens port. (Foto. L. Larsson.)

gatan är vackert och effektfullt, icke minst till följd av de bågformigt svängda strävpelarna. I en husmur till vänster synes en liten insänkning, som enligt de frommas övertygelse härrör från Jesu hand.

Gatan stiger, och ett stycke framåt stanna vi framför Sanctuaire de S:t Veronique, Veronikas hus. Här

läses en inskription: Hic pia Veronica Christi faciem linteo tersit. Men huset är modernt och dess grundmurar förskriva sig från korsfarartiden. Veronika var en from kvinna, som från sin port kom ut på gatan, då det larmande tåget drog förbi. Hon räckte en duk åt Jesus, som därmed torkade sin av blod och svett översköljda panna och sina kinder. Sedan återlämnade han den åt Veronika med en »sann bild», vera icon, av sitt ansikte. Av de båda orden, vilka betecknade trovärdiga framställningar av Jesus, bildades ordet veronicæ, som i fjortonde århundradet genom ett enkelt missförstånd gav upphov till legenden om den heliga Veronika. I evangelierna finns icke en antydan om denna vackra episod. Men bilden i svettduken, med törnekronan, det svagt kluvna skägget och de underliga ögonen, vilka än tyckas vidöppna, än slutna, har mångfaldigats otaliga gånger och återfinnes i många kyrkor.

Nu stiger gatan med trappsteg upp under valvbågar. Till höger blicka vi ned i ett ganska stort rum, liknande en mörk krypta under gatans plan. Det är en press för sesamolja, som drives av en med förbundna ögon i krets vandrande dromedar.

Khan es-Seit är namnet på en meridionalt löpande gata, som skäres av Tarik es-Serai, Via dolorosa. Här är den sjunde stationen, Porta judiciaria, Rättfärdighetens port, där Jesus fördes ut ur staden och där han dignade för andra gången.

Åter bildar gatan låga trappsteg, och inom kort nå vi det preussiska Johanniterhospitalet med dess karaktäristiska ordenskors. Ej långt därifrån är det grekiska klostret S:t Caralombos. I dess mur ut-

märker ett svart kors den åttonde stationen, där Jesus talade till Jerusalems döttrar.

Här slutar den yttre delen av Via dolorosa, som nu tyckes försvinna under husen för att åter uppdyka i den heliga gravens kyrka. Där ha vi, i ett föregående kapitel, redan besökt de sista stationerna, som bevara minnet av händelserna vid korsfästelsen, döden på korset, nedtagandet därifrån och begravningen. Den fjortonde stationen funno vi i den heliga gravens kapell under den stora, blyklädda domen.

Josefus, den gamle juden, som skildrar Jerusalems förstöring, var född i den heliga staden blott fyra år efter Människosonens död, och i sina Antikviteter (bok XVIII, kap. 3) nämner han flyktigt Jesu namn och något utförligare Pilatus'. Han berättar, att Pilatus, prokuratorn av Judeen, förflyttade sina trupper från Cæsarea till Jerusalem för att under sitt vinterkvarter därstädes avskaffa de judiska lagarna. Han höll sitt intåg i staden under fälttecken försedda med Cæsars bild. Redan detta var ett slag i ansiktet på israeliterna. Ty enligt deras lag var varje framställning av bilder förbjuden. Föregående prokuratorer hade tagit hänsyn till judarnas egenhet och icke i Jerusalem visat andra fälttecken, än sådana som saknade kejsarens bild. Pilatus var den förste, som bröt mot bruket. Men även han ville skona fördomarna och icke onödigtvis skapa orosstämning. Cæsars bilder kommo alltså nattetid, utan folkets vetskap. Vad som skett kunde dock icke döljas. Så snart allt blev bekant, skyndade judarna i mängd till Cæsarea och bådo Pilatus enträget »under många dagar», att han ville borttaga bilderna. Naturligtvis fåfängt, ty bevil-

jandet av sådana böner, hade inneburit en förolämpning mot kejsarens majestät. Men ännu på sjätte dagen voro judarna ståndaktiga i sin fordran. Pilatus var utledsen och ville göra ett hastigt slut på oväsendet. När han nu intog sin plats på domaresätet, som var uppställt på en öppen plats i staden, hade han sina trupper i dold beredskap. Då judarna åter framställde sina krav, lät han kringränna dem och hotade dem med intet mindre än ögonblicklig död, ifall de icke ville gå hem i stället för att störa honom. Men de kastade sig till marken, blottade sina halsar, sägande, att de mycket hellre läto döda sig, än de sågo sina lagars visdom överträdd. Pilatus säges hava blivit djupt rörd över deras fasta beslutsamhet att hålla sina lagar okränkta och befallde genast att bilderna skulle bäras bort från Jerusalem till Cæsarea. — Detta vittnar icke gott om Pilati karaktär. Men framför allt får man här veta, varför översteprästerna kunde ha en sådan makt över Roms prokurator. Man förstår efter detta fullkomligt den skräck, som måste hava drabbat Pilatus, när han hörde hotet: Du är icke kejsarens vän. Mannen var svag och därför var han helt enkelt i judarnas händer.

Den judiska trilskan blev dock understundom för stor även för Pilatus. Då prokuratorn företog sig att »för de heliga penningarna» (korban, jfr Markus 7: 11) leda en fyra mil lång akvedukt till Jerusalem, förargades judarna däröver, och i många tiotusental samlade de sig, krävande under högljudda rop att planen skulle inställas. Somliga av dem bannade och skymfade prokuratorn, »såsom hopar av dylikt folk vanligen pläga göra». Därför utkommenderade han

en stor truppstyrka utan rustning, men med dolkar dolda under livplagget, för att omringa upploppsmännen. Då han själv befallde dessa att skingras, men de mötte honom med stolta förebråelser, gav han sitt folk det överenskomna tecknet. Soldaterna kastade sig över judarna med större eftertryck än Pilatus önskade och dödade upprorsmän och oskyldiga om varandra. Efter stor manspillan och sedan många blivit sårade kvävdes upproret.

Sedan heter det med Josefus' ord: »Nu levde omkring denna tid Jesus, en vis man — om det är lovligt att kalla honom en man, ty han utförde underbara gärningar och var en lärare för sådana människor, som mottaga sanningen med glädje. Han drog över till sig både många av judarna och många av hedningarna. Han var Kristus; och då Pilatus på inrådan av de förnämsta männen ibland oss hade dömt honom till korset, övergavs han icke av dem, som från början hade älskat honom, ty han visade sig åter levande för dem på tredje dagen, såsom de gudomliga profeterna hade förutsagt dessa och tio tusen andra underbara ting om honom; och kristianernas skara, så kallad efter honom, är icke utplånad den dag som är.»

Professor W. Whiston säger i en not till sin Josefusupplaga, att de judar, vilka Pilatus lät döda i anledning av deras uppproriskhet mot hans kanalanläggning, mycket väl kunna hava varit samma galiléer, om vilka det heter i Lukas 13: 1—3: »Vid samma tid kommo några, som berättade för honom om de galiléer, vilkas blod Pilatus hade blandat med deras offer. Då svarade Jesus och sade till dem: Menen I, att dessa

galiléer hava varit syndare mer än alla andra galiléer, därför att de lidit sådant? Nej, säger jag eder, utan om I icke bättren eder, skolen I alla sammalunda förgås.» Vid de stora festerna, då massor av offerdjur slaktades, voro särskilt galiléerna ivriga. I likhet med Noldius tror Whiston, att ovänskapen mellan prokuratorn och tetrarken härrörde därifrån, att den förre blandat sig i den senares jurisdiktion genom att låta ihjälslå några av hans galileiska undersåtar. Och det kan hända, att det var därför Pilatus, då han hörde Galileen nämnas, frågade om Jesus var en galilé. »Och då han förnam, att han var från det land, som lydde under Herodes, sände han honom till Herodes, som ock själv var i Jerusalem under dessa dagar.» Detta steg kan Pilatus hava tagit för att erkänna ett förment ämbetsfel och återvinna Herodes' vänskap, vilket ju enligt Bibeln också lyckades.

I nästa kapitel berättar Josefus om ett tumult bland samariterna. En folkförledare försäkrade dem, att han kunde visa dem den plats på det heliga berget Gerissim, där Moses nedlagt några heliga kärl. De samlades i stora skaror i byn Tirathaba för att gå upp på berget. Men Pilatus förekom dem genom att med en stor styrka ryttare och fotfolk anfalla dem i byn. Somliga dödades, andra togos till fånga, och de mest skyldiga avrättades på Pilatus' befallning.

»Men när detta tumult var kvävt, skickade den samaritiska senaten en ambassad till Vitellius, en man, som hade varit konsul, och som nu var president av Syrien, och anklagade Pilatus för mord på dem, som hade blivit dödade. Ty de hade ingalunda gått till Tirathaba i avsikt att göra uppror mot romarna, utan

blott för att undfly Pilatus' våldsamhet. Därför skickade Vitellius Marcellus, en av sina vänner, att övertaga Judeens angelägenheter och befallde Pilatus att resa till Rom att inför kejsaren stå till ansvars för judarnas anklagelse. Sålunda skyndade Pilatus, efter att hava tillbringat tio år i Judeen, till Rom, och det i enlighet med Vitellius' befallning, vilken han icke vågade att motsätta sig. Men innan han kunde hinna till Rom, var Tiberius död.»

Dessa äro de enda episoder ur en tioårig bana, som av Josefus bevarats till eftervärlden. Han upprepar dem i något olika ordalag i sin skildring av »Judarnas krig». Till hans kännedom hade endast kommit prokuratorns behandling av judarna i deras uppfattning av Cæsars bild, offerpenningens bruk till timliga ändamål och Jesus av Nasaret, samt av samariterna i deras förmenta upplopp på Gerissim. Han känner kristianernas parti liksom också hans romerska samtida Tacitus, som säger i sina Annaler (XV, 44): »Upphovsmannen till detta namn var Kristus, som under Tiberii regering straffades till livet av landshövdingen Pontius Pilatus.» I all sin enkelhet är Josefus' skildring dock ägnad att sprida ljus över Pilatus' karaktär — för så vitt man nu kan lita på hans trovärdighet. Ty han var själv jude, och man finner snart i hans skrifter, att han gör allt vad han kan för att framställa sin egen ras i fördelaktig dager och dess fiender i ett ogynnsamt sken. Enligt hans framställning sökte Pilatus i övermodig härsklystnad tillfälle att såra judarnas religiösa känslor och trohet mot lagen. Litar man på Josefus, så måste man draga den slutsatsen, att Pilatus ansträngde sig att

rädda Jesus, blott emedan han därigenom fick ett nytt tillfälle att reta judarna och att bruka sin egen makt gentemot deras uppstudsighet. Men den gången voro de honom övermäktiga, och han gav vika.

Bibelns berättelse är dock mera trovärdig. Enligt denna gjorde Pilatus sitt bästa för att frikänna den anklagade, kanske också därför att han förstod att lumpen avund var översteprästernas förnämsta bevekelsegrund till hans utlämnande. Och då han till sist insåg att han icke rådde på judarna, tvädde han sina händer och förklarade sig oskyldig i den rättfärdiges blod.

Han hade knappt uttalat dessa ord, förrän judarnas hädiska förbannelser ljödo och kravet på korsfästelse förnyades. De romerska soldaterna trädde fram till domens verkställande. Och krigsmännen togo Jesus, avklädde honom manteln och klädde på honom hans egna kläder och förde honom bort till att korsfästas. I början av vandringen på Via dolorosa bar han själv sitt kors. Men när de kommit ett stycke på väg, funno de en man från Cyrene, som hette Simon, Alexanders och Rufi fader, en äldre jordbrukare, som kom in från landsbygden och händelsevis gick detta larmande följe förbi. Honom togo de och tvingade honom, då Jesus redan dignade under bördan, att bära korset, vars stam släpade i vägens stoft.

Det bullrande tåget drog vidare genom gatan. På alla de platta hustaken vid dess sidor skyndade kvinnor, barn och tjänstefolk upp, då de hörde sorlet, uppblandat med hånfulla smädelser och begabbande ord.

Gatorna i Jerusalem voro på den tiden helt säkert

icke mycket bredare än nu. Man kan tänka sig vilken oerhörd trängsel som nu fyllde Via dolorosa. Med möda förmådde de romerska soldaterna att genom människovimlet bereda väg för Människornas son. Undergiven och tålig följde han deras steg. Hans ansikte var blekare än vanligt, icke på grund av vissheten att hans öde var beseglat, utan till följd av blodsförlusten och den behandling han rönt. Hans krafter voro uttömda. Den börda han bar var övermänsklig, och i denna stund var han blott en människa. Simon, som var starkare än han, gick bakom honom med korset. I hans omedelbara närhet syntes en liten grupp av kvinnor, nedböjda av otröstlig sorg. Men vilddjurets glädje lyste ur översteprästernas och leviternas och den böljande hopens ögon. För dem var denna väg, som för den livdömde var en Via dolorosa, en Via triumphalis. Äntligen hade de nått sitt eftertrådda mål. Deras och mörkrets mäktigaste fiende var på väg till korsets vanärande död. Och då han väl vore borta, kunde de driva sin handel och bedraga de okunniga skarorna lika ostört som förr. Domen var redan fälld, de behövde icke längre ropa sitt korsfäst, korsfäst honom. Mängden hade skrikit sig hes och avvaktade nu i tigande spänning det lockande skådespelet. Blott någon gång hördes ett utrop av förbannelse eller hån, avsett att motväga intrycket av den sorg, som hördes från de trognas skara.

Tid efter annan blev stockningen vid smalare ställen eller tvärgator så stark, att tåget måste stanna några ögonblick. »Den olycklige stod stödd med ena skuldran mot väggen... Hans av smärtan förvridna drag bibehöllo ännu sin milda prägel, men från de

nedfällda ögonlocken strömmade tårarna utför hans kinder och blandade sig med blodet, som sipprade fram under törnekransen. Runtom honom var det tyst, man kunde tydligen höra hans flämtande andetag.»*

I denna som en mur hopkittade folkmassa råkade en vandringsman, som hette Filippos, komma in. Han såg sig om och upptäckte två missdådare, som släpade sina kors, och förstod, att det var en vanlig avrättning. »Han ville draga sig tillbaka, men folket hindrade honom. Där ser han åter ett kors framsläpas, och han hör några kvinnor vid sin sida framsnyfta: profeten från Nasaret, mäktig i ord och gärning! Barmhärtige Gud, kunde det vara han? Blek går han med blödande tinning, framför det dödsredskap en annan bär efter honom; men hans huvud är högburet och hans blick lugn. Ja, det är han, Filippos har sett honom förut bland Galileens berg. Filippos har i sin ungdom älskat denna blick. Skall han nu icke kunna göra något för honom, som en gång räddat hans liv? Han vill rusa fram obeväpnad som han är, men en krigsknekt sätter sitt spjut på hans bröst. Den nasarenske profeten ser på honom, och för denna blick lägga sig på en gång alla vredens vågor till ro i hans själ. I detsamma hör han honom säga till de gråtande kvinnorna: I Jerusalems döttrar, gråten icke över mig, utan gråten över eder själva och över edra barn! Filippos känner, att han säger sant: här är ingenting hos denne man att gråta över. Det är en konung, som sätter foten på trappan till sin tron. Han ser mitt igenom höljet av den marterade gestalten en

* Georg von Rosen.

bild av oförgänglig härlighet. Att såsom han gå till döden, det är att med ett enda drag sönderslita förlåten till en evig och orygglig skönhetsvärld, den värld om vilken Platon drömde, och vars härlighet Israels siare i profetisk hänryckning göto som ett paradisiskt skimmer kring den bådade Messias' tron.»*

Mästaren fortsatte: »Ty se, dagar skola komma, då de skola säga: Saliga äro de ofruktsamma och de kveder, som icke hava fött, och de spenar, som icke hava givit di. Då skola de begynna att säga till bergen: fallen över oss, och till kullarna: skylen oss! Ty om de göra detta med det friska trädet, vad skall då ske med det torra?»

Förbi av trötthet orkade han icke att säga mer, och förgäves hava tänkare och drömmare under två tusen år försökt att uttyda innebörden av hans ord — de sista han talade som lärare på jorden.

Genom stadsportarna tränger sig den längtande folkmassan ut ur Jerusalem och samlar sig i flera strömmar upp på det närbelägna Golgata. Solen står ännu högt och belyser den ohyggliga tavla, till vilken människors barn skulle skåda tillbaka genom oräknade årtusenden. Alla färger stå bjärt tecknade. Där synas svartskäggiga judar med skarpt skurna semitiska drag, hårda, onda ögon, förrådande en fruktan att något kan inträffa, som berövar dem deras rov. Deras brokiga dräkter bryta av mot hans torftiga klädnad, som soldaterna dock dela mellan sig. I fladdrande vita eller brunrandiga mantlar och huvuddok rida beduiner omkring på ädla ston och hava från sina höga sadlar fri utsikt över deras huvud, som stå på egna ben. Från

* Pontus Wikner.

Berseba och Jaffa komma resande och karavaner, som icke veta, vad det är fråga om, och kanske icke heller av en folksamling låta störa sig i sin handel och vandel. Då och då hör man en dromedar vråla, då han tvingas att lägga sig ned för att befrias från sin börda.

Den tredje timmen är inne. Simon från Cyrene har fullgjort sin tjänst. Ur dessa ögon, som kommo människor att glömma sig själva och världen, skänker människornas Frälsare honom en blick full av tacksamhet. Lärjungarna mindes då de ord Mästaren en gång yttrat: »Den som icke tager sitt kors och följer efter mig, han är mig icke värd.»

Utan att märka den otåliga hopen lät han sina blickar fara kring horisontens rand. Han såg mot Betlehem, sin födelsestad, mot vägen till Egypten, dit han blivit förd som barn. Med vemod vände han sig mot Nasaret och Galileiska havet och med ödmjuk stolthet mot judarnas heliga stad, där Herodes' tempel reste sig i all sin gyllne prakt, och där han nyss, segerrik och ståndaktig, vandrat sin Via dolorosa.

Under tiden hade korset sänkts och fastslagits i sin grop. Två stegar restes och soldaterna lyfte honom avklädd upp för att med rep fastsurra honom vid tvärslån och stammen. Sedan togo de grova spikar och drevo dem med kraftiga hammarslag genom hans händer och fötter in i träet. De slagen gåvo eko i Judeens kullar och Oljeberget. De genljuda ännu i dag i deras öron, som förstå att lyssna. Själv viskade han utan hat mot sina förföljare: »Fader, förlåt dem, ty de veta icke vad de göra.»

Men översteprästerna begabbade honom: »Andra har han hulpit, sig själv kan han icke hjälpa.» Och

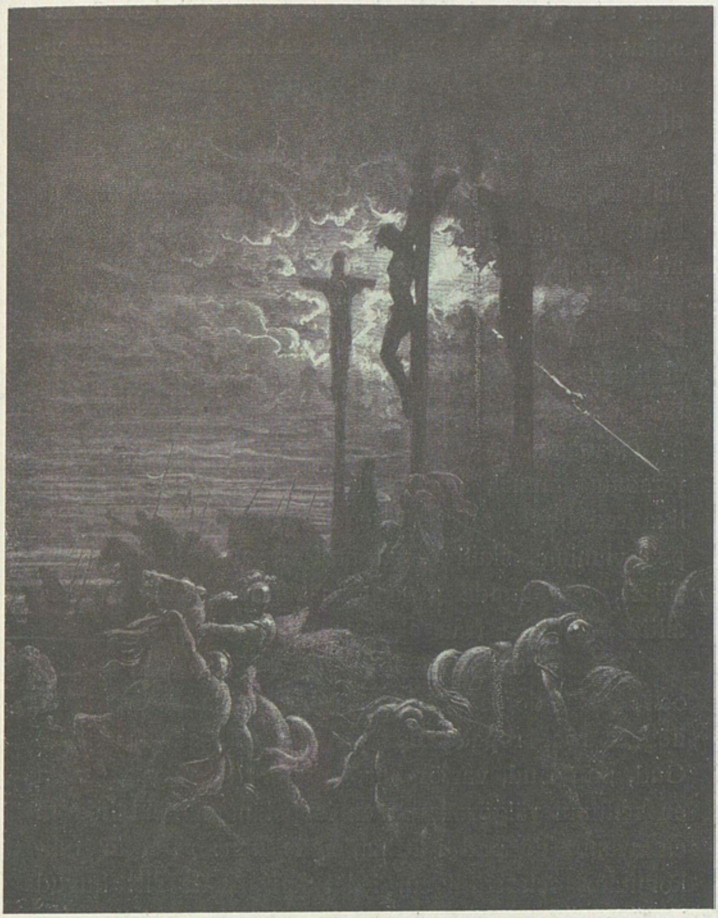

Förmörkelsen. Av Gustave Doré.

pekande på den trälapp med inskriften: Jesus från Nasaret, judarnas konung, som Pilatus låtit fastspika över hans huvud, tillade de: »Är han Israels konung, så stige han nu ned från korset, och vi skola tro honom.» Och slöddret instämde: »Är du Guds

son, så stig ned från korset.» Även krigsmännen skänkte sin gärd av begabberi och hånfull uppsluppenhet och ropade: »Är du judarnas konung, så hjälp dig själv.»

Jesus talade tröstens ord med den lärjunge han älskade och med sin moder. Han talade också med de båda ogärningsmän, som hängde så nära honom, att korsens tvärslåar nästan vidrörde varandra. Den ene deltog i det allmänna hånet och tiggde överlägset om nåd. Den andre sade: »Oss sker rätt, ty vi lida det våra gärningar äro värda, men denne har intet ont gjort.» Han sökte icke framlocka fegheten av en benådning, emedan han insåg, att det enda försoningsmedel, som stod honom till buds, var att lika redoboget offra sitt eget liv, som han för lumpen vinnings skull offrat andras, och att den enda tjänst, han kunde göra mänskligheten, var att för alltid försvinna från skådebanan.

Vid sjätte timmen insveptes hela landet i mörker och solen doldes av ogenomträngliga moln. Med högan röst ropade den korsfäste Mästaren: »Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig?» Sedan en sentima välgörare på en isopstängel räckt honom en svamp doppad i ättika, sade han: »Det är fullkomnat,» och slutligen, i det han böjde sitt huvud i dödens famn: »Fader, i dina händer befaller jag min ande.»

Då susade en stormil genom olivträdens kronor, förlåten i templet föll från sina ringar och stänger, jorden skalv och hällebergen darrade, och den nyss så tappra mördarskaran slog sig för bröstet och skyndade hem till sina hålors skymning i Jerusalem. Mörk

och tyst låg Via dolorosa, men mot korset på Golgata skulle årtusenden blicka upp. Där skulle sorgen, lidandet och nöden alltid söka sin tröst. I dess namn skulle barnen döpas och de döda jordas, i dess tecken korsfararna föra sina fanor till seger — och till nederlag. Kring dess stam skulle striden aldrig upphöra. Genom tempelsången, som stiger till hans tron, ljuda alltjämt ropen: Korsfäst, korsfäst honom! I en värld, som aldrig varit mera söndersliten av hat och ondska än nu, förklingar fåfängt hans manande röst:

»Si jag går bort att lida!
Försaka världen, tag min frid och följ mig dit jag går!»

XVI.

Betlehem.

Med min trogne följeslagare L. Larsson åkte jag den 8 augusti från Jerusalem till Betlehem, dit avståndet är en knapp svensk mil. Vägen är förträfflig och för genom vackra trakter av Judeens bergland. Först bär det utför till Hinnoms fruktbara dal på gränsen mellan Benjamin och Juda, som längre österut förenar sig med Kidrondalen och under namnet Wadi en-Nar söker sig fram till Döda havets strand. Vi passera den nedre Gihondammen, där prästen Sadok och profeten Natan smorde Salomo till konung, och den plats, om vilken Gud, förtörnad över Israëls barns styggelser, sade till Jeremia: »Baalshöjderna i Hinnoms sons dal uppbyggde de för att där offra sina söner och döttrar åt Molok, fastän jag aldrig hade bjudit dem eller ens tänkt, att de skulle göra sådan styggelse.»

Till vänster om vägen visar min landsman det träd, i vilket enligt den fromma traditionen förrädaren hängde sig. Till höger synes den tyska tempelkoloniens trevna trädgårdar och lantliga hus, och där är också järnvägsstationen, välkänd av alla pilgrimer från Jaffa.

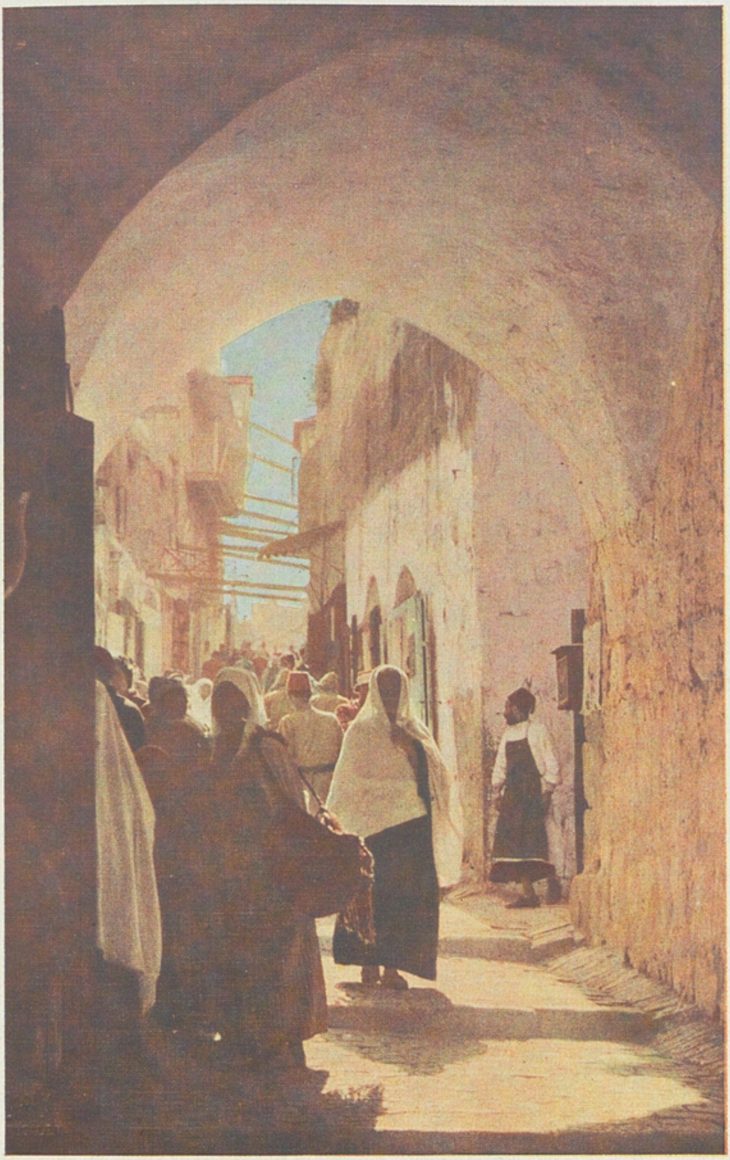

Utsikt mot väster i Davids gata.

(Foto. L. Larsson.)

I sakta mak rulla vi över Refaimslätten, där israeliterna på sin tid utkämpade blodiga slag mot filistéerna. Här i trakten timade den händelse som i 2. Samuels bok skildras med följande ord: »En gång drogo tre av de trettio förnämsta männen ned och kommo vid skördetiden till David vid Adullams grotta, medan en skara filistéer var lägrad i Refaimdalen. Men David var då på borgen, under det att en filisteisk utpost fanns i Bet-Lehem. Och David greps av lystnad och sade: 'O att någon ville giva mig vatten att dricka från brunnen vid Bet-Lehems stadsport!' Då bröto de tre hjältarna sig igenom filistéernas läger och hämtade vatten ur brunnen vid Bet-Lehems stadsport och togo så och buro det till David. Men han ville icke dricka det, utan utgöt det såsom ett drickoffer åt Herren. Han sade nämligen: 'Bort det, Herre, att jag skulle göra detta! Skulle jag dricka de mäns blod, som gingo åstad med fara för sina liv?'»

Under vår färd mellan vajande durrafält och förbi begynnelsen av en dal, som sakta sjunker ned mot Sarons slätt, påminner min bibelsprängde reskamrat om forntidens händelser, förknippade med olika platser. Men även nutiden kräver vår uppmärksamhet. Här trippa små åsnekaravaner lastade med gurkor, frukter och andra lantbrukets alster till den heliga stadens basarer, här kommer ett färgrikt sällskap resande beduiner från öknarnas djup för att driva handel i Jerusalem, och deras i mörkblått klädda kvinnor med otympliga smycken hängande rakt över ansiktet och näsan, trona stolt på höga dromedarer, vilkas skuggor falla blåaktiga över vägens vita

damm. Tungt lastade med träkubbar tåga andra kameler sakta och eftertänksamt vägen fram, som om de räknade sina steg till Davids stad.

En sommarvilla på höger hand tillhör Fedi effendi, som en tid var borgmästare i Jerusalem och sedan spelade en politisk roll. Trefalt helig välver en gammal ek sin krona i solen. Vid ömse sidor stå olivträden på vakt, ofta ljusgrå av uppvirvlat stoft. Till vänster om vägen stanna vi ett ögonblick vid en cistern, vars block min landsman trodde härröra från Salomos dammar och akvedukter sydväst om Betlehem. I varje fall kallas cisternen »De vise männens brunn», och även med den är ett hävdburet minne förknippat. Då de vise männen från österlandet skickats av Herodes att söka efter den nyfödde judakonungen, förlorade de stjärnan ur sikte och stannade villrådiga vid denna brunn för att vattna sina kameler. Då sågo de stjärnans spegelbild i vattenytan och förstodo att de voro på rätt väg.

Till vänster reser sig det grekiska klostret Mar Elias, och i dess närhet är en annan brunn, där den heliga familjen säges hava druckit en gång på sin väg till Jerusalem. Mitt emot synes en svag urholkning i en klipphäll, där Elias vilade, innan han flydde inåt Sinaiöknen. Till hågkomst därav är ett kors grunt inhugget i kalkstenens famn. Härifrån varseblir man Betlehems stad, spridd på flacka terrängvågor.

I sydost välver Frankberget sin kupol över nejden. Sitt namn har det erhållit efter korsfararnas sista, långa motstånd mot Islam. Där är också Herodium, där Herodes den store begrovs. Josefus berättar,

att det var fem dygn efter mordet på Antipater, som han slutade sina dagar, efter att i 37 år (i verkligheten 33) ha innehaft den honom av romarna givna konungavärdigheten. Han var grym och barbarisk mot alla, säger Josefus, en slav under sina lidelser och höjd över skillnaden mellan rätt och orätt. Från ringa börd blev han konung och uppnådde mycket hög ålder, ehuru han var omgiven av tiotusentals faror. Arkelaus, hans son, gav honom en lysande begravning. Alla regalierna fördes fram för att förhöja ståten. Täckt med purpur låg den döde på en bår av guld och ädla stenar. Över pannan bar han ett diadem, på hjässan en krona av guld, i högra handen höll han spiran. I tåget deltogo samtliga romerska trupper i landet — uppställda i stridsordning. Med all denna glans fördes den multnande tyrannen till graven.

Vid Tantur, där den romerskt katolska malteserorden har ett hospital och ett kapell, far man förbi ett till vänster om vägen beläget ärtfält. Sägnen förtäljer att Människosonen tidigt en morgon vandrade ensam och drömmande förbi denna plats. På åkern gick en bonde och sådde. Han tänkte onda och hatfulla tankar mot sina grannar och var vid vresigt och ovänligt lynne. Kanske han ljusnat upp, om han sett strålglansen kring Mästarens huvud och den frid och kärlek, som blickade ur hans ögon. Han borde ha ryckt till vid den mjuka stämma som frågade: »Vad gör du?» Men han såg icke upp, utan svarade häftigt: »Jag sår småsten.» Då sådden mognat till skörd, innehöllo skidorna endast stenärtor. Nu springa halvnakna barn fram med händerna fulla av små

Rakels grav. (Foto. L. Larsson.)

Betlehem. (Foto. L Larsson.)

runda stenar, som pilgrimer köpa till minne av platsen, där Jesus vandrat förbi.

Till höger se vi den stora kristna byn Bedjala med flera fromma stiftelser, och alldeles invid vägen Kubbet Rahil eller Rakels grav med dess vita kupol, dess solida murar och dess vitmenade cenotafium. Hit vallfärda muhammedaner, kristna och judar, de sistnämnda med ymniga tårar. Byggnaden är modern, och platsens äkthet tyckes även i Bibeln vara omtvistad. I 1. Samuelsbok, 10: 2, säger Samuel till Saul, efter att hava smort honom till konung: »När du nu går ifrån mig, skall du invid Rakels grav, vid Benjamins gräns, vid Selsa, träffa två män...» I Genesis, 35:19, heter det mera överensstämmande med den nuvarande uppfattningen: »Så dog Rakel, och hon blev begraven vid vägen till Efrat, det är Bet-Lehem.» Svårmodigt utbrister Jeremias: »Ett rop höres i Rama, klagan och bitter gråt; det är Rakel som begråter sina barn, hon vill icke låta trösta sig i sorgen över att hennes barn icke mer äro till.» De orden gå igen i psalmer och sånger, och judarna gråta såsom hon ännu i dag.

Framför oss utbreder sig nu Betlehem, denna stad, som ingalunda var den minsta bland Judas furstar, och som innesluter ett av kristenhetens dyrbaraste minnen, ett minne som kommer alla julens klockor att ringa och som firas med årets största fest — där granar digna under snö, och där varma vindar susa genom palmer. »Ty se, jag bådar eder stor glädje, som skall vederfaras allt folket; ty i dag är eder född Frälsaren, som är Kristus, Herren, i Davids stad.»

Betlehemitiska kvinnor. (Foto. L. Larsson.)

Azize, 20-årig gift kvinna i Betlehem; romersk katolik.

Betlehem, »Brödets ort», arabernas Beit Lahm, hade kort före kriget 11,000 invånare, nästan alla kristna, de flesta grekiskt katolska. Det första intrycket är icke angenämt. I utkanterna lysa här och var vita eller brokiga villor i en stil, som varken är österland eller västerland, men i sina arkitekters och ägares ögon höjden av smak. De äro uppförda av syriska och arabiska köpmän, som under en följd av år drivit handel i Sydamerika, blivit stormrika och kommit hem för att garnera det fattiga Betlehems utkanter med palats, som utantill äro praktfulla och vitmenade, men inuti fulla av allt slags orenlighet.

Nära staden, där vägarna dela sig, titta vi in i Svenska Jerusalemsföreningens sjukhus, som till krigets början sköttes av doktor Ribbing och fröken H. Jönsson och kanske också andra svenskar. Nu vårdade en tysk syster framför allt ögonsjuka i föreningens vackra och välbyggda hus, dit svenskarna längta tillbaka.

Vi köra in på en trång gata. En mur kringsluter en gård, där Davids brunn är belägen. Det var här de trenne hjältarna hämtade vatten åt David, då han kämpade mot filistéerna på Refaims slätt. Vi lägga märke till kvinnornas höga, vita huvudbonader, karaktäristiska för staden och dess närmaste omnejd. Vi finna, att det är gott om fromma stiftelser, kloster, kyrkor, skolor och hospital. Ej heller kunna vi undgå att märka, att jordbruk och boskapsskötsel tävla om befolkningens intresse, och att druvor mogna på vinbergen. Somliga livnära sig på mera osäkra yrken, såsom att förfärdiga kors,

Födelsekyrkan i Betlehem. (Foto. L. Larsson.)

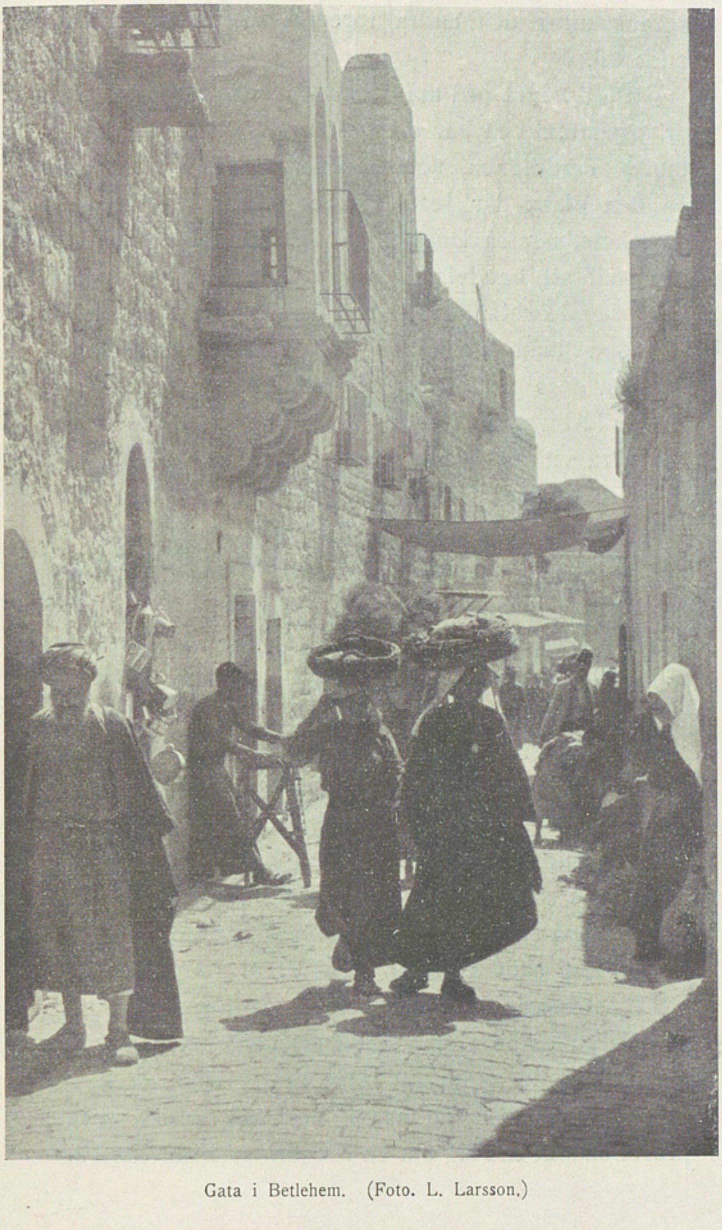

Gata i Betlehem. (Foto. L. Larsson.)

rosenkransar och andra föremål av pärlemor, sten eller trä.

Blott några ord må offras på födelsekyrkan. Den är urgammal och har märkvärdigt väl motstått tidens tand. Traditionen, som förkunnar, att kyrkan står på den plats, där Jesus föddes i östra utkanten av Betlehem, når så långt tillbaka i tiden, att man icke har skäl att betvivla dess riktighet. Redan år 330 uppförde Konstantin här sin basilika, som sannolikt i någon mån förändrades av Justinianus. Sedan dess ha dess grundlinjer och arkitektur icke rubbats. De skildringar pilgrimer från olika sekel efterlämnat bära vittne härom.

Vid inträdet känner man sig gripen av den enkla, helgjutna stilen med dess majestätiska och allvarstunga värdighet. På varje sida om det mäktiga huvudskeppet ligga två smalare sidoskepp, och gränserna mellan dem resas av fyra rader kolonner av röda kalkstensmonoliter med korintiska kapitäl. I det väldiga koret upphör enkelheten. Tavlor ur den heliga historien pryda väggarna, och framför oss strålar ikonostasens guld, förrådande att grekiska präster och munkar dela herraväldet med latinare och armenier. De värda fäderna hava här lika svårt att sämjas som vid Kristi grav. Då latinarna lade ut en matta på sitt område, skuro grekerna bort ett hörn därav, som sköt över på deras areal. Ägorätten till ett fönster var omtvistad, och i trettio år spunno spindlarna ostörda sina nät i nischen, emedan ingen ville tillåta de andra att göra rent. Men då Enver pascha för någon tid sedan kom på besök, måste prästerskapet ena sig om en rengöring. Från Konstan-

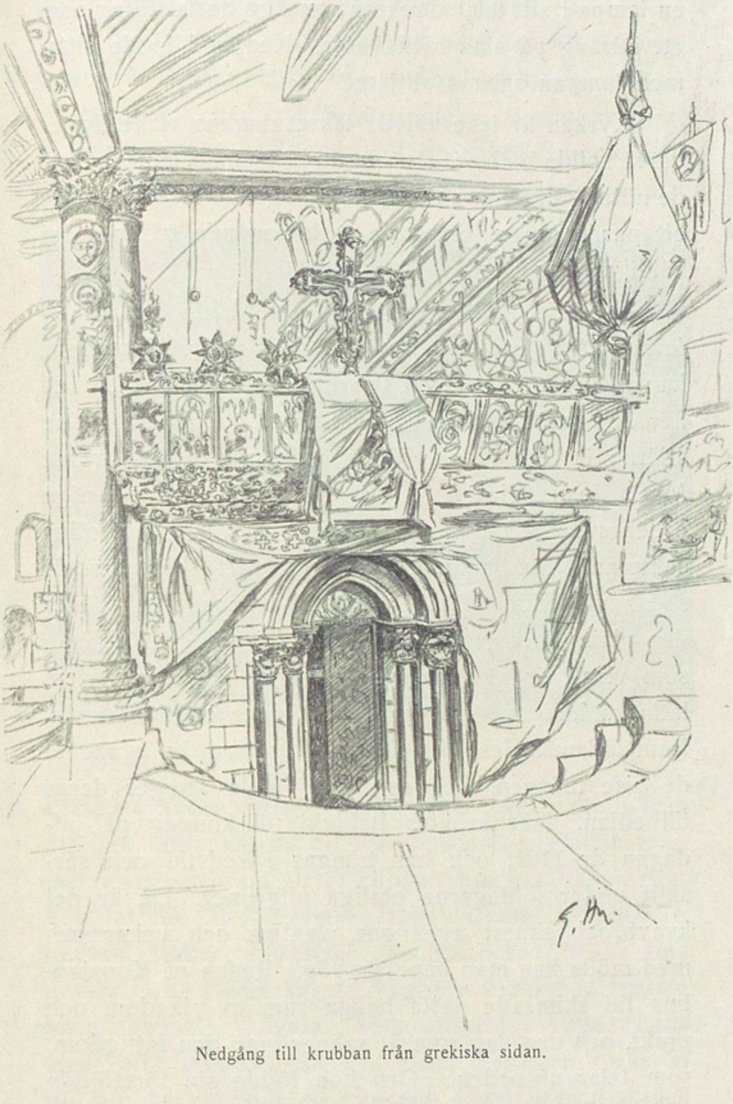

Nedgång till krubban från grekiska sidan.

tinopel fingo armenierna tillåtelse att hänga upp ännu en lampa i sitt tak. Grekerna ansågo detta tilltag som ett intrång på sina rättigheter. Kedjan läto de sitta, men lampan saknas alltjämt.

Kyrkan är icke välvd; takresningens virke ligger bart i solida bjälkar. En högtidlig tystnad råder. Över de nötta golvstenarna susa inga pilgrimers steg. Jämte ett par munkar äro vi de enda levande väsen i det väldiga gudshuset.

Vi stiga utför den ena av de båda halvcirkelformiga trappor, som från koret leda ned till krubbans kapell. Därnere råder skymning och svalka. Endast här och var flämtar en lampas låga. Kring en gyllne stjärna i grottans golv läsas orden: Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est, och över de heliga orden svävar en grupp av lampor, tillhöriga de olika sekterna. Den stjärna, som för snart två tusen år sedan vägledde de vise männen, stannade rakt över den plats där vi nu se dess avbild i golvet. Krubban som visas, är av marmor, och över den hänga fem latinska lampor. Bakom dem hänger en liten tavla, framställande Jesu födelse. Ett altare är ägnat åt de vise männen, och en annan tavla återger deras tillbedjan. Här kröntes Balduin till konung på juldagen år 1101, och här trängas i fredstid och särskilt under juldagarna otaliga pilgrimer. Då är det kvavt och skumt av ångor, vaxljus och vekar och med möda kan man bana sig väg. Redan på Konstantins tid skimrade detta heliga rum av rikedom och prakt, och den dag som är saknar man den fattigdom, som talar ur orden: »Och hon födde sin förstfödde

son och lindade honom och lade honom i en krubba, ty för dem var icke rum i härberget.»

I omedelbart samband med basilikan stå franciskanernas kloster och S:ta Katarinas kyrka, från vilken trappor leda ned till fortsättningen av de kryptor, vi nyss besökt. Vi föras till de Oskyldigas kapell, där gossebarnen dödades på Herodes' befallning och

Födelsegrottan i Betlehem. (Foto. L. Larsson.)

kastades ned i en brunn, som visas oss. Skenet från ett ljus vägleder oss till Eusebius' av Cremona grav och altare och till det i klippan huggna kapell, där S:t Jerome är begravd. Hans lärjunge Paula och hennes dotter Eustachia slumra också här i sina gravar. I en större krypta längre in säges S:t Jerome hava översatt Vulgata. Som altartavla tjänar hans egen bild med Bibeln i handen. Slutligen föras vi till den krypta, där en Herrens ängel uppenbarades

för Josef i en dröm, sägande: »Stå upp och tag barnet och dess moder med dig och fly till Egypten.»

Då vi åter kommit ut i middagssolens sken, vandra vi till fots det korta stycke väg mot öster, som skiljer oss från »Mjölkgrottan». Enligt en gammal

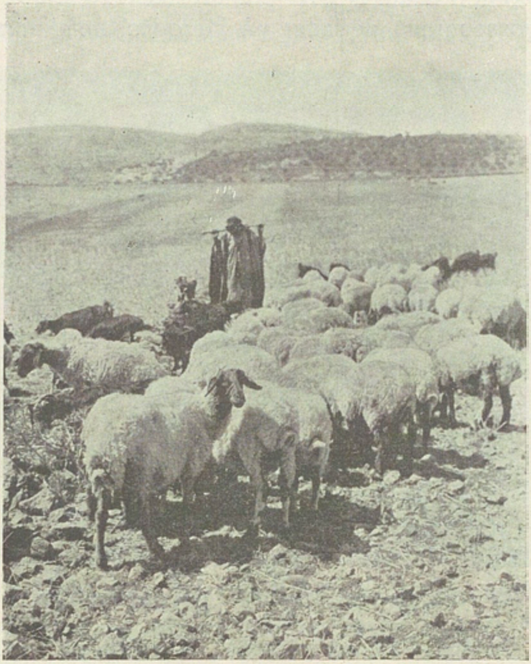

Herde vid Betlehem. (Foto. L. Larsson.)

sägen föllo här några mjölkdroppar på marken, då Maria en gång gav di åt sitt barn. Därför är grottan helig och har en undergörande kraft. För att få rikligt mjölkflöde åt sina barn vallfärda ännu i dag kvinnor till denna plats. Ja, man tar stoft från grottans väggar och mark och bakar i bröd, som säljas åt de troende.

Ännu några steg åt öster och man befinner sig i den ängd, där herdarna höllo vakt om natten över sin hjord. Har man tur, så ser man dem livslevande framför sig, klädda såsom då, med stav i handen och omgivna av vitulliga får. Ja, utan att anstränga sin fantasi återupplever man hela den rörande saga, man minnes så väl från sin barndom, den första saga man hörde berättas av sin mor och som på julafton åskådliggjordes i fristående pappersbilder, en saga som var olik alla andra sagor genom sin helgd, sin sanning och sin världsomfamnande kärlek.

»Davids stad, som heter Betlehem» är också skådeplats för en annan saga, en liten förtjusande novell, som till motsats mot de förgängliga dagsländorna inom litteraturen ständigt förblir lika ung och anspråkslös, lika frisk och betagande. De flesta noveller, som prydde julborden i fjol, äro redan insomnade och glömda för att icke vakna mer. Men Ruts bok står sig och lever ännu efter mer än tre tusen år. Då Naomi återvände från Moabs berg till Betlehem, ledsagades hon av sin sonhustru, den unga, vackra moabitiskan Rut, som liksom hon var änka. Och de kommo till Betlehem då kornskörden begynte. I sin fattigdom plockade Rut kvarglömda kornax i skördemännens spår på den redlige Boas åker. Hon blev hans hustru och Davids stammoder och framlevde sitt liv i den stad, där Människosonen i tidens fullbordan skulle födas. Men från terrassen över Boas hus kunde hon i ett blånande fjärran dagligen skönja sitt hemlands höjder, Moabs berg.

XVII.

Vägen till Jaffa.

Klockan 6 på morgonen den 9 augusti sutto min vän Larsson och jag åter i en droska, vars kusk hade åtagit sig att under dagens lopp föra oss till det nära sju mil avlägsna Jaffa, Jerusalems hamnstad, och nästa afton och natt tillbaka till vår utgångspunkt. En klatsch med piskan, och det bär av genom den judiska kolonien utanför Jaffaporten, förbi stadens hospital, den syriska inrättning, där tre eller fyra hundra fader- och moderlösa barn försörjas, det judiska dårhuset och »de gamlas hem». Sedan vi framvisat våra pass för en militärpost, lämna vi staden bakom oss och rulla bort över Judeens högtidligt mörka, vågiga berg.

Åt vänster tar en sidoväg av mot Ain Karim, en av de platser, som göra anspråk på att vara Johannes Döparens födelseort. Terrängen faller. Till höger ha vi den ganska djupt inskurna dal, som är övre loppet av Wadi es-Surar. På dess andra sida, i norr, synes berget En-Nebi Samwil, eller Mispa, varifrån Samuel dömde över Israel. På dess spets, den högsta i Jerusalems närhet, reser sig det torn, vi hade sett från Nabulusvägen. Luften är ej fullt

klar, himlen molntäckt, vilket är mycket ovanligt vid denna årstid. Sluttningen blir brantare. Vi åka ned mot den nyssnämnda dalen, på vars sluttning byn Lifta, i Josua bok (15: 9) kallad Neftoa, synes med sina platta hustak.

Här och var löpa skyttegravar, än i mjuk terräng, än insprängda i berget och försedda med taggtrådsnät. Det är till största delen kvinnor, som arbeta i dem, och dessa få sin lön utbetald i vete, vilket i dessa tider är bättre än pengar. Landet är starkt kuperat. Vanligen träder fasta fjället i dagen, eljest är terrängen beströdd med grus och block, och de mörkgråa sluttningarna äro prickiga av olivträd. Då och då möta vi kamelryttare, små karavaner eller fotgängare, icke minst kvinnor med fruktkorgar på huvudet. På högra dalsidan äro vingårdar anlagda. Där synes byn Motsa med en år 1890 grundad koloni, i vilken Palestinas enda svenska judefamilj sades bo. Här i trakten leder en stig till det omtvistade Emaus. Vår väg går nära byn Kalonije, där vi äro nere i daldjupet och korsa dess fåra på en stenbro. En rad dromedarer, lastade med timmer, skrider långsamt mot Jerusalem.

På andra sidan dalen stiger vägen i sicksack uppför branta och sega sluttningar. Den lyser gul mellan de gråa kullarna. Skyarna lätta, solen är åter framme och behåller dagen. Äntligen äro vi uppe på höjderna och åka förbi byn Kastal med ett gammalt fäste (castellum), som givit upphov till det även av araberna upptagna namnet.

Inom kort bär det åter utför, nu till en mindre djupt inskuren dal med vacker olivskog, och därpå

stiga vi åter till höjden av nästa kam. Till vänster om vägen ligger en plats, i vilken man velat igenkänna Bibelns Kirjat Jearim, där förbundsarken stod i tjugu år. Vi fara förbi Abu Gosch, som har en latinsk klosterkyrka, grundad av korsfararna, och där för hundra år sedan den mäktige schejk Abu Gosch gjorde den kringliggande nejden osäker och upptog vägskatt av alla pilgrimer och resande till och från Jaffa.

Ännu klockan halv 9 f. m. ha vi blott 22,7° och befinna oss då på det judeiska berglandets sista betydande vågkam åt väster. Från dess höjd ser man i klart väder havet. Sedan bär det, om man frånser några smärre kuperingar, utför ända ned till kusten.

Nu rulla vi förbi byn Saris, i vars närhet landskapet livas av några skogsdungar, tall, ek och olivträd. Vi ha varit på väg i tre timmar, då vi stanna utanför gästgivargården i »dalporten», Bab el-Wad, där vi i johannesbrödträdens skugga rasta en stund för hästarnas skull.

Värmen stiger med dagen; klockan 10 ha vi 27,5°. Det går åter undan mot nordväst. I sydvästlig riktning slingrar den nya präktiga militärvägen till det sex mil avlägsna Gasa, till vars närhet engelsmännen framträngde förliden vår. Bland orientens urgamla städer har Gasa ett klingande namn. Ännu i dag har det en viss betydelse, åtminstone för kringboende beduiner, som i dess basarer göra sina uppköp. Till Sydarabien, Egypten, Petra och Palmyra utgingo därifrån viktiga vägar och där ordnades fordom pilgrimskaravanerna till Sinai berg. Då de gamla egyptierna, vare sig i krigiska eller merkantila syften, drogo upp

till Palestina och Syrien, var Gasa den första plats, där de kunde andas ut efter ökenfärdens mödor. Därför prövade både faraoner och ptoleméer att erövra denna stad. Då Alexander inföll i Egypten, måste han först vara i besittning av Gasa, och Bonaparte kunde icke tänka på en erövring av Syrien utan att äga staden Gasa, som med rätta kallats »Afrikas utpost och Asiens port». Även sedan Pompejus år 62 tagit Gasa från judarna gick stora kungsvägen till Egypten över denna plats. I Apostlagärningarna heter det: »Men en Herrens ängel talade till Filippus och sade: Stå upp och gå söder ut den vägen, som går ned från Jerusalem till Gasa; den är öde.» I andra och tredje århundradet hämtade den grekiska handeln här de skatter som kommo från Arabien och Indien. År 635 uppslukades staden av Islams heliga krig och på korsfarartiden förde den ett tynande liv. I våra dagar har Gasa åter hemsökts av kriget och är väl nu, efter att nyligen hava ägt sina 40,000 invånare, så gott som övergivet. Den 30 mars förkunnade telegrafen, att häftiga strider utkämpades 7 km. söder därom. Och sedan dess ha engelsmännen gjort vad de kunnat för att taga platsen.

Vi fara vidare förbi Amwas och den lilla byn Abu Schusche, där Palestine Exploration Fund under åtta år gjort resultatrika och märkvärdiga utgrävningar av det gamla Gesers ruiner, en stad, om vilken 1. Konungaboken (9: 16) lämnar följande upplysning: »Farao, konungen i Egypten, hade dragit upp och intagit Geser, uppbränt det i eld och dräpt de kananéer, som bodde i staden, varefter han hade givit den till hemgift åt sin dotter, Salomos hustru.»

Vi befinna oss här i det bälte av flacka kullar, som utgör en övergångsform mellan det jämna kustlandet och Judeens berg och som, söder om Ajalons dal, på landets språk kallas Schefela. Här är den trakt, för vars besittning Israel kämpat mot filistéerna, mackabéerna mot syrierna, Saladin mot korsfararna. Från den kristna tiden gömmer detta bälte många minnen, ruiner efter kloster och kyrkor från bysantinsk eller korsfarartid, samt grottor, i vilka kristna symboler förråda att förföljda församlingar sökt sin tillflykt.

Där vägen, efter att hava slingrat mellan otaliga durra- och sesamfält och lämnat Geser och byn El-Kubab med dess tröskande oxar, passerar de sista kullarna och småningom går ut på kustslätten, har man sålunda den första känningen av Medelhavet framför sig och bakom sig det endast 15 svenska mil långa och ganska smala bergland mellan Jisreel och Berseba, som var den egentliga skådeplatsen för Israels historia.

Kustbältet, som i norr avbrytes av Karmels framspringande berg, blir mot söder allt bredare, vid Jaffa $2\frac{1}{2}$ och längre ned 5 mil och mer mellan havet och Judeens bergsfot. Norr om Jaffa är Saronslätten, söder därom filistéernas land. Detta lågland har i högre grad än andra delar av Palestina varit skådeplatsen för blodiga fejder. Här tågade Thotmes på sin härfärd mot hetiterna i norr och här böljade Ramses' krigarskaror fram. I motsatt riktning, eller över Esdrelon till filistéernas städer tågade Tiglat-Pileser, Salmanassar och Sargon. Jesaja skildrar Sanheribs tåg mot Egypten 701, varvid den assyriske stor-

konungen också opererade mot Jerusalem. Sedan han tagit Jaffa och andra städer och betryggat vägen till faraonernas land, belägrade han den heliga staden, men blev själv slagen av den pest, som förlamade hans här. Farao Neko drog mot Assyrien och Nebukadnesar mot Egypten. Kambyses tågade förbi utan att röra vid Judeen. De yttersta utposterna av Schefelas kullar ha också sett Alexanders härar draga förbi, och turvis har landet översvämmats av antiokerna från Syrien och ptoleméerna från Egypten. Romerska hjälmar ha gång på gång blänkt på slätterna vid kusten och i de judeiska dalarna. Pompejus erövrade Jaffa år 63 f. Kr. och år 47 beslöt Cæsar att staden såsom fordom skulle tillhöra judarna.

Hur ofta talar icke Bibeln om krigets vågor i denna del av Palestina! Från de höga regionerna sågo de inträngande israeliterna för första gången det stora havet. I Ajalons dal kämpade Josua mot kananéerna och förjagade dem i den dröjande solens sken. Här slogo Saul och Jonatan liksom också David filistéernas skaror. I andra århundradet f. Kr. stridde — såsom redan är antytt — i dessa trakter mackabéer och syrier mot varandra. Sekel efter sekel har kriget som en aldrig domnande bränning slagit mot Judeens berg. År 66 e. Kr. tågade Cestius Gallus upp genom Ajalons dal till Jerusalem och lyckades taga en del av staden, innan han förjagades av judarna. Den muhammedanska invasionen lämnade kustlandet mera oberört. De första korsfararna gingo utan motstånd på två dagar från Ramle till Jerusalem, men det tredje korstågets skaror förmådde ej att bryta Saladins kraftfulla försvar av Judeens pass. Kämpande trängde

Rikard Lejonhjärta från Karmel utmed bergens fot till Jaffa, som 1187 förstörts av Saladins broder och fyra år senare av honom själv och som nu erövrades av frankerna och blev en stödjepunkt för den rad av fästen, Rikard uppförde på vägen till Jerusalem. Trots under av tapperhet lyckades han blott att nå fram till den heliga stadens åsyn ur fjärran, men måste slutligen anträda återtåget till Jaffa. Hårda öden ha drabbat även denna berömda stad, som på sin tid av kejsar Augustus hade fogats till Herodes den stores rike, och som sedan i högre grad än andra kuststäder förblev judisk, under det att Cæsarea var herodiskt under romersk lydno.

Kort efter Rikard Lejonhjärtas härfärd återtogs Jaffa av saracenerna, överlämnades åter år 1204 till de kristna och förstördes 1267 av Bibars. Först mot slutet av 1600-talet reste sig staden på nytt och man började anlägga dess kajer. År 1799 erövrades Jaffa av Kleber, och kanske aldrig har filistéernas land lidit mer än den vår, då Bonaparte från Egypten gick in i Syrien, och den sommar, då han härjande och skövlande återvände till Nilen.

Då min vän från Västerdalarna och jag nu i middagssolens värme åkte ut över kustlandets mycket svaga dyningar och mellan bördiga fält, som utan konstlad hjälp bära rika skördar, hade vi föga mera känning av det rasande världskriget, än av forntidens väldiga strider. Varken trupper, tält eller transporter syntes. Allt var fridfullt och stilla. Blott då och då mötte vi små karavaner och vagnar, lantmän, ryttare och kvinnor, som buro sina saker, ja, till och med sina barn på huvudet.

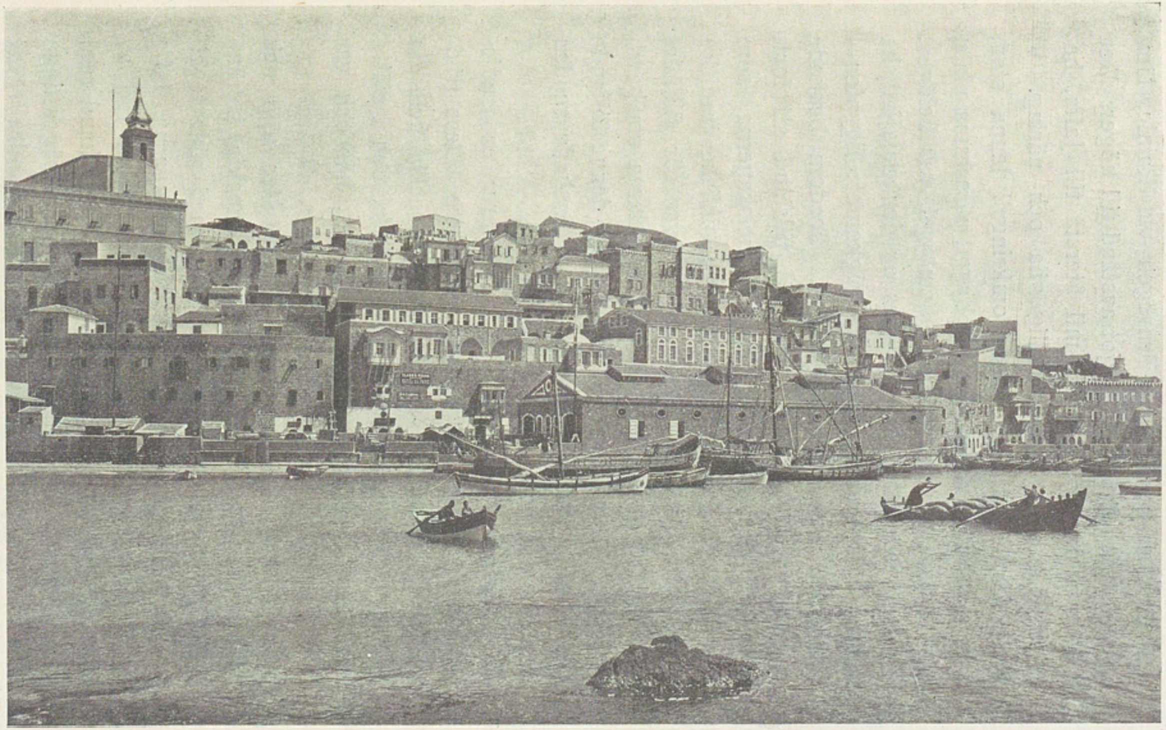

Jaffa. (Foto. L. Larsson.)

Och så korsade vi järnvägen vid Ramle, lämnande staden Lydda på något avstånd till höger. Men i Ramle, där två svenska mil återstå till Jaffa, behövde hästarna åter grundlig vila och näring. Vi hade därför tid att se oss omkring i denna stad, som med orätt påstås vara uppbyggd på samma plats, där fordom Arimatea, Josefs hembygd, var belägen. Ty man vet, att Ramle anlades av den omajjadiska kalifen Sulejman till skydd för vägkorset: Egypten—Damaskus och Jaffa—Jerusalem. Fordom brukade pilgrimerna i Ramle få vänta på tillstånd att fortsätta till den heliga staden. Franciskanerna, som här hava ett kloster, hålla på de bibliska traditionerna. Endast en yngre broder var för tillfället hemma, och en annan, som hade nycklarna om hand, stod icke att uppdriva. Vi anhöllo, att denne följande afton skulle vara på sin post, ty vi önskade se den klostercell, i vilken Napoleon bott.

Ramle har omkring 7,000 invånare; en tredjedel av dessa äro kristna av grekisk tro. Dess trädgårdar äro rika, och sykomorerna utveckla hela sin yppighet. Stadsnamnet betyder »sand», och i själva verket vandra kustdynerna inåt landet, här och var förhindrande eller hotande alla odlingar.

Hästarna äro färdiga. Vi sitta åter upp och rulla vidare mot havet. Mellan kompakta kaktushäckar fara vi genom byn Sarafand med röda tegeltak, palmdungar och de första apelsinodlingarna. Jaffa synes på sin kulle, men ännu återstår en rad av byar, trädgårdar och odlingar. På vänster hand resa gula dyner sina sterila ryggar. Byn Jasur säges ligga på den plats, där Simson fångade trehundra rävar

och släppte ut dem med brinnande facklor i svansarna för att sätta eld på filistéernas sädesskylar och olivplanteringar.

Talrika vattenhjul, kallade »bajára», synas på ömse sidor om vägen. Grönskan blir allt yppigare, väldiga sykomorer och eleganta palmer, hastigt spirande eukalyptusträd och högtidliga cypresser. Ur de gröna lundarna sticker den ryska kyrkan upp sitt torn. I dess närhet bese vi det hus, där Petrus ropade åt den döda flickan: »Tabita, stå upp,» samt den uppväcktas klippgrav med golv av mosaik. En stund senare äro vi framme vid Hardeggs hotell i Jaffa och njuta från våra balkonger av utsikten över det oändliga, i eftermiddagssolen glittrande havet.

Jaffa, grekernas Joppe, Gamla testamentets Jafo, är, såsom vi redan hört, en urgammal stad, ursprungligen en fenicisk koloni i filistéernas land. Då Salomo förberedde tempelbyggandet, skrev Huram, konungen av Tyrus, till honom: »Må alltså nu min herre sända till sina tjänare vetet och kornet, oljan och vinet, varom han har talat. Då vilja vi hugga virke på Libanon, så mycket du behöver, och flotta det till dig på havet till Jafo; men därifrån får du själv låta föra det upp till Jerusalem.»

I våra dagar bära skeppen bortåt 20,000 pilgrimer årligen till Jaffa, och handeln var före kriget i ständig tillväxt; så utskeppades år 1910 för över fyra millioner kronor apelsiner. Invånartalet uppgår till omkring 50,000, av vilka 30,000 äro muhammedaner, 10,000 kristna och lika många judar. Staden reser sig amfiteatraliskt på en 35 meter hög klippa, som bildar en utbuktning av kustlinjen. Någon hamn finnes icke.

Fartygen lossa och lasta på öppen redd utanför den rad av stenblock och grund, som följa kustlinjen på något avstånd. Ett latinskt härberge grundades år 1654 på den plats, där man då trodde, att Simon garvaren haft sitt hus. Nu visas detta i sluttningen nära »fanáren» eller fyrtornet, vilket ju så till vida stämmer med Apostlagärningarnas 9. och 10. kapitel, där det säges: »Och han (Petrus) stannade många dagar i Joppe hos en viss Simon, en garvare. — Sänd därför till Joppe och kalla till dig Simon, som ock kallas Petrus; han gästar i garvaren Simons hus vid havet.» Det är ett enkelt stenhus av mycket blygsam ålder, inklämt i ett pittoreskt virrvarr av mer eller mindre ålderdomliga hus. På dess tak rannsakade två turkiska officerare turvis horisonten genom en vanlig batterikikare. De voro så ivrigt upptagna därav, att de icke märkte vår ankomst. Det såg ut som om de väntade ett fartyg. Ja, de väntade verkligen, att någon skulle komma utifrån Medelhavet.

Därom hade vi redan vid vårt inträde i Hardeggs hotell fått upplysning. En äldre tysk herre berättade, att tidigt på morgonen denna dag, den 9 augusti, två franska torpedbåtar i fräsande fart stuckit in mot blockkransen utanför kajen. Där hade de satt en båt i sjön, som mellan blocken tagit sig in mot kajen. Den turkiska vaktbåten hade genast gått ut och tagit emot tvenne brev, det ena till Djemal pascha, det andra till traktens »mutasarrif». De innehöllo en varning. Staden skulle bombarderas, och skjutningen kunde börja vilket ögonblick som helst. Dock skulle endast militära anläggningar och fabriker jämte tyska

konsulatet skjutas ned och borde därför skyndsammast evakueras. Då en röd flagga hissades på krigsfartygen, skulle skjutningen ögonblickligen börja. Fransmännen varnade också för skottlossning från land. Om också blott ett enda bösskott riktades mot »les embarcations», skulle »bombardement général» inträffa och hela staden läggas i grus. Uttrycket

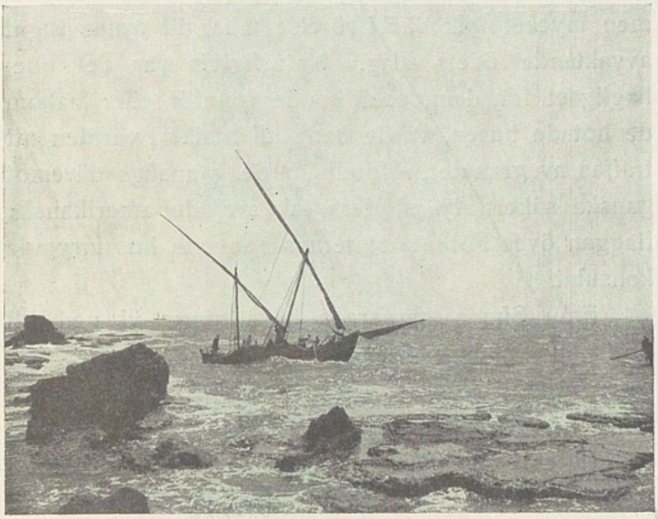

Bland klippbränningarna utanför Jaffa. (Foto. L. Larsson.)

»embarcations» troddes antyda en landstigning, och man undrade, om det var meningen att landsätta trupper utmed hela syriska kusten.

I Jaffa, Haifa och andra hamnstäder visste man, att dylika varningar icke gåvos på lek. Varjehanda mått och steg hade också genast vidtagits. Tyske konsuln, herr Schwabinger, hade packat in alla dokument och värdesaker i bombfria valv, och exemplet hade följts av många andra. De turkiska kasernerna

evakuerades, och både trupper och förråd förlades till säkrare platser. Ett par fabriker höllos däremot alltjämt i gång, emedan man ansåg, att det vore tids nog att utrymma dem, då krigsfartygens rökpelare stego över horisonten.

Emellertid fingo Larsson och jag tag i Jaffas, jag tror, enda droska och körde kors och tvärs genom stadens förnämsta gator. Basarerna voro stängda, men mycket folk var i rörelse, alla till synes lugnt avvaktande ödets slag. Naturligtvis var det obehagligast för dem, som bodde framför eller bakom de hotade husen, ty de hade all utsikt i världen att träffas av granater. Hotell Hardegg ansågs däremot ganska säkert, ty på dess tak svajade amerikanska flaggan över Förenta staternas i samma hus inrymda konsulat.

Från Simon garvarens gård gingo vi ned till det solida tullhusets kaj, där vi stannade ett par timmar. Bränningen låg brusande och grann och skimrande i friska gröna och blåa toner in över kusten och splittrades i vita, härligt solbelysta plymer bland de ramsvarta blocken på ett par hundra meters avstånd från land. Då vågorna slogos sönder mot dem, gnistrade vattenstänket som ett regn av guld och diamanter framför solen, som just nalkades havets horisont. Blocken, mellan vilka det är omöjligt att ro in i hård västlig vind, tjäna som vågbrytare. Innanför dem är det kristallklara, härligt havsgröna vattnet tämligen lugnt, och här lågo också talrika roddbåtar och segelbåtar med fällda master förankrade. Men de dansade ändå lustigt i den sjögång som rådde.

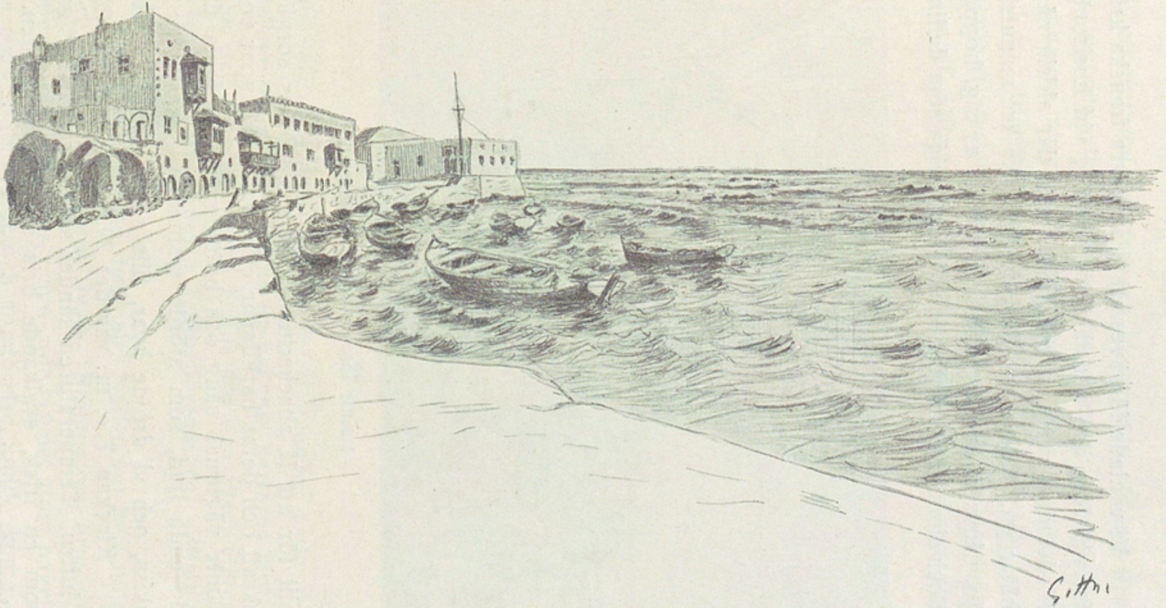

Jaffas hamnkaj.

Vi väntade förgäves att få se några franska krigsfartyg. Icke den minsta prick uppsteg vid horisonten. Medelhavet var som en asiatisk sjö, där aldrig några båtar gå. Kajen var lika livlös. Icke en människa! Jo, några pojkar kommo ned, klädde av sig, hoppade i och simmade omkring, smidiga och viga som delfiner,

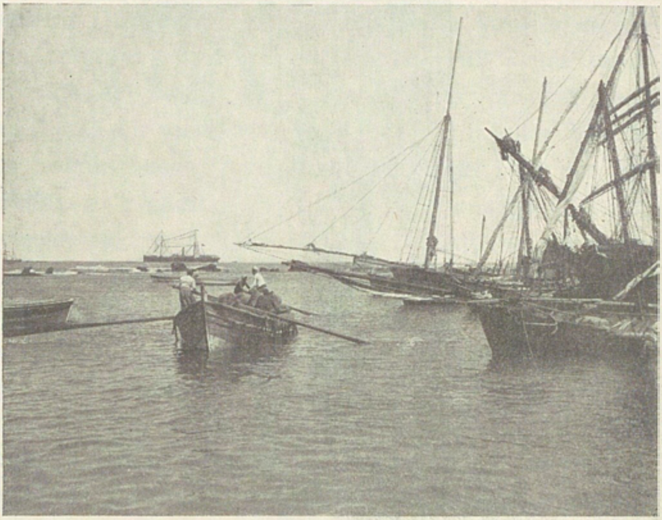

I Jaffas »hamn». (Foto. L. Larsson.)

allt för att få »backschisch» av oss. Deras sorglösa skratt och deras harklingar efter salta kallsupar voro, jämte vågornas sång och bränningens taktfasta dån, de enda ljud, som störde tystnaden. Jag ritade en skiss, och vi dröjde kvar, tills solen sjunkit i havet.

Klockan 7 e. m. var det 29,9° i vattnet och 26,9° i luften. Temperaturen kändes så mycket behagligare som en frisk, svalkande bris strök över kusten. I skymningen åkte vi till tyska klubben, där konsuln

och ett tjugutal herrar voro församlade. Bland dem tillbringades ett par angenäma timmar i samspråk, så muntert, att ingen kunde ana, att Simon garvarens stad var bläckad som ett träd i skogen. Vår dag slutade vi i hotellets matsal, där herr och fru Hardegg, de mest älskvärda människor man kan tänka sig,

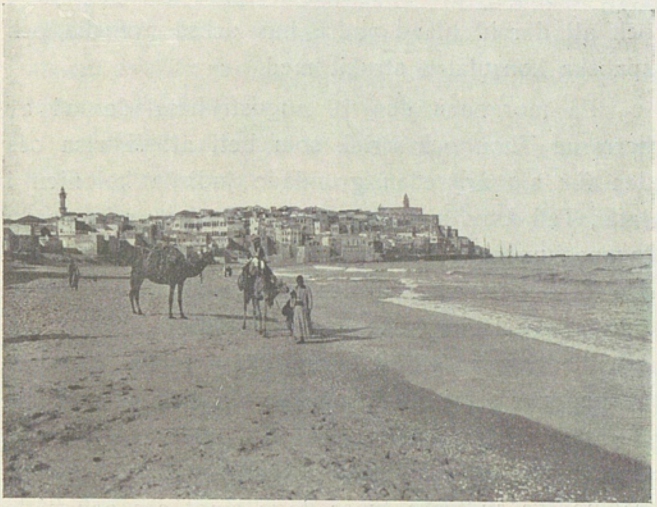

Jaffa. (Foto. L. Larsson.)

höllo oss sällskap. Hon härstammade både på fädernet och mödernet från de bekanta herrarna Hoffmann och Hardegg, som ivrade för den plan, vilken år 1860 förverkligades i Tempelföreningen, stiftad i Württemberg.

Jag gick ut på min balkong. Natten var beckande mörk, endast stjärnorna lyste. Bränningen brusade lika vemodigt som nyss, och därute låg det stora havet, från vars vidder död och förstörelse kunde komma

när som helst. Jag hade genomlevat samma stämning förr en gång, nämligen i Ostende, oktober 1914, då engelska torpedbåtar besköto denna stad.

Men natten i Jaffa förflöt i största lugn. Inga granater störde vår vila. Hur det gick sedan fick jag aldrig höra. Först den 25 februari 1917 lästes i våra tidningar, att en fransk kryssare beskjutit Jaffa och att därvid bland andra hus också svenska och spanska konsulaten strukit med.

På morgonen den 10 augusti hämtades vi av herrarna Thon och Briel, som bett att få visa oss den för sju år sedan grundade judiska kolonien i Jaffa, Tell Aviv, med dess välbyggda hus, raka gator, gymnasium och planeringar för framtida utveckling. De följde oss sedan till den ett par kilometer nordost om Jaffa belägna tyska Tempelkolonien Sarona, som grundlades omedelbart efter 1870—71 års krig och nu befinner sig i ett tillstånd av lovande blomstring. Borgmästare Lippmann och »Weingärtner» Weeber, ett par av tid och mödor härdade, tvärsäkra och godmodiga sydtyska typer, togo emot oss och bådo oss vara välkomna. De förde oss omkring och visade oss resultatet av sitt mångåriga arbete. Den tanke, som drivit dem och deras kamrater av Tempelföreningen till Haifa, Jaffa, Jerusalem, Sarona, Wilhelma och andra platser, var den, att leva efter Gamla testamentets profetior och grunda ideala kristna samfund i Palestina, för att i tidens fullbordan därifrån befrukta Europa både religiöst och socialt. De hade köpt mark, som de lyckats betvinga, och som nu skänkte dem deras uppehälle. Där odlades vin,

apelsiner och grönsaker; mjölk och honung hörde också liksom i gamla tider till avkastningen. Men främst stod ändå vinet, vars medelskörd nu uppgick till 700,000 liter och ibland nådde millionen. Vi fördes omkring i deras väldiga vinkällare, där jättelika fat lågo staplade på varandra, och där 30,000 liter starka behållare utsprängts ur klippan. Vi måste naturligtvis också avprova de olika vinsorterna och årgångarna — ett ganska farligt företag. Men vi stodo provet som nordbor anstår.

Genom kriget hade de tyska kolonisterna förlorat Egypten, vilket förut tagit brorslotten. De hade därför tvingats att anpassa sina odlingar efter tidens krav. Dock hade gräshoppornas besök i fjol varit en större olycka för dem än kriget.

Våra värdar förde oss genom bygatorna, som snarare liknade parkalléer av eukalypter, akacior, peppar- och mullbärsträd, och där idel snygghet, ordning och hemtrevnad rådde. Först hade man byggt husen av trä, nu föredrog man sten såsom lämpligare för klimatet. Befolkningen uppgick till 211 personer, en siffra, som under senare år hållit sig tämligen konstant. Under de första fem åren dogo alla barn, som föddes i Sarona. Men sedan kolonisterna planterat eukalyptusträd, hade de vattensjuka trakterna torrlagts, moskiter och myggor avtagit och hälsotillståndet ständigt förbättrats. År 1876 levde de första nyfödda barnen. Av de första invandrarna funnos ännu fyra kvar i livet. Tjugu av Saronas medborgare äro i kriget, och av dem ha fyra stupat. Kolonisterna hade lämnat 30 hästar till regeringen och fått behålla 26.

Till sist gjorde vi en titt in i deras »Gemeindehaus» och i den anspråkslösa kyrksalen, över vars port läsas orden: »Im Reich dieses Königs hat man das Recht lieb.» Med beundran och vördnad betraktar man dessa härdade, tystlåtna män, dessa allvarliga, fromma kvinnor och dessa välskötta, friska barn. De äro av spartansk stam. De motarbeta icke varandra, de tvista icke om makten. Alla arbeta, så länge dagen är, till det helas välgång och lycka.

Från det vackra och vänliga Sarona körde vi söderut till den judiska kolonien Rischon le Sion, »den förste i Sion», som grundlades år 1882. Vägen leder till en början genom vidsträckta sesamfält. De tyska nybyggarna odla icke sesam — det lönar sig ej; för kornas räkning köpa de av araberna foderkakor, som göra mjölken tjock och präktig. Vid den judiska byn Mikwe-Israels ägoportar korsa vi landsvägen till Jerusalem och fortsätta mot söder med majs- och durrafält till vänster. På höger hand utbreder sig ett 7 till 8 kilometer brett dynbälte, som vandrar från kusten mot öster, och som sträcker sig till Egypten. Från Bedeschem på stora landsvägen, där vår droska borde vänta oss klockan 5 e. m., begagna vi en körväg, till vars anläggning de judiska kolonisterna bidragit med 160,000 francs mot regeringens 60,000; den är 12 km. lång, om man medräknar det stycke, som från Rischon leder till kolonien Rekhobot.

Slutligen nå vi »Sions förstling», där vägen leder mellan kaktushäckar och mullbärsträd, innanför vilka vinodlingarna och mandelträden frodas. Till höger synas arbetarbostäder i små enkla hus. Kort därpå

äro vi framme i byns centrum, där synagogan står, och där kontorslokaler och vinfabriker äro belägna. Herr Merowitsch, jude från Warschau, är förste bokhållare och hör till gamla gardet. Han har långt vitt hår och skägg och berättar, full av liv och energi, att han utvandrade på grund av judepogromerna 1882.

Och han berättar i en ström av ord så kvickt, att jag ej hinner anteckna allt, att lantbruksskolan i Mikwe-Israel var den första anläggningen av Alliance Israélite Universelle, varvid elsassaren Carl Netter varit särskilt verksam (1870). Den första kolonien (1878) var Petach-Tikwe eller »Hoppets port», belägen 12 km. ostnordost om Sarona. Sedan följde Rischon le Sion, som nu ägde 900 till 1,000 invånare, de flesta studerande från Ryssland, vilkas ideal är den judiska nationens räddande från undergången i diasporan. De kalla sig Bilu, ett ord bildat av begynnelsebokstäverna i en psalmvers: bene (barn), iakob (Jakobs), lechu (gån), uanelcha (låtom oss gå), ett maningsrop, en signal att gå ut och grunda ett rike eller återupprätta det gamla.

För övrigt nämndes följande kolonier: Rekhobot med 1,200 inv., Petach-Tikwe, den största av alla, med 3,600 inv., Wadi el-Khanin med 150 inv., Wadi Katra 130, Ekron 250, Bir Jakob 150, Kufr Saba 40, Ben Schemen 150, Kastinije 140, Rokhama 40, Khulda 40, Kafrurije 30 och Artuf 100. Alla dessa kolonier ligga mer eller mindre långt från Jaffa. Judiska kolonier finnas för övrigt icke blott i Judeen, utan också i Samarien, på Jisreelslätten och i Övre och Nedre Galileen.

Herr Merowitsch berättade vidare, att de yngre

elementen bland de invandrade judarna strävade efter förverkligandet av småbruksidén. Var och en skulle äga sin jord och vara oberoende av främmande hjälp. Alla understödde gemensamhetsprincipen, som icke tillät spekulation med jord eller växande gröda, utan där arbetet skulle komma alla till godo. Även vinfabrikationen är kooperativ. Varje odlare lämnar sin skörd av druvor åt en centralförvaltning, blir delägare i företaget och får sin utdelning av vinsten.

De förnämsta jordbruksprodukterna äro vin och mandel. Man har nyligen infört det »blandade systemet» för att vara väpnad mot den osäkerhet, som är en följd av klimatets växlingar. Nu produceras fyra millioner liter vin om året. Anläggningarna i Rischon le Sion äro ändå mera storartade än i Sarona. Jäsningen försiggår i ett tre våningar högt fabrikshus, där 230 fat om 10,000 liter lågo uppradade. Ett hundratal »amforor» rymde 30,000 liter vardera. Till statskassan betalar fabriken årligen över hundra tusen francs.

Ett dynbälte, som rycker an från väster, hotar att förkväva kolonien. Man arbetar därför på att binda dynerna genom att i mellanrummen mellan dem, eller där de äro låga, plantera eukalyptus, caserina, tamarisk och några pinusarter. I eukalyptusskolan stodo nu 20,000 småträd, som snart skulle sättas i dynbältet. Allt från 1917 skulle man årligen binda 200 hektar och borde sålunda om tio år ha hejdat det 2,000 hektar vidsträckta dynbälte, som är farligast för Rischons tillvaro. Genom klok skötsel av marken hoppades man att vinna boplatser och utkomst för mångdubbla antalet immigranter. Djemal pascha hade

också givit befolkningen tillstånd att för framtiden behålla de dynområden, som genom planteringar kunde bindas.

Koloniernas största fiender äro gräshopporna, oregelbundenheten i nederbörden, den dödande sydvinden, sirockon, och schakalerna, som äro starkt begivna på druvor och meloner. Mot alla dessa farligheter kämpar man tappert för att bestå.

Man kan icke tala om de judiska kolonierna i Palestina utan att nämna några ord om den moderna sionismen. För de upplysningar, jag därom vunnit, har jag att tacka doktor Arthur Ruppin i Jaffa, som uppsökte mig i Jerusalem. Enligt honom utgår sionismen ur två principer. Den ena består däri att judarna försvinna i diasporan, d. v. s. assimileras av de folk, bland vilka de bo. Men det finns judar, som hålla till den grad på sin ras och sin tro, att de icke v i l j a försvinna. För dem erbjuder utvandringen till Palestina en räddning.

Den andra drivfjädern är judeförföljelserna i Ryssland och i allmänhet antisemitismen. Från Ryssland utvandra dock de flesta israeliterna till Amerika, där deras antal redan stigit till 3½ million. Dit begiva de sig av materiella skäl och även där absorberas de. De bästa elementen, de som kämpa för ideella mål, vandra till Palestina, där kampen för tillvaron är vida hårdare än i Amerika. Under senare år har dock invandringen till Förenta staterna försvårats, emedan judarna hotade att bli för många, och emedan de nedtryckte arbetslönerna.

För två tusen år sedan förstördes judarnas statsväsen, men de ha aldrig upphört att hoppas på dess

återupprättande och att längta tillbaka till Jerusalem. Invandringen till deras gamla hemland började redan för tre hundra år sedan, då lärda judar drogos dit för att studera Talmud. I 18. och särskilt 19. århundradet utvandrade från östra Europa talrika åldringar för att dö i den heliga jorden. Genom dem och genom de yngre element, som följde med, uppstodo de judiska kolonierna i Jerusalem, Hebron, Safed och Tiberias. Från Europa mottogo de fast understöd (chaluka), och intresset för utvandringen tilltog. Nu uppstod tanken, att all världens judar skulle förena sig om målet att återuppväcka det gamla judiska åkerbruket i det heliga landet. Så grundades år 1870 i Jaffa Alliance Israélite Universelle och även andra föreningar. Emellertid hade både sionismen och kolonierna gått under, om icke baron Edmond Rotschild i början av 1880-talet räddat rörelsen. Sedan dess har han till dess understödjande skänkt bortåt hundra millioner francs. Härigenom vanns också det kapital, som möjliggjorde vinfabrikation i stor skala. År 1900 skänkte baron Hirsch två hundra millioner till den judiska kolonisationen och organisationen utanför Europa. Samma år överlät Rotschild sin verksamhet åt ett engelskt sällskap, Jewish Colonisation Association, som tog saken mera systematiskt och grundade flera kolonier. Några år senare trädde i Jaffa den sionistiska organisationen i verksamhet, stödd på den judiska nationalfonden och grundlade flera mönsterbruk. Till och med i Europa boende judar placerade pengar i detta företag, som bar sig förträffligt. Den förnämsta odlingen gällde vin, apelsiner och mandel. För närvarande finnas fyrtio

kolonier med 12,000 invånare och 50,000 hektar. Deras förmögenhet uppskattas till 65,000,000 francs och årliga avkastningen till sex eller sju millioner.

Den man, som kom nationalitetsfrågan att träda i förgrunden, var Theodor Herzl, vilken 1897 sammankallade kongressen i Basel. Där uppställdes som mål: ett politiskt och rättsligt skyddat hem åt judarna i Palestina. Hundra tusen judar i alla länder ha sedan dess anslutit sig till detta program, som de understöda med bidrag. Detta är den moderna sionismen. I länder, där judarna äro fattiga och förtryckta, såsom i Ryssland, Polen, Rumänien, Galizien och Bukowina, vinner rörelsen det kraftigaste stödet. I de västra länderna, där judarna äro förmögna och trivas väl, går det långsammare att vinna anhängare. Men även från dem kommer understöd. Förr betraktade västerns rika judar sina östra trosförvanter som fattiga fränder, vilka man på sin höjd behövde hjälpa, då de råkat i nöd genom förföljelserna i Ryssland. Men antisemitismen väcker dem, och sionismen stärker samhörighetskänslan hos hela judendomen. Icke minst från de bildades sida, till exempel bland studenterna vid Österrikes och Tysklands universitet, omfattas denna rörelse med värme, emedan man däri ser en hållpunkt och ett stöd för sin beträngda stam.

År 1910 räknades i Palestina 86,000 judar, ett tal, som kort före kriget stigit till 100,000, men nu åter står på 85,000. Judarna utgöra en sjundedel av landets hela befolkning som är 600,000. I Jerusalem bodde 50,000, i fem större städer 28,000, i kolonierna 8,000. Mer än en tredjedel är obemedlad och lever av »chaluka», som till flera millioner francs årligen in-

flyter från hela världen. De övriga livnära sig med eget arbete. Ett fåtal äro förmögna köpmän. Kolonisterna ha det bättre ställt än stadsbefolkningen. Av Palestinas 30,000 kvkm., ägas blott 500 av judar. Sionismen strävar att uppmuntra judarna till åkerbruk, ett mål, som endast kan vinnas, om mera jord övergår i deras händer.

Palestinas nuvarande judiska befolkning består av följande tre grupper invandrare: 1) sefardim, eller judar, som på Isabellas tid fördrevos från Spanien; de tala spanjolska eller Cervantes' klassiska spanska; 2) judar, som på 1700- och 1800-talet av religiösa skäl invandrat från östra Europa; 3) judar, vilka under de senaste trettio åren invandrat såsom köpmän och hantverkare eller lockats av sionismen. De två sistnämnda grupperna äro aschkenasim, d. v. s. judar från Ryssland, Polen, Österrike-Ungern, Tyskland och Holland. De tala jiddisch, som till stor del är 14. till 16. århundradets tyska. Därtill komma invandrare från Georgien (gurtschi), från Persien (adschemi), från Mesopotamien och Aleppo (halebi), från Marocko och övriga delar av Afrika (mohrabin), från Bukhara (bukharli) och slutligen ett fåtal från Jemen.

En aschkenasim förstår icke en sefardim. Därför uppväckes i våra dagar den gamla hebreiskan från de dödas språk. Nu kan man få höra barn på gatan talande hebreiska. Av europeiska språk är franskan övervägande, liksom för hundra år sedan italienskan var det i hela Levanten. Framtidens europeiska språk blir tyskan, som jämte hebreiska och turkiska är föremål för undervisning åtminstone i de större skolorna. Att tyskan alltmer vinner terräng är icke underligt,

då två tredjedelar av sionismens adepter äro aschkenasim, som tala jiddisch. Men hebreiskan är det enda gemensamma språket för alla.

Förhållandet till den turkiska regeringen erbjuder judarna en svårighet. Man kan icke förtänka turkarna, att de med föga blida ögon se, huru judarnas förr så svaga och fogliga folk växer till samma kraft och krav som andra främmande nationer under halvmånen. Turkarna hava rättighet att frukta, att judarna, när de känna sig tillräckligt starka, skola sträva efter nationell och politisk självständighet. Men judarna bedyra, att dessa farhågor äro grundlösa och absurda. De hava ingen åtrå efter de politiska partistrider och de risker, som bleve följden av självständighet. Vad de önska är rättigheten att fritt utveckla sin nationella egendomlighet och sitt språk.

Turkarna skulle utan tvivel i många avseenden vinna stora fördelar av en utvidgad judisk invandring. Redan nu ha judarna givit upphov till flera industriella företag och fabrikationsmetoder och i oerhörd grad ökat landets vin- och apelsinproduktion. De ha infört eukalyptusplanteringen, som torrlagt träskmarker och gjort öken till bördigt land. Hela deras verksamhet står på ett högre plan än den infödda befolkningens. De ha höjt landets skattebärande förmåga. Gåve den turkiska regeringen judarna samma beskydd och förmåner, som andra folk åtnjuta under halvmånen, skulle de alla bli ottomanska undersåtar, och den intelligens, som nu måste inkallas från Europa i och för alla industriella och tekniska anläggningar, skulle finnas att få inom landets egna gränser.

Även inom konstindustrien äro judarna verk-

samma. Därom får man ett begrepp genom ett besök i den skola med tillhörande fabriker, verkstäder och ateljéer, som finnes i Jerusalem. Dit förde mig doktor Ruppin en dag. I en stor verkstadssal sutto finsmederna vid sina bord och städ och utförde filigransarbete eller hamrade in silverslingor och mönster på metallfat och vaser. Där sutto gamla gubbar med gråa skägg och brillor på sina böjda näsor. Flera av dem voro från Sana i Jemen. De begagnade samma primitiva arbetsmetoder som i sitt hemland. En gammal blek jude satt troget vid smältugnen och drog bälgen. — I mattavdelningen sutto under normala förhållanden hundra flickor och vävde. — Den gamle konstnären professor Schatz visade oss sin ateljé för bildhuggararbeten och sin teckningsskola, där flera konstverk av rang voro utställda.

Det finns tolv millioner judar på jorden. Doktor Ruppin framhåller leende, att det icke är meningen, att hela sällskapet skall flytta till Palestina. Ty även med intensivt jordbruk skulle landet icke förmå att livnära mer än två millioner. Huvudsaken, från judisk synpunkt, är att de finna en kristallisationskärna, en asyl, ett hemland, som motväger assimileringen. Sionismen är sålunda en judendomens förtvivlade kamp mot förintelsen, och dess mål är samlandet av en kompakt judisk befolkning i Palestina med lantbruket som ekonomisk grundval och hebreiskan som nationalspråk.

Men tiden är förliden! Vi måste tänka på den långa återfärden. Klockan är över 5 e. m. då vi på överenskommen mötesplats vid Bedeschem finna vår hederlige kusk och de utvilade hästarna. Termo-

metern visar 29°. Från en mindre terrängvåg se vi åter tornen och vegetationen i Ramle. Som en blåblek fonddekoration resa sig framför oss Juda berg med sin jämna kamkontur, där blott en enda sadel synes, nämligen mellan Ebal och Gerissim, där Sikem är beläget. Och i vår riktning slingrar mot den heliga staden den gamla väg, som trampats av millioner pilgrimer. Över bergen svävar månen som en vit sky bland andra lätta skyar.

Tid efter annan möta vi tomma transportvagnar på väg till Jaffa för att hämta varor, eller fara förbi lastvagnar med vinfat. Strax före klockan halv 7 stanna vi framför franciskanerklostret i Ramle, och nu möter oss den broder, som har nycklarna om hand.

Den gode franciskanern för oss genom klostergångar och uppför trappor till det lilla, torftiga hörnrum, där Bonaparte bodde under de första marsdagarna 1799. Han anlände den 1 mars och bröt upp med högkvarteret klockan 7 f. m. den 3. Rummet, som hade stengolv, stod nu tomt. De båda fönstrens djupa nischer förrådde murarnas tjocklek. Innanför detta rum fanns ett annat, föga större än en hytt, som tjänat den blivande kejsaren till sovkammare.

Om fransmännens ankomst till Ramle heter det i Detroyes dagbok: »Ramleh, ou Rama, est à trois lieues de Jaffa et huit lieues de Jérusalem; cette ville est située dans un immense bassin au milieu d'une forêt d'oliviers.

A peine le général en chef est-il arrivé à portée de canon, qu'une foule de chrétiens habitants sont venus au-devant de lui et ont donné les plus grandes

marques de satisfaction. Les Turcs avaient quitté la ville le matin pour s'enfuir.

Il y a dans Ramleh deux couvents, l'un d'Arméniens, l'autre de Récollets *; leurs maisons sont belles et bien tenues. En y entrant nous avons trouvé rassemblées toutes les femmes chrétiennes de la ville. Ces femmes sont très blanches, mais ont peu de couleurs; quelques unes sont jolies; elles mettent peu de soin à se voiler. Toutes, ainsi que les enfants, nous ont témoigné beaucoup de joie.

On a trouvé dans la ville de grands magasins de biscuits et d'orge et 1,300 outres appartenant aux Mameluks.

Ramleh est assez bien bâti: les maisons, presque toutes voûtées, présentent un assemblage de dômes. Elles sont bien mieux soignées qu'en Égypte. On a trouvé beaucoup de savon, de coton, d'huile, de figues et de raisins secs, même un peu de vin assez bon.

Il y a à Lydda, près de Ramleh, beaucoup de magasins appartenant aux Mameluks.

On a entendu quelques coups de canon dans l'après-midi.

Beaucoup de chameaux du convoi ont péri dans les mauvais chemins.

12 ventôse (2 mars). — L'armée a séjourné à Ramleh.

Les maisons de la ville ont souffert du pillage dans cette journée.

La nuit du 11 au 12 a été fort orageuse, il a plu presque continuellement.

* Rekollekter av Franciskanerorden.

Les Arabes avaient harcelé le convoi dans la journée d'hier; ils ont pénétré pendant (la nuit?) dans le quartier général et ont enlevé une quinzaine de chevaux à côté des tentes; on en a fusillé trois.

On ne saurait trop admirer la fortune de Bonaparte: il traverse le désert et arrive presque sans vivres devant El-Arich; cette forteresse prise lui fournit assez de ressources pour arriver à Gaza, où étaient de grands magasins; enfin il trouve à Ramleh des magasins non moins considérables pour marcher sur Jaffa.

A Ramleh est la fourche des routes sur Jérusalem et sur Jaffa.

Je suis parti à 7 heures du soir pour me rendre à la division Kleber et partir avec elle, le 13 au matin, pour reconnaître Jaffa.» *

Det enda bevarade brev Bonaparte skrivit i Ramle, är adresserat till general Kleber den 2 mars, och lyder på följande sätt:

»Je pense que la lettre que vous avez fait écrire par votre capitaine des Maugrabins pourra faire un bon effet. Joignez-y une sommation en règle pour leur faire sentir que la place ne peut pas tenir.

Si vous pensez qu'un mouvement de votre division sur Jaffa en accélère la reddition, je vous autorise à le faire.

Si vous entrez dans la ville, prenez toutes les mesures pour empêcher le pillage; vous placerez la cavalerie en avant, sur le chemin de Saint-Jean-d'Acre.

* C. De la Jonquière: L'Expédition d'Egypte 1798—1801. Tome IV. Paris 1904 p. 236.

Nous avons trouvé ici une assez grande quantité de magasins, surtout beaucoup d'orge.

Bonaparte.»

Redan den 4 mars var Jaffa inneslutet och togs med storm tre dagar senare. Garnisonen utgjordes av omkring 5,000 man, av vilka 2,000 stupade under gatustriderna. De övriga, som sökt sin tillflykt till moskéer och karavanserajer, sträckte vapen, sedan Bonapartes adjutanter, Eugène de Beauharnais och Croisier, utan dennes order, lovat dem fritt avtåg. Det stora antalet fångar var dock för Bonaparte en obehaglig börda. Han kunde icke sända dem till Egypten, utan att kännbart försvaga sin redan alltför decimerade här. Han kunde icke livnära dem av brist på förplägnad, och att skänka dem friheten hade varit att förstärka fiendens försvarskraft. »Inför dessa betänkligheter beslöt Bonaparte att icke stadfästa de löften, som i hans namn blivit givna och att uttala dödsdomen över garnisonen, med undantag för några hundra egypter.»

André Peyrusse, som aftonen före denna avrättning anlänt till Jaffa med krigskassan, skriver därom, den 10 mars, till sin mor: »Att den tygellöse soldaten i en stad, som tagits med storm, plundrar, bränner och dödar allt, som kommer i hans väg, det tillåter krigslagarna, och mänskligheten breder en slöja över alla dessa fasor; men att man två eller tre dagar efter en storm, sedan lidelserna lugnat sig, har den barbariska kallblodigheten att med dolkar nedstöta 3,000 man, vilka i god tro överlämnat sig åt vår ridderlighet, det är en grymhet, som eftervärlden utan tvivel skall låta vederfaras rättvisa, och

de, vilka givit order därtill, skola få sin plats bland mänsklighetens bödlar.

Omkring 3,000 man sträckte vapen och sändes genast till lägret; på överbefälhavarens befallning avskildes egypterna, albaneserna och turkarna.

Följande dag fördes samtliga albaneser till havskusten, och två bataljoner började att skjuta på dem, de hade ingen annan räddning än att kasta sig i havet; de tvekade icke att simmande störta sig i vågorna. Man hade god tid att arkebusera dem, och inom ett ögonblick färgades havet av blod och täcktes med lik; några hade haft turen att kunna rädda sig på klippblock; man skickade ut soldater i båtar för att göra slut på dem... Dagen därpå förde man till döden 1,200 turkiska artillerister, vilka under två dagar hade legat utan föda framför överbefälhavarens tält. Man hade visligen anbefallt att spara på krutet, och man var omänsklig nog att sticka ned dem med bajonetterna; bland offren fann man många barn, vilka i dödsögonblicket hängde sig fast vid sina fäders lik. Detta exempel skall lära våra fiender, att de icke kunna räkna på fransk lojalitet; och förr eller senare skall de 3,000 offrens blod komma över oss...»*

Den enda order om denna avrättning, som finnes kvar av Bonapartes egen hand, är ställd till general Berthier den 9 mars och lyder så: »Vous ferez, Citoyen Général, venir le colonel des canonniers; vous lui demanderez les noms des vingt principaux officiers des canonniers; vous ferez prendre ces vingt officiers et les ferez conduire au village où est le bataillon

* Op. cit. p. 271.

qui doit partir pour Le Caire. Là, ils seront consignés dans le fort jusqu'à nouvel ordre. Quand ils seront partis pour le village, vous ordonnerez à l'adjutant général de service de conduire tous les canonniers et autres Turcs, pris les armes à la main à Jaffa, au bord de la mer, et de les faire fusiller, en prenant ses précautions de manière qu'il n'en échappe aucun.

Bonaparte.»

Historieforskningen har nästan enhälligt fördömt denna avskyvärda grymhet. Militära författare ha i allmänhet nöjt sig med att betona handlingens nödvändighet. I sina på S:t Helena dikterade memoarer har Napoleon själv i någon mån sökt mildra det dystra minnet från Jaffa. Där säger han helt kort: Il se trouva 2,500 prisonniers, dont 8 on 900 hommes de la garnison d'El-Arych. Ces derniers, après avoir juré de ne pas rentrer en Syrie avant une année, avaient fait trois journées dans la direction de Bagdad, mais depuis, par un crochet, s'étaient jetés dans Jaffa. Ils avaient ainsi violé leur serment: ils furent passés par les armes. Les autres prisonniers furent renvoyés en Égypte, avec les trophées, les drapeaux, etc.

I ett samtal, som Napoleon hade på S:t Helena med Barry E. O'Meara, genomgår han i detalj alla de militära skälen till avrättningen, vilken han anser ha varit både berättigad och nödvändig. I vilket fall som helst utgör denna handling ett bevis, att Bonaparte själv var fullt medveten om huru svag och osäker hans ställning var i Syrien. Han visste redan att företaget var omöjligt.

Vi gå åter ut genom de gångar, vilkas väggar återkastat ekot av den store fältherrens stämma. Solen har sjunkit, endast över några lätta skyar i zenit dröjer ännu ett matt purpursken. Men även detta slocknar, och skymningen kommer. Långa rader av kameler vagga tyst förbi som vålnader. De, som äro på väg uppåt mot Judeens berg, bära i djupa korgar vindruvor från Saron och filistéernas kust. Ibland skramlar en vagn förbi. Vid denna årstid äger den mesta trafiken rum på natten. I Bab el-Wad rasta vi halvannan timme. Då det åter bär av, är midnatten nära. Bjällrorna pingla entonigt, och gruset gnisslar under hjulen. Vi domna av var i sitt hörn. Stigningen tilltar, och färden går allt saktare. Det var inte utan att jag med en viss avund tänkte på den där dalkarlen i grön klädesväst med röda ärmar, som i sin grönmålade kärra på denna landsväg hjälpte Ingmar att hastigt komma fram till målet. För oss gick det långsammare; våra hästar voro trötta, och klockan var icke långt från fem, då de äntligen stannade framför min port i Jerusalem.

XVIII.

Jeriko och Döda havet.

Efter högmässan i Erlöserkirche söndagen den 13 augusti lämnade jag åter Jerusalem och åkte utmed stadsmuren i riktning mot Getsemane. Till sällskap hade jag L. Larsson och en tysk doktor. Klockan var 3 på eftermiddagen och termometern visade 27°. För uppbrottet hade vi med avsikt valt den tid av dygnet, då solen slutat det drygaste av sitt dagsverke, och till kvällen skulle vi nå en trakt, där temperaturen vid denna årstid håller sig kring 40° och däröver. Men dagen var oss bevågen, och hettan steg icke så högt som vanligt.

Vägen till Jeriko svänger i en kraftig båge kring Oljebergets södra sluttning. Till höger försvinner Förargelsens berg. I dalarna sväva på utbredda vingar asgamar, sökande näring. Efter föga mer än en halvtimme stanna vi en stund i den bibliska byn Betania, där Maria och Marta hade sitt hem, Simon den spetälske sitt hus och Lasarus sin grav, och där i våra dagar muhammedaner bo i enkla kojor under oliver, mandel- och fikonträd. Man visar de i Bibeln omnämnda platserna, till och med graven, där den döde väcktes till liv. En brant stentrappa leder ned

till den mörka kammaren. Även Islams bekännare se i Lasarus ett helgon, vilket också framgår av byns arabiska namn, El-Asarije, där begynnelsebokstaven blivit uppslukad av artikeln »el».

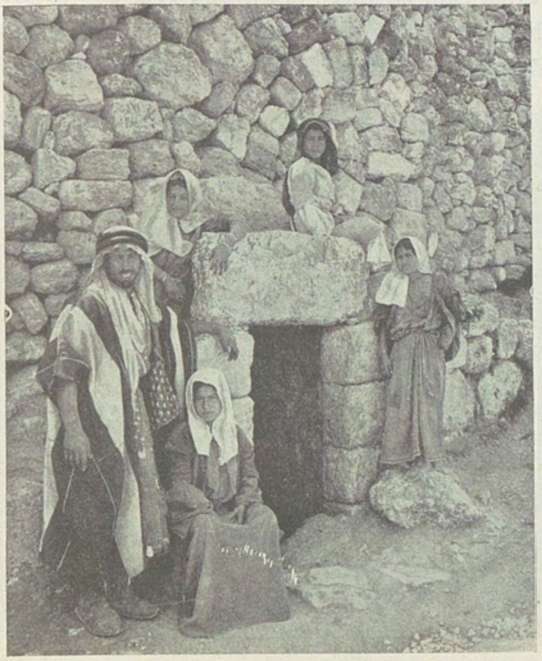

Nedgången till Lasarus' grav. (Foto. L. Larsson.)

I skarpa krökar följer vägen vänstra sidan av den dal, som från Oljeberget går ned mot öster. Avståndet från Jerusalem till Döda havet är 2½ mil, och på denna korta sträcka faller terrängen i det närmaste 1,200 meter eller fyra Eiffeltorn. Därför är det en oavbruten följd av backar. Hästarna behöva icke draga; endast bromsen frestas.

Vid den steninfattade Apostlakällan sägas lärjungarna och deras Mästare hava druckit en gång. Nu ser man mycket sällan en vandrare, drivande några åsnor lastade med kolsäckar eller frukter. Kullarna, som på våren äro gröna av gräs och prickiga av betande fårhjordar, tillhöra nu snarare ett fullkomligt ökenlandskap utan tecken till liv eller färger.

En karavan i Judeiska öknen. (Foto. L. Larsson.)

Under regntiden kunna dessa djupt inskurna dalar fyllas av verkliga störtfloder, som mer än en gång bortspolat både människor och boskap. Den skarpt utpräglade reliefen är karaktäristisk för Judeens ökenland, och alla de fem vägar, som från Döda havets och Jordans gravsänka föra upp till Judabergens höjder, följa djupt mejslade dalar. Wadi el-Hod, som vi nu befara, är den kortaste förbindelseleden mellan

Jerusalem och Jeriko. Från sistnämnda stad till Betel går den väg Israels folk valde under sin första invasion.

På höger hand tar en biväg av till Nebi Musa eller Moses' grav, en muhammedansk helgedom, som längre fram skymtar på avstånd. En sultan, som fruktade, att de kristna, då de från när och fjärran

Den barmhärtige samaritens härberge. (Foto. L. Larsson.)

samlades till påskens firande i Jerusalem, kunde begagna tillfället att göra uppror, instiftade en årsfest att samtidigt högtidlighållas vid Nebi Musa. Han tänkte väl, att det kunde vara bra att ha de rättrognas skaror nära till hands. Festen är ännu en av de största hos muhammedanerna i denna trakt. Då övas svärdsdans och andra upptåg, och företrädd av heliga fanor skrider en väldig procession till den förmenta graven.

Vid Kharbusch har kriget avbrutit uppförandet av ett härberge till ryska pilgrimers fromma. Även där är det tyst och stilla. Blott tvenne lantmän synas, drivande några kor uppåt Jerusalem. Vid dalsidorna äro kalkstenens veckningar vackert blottade av erosionen. Vägen är alltjämt ypperlig. Där den korsar bidalar, äro små solida stenbroar byggda. Nu upphör fallet, och terrängen stiger långsamt till Den barmhärtige samaritens härberge, där på sin tid en man, som for ned från Jerusalem till Jeriko och råkade ut för rövare, blev omhuldad och vårdad av en samarit. I dess portvalv sutto tre arabiska soldater, som hade gjort slut på sin matsäck och ändå måste övernatta på platsen. För oss var det ett nöje — ingen barmhärtighet — att stilla deras hunger.

Vi ha åkt i två timmar. Klockan är något över 5, och temperaturen har stigit en grad. Strax bortom härberget fortsätter det starka fallet. Tistlar stå som gröna prickar i den eljest grå terrängen, där otaliga fårstigar äro tecknade i sluttningarna. Vägen delar sig. Den vänstra armen går till S:t Georgs kloster och Frestelseberget, på vars krön konturen av en fästningsruin avtecknar sig i fjärran. Ännu längre bort skönjes en flik av Jordandalens vegetationsbälte och mellan ett par kullar i sydost Döda havets härligt blågröna yta. Den östra horisontens linje bildas av Moabs kammar, där alla detaljer framträda tydligare än förr.

Vi ha följt den vänstra dalsidan, där vägen är murad utåt och försedd med bröstvärn. Nu äro vi nere i dalbottnen, där krökarna äro tvära och korta.

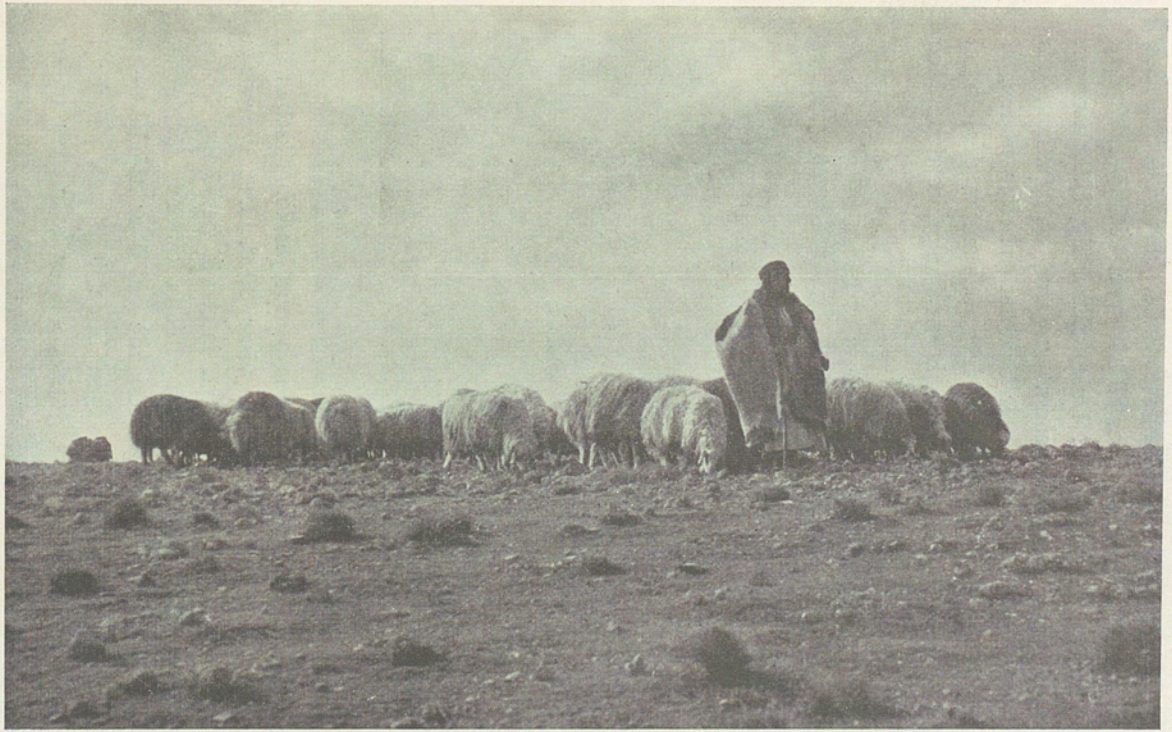

En herde med sin hjord nära Den barmhärtige samaritens härberge. (Foto. L. Larsson.)

Och utför bär det utan återvändo. Här växa orkidéer, och förnöjsamma tuvor bli talrikare. Till höger skymta Nebi Musas vita hus. Dalen vidgar sig, fallet avtager. Vi köra ut som genom en port, och befinna oss plötsligt på slätten, där dammet yr efter hjulen. I fjärran reser sig berget Nebo, och hitom dess kupol avtecknar sig Jordanmynningen tydligt i sydost. Men

Judeiska öknen. (Foto. L. Larsson.)

vi svänga av åt vänster upp mot Jeriko. Klockan är snart 7. Termometern visar 30,9°. Det drar från väster, och värmen är på intet vis besvärlig. Solen går ned. De skära och violetta tonerna förblekna, och fullmånen stiger skinande gul över Moabs berg.

Till höger om vägen bilda träd och palmer i byn Eriha, det nya Jeriko, mörka silhuetter under månen. Över en nybyggd akvedukt och en stenbro

över Wadi el-Kelt köra vi upp till den knappt två kilometer längre norrut belägna Elisas källa vid foten av den kulle, som gömmer ruinerna av Gamla testamentets Jeriko. Fordom var denna källa, som av araberna kallas Ain es-Sultan, omgiven av lummiga

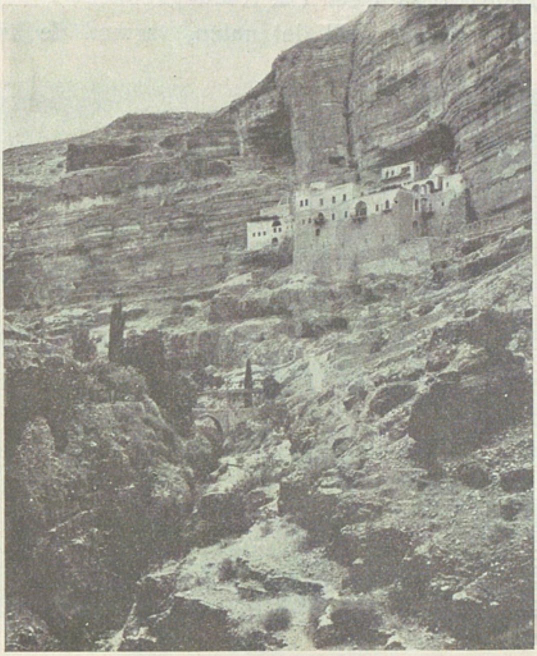

S:t Georgs kloster. (Foto. L. Larsson.)

träd, och där syntes ruinerna av en bysantinsk byggnad. För icke längesedan infattades källvattnet i en stenbassäng, från vilken det i kanaler föres omkring till oasens trädgårdar och åkrar. Den elliptiska kullen med sina sju upphöjningar, som är belägen omedelbart väster om källan, kallas Tell es-Sultan. Dess

längd är 350 meter, dess största bredd 150 meter. Här vandra vi omkring i månskenet för att göra oss ett flyktigt begrepp om de uråldriga husen, de små trånga gatorna och de ryktbara stadsmurarna, som nyligen blivit framgrävda av tyska arkeologer.

Det är berättelsen i 2. Konungabokens 2. kapitel, som givit upphov till det namn, varmed de kristna

En familj i Jeriko. (Foto. L. Larsson.)

pilgrimerna beteckna källan i Jeriko. Efter Elias underbara himmelsfärd, kommo männen i Jeriko till Elisa och sade: »Stadens läge är ju gott, såsom min herre ser, men vattnet är dåligt, och därav komma missfall i landet. Han sade: Tagen hit åt mig en ny skål och läggen salt däri. Och de gjorde så. Därefter gick han ut till vattenkällan och kastade salt däri och sade: Så säger Herren: Jag har nu gjort detta vatten

sunt; död och missfall skola icke mer komma därav. Och vattnet blev sunt och har förblivit så ända till denna dag, i enlighet med det ord Elisa talade.»

Sedan äldsta tider var Jeriko känt såsom Palmstaden. Där frodades dadelpalmer och balsamträd i myckenhet. Då Mose från Moabs hedar gick upp på berget Nebo gentemot Jeriko, såg han hela landet:

Berget Nebo. (Foto. L. Larsson.)

Gilead ända till Dan, och hela Naftali och Efraims och Manasses land och hela Juda land, ända till Västra havet, och Sydlandet och Jordanslätten, det är lågslätten vid Jeriko — Palmstaden — ända till Soar (5. Mosebok 34: 1—3). Det poetiska namnet, Palmstaden, möter oss också på andra ställen i Gamla testamentet, t. ex. i Domareboken (1: 16, 3: 13), och i 2. Krönikeboken (28: 15).

Det rika Jeriko är och har på grund av sitt läge i Jordandalen alltid varit nyckeln till Palestinas bergland. Dess strategiska betydelse var given, emedan flera stora vägar sammanlöpte här, och emedan vatten i mängd fanns att tillgå för invasionsarméer, som hade att korsa Judeens förtorkade ökenland. Till följd av den tropiska hettan har folket genom alla tider varit förslappat och vekligt och flytt för inkräktarna, utan att göra nämnvärda försök till motstånd. Med lätthet togs staden av israeliternas vandrande skaror, av Aristobulus, Pompejus, Herodes och Vespasianus. Nu är Jerikos glans slocknad för alltid. Blott den eländiga arabbyn Eriha återstår, grundad av korsfararna och i våra dagar bebodd av tre hundra förvildade, dådlösa och påflugna araber.

Ur forntidens dunkel framträder Jeriko för första gången i den berättelse, som läses hos Josua (kap. 2—7). Josua, Nuns son, sände hemliga spejare till Jeriko för att utforska landet. De togo in i skökan Rahabs hus. Då konungen i Jeriko fick höra talas därom, befallde han Rahab att utlämna männen. I det hon dolde kunskaparna under linstjälkar på sitt tak, svarade hon konungen, att de redan dragit sina färde. De eftersattes åt vadställena över Jordan. Under tiden sade Rahab till kunskaparna, att hon visste, att landet skulle falla i israeliternas händer. Hon bad dem därför svärja, att barmhärtighet skulle vederfaras henne och hennes faders hus. De svuro därpå och drogo på avvägar genom Juda öken tillbaka till Josua och sade: »Herren har givit hela landet i vår hand; alla landets inbyggare äro ock i ångest för oss.»

Tidigt följande morgon gingo de tolv stammarnas folk över Jordan. »När de som buro arken kommo till Jordan, så att prästerna, som buro arken, med sina fötter vidrörde yttersta randen av vattnet i Jordan, vilken under hela skördetiden är full över alla sina bräddar, då stannade det vatten, som kom uppifrån, och blev stående såsom en samlad hög

Gamla Jerikos mur. (Foto. L. Larsson.)

långt borta, uppe vid Adam, staden som ligger bredvid Saretan; och det vatten, som flöt ned mot Hedmarkshavet, Salthavet, blev sålunda helt och hållet avskuret. Så gick då folket över mitt emot Jeriko.»

Ur floden togos tolv stenar, en av var stam, att i lägret vid Gilgal resas till minne av denna händelse. I spetsen för Israels barn drogo fyrtio tusen beväpnade män (naturligtvis en oerhört överdriven siffra) av Rubens, Gads och halva Manasse stam-

mar, »för att kämpa inför Herren på Jerikos hedmarker».

»Och Jeriko hade sina portar stängda och höll sig så tillstängt för Israels barn; ingen gick ut eller in. Men Herren sade till Josua: Se, jag har givit Jeriko med dess konung, med dess tappra stridsmän, i din hand. Tågen nu omkring staden, så många stridbara män I ären, runt omkring staden en gång; gör så i sex dagar. Och sju präster skola bära de sju jubelbasunerna framför arken; men på sjunde dagen skolen I täga omkring staden sju gånger; och prästerna skola stöta i basunerna. Och när det blåses i jubelhornet med utdragen ton, och I hören basunljudet, skall allt folket upphäva ett stort härskri; då skola stadsmurarna falla på stället, och folket skall draga in över dem, var och en rätt fram.»

När den bestämda dagen randades, besvarade folket med härskri basunernas ljud. »Då föllo murarna på stället, och folket drog över dem in i staden, var och en rätt fram; så intogo de staden.» Allt liv blev slaget med svärdsegg. Endast skökan Rahab och hennes släkt skonades.

Ernst Sellin, som på ett så förtjänstfullt sätt lett de tyska undersökningarna vid Jeriko, förmodar att sjutalet i denna berättelse spelar samma roll som vid nyårsfestens och lövhyddohögtidens processioner omkring altaret. Han framhåller också likheten med 3. Mosebok, 25: 9, där det heter: »Då skall du i sjunde månaden, på tionde dagen i månaden, låta blåsa i larmbasun; på försoningsdagen skolen I blåsa i basun över hela edert land.» Och i 4. Mosebok, 29: 1 heter det: »Och i sjunde månaden, på första

dagen i månaden, skolen I hålla en helig sammankomst; ingen arbetssyssla skolen I då göra. En basunklangens dag skall den vara för eder.» Denna fest gällde ursprungligen månens nytändning. Hyllningståget efter Jahve hade sålunda blivit lokaliserat till »månstaden» Jeriko, vars erövring öppnade portarna till Kanaans land för Jahves dyrkan.

På den tiden lät Josua folket svärja denna ed: »Förbannad vare inför Herren den man, som tager sig före att åter bygga upp denna stad, Jeriko. När han lägger dess grund, må detta kosta honom hans äldste son, och när han sätter upp dess portar, må detta kosta honom hans yngste son.» I 1. Konungaboken (16: 34) står skrivet, huru denna förbannelse drabbade Hiel från Betel: »Under hans (Israels konungs, Ahabs,) tid byggde beteliten Hiel åter upp Jeriko. Men när han lade dess grund, kostade det honom hans äldste son Abiram, och när han satte upp dess portar, kostade det honom hans yngste son Segib — i enlighet med det ord, som Herren hade talat genom Josua, Nuns son.»

Långt fram i tiden höjde sig Jeriko nästan till rangen av en kunglig metropol och upplevde under Herodes den store den mest glänsande epoken av sin historia. Antonius hade skänkt denna stad till Kleopatra, som i sin ordning förpaktade den till Herodes. I palmernas hägn uppförde konungen sitt vinterpalats, han byggde amfiteater, hippodrom och andra anläggningar, varom Josefus talar. I Jeriko slutade han också sina dagar och fördes därifrån till griften i Herodium. Josefus berättar, att sedan Kleopatra följt Antonius på hans härfärd till Armenien och

Eufrat, återvände hon över Damaskus till Judeen, »där Herodes mötte henne och arrenderade av henne hennes arabiska besittningar jämte de inkomster, hon uppbar från trakten kring Jeriko. I detta land odlas den balsam, som är den dyrbaraste produkt det äger, och som växer endast där. I nejden odlas också palmer, både talrika till sin mängd och förträffliga till sin art. Medan hon vistades där och ofta umgicks med Herodes, försökte hon att öppna brottsligt umgänge med konungen...» Men Herodes var starkare än andra stormän, som fastnat i hennes garn, besvarade icke hennes kärlek och var till och med betänkt på att döda henne, då han nu hade henne i sitt våld. Därigenom ansåg han sig kunna göra både sig själv, Antonius och många andra en tjänst. Men konungens förtrogna avrådde honom på det bestämdaste från att begå några förhastade och våldsamma handlingar, av vilka han själv icke skulle skörda annat än vanära både för sig själv, sitt land och sina efterkommande, isynnerhet då det gällde en dam, som stod högre i rang än någon annan kvinna i världen på den tiden. Han avstod därför, behandlade Kleopatra vänligt, gav henne skänker och ledsagade henne slutligen på hennes färd från Jeriko till Egypten.

Från samma tidpunkt härrör troligen också Strabos korta skildring av Palmstaden. Han säger, att Jeriko är en slätt på alla håll omgiven av amfiteatraliska berg. »Här finnes palmskogen, som visserligen också innesluter andra odlade och härliga frukter bärande träd, men framför allt består av en mängd palmer, väl hundra stadier lång, överallt bevattnad

och full av boningshus; även finnes däri ett kungligt palats och en balsamgård... Stor är därför den vinst, som drages ur dessa alster.»

I Jeriko samlades östra Jordanlandets judiska pilgrimer, då de voro stadda på vandring till de stora tempelfesterna i Jerusalem. Dit kom också Jesus av Nasaret, då han för sista gången styrde sina steg till den heliga staden. I närheten av Jeriko botade han en blind, som satt och tiggde vid vägen. Sedan gick han in i staden och vandrade fram mellan trädgårdarnas palmer, sykomorer och mullbärsträd. Kring odlingarna reste sig enkla murar av soltegel, och gatorna voro infattade mellan de fattigas kojor och de förmögnas hus. Luften var varm som i ett drivhus och doftade av dadel och balsam. En stor människomassa följde honom. Vördnad och andakt präglade detta brokiga tåg. Till och med de vilda beduinerna från Moabs berg voro gripna av skådespelet. De trängde sig icke fram genom mängden, de höllo sig på aktningsfullt avstånd, och deras vita mantlar och huvuddok stucko bjärt av mot palmernas djupa grönska. Så mycket livligare var översten för publikanerna, den rike Sackeus, som visste att Mästaren var med i folkmassan och nu till varje pris ville se honom på nära håll. Men då han var liten till växten och icke hade utsikt att kunna bana sig väg, sprang han en omväg framför de andra och klättrade upp i ett mullbärsträd vid sidan av den gata, där den tysta skaran skulle tåga förbi. När Jesus gick fram under trädet, fick han se publikanen, blev stående och sade: »Sackeus, skynda dig ned; ty i dag måste jag stanna i ditt hus.» Och Sackeus skyndade

sig ned och mottog honom med glädje, sägande: »Se, Herre, hälften av mina ägodelar giver jag de fattiga, och om jag i något har gjort orätt mot någon, så giver jag fyradubbelt igen.» Och Jesus svarade: »I dag har frälsning vederfarits detta hus, ty Människosonen har kommit för att uppsöka och frälsa det förtappade.»

Från predikstolarna i all världens kristna kyrkor har genom århundraden även denna text blivit föreläst och utlagd. Själv minns jag den från min barndom, då jag med mina föräldrar bevistade högmässan i Klara kyrka, och jag skall aldrig glömma doktor Fritiof Grafströms välljudande stämma, då han gång på gång upprepade orden: »Sackeus, stig snarliga ned, ty i dag måste jag gästa i ditt hus.» Det klang under valven, då han ropade, att ingen större lycksalighet kunde vederfaras en syndare än den, att Människosonen själv kom till hans bostad och sade: i dag måste jag stanna i ditt hus. Eller hans yttrande, då han åter drog sina färde: »I dag är salighet vederfaren detta hus.»

Pilgrimen, som i våra dagar besöker Jeriko, behöver icke anstränga sin fantasi för att se det brokiga tåget framför sig. Utan tvivel voro anletsdragen eller rastyperna desamma som nu — de förändras icke på två tusen år — och klädedräkterna voro snarlika, ty de äro ett resultat av klimatiska lagar och av naturen förestavade sedvänjor. Blott en i skaran var olik alla män, som sedan begynnelsen vandrat på jorden. Kring hans huvud lyste en strålkrans av frid och människokärlek, och med fast och mild stämma sade han sitt: i dag måste jag stanna i ditt hus.

Något som icke heller i märkbar mån förändrat sig sedan dess var landskapet kring Jeriko. I väster stego branterna och dalarna till Judabergens öken, där Mästaren bestått sitt prov, och i nordväst välvde Frestelseberget sin kägla. I öster skimrade bortom Jordandalens grönska Moabs violetta kullar, och i sydost lyste vid deras fot Döda havets spegel som en klinga av blåaste stål. Blott Jeriko självt var rikare än nu, ty ännu dröjde ett återsken av den glans Herodes skänkt denna stad, och inom oasens råmärken frodades den subtropiska vegetationen i hela sin yppighet. Det var Vespasianus förbehållet att för alltid göra slut på den herodianska härligheten i Jeriko.

På stäpperna kring nedre Jordan, icke minst öster om floden växte då liksom nu ogenomträngliga snår av den med långa, nålvassa taggar beväpnade Zizyphus spina Christi. Av dess törnen hopflätades den krona, som kort efter besöket i Jeriko skulle pryda Nasaréens huvud.

Växlande öden ha även sedan dragit fram över palmernas stad. Den har blivit i grund förstörd av perserna år 614, den har sett korsfararna bygga sina kyrkor av kalkstensblock, varma som om de kommit ur en ugn. Den har sett Saladin i sin gröna turban, stolt och segersäll rida genom gatorna, och den har bevittnat förödelsen, som låg kvar efter Ibrahim paschas härjande horder.

I fjärde århundradet visades för kristna pilgrimer en sykomor, som sades vara det träd, i vilket Sackeus klättrat upp, och ännu i dag utpekas för besökaren den plats, där den rike publikanens hus reste sina

murar. Där ser man nu blott ett oformligt torn i ruiner.

I vår sena tid har forskningen dragit undan slöjorna även ifrån denna stad. Då man började att vetenskapligt undersöka Palestinas arkeologi, var Jeriko en av de platser, som ansågos lova mycket. The Palestine Exploration Fund började år 1868 under löjtnant Warren att gräva i oasen, just i den förut omnämnda kullen Tell es-Sultan. Men arbetena avbrötos, då mödornas lön blev alltför ringa. Våren 1899 besökte Ernst Sellin den gamla staden och fann, att engelsmännen icke grävt sina sökgravar tillräckligt djupt. Talrika fynd av skärvor gåvo dessutom vid handen, att man här hade utsikt att finna resterna av det kanaaneiska Jeriko. Åtta år senare lade Sellin och en arkitekt på fem ställen provisoriska försöksgravar genom kullen och nådde lovande resultat. Bland annat blev den kanaaneiska stadsmuren funnen.

Då övertogs företaget av Tyska Orientsällskapet. Ernst Sellin utsågs till ledare, arkitekten d:r Langenegger och arkeologen professor Watzinger voro hans medhjälpare. Från den 2 januari till den 8 april 1908 bedrevos forskningarna med 200 arbetare. Den tredje kampanjen ägde rum från den 15 januari till den 2 april 1909, då herrarna Nöldeke och Schultze voro behjälpliga och 240 infödingar utförde grovarbetena. Alla tre kampanjerna krävde samfällt sju månader och kostade 78,000 francs. Väl hade man ofta blivit störd av pilgrimer och resande, och mera sällan hade man så välkomna besök som av den lärde och berömde direktören vid »Tyska evangeliska institutet för det Heliga Landets fornkunskap» i

Jerusalem, professorn doktor G. Dalman från Leipzig, svensk generalkonsul i Davids stad.

Sedan tredje arbetsåret nått sitt slut fingo de framgrävda ruinerna förbliva blottade och äro därför hemfallna åt förgängelsen. Murar av soltorkat tegel, som legat täckta i bortåt 4,000 år, äga ingen motståndskraft, då väder och vindar driva sitt spel bland dem. Nu ansåg man sig dock hava vunnit ett avrundat slutresultat, som berättigade utgivandet av en sammanhängande skildring. Den utkom år 1913 i ett folioband: »Jericho, die Ergebnisse der Ausgrabungen, dargestellt von Ernst Sellin und Carl Watzinger,» och är försedd med utsökta planscher och plankartor.

Överst fann man över hela kullen spridda spår efter bysantinska boplatser med kyrkogård i nordöstra sluttningen. Fynd från herodiansk eller hellenistisk tid saknades, men ett något äldre skikt karaktäriserades av terrakottor, krukor med arameiska legender, m. m. Därunder följde ett rikt lager, inneslutande hus och talrika inventarier. Nästa skikt mot djupet inneslöt stentrappor och den stora »omfattningsmuren». Därnäst följde en horisont kännetecknad av en egenartad keramik och därunder »den yttre murens skikt», intensivt och utbrett. Det sjunde skiktet uppifrån räknat kallas »stadsgrundläggningens skikt», vilket dock icke utesluter möjligheten av ändå äldre människospår på ändå större djup. Så mycket har med full klarhet framgått av de tyska arkeologernas arbeten, att Jeriko genom århundraden varit en kanaaneisk stad, därpå genom nya århundraden en israelitisk och slutligen genom långa sekel en judisk stad.

Sellin uppställer i korthet nedanstående skiktföljd efter ålder: 1. prehistorisk, 2. kanaaneisk, 3. senkanaaneisk, 4. israelitisk, 5. judisk, 6. senjudisk, 7. bysantinsk samt slutligen 8. muhammedanska gravar.

Från Elisas källa körde vi ned till byn Eriha, nutidens Jeriko, där vi fingo skapligt husrum i en arabisk gästgivargård. Ännu klockan 10 på kvällen hade vi 28,8°, vilket ansågs »kallt» för årstiden. Klockan 5 följande morgon, den 14 augusti, hade temperaturen sjunkit till 25,1°, och vid uppbrottet till Döda havet hade vi sålunda intet skäl att beklaga oss över värmen.

Helt nära Jeriko synes nu i all sin morgonljusa glans Frestelseberget, Djebel Karantal — en arabisk korruption av Quarantania eller de 40 dagarnas berg. Ej långt därifrån skymtar det i tibetansk stillhet och ro och i nästan tibetansk arkitektur uppförda grekiska klostret S:t Georg, likt svalbon hängande över de gråa, ödsliga, av solen upphettade klippbranterna.

Vår väg leder förbi det ryska hospitset och »Sackeus' hus», samt korsar Wadi el-Kelts förtorkade bädd. Under solen reser sig det berg, vid vars fot Oseas grav lär finnas, och i nordost anar man vid Gileads sluttning den lilla staden Es Salt, berömd för sina saftiga och söta druvor. Nu äro Juda berg belysta av den uppgående solen och kasta i dalarna mörka skuggor, som låta de vilda formerna framträda i hela sin skarpa relief. Moabs berg, över vilkas kammar dagens stjärna begynner sitt segertåg, står som en dunkel skiljemur mellan Döda havet och den stora Syriska öknen.

Vägen är ganska dålig. Vi gunga fram i dess mjuka damm, som virvlar omkring oss i kvävande

Gamla Jeriko. (Foto. L. Larsson.)

moln. På sidorna utbreder sig den knottriga stäppen med tistlar och tamarisker. Till vänster synes det grekiska klostret Kasr Hadjle, Bibelns Bet-Hogla på gränsen mellan Juda och Benjamin (Josua 15: 6).

Vår färd går mot sydost. Framför oss utbreder nu havet hela sin intensivt marinblå yta. Salta fläktar från söder draga över detta underliga landskap, som blir allt ödsligare, ju längre vi komma. Terrängen blir mera kuperad, ett virrvarr av fragmentariska lerterrasser och raviner. Ett stycke till höger synas vita, saltbemängda koner, liknande tält. Marken är något fuktig. Det dammar icke mer. Landet blir jämnare. Band av drivved visa, hur långt havet räckte efter den senaste regntidens högvattenstånd.

Kvarten över 7 äro vi framme vid stranden. Temperaturen har då stigit till 27,4°. Sjön skimrar nu i en intensivt frisk, djup grön färg, och grönt är vattnet ända fram till strandlinjens grus. Det drar från söder, och en svag bränning klingar med metallisk tyngd mot stranden.

I sydsydväst, på mer än 3½ mils avstånd, synes vid västra »kusten» ett brant klipputsprång, där En-Gedis eller »Vildgetens» bergfästen äro belägna. Det var här i en grotta som David hade kunnat döda Saul, men nöjde sig med att skära en flik av hans mantel (1. Sam. 24: 1 o. f.). En-Gedi är den enda plats vid den Judeiska sidan av Döda havet, där sötvatten finnes.

Ett par mil längre bort vid samma strand, men 520 meter över sjöns yta, finnes bland bergen ett naturligt klippfäste, Masada, berömt genom den sista förtvivlade strid, som judarna där utkämpade mot

romarna i april år 73 e. Kr. Då Flavius Silva blev ståthållare över Judeen, fann han hela landet underkuvat — med undantag av Masada. Innanför dess dels naturliga, dels av trävirke uppförda murar försvarade sig ett tusental judar under den till överdåd tappre Eleasar. Flavius Silva omgav hela klippborgen med en mur och utställde vakter för att ingen skulle kunna undkomma. På muren uppförde han sina kastmaskiner och lät dem utspy brinnande facklor över de belägrades försvarsverk. Sedan dessa lagts i aska var judarnas läge hopplöst. Då talade Eleasar ord glödande av hänförelse till sitt folk och uppmanade sin skara att först döda hustrur och barn och sedan sig själva. »Då skall det heta på vår döda mull en gång: de läto icke beröva sig friheten.» Eldade av ledarens tal skyndade judarna till sina hustrur, som de omfamnade och till sina barn, som de kysste, varpå de utan tvekan nedstötte dem alla. Sedan brände de allt, som var av värde. Slutligen fingo tio av männen i uppdrag, att med dolkar döda alla sina kamrater. Och sist utsågs genom lottdragning den jude, som måste döda de återstående nio. När denne efter fullgjort uppdrag var ensam kvar, gjorde han en rond bland liken för att övertyga sig att varje gnista av liv var utsläckt. Därefter satte han eld på palatset och stötte med kraft kniven i sitt eget hjärta. Kort därpå löpte romarna till storms över vindbryggorna. Intet motstånd! Icke ett liv syntes. Klippborgen låg spöklikt tyst och öde. De misstänkte en list och uppgåvo ett härskri för att locka fram försvararna. Men ingen kom. — Jo, efter en stund kröpo ur en underjordisk avloppstrumma två kvinnor och fem barn

förskrämda fram. De berättade vad som timat, men romarna kunde ej tro dem. Flavius Silvas folk försökte att släcka elden och banade sig väg genom rökmolnen till det inre av palatset. »Då de nu,» säger Josefus, »verkligen upptäckte den stora mängden av lik, gladdes de icke över sina fienders undergång, utan beundrade fastmer det högsinta i deras beslut och det orubbliga dödsförakt, som visats av så många hjältar, vilka deltagit i beslutet och medelst handling utfört det.» Och för visso skall eftervärlden säga om Eleasar och hans tappra skara: »De läto icke beröva sig friheten.»

Ännu längre bort i samma riktning, ej långt från Döda havets södra strand, bär ett isolerat saltberg namnet Djebel Usdum, i vilket man trott sig finna en viss likhet med namnet Sodom. Var denna stad och Gomorra varit belägna vet ingen. Men man har sökt dem vid södra stranden. Och man förmodar att deras öde berott på ett vulkaniskt utbrott, en förklaring, som vore så mycket sannolikare som lavabäddarna i Moab äro recenta bildningar. Andra författare tro, att gasexplosioner i den bituminösa marken varit åtföljda av jordbävningar och eldfenomen, och att brinnande nafta därvid fallit ned över de båda städerna. Bibelns berättelse behöver därför icke innehålla något, som strider mot naturens lagar: »Då nu solen hade gått upp över jorden och Lot hade kommit till Soar, lät Herren svavel och eld regna ned från himmelen, från Herren, över Sodom och Gomorra; och han omstörtade dessa städer med hela Slätten och alla dem, som bodde i städerna, och det som

växte på marken. Och Lots hustru, som följde efter honom, såg sig tillbaka; då blev hon en saltstod.»

Vid övergången mellan tertiär- och kvartärtiden drabbades Syrien av de mäktiga naturfenomen, som framkallade landets skarpt markerade och egenartade plastik. Genom spänning i jordskorpan uppkommo meridionala sprickor, mellan vilka landet sjönk in.

Döda havet. (Foto. L. Larsson.)

Den djupaste gravsänka, som bildades på detta sätt var Jordandalen och Döda havet. Omgestaltningen i landets ytformer inträffade dock icke såsom en plötslig katastrof, utan långsamt. Och lika långsamt förändrades de hydrografiska förhållandena. Under den på norra halvklotet så nederbördsrika diluvialtiden strömmade många och vattenrika floder till Jordangraven, vars djupaste del utan tvivel redan då

befann sig där nu Döda havet är beläget. I ett tidigt skede var vattnet salthaltigt, men härbergerade dock en sötvattensfauna, vars fossila rester blivit funna ända till ett trettiotal meters höjd över Medelhavet. Så högt stod då Döda havets yta och dess utsträckning uppgick till 25 svenska mil från Wadi el-Araba till Galileiska havet, vilket utgjorde en del av denna långa sjö.

Under senare skeden i jordens historia avtog nederbörden efter hand, tillflödet till den långa sjön blev allt mindre, den förkortades i samma mån som dess yta sjönk. Salthalten tilltog därför i stegrad grad. Väldiga saltlager blottades vid dess södra ända. Det nyssnämnda Djebel Usdum är en ännu kvarstående del därav och genom den atmosfäriska förstörelsens verk uppkommo otaliga saltstoder av större eller mindre likhet med — Lots hustru. Måhända var det i förening med någon ny förkastning i de diluviala avlagringarna som de båda bibliska städerna gingo under.

I vår tid har Döda havet krympt ihop till den knappt 80 km. långa och högst 17 km. breda sjö, som upptager gravsänkans djupaste del. Där står dess vattenmassa och balanserar mellan de krafter, som arbeta på dess vidmakthållande och dess förintande, och är själv resultatet av deras kamp. Mer än sex millioner ton vatten föras dagligen till sjön, men avdunstningen är till följd av den torra luften oerhörd. Endast vattnet avdunstar, under det att mineraliska och andra fasta beståndsdelar bliva kvar. Därför är salthalten sex gånger större än världshavets och uppgår vid ytan till 21,7 %, och på

300 meters djup till 27,8 %. Döda havets vatten innehåller klor, brom, natrium, magnesium, kalium och kalcium. Det dödar allt liv, och inga organiska ämnen kunna sjunka däri. Dess specifika vikt är 1,166. Nu står dess yta 394 meter under Medelhavets, och hela bäckenets djupaste punkt, d. v. s. botten av Döda

På Döda havet. (Foto. L. Larsson.)

havet, ligger ända till 793 meter under Medelhavets yta. Vattenståndets årliga oscillationer utgöra omkring två meter. För närvarande befinner sig Döda havet i långsam stigning.

Vid östra stranden resa sig Moabs kalkstensberg brant till inemot tusen meters höjd. De genombrytas av floden Arnon. Asfaltflak ryckas av stormar och jordbävningar loss från bottnen och drivas i land av

vågorna. Drivved är ganska allmän och kommer framför allt ned med Jordan.

I Bibeln kallas den berömda sjön Salthavet, Hedmarkshavet eller Östra havet (1. Mosebok 14: 3, 4. Mose. 34: 3, 12, 5. Mose. 3: 17, Josua 3: 16, 2. Kon. 14: 25, Hes. 47: 18, Joel 2: 20, Sakarja 14: 8 m. fl. st.). Bland araberna är den känd under namnet Bahr Lut eller Lots sjö. Josefus talar om Asfaltsjön. Pausanias var den förste som, år 150 e. Kr., begagnade namnet Döda havet.

På sommaren 1916 funnos ett femtiotal Jaffabåtar på de tysta böljorna. De fraktade vetelast från El-Lisans kust till trakten väster om Jordanmynningen. Det var just vid dessas landningsplats vi nu befunno oss. Flera båtar lågo förtöjda vid stranden, där några skjul och hyddor samt skuggtak av vass blivit uppförda. På platsen kommenderade en marinofficer av arabisk stam, född i Jerusalem och skolad i Konstantinopel. Till honom framställde vi vår önskan att segla till sötvattenskällan El-Ghweïr vid östra stranden samt därifrån till Jordanmynningen. Han erbjöd sig att själv följa med och gav genast befallning, att en båt skulle göras i ordning. Klockan var 8, då vi lade ut. Lufttemperaturen var 30,8°. I sjön visade termometern 30,5°.

Vår »reïs» eller kapten och de båda besättningsynglingarna, alla tre från Jaffa, hissa seglet, som fylles av en nu förlig vind, och kursen sättes rakt mot sydost. Vi intaga så bekväma ställningar som möjligt i detta glödande solgass och på dessa bänkar — varma som strykbräden. Båten skjuter god fart. Små malakitgröna svallvågor porla kring fören. Den

Jordan, där Johannes döpte.

(Foto. L. Larsson.)

flacka stranden försvinner, och vi äro omgivna av Döda havets mörka, tunga vattenfält. Något annat segel än vårt synes ej, och på stränderna inga andra spår av människor än de tillfälliga hyddor, vi nyss lämnat. Här finnas inga vita städer, inga byar, inga karavanvägar. Här råda döden och tystnaden. Man har en spännande förnimmelse av att röra sig på

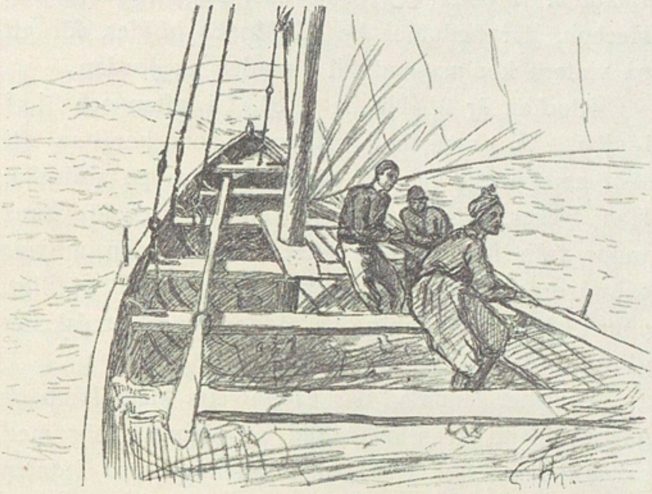

Vår båt på Döda havet.

förbjudna farvatten utanför det organiska livets gränser. Dessa böljor äro i sanning döda och dödande. Inga fiskar eller andra djur kunna leva i dem, och de, som av Jordanen föras hit, dö i sjön som i en giftig syra. Vi segla över en avgrundsgöl, i jordens djupaste depression. Och ändå känna vi oss gripna av omgivningens majestätiska ro och landskapets underbara skönhet. I söder synes ingen kust — vi kunna tro oss färdas över en väldig fjord från världshavet.

Men i öster och väster resa sig de branta bergen, skiftande i oändligt fina, ljusa, lätta toner. I norr se vi Jordansänkan, även den infattad mellan skarpt markerade berg. Vid östra stranden visar min landsman den punkt, där Hammam es-Serkas varma källor äro belägna, sannolikt identiska med det Callirrhoë, i vars bad Herodes fåfängt sökte bot för sin sista sjukdom. I öster och ostnordost ligga Madeba och Hesbon, där beduiner bo på Moabs höjder, för att på vintern komma ned till stranden av Jordan.

Klockan är 9. Nu ha vi 31,4° i luften och 31,0° i sjön. Vi prata med kaptenen, som berättar, att skot heter »schkota» och stag »stoscha» på arabiska. Han tycker, att Döda havet är för litet för hans vanor från Medelhavets kust. Men vinden mojnar och årorna läggas ut. Jaffamännen ro förträffligt, ehuru båten är klumpig och rodden tung. I solskenet glittra årbladen av saltkristaller.

Omsider landa vi där El-Ghweïrs klara källbäck går ut bland grus och sand och blandar sig med saltvattnet. Efter en liten promenad uppe i dalen mellan dess brant avskurna rullstensterrasser, kläda vi av oss vid stranden och taga ett lika härligt som egendomligt bad i den salta sjön.

Då man kommit ut på djupet, kan man bokstavligen gå i detta vatten, eller i alla händelser röra sig framåt i lodrät ställning och med samma rörelser som då man går på det torra. Man tröttnar dock snart av motståndet och föredrar att simma. Men då får man inom kort anledning att deltaga i åskådarnas munterhet. Det går nämligen icke att simma i Döda havet. Man får icke ned benen ordent-

ligt, och med fötterna sprattlar man i luften. Man lägger sig på ryggen och gör fenrörelser med flata händerna, och då går det bättre. För min del tar jag saken lugnt. Jag gör inga rörelser alls. Jag svävar på vattenytan med en behaglig känsla av fullkomlig vila. Det är som att ligga på en dyn av den finaste sand eller i ett bad av den mjukaste bomull. Luften och vattnet ha ju samma temperatur. Man märker knappast beröringen, man tycker sig sväva fritt. Jag har huvudet, händerna och fötterna över vattenytan på samma gång och därtill en del av den övriga kroppen. Det enda jag saknade var en huvudkudde. Eljest hade jag lugnt kunnat sova middag, tills böljorna sakta fört mig tillbaka till stranden.

Man bör dock akta sig för »kallsupar»! En klunk av detta vatten är farlig nog. Berör man tungspetsen med det yttersta av sitt våta pekfinger, bränns det som en frätande syra. Ej heller bör man tro, att det efter badet är nog att soltorka eller nöja sig med en handduk. Hela kroppen blir då belagd med de finaste saltkristaller, vilka framkalla klåda i huden. Vi hade till badställe valt El-Ghweïr för att i dess någorlunda söta källbäck kunna skölja av oss det salta vattnet.

Vi stiga åter ombord, och årorna föra oss nu mot nordnordväst till Jordan, i vars mynning vi ro upp ett stycke för att se, hur båten märkbart sjunker djupare än nyss därute. Det grågrumliga söta vattnet är lättare och håller sig långt ut i sjön över det tunga saltvattnet. Sedan följde vi stranden till utgångspunkten. Från kl. 9 till 12 förändrade sig temperaturen icke märkbart. Vid sistnämnda tidpunkt

hade vi 31,2° i luften och 32,2° i sjön. Detta beror på det till sin värmegrad tämligen konstanta sjövattnets inflytande. Ty knappa två timmar senare, då vi åter avlägsnat oss från stranden, hade vi 35,1°.

Vi äro på väg till Jordanstranden. Marken är mjuk och det är tungt för hästarna. Till en början för vår led genom stäpp av torra tuvor och tistel. Sedan försvinner varje spår av vegetation, och vi fara genom saltbemängd leröken. Den sträcker sig ända fram till den skarpa erosionsrand, som står kvar från äldre tider och från vilken man kör brant ned några meter till floddalens vegetationsbälte.

Efter att en stund hava kört mot norr stanna vi bland de snår av tamarisker och andra buskar och lundar av pilar och eufratpopplar, vilka frodas vid den punkt, där Johannes döpte Jesus och som kallades Betania (~~Lukas~~ 1: 28). En mycket åldrig tradition talar till platsens förmån. Redan på Konstantins tid vandrade pilgrimerna hit. Nu bryta de stora, framför allt av ryssar bestående vallfartstågen upp i god tid för att till Epiphaniasöndagen, den 6 januari (g. st.), kunna bada i det av en hög prelat välsignade vattnet. Klädda i vita kläder gå kvinnor och män tillsammans ned i den grumliga Jordan. De som äro försiktiga och tveksamma knuffas ned av prästerskapet. För icke länge sedan hände det ett par vitklädda amerikanska damer, som på nära håll ville bevittna skådespelet, att de blevo tagna för pilgrimer och trots högljudda protester doppades liksom de andra.

Nu fanns i den heliga lunden ingen annan mänsklig varelse än den gubbe, som stötte ut från stranden och rodde uppåt floden en flatbottnad båt, i vilken

Bild visande hur högt man flyter på Döda havet. (Foto. av den tyske doktorn.)

Jordan. (Foto. L. Larsson.)

vi tagit plats. Hur ljuvlig var icke denna färd på den sakta ringlande gråa floden mellan yppiga skogssnår, kringspunna med lianer, och vassbestånd, där änder snattrade! Vid vänstra stranden reste sig den höga erosionsterrassen med sina vågräta alluviala skikt av sand, lera eller rullstensgrus. Med sina sågande stråkinstrument ackompanjerade syrsorna fåglarnas sång.

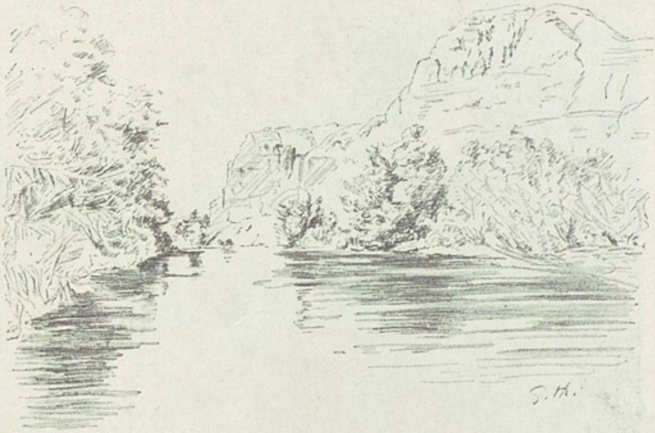

Jordan, där Johannes döpte.

Floden kunde här vara 30 meter bred och två eller tre meter djup. I april sväller dess vatten, och efter regn brusa alla tillflöden i rasande kaskader. Flera vad finnas, men det finnes också sex meter djupa ställen. Mot krigsföretag har Jordan aldrig utgjort ett hinder, och landets försvar har aldrig varit lagt utmed dess linje. Floden har blott varit en gräns — icke minst emellan fast och nomadiserande befolkning. Vid dess stränder ha inga städer vuxit upp. Klimatet är för hett och för osunt. Malaria är en

vanlig sjukdom. Traktens araber äro också av dålig ras.

Vildsvin bana sig väg genom snåren. Leoparder och vargar ströva omkring efter rov, och ännu vid elfte århundradets slut funnos lejon vid flodens stränder. Fordom voro de allmänna. Så förkunnar Jeremia (49: 18, 19) Edoms straffdom: »Likasom när

Beduiner. (Foto. L. Larsson.)

Sodom och Gomorra med sina grannstäder omstörtades, säger Herren, så skall ingen mera få bo där och intet människobarn där vistas. Se, lik ett lejon, som drager upp från Jordanbygdens snår och bryter in på frodiga betesmarker, så skall jag i ett ögonblick jaga dem bort därifrån.»

Jordan är jordens märkvärdigaste flod. Så gott som hela dess lopp är beläget under världshavets yta och dess mål är jordens djupaste depression. Det

stilla bruset av dess flöden tränger dock sedan trenne årtusenden fram till alla kristnas öron, och knappast finnes något annat vatten, vars namn nämnes så ofta. Vid Nilens stränder, kring Ganges och Jang-tse-kiang hava väldiga kulturer och stora religioner vuxit upp. Men dels hava dessa redan utplånats, dels äro de begränsade till vissa områden. Namnet Jordans makt

Ett beduinläger. (Foto. L. Larsson.)

över människors sinnen räcker så långt som dagen hinner och så länge den heliga floden från Tiberias sjö ännu gjuter sina flöden i Döda havets famn.

»På andra sidan av Jordan» är ett uttryck, som på flera ställen i Gamla testamentet förekommer med nästan poetisk klang. Så sade Gads och Rubens barn: »Vi vilja draga väpnade över till Kanaans land inför Herren och så få vår arvsbesittning här på andra sidan Jordan.» Även i modern andlig diktning åter-

kommer detta uttryck. I Wallins psalm, den första i vår psalmbok, finnes en strof som lyder:

Men glad som Moses skådar
från öknens sand, från mödans ban
det land, som Herren bådar
på andra sidan av Jordan,
så själen sig förnöjer
av salighetens hopp
och säll från jorden höjer
sin blick till himlen opp.

Klockan halv 5 bryta vi upp mot väster för att återvända till Jeriko. Vägen för till en början genom en labyrint av klotsar, koner, murar och bastioner av idel vittrande lera och några meter höga.

Ett vackert skådespel erbjöd sig denna afton över våra huvuden. Flera tusen storkar voro i en oändlig rad av flockar och samhällen på väg mot söder. De svävade lätt och elegant på 100 eller 150 meters höjd, och det luftiga pilgrimståget tycktes aldrig taga slut. Det strök rakt över oss, och vi sågo de lyckobringande fåglarna förträffligt. Då de första flockarna försvunno som skyar i söder, döko ständigt nya upp i norr, förstorades, gledo kungligt förbi för att i sin ordning försvinna i de andras osynliga spår.

Till höger ha vi det grekiska klostret Der Mar Yuhanna Hadjle, helgat åt S:t Gerasimos. En förnämlig klosterbroder är ägare till de obeskrivligt härliga och yppiga trädgårdar i byn Hadjle, där vi rastade en stund. Vi blevo vänligt mottagna av ett par gamla greker, som visade oss omkring. Vackrast av allt var ändå vingården, där vi vandrade under

en rikedom av svällande, praktfulla druvor, som hängde ned från ett tak av spjälor. Druvorna glänste som guld och smaragd och som genomskinlig bärnsten i solnedgången, och till smaken voro de oöverträffliga. Grekerna sade, att ägaren givit 150 pund för trädgården, och att årets skörd var värd 25, en siffra som Larsson fördubblade. Priset på platsen

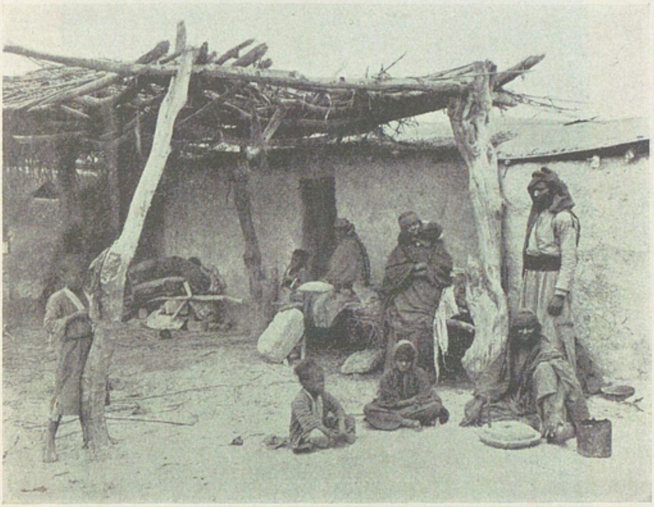

Infödingar. (Foto. L. Larsson.)

var 65 öre kilot. Vi sågo några klasar, som vägde tre kilo stycket, och som ändå icke voro fullt mogna.

En klar sötvattenskälla bevattnar i små kanaler denna underbara trädgård, där jordmånen måste vara ovanligt fruktbar. Bananerna växte till utomordentlig storlek och hade den delikataste arom. Fikonen stodo just i begrepp att mogna och voro söta och smältande mjuka. En sykomor, som knappt var över åtta år gammal, hade redan vuxit sig så mäktig, att man

nätt och jämnt kunde famna dess stam. För tre år sedan hade dessa grekiska örtagårdsmästare planterat 3,000 palmer, vilka ännu icke hunnit längre än till plymbuskarna, men om tio år skulle bära frukt. Om

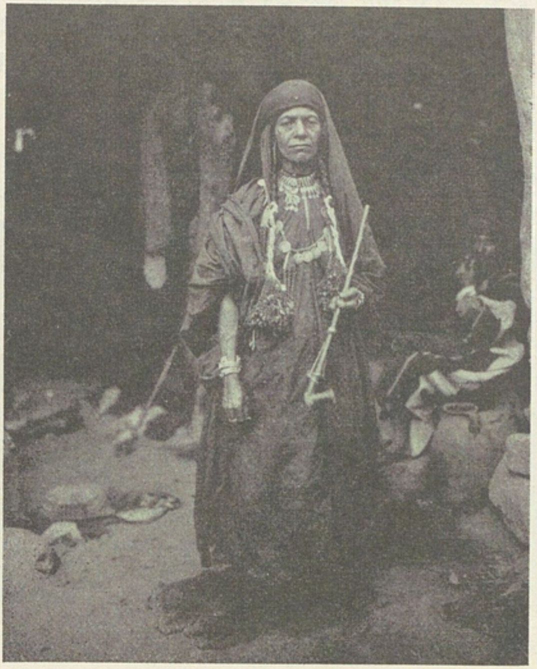

En beduindoktor. (Foto. L. Larsson.)

nätterna måste man hålla trogen vakt både med gevär och hundar för att skydda vindruvor och bananer mot ödemarkens rövarhorder, schakalerna.

Ännu klockan 6 e. m. hade vi 34,1°. En halvtimme senare körde vi bort från den lilla härliga oasen, vars skönhet ytterligare förhöjes av smärta cypresser och lummiga eufratpopplar.

Vi åka genom stäppen, där en beduinkaravan lägrar, medan dess präktiga dromedarer beta bland tuvorna. Solen går snart ned bortom Juda berg, men gjuter ännu sitt blekt brandgula aftonguld över Moabs

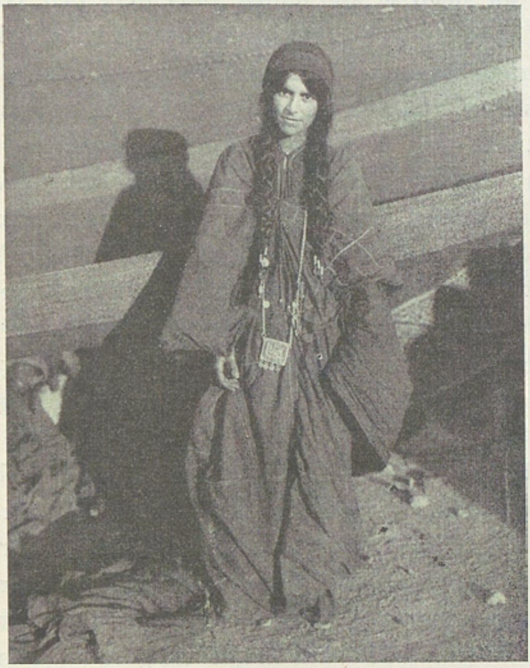

Beduinkvinna. (Foto. L. Larsson.)

höjder, vilkas belysning påminner om det schweiziska högfjällets Alpenglühen. Vi se en skymt av Ackurs dal och av Gilgal, där Israels barn hade sitt första läger efter ankomsten till det heliga landet. Där står nu en jättelik tamarisk.

I skymningen stannade våra hästar framför gästgivargården i Jeriko. Sedan vi intagit vår sentima

middag, slogo vi oss ned på gården i det praktfullaste månsken, rökte, pratade och läto timmarna gå. Strax efter 11 på natten lämnade vi åter den gamla staden. Klockan halv 12 hade vi ännu 27° och kl. 12,$_{10}$ 24,$_{5}$°. Men nu stego vi åter uppåt Juda berg och skulle i fulla drag njuta av temperaturens gradvisa fall. En underbar stämning i natten! Tyst och ödsligt som på månens yta, och ett land belyst av månens silverskén. En skugga smyger förbi vid sidan av landsvägen. Det är en hyena. Hon springer upp på vägen bakom vagnen och följer oss i långsam lunk. Så blir hon stående, svart, gåtfull och ensam och ser oss draga bort. Vår kusk berättar, att hyenan besitter en oemotståndlig trollmakt över människan. Hon lockar och narrar en ensam nattvandrare till sig, och då hon fått in honom i en återvändsgränd, angriper hon.

Högre upp mötte vi två trängfordon och ett sällskap resande tjerkesser. Vi körde förbi en stor vagn lastad med i Jeriko bakade soldatskorpor och dragen av tre par oxar. I Den barmhärtige samaritens härberge rastade vi halvannan timme för hästarnas skull och slumrade själva så gott sig göra lät. Klockan 4,$_{45}$ hade vi 20,$_{8}$°, och 19,$_{9}$° en timme senare. Ett nyponrött sken över Moabs höjder förkunnar soluppgången, och Jerusalem badar i morgonens ljus, då vi trötta och sömniga passera den plats, där Jesus grät över staden.

XIX.

En ökenfärd till Suezfronten.

På befallning av Djemal pascha körde i den tidiga morgonstunden den 17 augusti en präktig, rödmålad krigsbil, bemannad med två turkiska chaufförer, fram till min port i Jerusalem. Bagaget stuvades, anteckningsbok, kikare och kartor höllos i beredskap, och på slaget klockan 7 rullade vi bort mot söder på den väg, som leder till Betlehem. Denna gång var jag ensam och kunde ostört med blicken följa detta vågiga och karga Juda land och denna förträffliga chaussée, som lik ett vitt band slingrar mellan de gråa kullarna ända till horisontens rand.

Gång efter annan susa vi förbi en bivack, där hästar och mulor knapra på sitt korn utanför vita tält eller där dromedarerna släppts lösa för att på egen hand söka sin näring. Sällan möta vi en ryttare eller ett par soldater till fots; marsch- och trängkolonner synas icke alls. Den stora militära trafiken till och från Suezfronten äger rum på den nyanlagda järnvägen från Jerusalem över Bir es-Seba till Egyptens gräns. På ett par ställen se vi däremot övningsfält, där utbildningsarbete av ett eller annat slag

pågår. Men ännu så länge verkar denna stråkväg och dess omgivningar mycket fredliga. Fellahernas kvinnor driva sina åsnor, lastade med fruktkorgar, till Jerusalem eller Betlehem, och i markerna vakta unga herdar sina fårhjordar. I vinbergens sluttningar mogna druvorna till skörd. Leende och solbegjutet ligger landet omkring oss. Vi susa förbi Betlehem, och sedan avtar all rörelse hastigt nog. Långa sträckor framåt är vägen tom och livlös, varken människor eller djur synas till.

Vi fara som genom en ödemark. Chauffören vid ratten är försiktig, men hastigheten är god. Vi fara i bågar och skarpt S-formiga slingor, vi susa utför och uppför backar. Än kryper horisonten ihop till vår närhet i en dal, än vidgas utsikten oändligt från kullarnas krön. Jag njuter av denna underbara färd. Mitt i solgasset kännes luften, tack vare draget, så frisk, att den gula skinnmanteln icke kan undvaras. Men stanna vi ett ögonblick, då kännes värmen genast, och då kringsvärmas vi av talrika flugor. Vid en brunn göres halt för att övergjuta hjulens upphettade gummiringar med kallt vatten.

Åter blir vägen livligare. Soldater, judar, lantmän visa sig i sina olika bestyr. Vi fara genom den vackra dal, i vilken Hebron är beläget, och innan vi veta ordet av har landsvägen förvandlats till stadens förnämsta gata. Husen resa sig amfiteatraliskt på dalens båda sluttningar, och därutanför prydas kullarna av grönskande olivträd. Vi köra fram till kommendanturen och hålla i skuggan av ett judiskt skolhus, där bilen snart är omringad av en nyfiken folksamling. Halvannan timme ha vi varit på väg. Temperaturen är

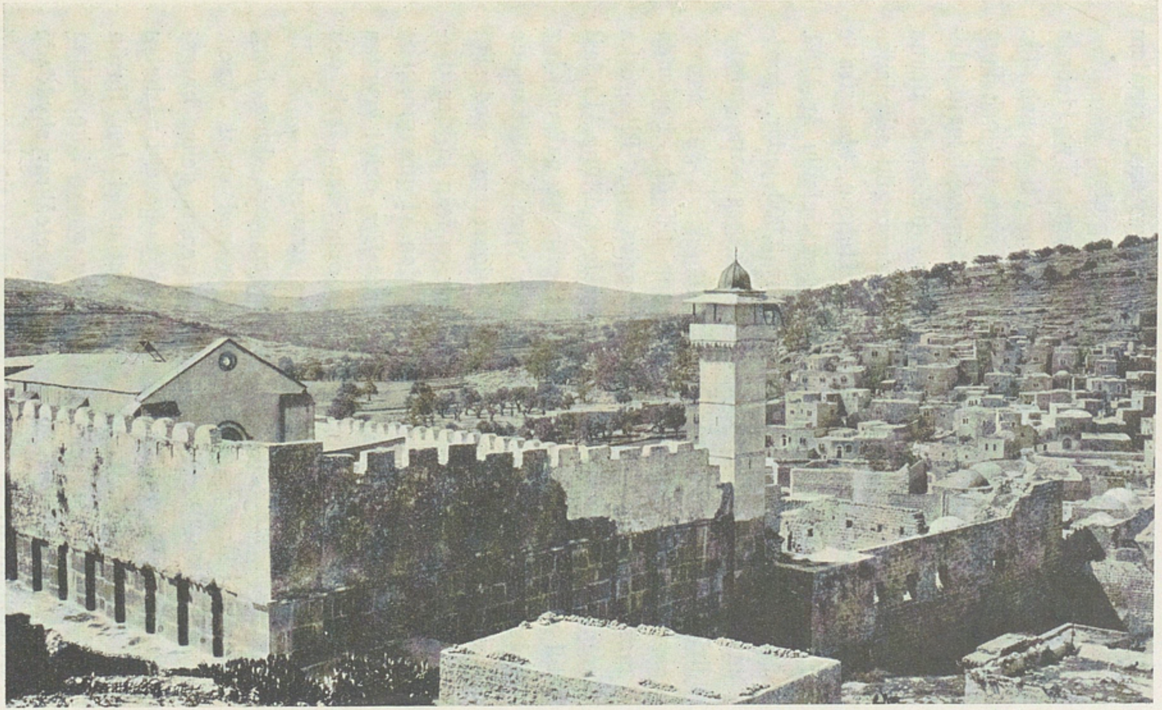

Gravmoskén i Hebron. (Foto. förf.)

25,2°. Staden ligger 150 meter högre än Jerusalem och dess absoluta höjdsiffra är 927 meter.

Här äro vi åter i urgammal bygd. Ty »Hebron byggdes sju år före Soan i Egypten» (4. Moseb. 13: 23). »Och Abram drog åstad med sina tält och kom och bosatte sig vid Mamres terebintlund invid Hebron.» (1. Moseb. 13: 18). Josua belägrade denna stad (Josua 10: 36), som i en senare tid skövlades av romarna. Under Islam växte Hebron, blomstrade i korsfararnas dagar och intogs av Saladin år 1187. Nu räknas 22,000 invånare, därav 2,000 judar. Jordmånen är fruktbar och handeln säges vara ganska livlig, icke minst med beduinerna.

Kommendanten för mig upp till den berömda moskén inom Harams heliga, massiva mur. Pittoreska trappor och mörka tunnelgångar leda ditupp. Endast till vissa valv och trappsteg få otrogna nalkas. Jag måste därför nöja mig med den yttre anblicken, de krenelerade murarna, de båda minareterna med sina balkonger för böneutroparen och en från höjden däröver vunnen utsikt över gården. I gravmoskéns inre finnes en hall med sex cenotafier, och i kryptan rakt under dem vila Abram och Sara, Isak och Rebecka, Jakob och Lea i sina gravar!

Från Hebron faller terrängen, och Juda berg sjunka i långsamma breda vågor ned emot öknen. Wadi el-Khalil skär mot sydväst genom denna bergsfront för att över Bir es-Seba uppsöka havet i närheten av Gasa. Vi ha knappt kommit ut ur staden, förrän trafiken tvärt upphör. Men ännu synas icke sällan fellahbyar omgivna av olivträd och veteåkrar, skyddade av stenmurar.

Vid Ain-Tillbes brunn rasta vi åter för vattensköljning över hjulen. Klockan är 10, och temperaturen har stigit till 28,9°. En stor karavan har gjort halt vid denna plats, och dromedarernas bördor äro uppstaplade i långa rader. Därpå stiga vi åter till en av dessa flackt kullriga kupoler, från vars krön man i sydväst anar den töckenhöljda heta öknen med vägarna till Röda havet, Sinai och Suezkanalen.

Efter en stund stanna vi i den av 250 hus bestående byn Ed-Daharije, belägen på en sluttning till höger om vägen. Där befinner sig en etappstation, vars chef, en gammal turkisk officer, bjuder på friskt vatten i ett nybyggt hus. Till Bir es-Seba ha vi ännu 26 km., säger han. Och vi lämna utan saknad den lilla byn. Sedan blir terrängen än mera ödslig, karg och stenbunden, för att slutligen övergå i fullständig öken. Men vägen är alltjämt förträfflig och svänger upp på krönet av en sista betydligare kulle. Då har utsikten mot söder och sydöst blivit klarare. Ett väldigt flak av jordskorpan utbreder sig framför oss åt detta håll, tunna slöjor av soltöcken sväva över dess flacka kuperingar och små bergskedjor, vilkas längdriktning blir alltmera öst-västlig.

Ännu några vågor och krökar och vi susa ut på öknens jämna mark. Nu är vägen mycket rak, och farten ökas. Blott på avstånd synas av solen och vittringen sönderfrätta kullar och åsar. Telegrafstolparna äro av järnrör. Här kommer en kärra med en drömmande häst och en sovande kusk, och här rida tjugu beduiner i krigiska dräkter på ädla ston. Dromedarerna i en karavan skygga för bilen och tvinga oss att stanna. På sidorna gå andra dromedarer

i bet — där finnes alltså någon växtlighet. Klockan är 12, och värmen har stigit till 33,6°. Men nu synes framför oss Bir es-Seba, och inom några minuter köra vi in i denna historiskt märkvärdiga, men allt utom tjusande ökenstad.

I Gamla testamentet möta vi uttrycket »från Dan till Beer-Seba», de båda namn, som beteckna Kanaans råmärken i norr och söder. I 1. Mosebok (21 : 22—32) berättas om de sju lamm, vilka Abraham, till vittnesbörd att han grävt den där befintliga brunnen, skänkte Abimelek. »Därav kallades det stället Beer-Seba, eftersom de båda där gingo eden.» Namnet har också en dubbel betydelse: »De sju brunnarna» och »Edsbrunnen». Då Samuel blev gammal, satte han sina söner Joel och Abia till domare över Israel. »De förvaltade sitt domarämbete i Beer-Seba.» På sin flykt till Horeb nådde Elia Beer-Seba, »som hör till Juda». Från Jerusalem drog konung Josafat »ut bland folket, ifrån Beer-Seba ända till Efraims bergsbygd». Nehemja förtäljer (11 : 27 och 30) att Juda barn »hade sina boningsorter från Beer-Seba ända till Hinnoms dal». »Men söken icke Betel, kommen icke till Gilgal och dragen icke bort till Beer-Seba,» yttrar profeten Amos och han tillägger: Se, dagar skola komma, säger Herren, Herren, då jag skall sända hunger i landet: icke en hunger efter bröd eller en törst efter vatten, utan efter att höra Herrens ord. Då skall man driva omkring från hav till hav och från norr till öster och färdas hit och dit för att söka efter Herrens ord, men man skall icke finna det. På den dagen skola edra sköna jungfrur och edra unga män försmäkta av törst, desamma som nu svärja vid Samariens synda-

skuld och säga: 'Så sant din gud lever, o Dan,' och 'Så sant den lever, som man dyrkar i Beer-Seba.' De skola falla och icke mer stå upp.»

Tack vare sitt vatten var och är Beer-Seba en oas i det ökenbälte, som utbreder sig på de södra sluttningarna av och nedanför Juda berg. För att undvika detta sökte sig vägarna från Egypten, Sinai, Akaba och Arabien norrut antingen utmed Döda havet eller utmed filistéernas kust över Gasa. Några härvägar förde icke genom denna öken. En romersk handelsväg från Akaba till Jerusalem höll sig väster därom, och endast köpmän från Petra vågade sig genom öknen direkt till Hebron. På grund av denna otillgänglighet har Judeen knappast någonsin varit utsatt för fientlig invasion från söder. Icke heller profetens efterföljare togo Jerusalem från detta håll, utan över Jordan eller Gasa. Även i forntiden var dock Jerusalem alltid genom en viktig landsväg förenat med Beer-Seba. Därifrån grenade sig vägen till Wadi el-Arisch, till Sinai, Akaba och Egypten. På den sistnämnda »drog Abram upp från Egypten till Sydlandet» (1. Moseb. 13: 1). »Och Israel bröt upp med allt vad honom tillhörde. Och då han kom till Beer-Seba, offrade han slaktoffer... Och Jakob bröt upp från Beer-Seba.» Man märker, att det är en viktig punkt, en utpost mot ökenhavet, en plats, där det kulturbälte, som sträckte sig alltifrån Dan i norr, nådde sitt yttersta slut i söder.

Romarna hade en liten garnison i Beer-Seba, och till sultan Saladin kommo över denna oas karavaner från Egypten. I våra dagar var Bir es-Seba eller »De sju brunnarna» en eländig plats ända tills världs-

kriget bröt ut och i ett slag höjde det till en synnerligen viktig etapport. Genom en kupp mot Egypten ville man förekomma eventuella engelska planer på Syrien. Järnvägslinjen drogs ut från Jerusalem till Bir es-Seba och vidare till den egyptiska gränsen. Turkarna lyckades också under ytterl'gt ogynnsamma förhållanden och, förstärkta med vissa tyska och

Bir es-Seba. (Foto. L. Larsson.)

österrikiska specialtrupper, trängde de ända fram till kanalen. Nu ligger fronten, som bekant, åter i trakten av det evakuerade Gasa.

Låtom oss återvända till skildringen av färden.

Klockan var 12, och solen bakade som ur en ugn, då vi efter 82 kilometers resa från Jerusalem stannade framför etappkvarterets — liksom allting annat i Bir es-Seba — nybyggda hus. Stabschefen,

den österrikiske kaptenen, baron Latschen, tog gästfritt emot och förde mig till etappkommendanten på platsen, överste Betjat bej, som i sin ordning gjorde mig bekant med den store marinministerns namne, general Djemal pascha, en mycket sympatisk, klok och bildad man.

Sedan den värsta dagshettan lagt sig, fördes jag av översten och byggnadsrådet doktor Schumacher omkring i denna med amerikansk hastighet ur ökenmarken framvuxna stad. Vi beságo etappkvarterets olika lokaler i dess centrum, dess elektriska stationer, fabriker, verkstäder och smedjor, dess tryckeri, basar, hotell, bulevarder och trädgårdar, som icke hunnit långt, dess isfabrik — en välsignad inrättning i denna hetta, dess agrikulturskola och övriga offentliga anläggningar, dess med motorer drivna pumpverk och väldiga reservoarer, där dricksvattnet utportioneras åt dromedarer, hästar, mulor och åsnor. Slutligen besökte vi lasarettet, där 400 sjuka nu lågo under vård av läkare och österrikiska systrar.

Klimatet anses icke vara osunt. Men obehagligt är det så det förslår. Trakten är blåsig. Ingen vegetation bryter av vinden, som obehindrat driver skyar av damm och stoft kring dessa blottställda, glödheta boningar. Därutanför vakar öknen, bländande ljus. Från vilket håll vinden än kommer är den lika upphettad. Marken är sandbunden och uppluckrad av den ständiga trafiken. Vinden behöver därför icke vara stark för att få den kvävande virveldansen i gång. Den starka sydöstliga blåsten börjar först i senare hälften av september och når sitt maximum i oktober. Den börjar kl. 3 e. m. och fortfar till aftonen.

På vintern 1914—1915 föll 8 cm. regn. Under 1915—1916 års regntid hade nederbörden varit ovanligt rik, nämligen 42 cm. I slutet av januari sjunker temperaturen någon gång under noll; förliden vinter till —2° i Bir es-Seba och —3° i Kuseme. Den förra platsens absoluta höjd är 240 m., den senares 346 m. År 1915 hade maximitemperaturen varit 43°, år 1916 46°. Nu i augusti steg värmen sällan över 34° och kunde på morgonen sjunka så lågt som till 18°.

Kvarten före 6 följande morgon bar det åter av. Överste Betjat bej ledsagade mig, och vi hade en tysk krigsbil med tvärsäkra tyska chaufförer, väl förtrogna med den väg, som väntade oss. Vårt första mål var Hafir, dit man räknar 72 kilometer, och varifrån det är 7 kilometer kvar till egyptiska gränsen. I Hafir delar sig vägen. Den norra armen, som vi skulle följa, går till El-Arisch vid kusten. Den södra leder över Kuseme och Hasana till Birintji Habra eller »Den första fördämningen».

Från Bir es-Seba leder denna förträffliga automobilväg till en början mot sydsydost, följande den nya järnvägen och telegraflinjen till stationen Bir Turkije, som stannar på en kilometers avstånd till höger om chaussén. Ibrahim paschas härväg låg på sin tid ett stycke öster om vår. Någon gång passeras ett tält till skydd för vägarbetarna, ett durrafält eller en herde med sina får. Vid Bir Meschasch har en ny brunn blivit sänkt, och vid Abu Gera, i dess närhet, har man anlagt en fördämning för uppsamlandet av regnvatten; i dess bassäng kvarstår ännu något efter vårens sista nederbörd. Tidigt på morgonen var

hela himlen mulen, men snart sopades molnen bort, och blott i norr kvarstod en mörk vägg.

En stund går vägen i en liten »wadi», vars botten är grön av låga tamarisker och tuvor. Ödsliga flacka kullar resa sig på ömse sidor. Ett par gånger åka vi över trösklar av fast fjäll. Grunda diken skydda

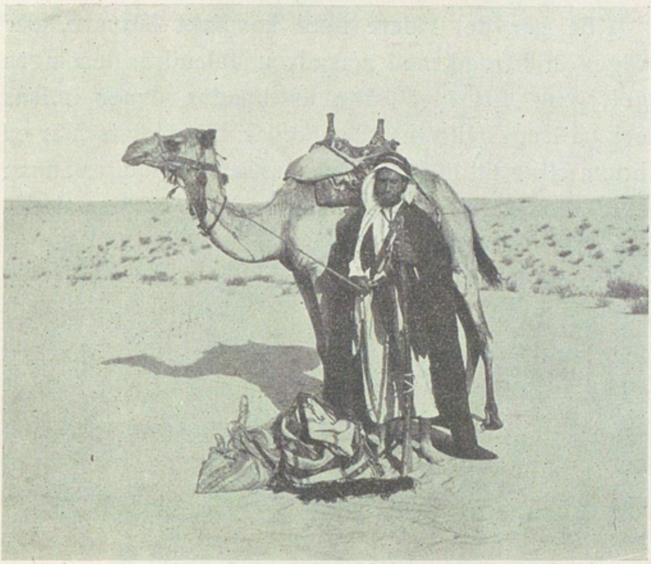

En beduin. (Foto. av tyska flygofficerare.)

chaussén, och turkiska siffror på stolpar förkunna avstånden för var femte kilometer. Vi korsa järnvägslinjen och passera efter 30 kilometer stationen Aslutsch med upplagshus av trä, några tält och brunnen Bir Sa'adani. En kilometer längre bort är etappstationen Aslutsch med fem ymniga brunnar, alla givande gott vatten. Där finnas sjukhus, magasiner och proviantupplag. Där har man också ett säreget sjukstall. En

veterinär vårdar i svarta tält dromedarer, som lida av en eller annan åkomma. I långa stenhoar dricka djuren det vatten, som pumpas upp med motorer, och under palmbladstak, vilande på stänger, skyddas hästar och mulor mot solen. Tre tusen eukalypter ha planterats i förhoppning att förvandla denna nu så ödsliga plats till en skuggrik oas.

Så går det vidare över kompakt lermark, där vägen är härdad med makadam. Ibland är terrängen golvjämn. Ett litet bälte av bundna dyner korsas och på långt håll synas låga kullar. Bir Hetatsch är en brunn strax till höger om chaussén. Gång efter annan korsas järnvägslinjen. Meschrefe är en av dess stationer, där på sin tid ett fäste tjänade till skydd för de tre bysantinska kyrkor, vilkas ruiner ännu synas vid Chirbet es-Sbeïta.

Nu bär det över kullar, och landet förblir en stund något kuperat. Vägen slingrar därför. Överallt är den kantad med små högar av grus, som knackas av arabiska arbetare. För deras räkning kommer just en häst och en karl med en vattentunna på hjul.

Vi korsa Wadi el-Abiad med dess järnvägsstation och brunn. Wadi Hussejnijes salthaltiga brunn stannar däremot ett par kilometer till höger om vår kosa. Från en höjd varseblives nu det nya hospitalet på en kulle över Hafir. Innan vi stanna där, göra vi ett kort besök vid det stora sjuklägret på tre kilometers avstånd därifrån. I tält inrymmas moderna sängar, av vilka nu blott 200 voro upptagna. Där finnas operationssalar, röntgenkammare, förbandsrum, badhus, kök, bostäder för läkare och systrar — allt i 70 tält,

bildande en liten by med gator och elektriskt ljus. Chef var bakteriologen professor Neschat bej, som gjort sina studier i Europa.

På krönet av kullen vid Hafir synas resterna av bysantinska byggnader. I deras skydd sov en barmhärtighetssyster den sista sömnen under ett enkelt kors: Schwester Birgitta Lunau — Ruhe sanft. — * 22. 12. 1894 — † 7. 5. 1916.

En sanitetskolonn. (Foto. av tyska flygofficerare.)

Fänrik Strasser bjöd oss till etappofficerarnas anspråkslösa mäss, där man i ett glas vin firade kejsar Frans Josefs födelsedag. I en konstgjord berså intogs frukost hos väg- och vattenbyggnadsingenjören Süreja bej. Talet föll därvid på sultan Selim, som för jämnt 400 år sedan erövrat Syrien, Palestina och Egypten. På sin återmarsch år 1517 från sistnämnda land, vilken verkställdes utmed kusten över El-Arisch och Gasa, rastade man vid en punkt helt nära egyptiska gränsen.

Här anordnade generalerna en kappritt till sultanens förnöjelse. Endast vesiren Khan Junis lyste med sin frånvaro. På sultanens fråga varför han icke infunnit sig, svarade han, att det skett därför, att han icke blivit kvarlämnad som generalguvernör över Egypten. Då genmälde sultanen, att han lika gärna kunde bli kvarlämnad där de nu befunno sig, och lät halshugga honom. Platsen kallas ännu i dag Khan Junis.

Järnvägen upphör i Hafir, varifrån en décauvillebana leder vidare till Avgile på vägen till El-Arisch. I Hafir omlastas alltså den materiel och proviant, som skall till El-Arisch för att slutligen på dromedarer föras till sitt mål. Tre hundra vagnar äro i bruk på denna bana, där dagligen 150 ton gods transporterades. Vagnarna drogos av mulåsnor.

Vi sutto åter upp och körde vidare; 80 km. skilde oss från El-Arisch. Av detta avstånd var blott den första tredjedelen färdigbygd chaussé — resten öken, orörd av människohand. Man arbetade för högtryck. Lokomobiler och ångvältar voro i gång och makadamgrus knackades. Till en början går vägen på krönet av en kullås, men därpå i tvära krökar åter ned på jämn mark, som ibland är absolut steril. Det drar ifrån väster, och gula tromber vandra som spöken över öknen. Efter sju kilometers färd korsa vi gränsen till Egypten och befinna oss sedan på ett område som engelsmännen kalla sitt. Men turkarna ha demolerat gränskolonnerna, en möda som besparades engelsmännen, då de ett halvår senare ryckte fram mot Gasa och togo sina besittningars råmärken med sig — tills vidare.

Strax bortom den lilla etappstationen Mschehan,

där en rad décauvillevagnar just skramlar i väg åt väster, tar chaussén slut. Men den tyske chauffören rannsakar med spänd uppmärksamhet terrängen föröver och söker ut de bästa och mest jämna och bärande ställena. Till en början ha vi dock ett svårt bälte att övervinna. Vart man ser ligger sanden djup. Motorn arbetar för högtryck. Vattnet kokar i behållaren. Hjulen sjunka i sanden, som i gula kaskader sprutar omkring dem. Det fräser i maskinen, det darrar i bilskrovet, vi köra fast, vi backa och ta fart, och så går det fot för fot genom denna sugande passage. Ibland ser det hopplöst ut. Men chauffören är lugn. Går det icke här, så går det på ett annat ställe, säger han. För säkerhets skull ha vi dock redan från Hafir telegraferat, att man borde möta oss med ridkameler. Nu ger det sig blott, hur långt bilen orkar.

I söder reser Djebel Helal sin mörka kam högre än de andra i trakten. Vid dess nordöstra fot går den breda, grunda Wadi el-Arisch, Bonapartes Torrent d'Egypte, i obetydliga krökar ned mot havet. Till vänster ha vi ett bälte av högre sand, utan växlighet. Längre fram resa sig på ömse sidor flacka, deformerade dyner, till hälften bundna av tamarisker och ökentuvor. Mellan dem lättar sanden något, och klockan halv 3 köra vi fram till husen i Avgile, där décauvillebanan slutar och omlastning sker till kameltransport. Vid Abu-Revafi i Wadi el-Arisch, som vi nu ha strax till vänster, håller man på att bygga en fördämning för regnvattens uppsamlande.

Sedan motorn svalnat, går färden vidare över hårt sandbunden stäpp. Än här än där rastar en

transportkaravan, vars dromedarer beta bland tamariskerna. En död kamel förpestar luften. Marken är nu åter jämn som ett golv. Det är ett kustland, som utbreder sig framför oss.

Efter en stund göra vi en halvtimmes rast i Magdaba. Även där har kriget framtrollat en by av provisoriska hus och tält vid randen av den ödsliga

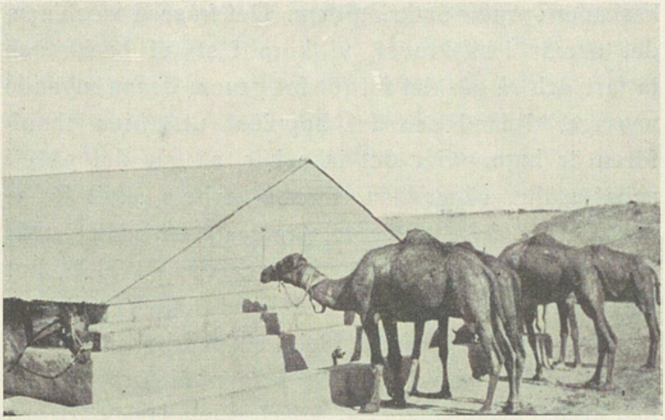

Törstiga dromedarer i Magdaba. (Foto. förf.)

Wadi el-Arisch. En motor hämtar fram vattnet ur fem brunnar. Deras djup är blott från 3 till 6 meter, under det att Hafirs brunnar sänkts till 35 och 40 meter. Det uppumpade vattnet förvaras i en stor rektangulär cementerad bassäng eller cistern, täckt med plåttak. Kring dess rand löper en ho, ur vilken två tusen kameler om dagen kunna dricka sina 25 till 30 liter var. Men tre tusen kameler passera dagligen Magdaba i båda riktningarna. En tredjedel av antalet vattnas därför vid andra brunnar i trakten.

Vi nalkas målet. Till vänster reser sig den lilla bergryggen Risa Aneise, mot vars nordöstra udde vår kosa leder. Sandmängden tilltar mot kusten och vi köra nu genom ett brett dynbälte, där Wadi el-Arisch banat en farbar, en förträfflig väg. Långa sträckor är den hårt packade alluvialmarken lika jämn

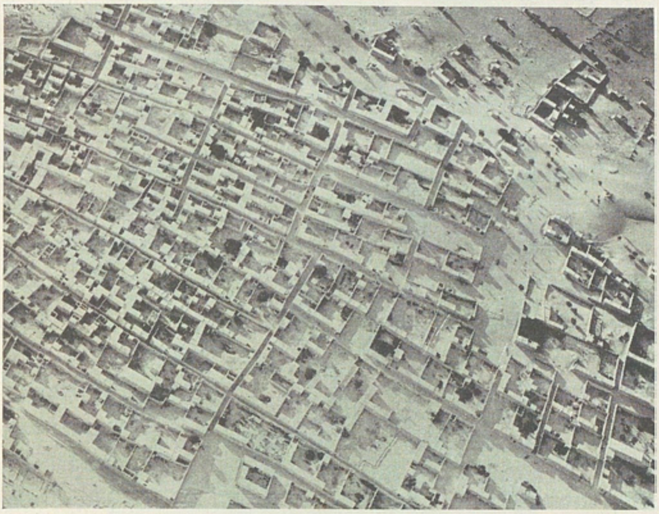

El-Arisch. (Tysk flygarfotografi.)

som någon asfaltgata i en storstad. Där köra vi med över 90 km. i timmen. I allmänhet måste man dock se upp för raviner, som visserligen äro grunda, men likväl fullt tillräckliga för att knäcka en hjulaxel.

Klockan 3,55 är temperaturen uppe på 34,5°. Men vi märka det ej. Vi flyga fram. Det är tur för de ändlösa tåg av dromedarer, vi möta, att de hålla sig bland ökenväxterna på sidorna. Man anar havets närhet. Här är marken jämn som en isskiva. Blott

någon gång har en liten dyn vandrat ut över bädden, och man måste sakta farten. Några dromedarryttare möta oss. De göra tecken åt oss att stanna. Men det är synd, det går för bra, vi rusa vidare. Ryttarna svänga och mana på sina enpucklingar. De sträcka ut i pass det fortaste de förmå, men de försvinna hastigt i ett moln av damm.

Snart måste vi dock sakta farten och köra långsamt genom djup sand. Framför oss synes minareten i El-Arisch omgiven av sina enkla arabiska hus, och till höger därom avteckna sig de spridda fikonträden i Wadi el-Arischs avloppsfåra, under vilka »Den första tyska expeditionskåren» uppslagit sina tält. Vi stanna framför chefens, överste Kress von Kressensteins, som lyder direkt under Djemal pascha. Högrest, glad och hjärtlig kom han ut och hälsade oss välkomna. Han var klädd i fältgrå parad, ty han och de övriga officerarna skulle just bort och jorda en tysk soldat, som dött i kolera. Under tiden redo Betjat bej och jag upp till byn, där vi hade förträffliga rum med sängar och myggnät i kajmakamens, Mustafa bejs, gästfria hus.

Även vid denna lilla plats susar minnet av Bonapartes namn ännu under palmerna. Det var den första punkt på vägen emot Syrien, där han mötte motstånd. Avantgardet under general Reynier skulle framrycka från Katieh (El-Katja) till El-Arisch, och hade den 6 februari 1799 brutit upp med livsmedel för endast tio dagar och med ett ammunitionsförråd, som säges ha varit ringa. Den 9 nåddes El-Arisch, vars besättning tog sin tillflykt till fortet, tydligen besluten att göra energiskt motstånd. Generalen förde genast

sina trupper till storm. Men styrkan var otillräcklig — åtminstone göra franska källor detta troligt. Anfallet blev kraftigt tillbakaslaget, och Reynier måste under allt annat än lätta förhållanden avvakta för-

Överste Kress von Kressenstein. (Foto. förf.)

stärkningar. Han kunde när som helst vänta överfall från mamlukernas huvudkvarter, beläget på endast tre kilometers avstånd från El-Arisch.

Natten till den 14 februari anlände äntligen general Kleber, och följande natt fingo Reynier och Lagrange med fyra bataljoner angripa sistnämnda

fientliga styrka. Överrumplingen lyckades fullständigt. Fortet i El-Arisch berövades därmed varje möjlighet att kunna i längden hålla sig, men den tappra besättningen gav sig ändock ej. Det franska avantgardets kritiska läge hade likväl upphört. General Bonaparte bedömde Reyniers första förhållande mycket strängt, men kejsaren på S:t Helena har kallat hans anfall på mamluklägret: »une des plus belles opérations de guerre qu'il soit possible de faire».

Emellertid följde Bonaparte själv efter med huvudstyrkan och lämnade den 15 februari Katieh för att samma dag stanna vid brunnen Bir el-Abd. Den 16 framryckte han ytterligare till oasen Mesoudieh, troligen samma plats, som i det följande kallas Bir Masa'id. Tidigt den 17 uppnådde han El-Arisch. General Reynier fråntogs befälet över avantgardet. Ännu så länge kunde man dock våga protestera, och det gjorde även Reynier, framhållande alla de betänkliga luckor, som rådde i arméns organisation. Klagomålen förklingade naturligtvis ohörda.

Nu erhöll den förre avantgardeschefen order att med allt eftertryck påskynda belägringen. El-Arisch fick icke länge uppehålla framryckningen. Sedan Lannes division anlänt den 18 februari, var hela armén, med undantag av några mindre förband, samlad framför platsen. Fortet lades under eld, som endast då underhandlingar ägde rum blev avbruten. Den 19 fortsattes bombardemanget hela dagen. Bräsch blev skjuten i muren, men garnisonen höll fortfarande modet uppe. Bonaparte hade redan mildrat kapitulationsvillkoren och sänkte, den 20, ytterligare sina fordringar. De lydde så: »Article 1er — Le fort

d'El-Arich sera remis aux troupes françaises à 4 heures aprés-midi. Art 2. — La garnison se rendra par le désert à Bagdad, à moins qu'elle ne veuille aller en Égypte. Art. 3. — A 4 heures, il sera remis un état nominatif des agas, avec la promesse, pour eux et leurs troupes, de ne point servir dans l'armée de Djezzar-Pacha, ni de prendre la route de Syrie.

Turkiskt artilleri i El-Arisch. (Foto. av tyska flygofficerare.)

Art. 4. — Il sera accordé un sauf-conduit et un drapeau tricolore, avec lequel la division défilera.

Art. 5. — Elle laissera tous les approvisionnements et autres effets qui se trouveraient dans le fort, ainsi que tous les chevaux.

Dessa villkor antogos av garnisonen, och fortet besattes redan samma dag. Mamlukstyrkan uppgick sannolikt till omkring 1,000 man med 150 hästar. Andra uppgifter tala om 1,500 man.

Förplägnadssvårigheterna i denna öken tvingade Bonaparte att nedstämma sina fordringar, när han insåg, att El-Arischs besättning ännu fann medel att försvara sig. Han ville också, att segerbudet i Egypten skulle åtföljas av en berättelse om hans själsstora mildhet och generositet. Men här var tillämpandet

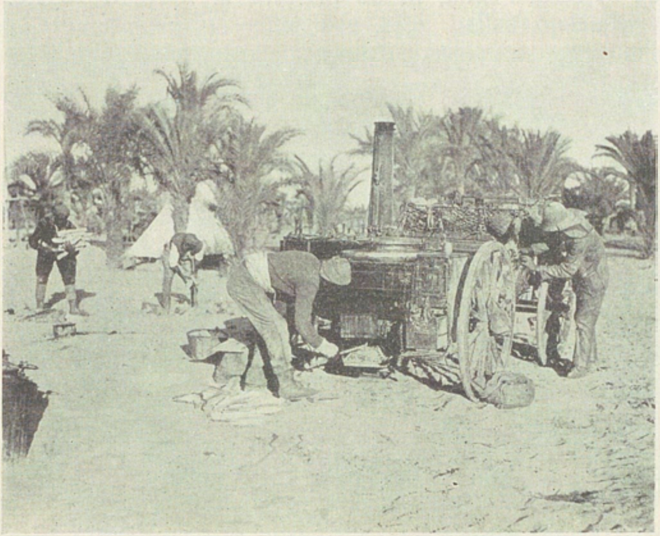

En kokvagn i El-Arisch. (Foto. av tyska flygofficerare.)

av »mildheten» förenad med betydande militära risker, och Bonaparte lät utan tvekan — trots givna löften — avväpna fångarna. Varpå dessa — så många som kunde — också bröto sitt ord. Några dagar senare erforo fransmännen i Ramle, att fångar i betydande antal passerat denna plats och begivit sig till Djezzar pascha i Jaffa. Härom säger Doguereau: »Ils avaient dit qu'ils ne tiendraient pas les articles de la capitulation, que nous avions violés les premiers en les désar-

mant.» Och så nåddes de av sitt öde, såsom förut är berättat. Mamluker och egyptier skickades under betäckning till Kairo. På sista dagen i ramasan buros de erövrade fanorna med stor högtidlighet genom gatorna till El-Azhars moské.

Nu är El-Arisch en ganska obetydlig by, vars smala gator och gränder ligga inklämda mellan murar och hus av soltorkade lertegel. Endast här och var

Badande dromedarer. (Foto. förf.)

på en gård skänker ett träd någon skugga. Mot väster är det 15 mil till Port Said, mot öster 4 ½ mil till syriska gränsen. Byn ligger 1,7 km. från kusten, och detta bälte upptages av sterila dyner, vilka äro högst i närheten av El-Arisch. Moskéns minaret är därför det enda, som synes utifrån havet. På denna inriktade också engelsmännen sina kanoner, då de bombarderade den av turkarna besatta orten. Sex gånger hade El-Arisch haft sådana besök, men vanligen gingo granaterna för långt, och man märkte inga spår av beskjutningen.

I El-Arisch besökte vi de tyska och turkiska sjukhusen. De förra leddes av doktorerna Hegler och Lyon. Malaria, dysenteri och magstöringar, förorsakade av dåligt vatten, voro de vanligaste fallen. Mot koleran voro alla ympade. I allmänhet var hälsotillståndet ganska gott. Ända hit hade tre tyska systrar förlagt sin barmhärtiga verksamhet. De bodde i ett litet hus mitt emot Röda korsets lasarett. En av

Dromedarer i bränningen. (Foto. förf.)

dem, Schwester Paula, var dotter till herr och fru Koch i Aleppo, omtyckt och avhållen av alla, både friska och sjuka.

Man berättade, att en i El-Arisch bosatt uråldrig arab från Egypten med egna ögon sett Bonaparte och kom ihåg hans dräkt och framför allt hans hatt. Vi uppsökte den gamle och kunde utan svårighet fastslå, att det var Lesseps han sett och nu i sin ålders höst förväxlat med erövraren.

Där dynerna äro lägre utmed kusten, frodas i avbrutna bälten de härligaste palmer. De bilda täta lundar, vilkas friska grönska bryter av mot den ljusgula sanden. Utanför dem vräker bränningen in sina vitskummande vågor och låter dem rulla i bullrande brus över den långgrunda stranden. Man kan icke

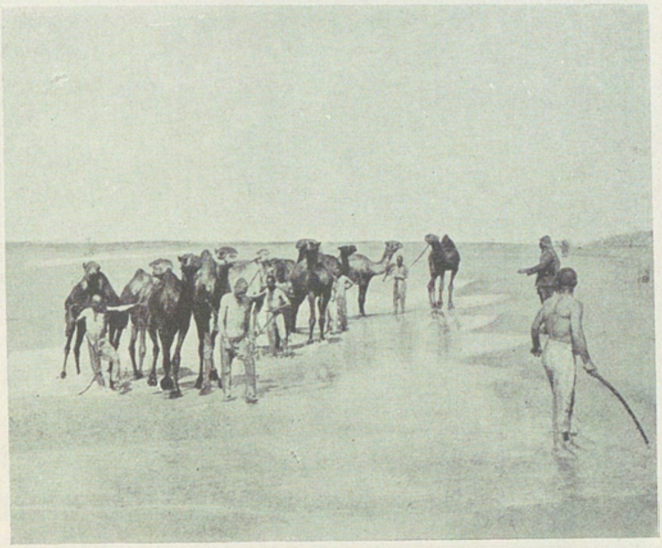

Efter badet. (Foto. förf.)

tröttna att sitta på sluttningen av en dyn, vars bas smekes av det ljumma vattnet, och betrakta denna rastlösa lek och detta oändliga, klargröna, blåskimrande hav. Där kunde man också få se turkiska soldater, som med hela drifter av arbetsdromedarer tågade ut genom bränningsvågornas skum till ett uppfriskande bad. Dromedarerna njöto därav. De tvekade icke. De hisnade icke, då det rullande vattnet

Palmlund vid El-Arisch. (Foto. av tyska flygofficerare.)

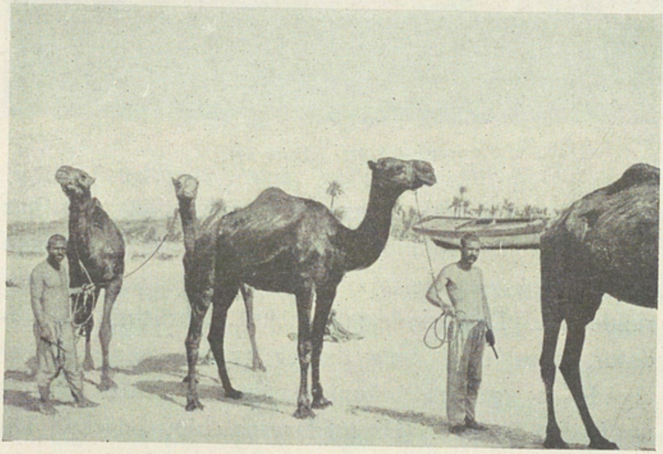

Badade dromedarer. (Foto. förf.)

hotade att svepa dem omkull. Skinande blanka gingo de sedan motvilligt tillbaka, och från deras sidor och länder droppade det salta vattnet ned på den torra, brännheta sanden.

Här kunde man också få bevittna, huru djärva tvåmastare kommo stickande från Jaffa, fällde sina segel, kastade ankar mitt i den brusande böljegången och på öppen redd lossade sina laster. Ett sådant

Levande proviant vid Medelhavets strand. (Foto. av tyska flygofficerare.)

fartyg rymmer visserligen icke mer än nittio eller hundra kornsäckar, vägande var och en sextio kilogram, eller inalles omkring sex ton. Men det är ändå ett plus, och skepparen har sin förtjänst. Han har också sin risk, ty under den i gott väder aderton timmar krävande färden utmed kusten, kan han uppspåras av fientliga torpedbåtar och bli beskjuten. Då har han intet annat att göra än att offra båt och last och rädda livet i land. Medan jag satt vid stranden

klarade tvenne Jaffaseglare sitt korn. Knappt hade ankaret bitit sig fast i sanden, förrän en skara nakna araber skyndade ut för att med ryggen mot relingen övertaga var och en sin kornsäck. Och när den sista säcken väl blivit lossad, gingo seglen åter i topp, och båten styrde, med ballast av sand, kursen tillbaka till Jaffa.

Oxar vid kusten. (Foto. förf.)

Dagen efter vår ankomst samlades vi i överste Kress' tält. Ett antal höga riddromedarer fördes fram och fingo lägga sig i fikonträdens skugga. De buro bekväma beduinsadlar försedda med lodräta pikar fram och bak. Man svingar sig upp mellan dem och slår det ena benet kring den främre piken. Kamelen styres med ett enkelt rep, fästat i nosgrimman. Med ett ridspö eller en käpp länkar man hans gång åt höger eller vänster och med det fria benet tvingar man honom att öka farten om så önskas. Nu hade vi ingen brådska och redo i skritt eller långsamt pass de sex kilometer, som skilde oss från

den tyska flygavdelningens läger, dit vi blivit högtidligen inbjudna till middag.

Tio år hade förflutit sedan jag sist tronat på puckeln av en dromedar — på vägen från Persien till Indien genom Balutschistan. Men inom några minuter

En seglare från Jaffa. (Foto. förf.)

var jag åter inne i den gamla välkända vaggande gången, som fört mig genom ändlösa vidder av Asien.

Framför oss avtecknar sig stationens tältstad. En grupp av unga tyska flygofficerare tar emot oss. Chefen, kapten Hemskerch, har av hälsoskäl rest hem — jag hade träffat honom i Jerusalem. Hans närmaste man, den ställföreträdande chefen, är svensk och heter

Henry Schumburg, från Stockholm. Våra dromedarer tvingas att lägga sig ned. Vi hoppa ur sadeln, hälsa, presenteras, fotograferas och kinematograferas. Och vi föras omkring, de båda överstarna och jag, från tält till tält för att se, hur officerare och manskap bo, hur flygarnas fotografiapparater äro beskaffade och huru

Svår landning. (Foto. förf.)

kartorna med de fientliga ställningarna utföras efter observatörernas spaningar för att sedan tryckas på platsen. Man demonstrerade flygarbomber av olika kaliber och visade oss ett par flygmaskiner. En dubbeldäckare och en Fokker stego upp och började en strid i luften. Den förra förföljdes av den senare, som skar av segment i sin bana för att komma motståndaren inpå livet. Den senare lät till och med sin kulspruta spela, och vita stoftmoln i marken förrådde nedslagen.

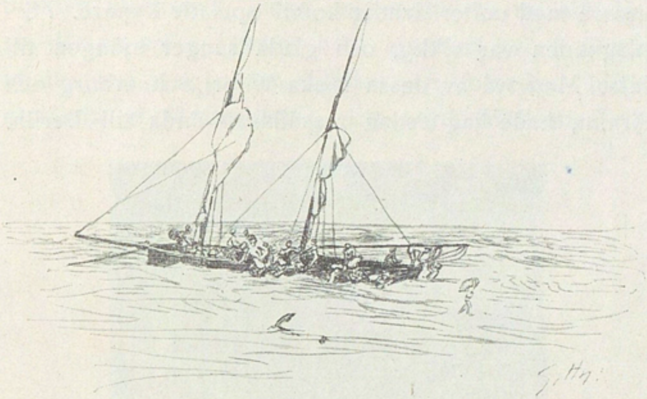

Lasten lossas.

Skådespelet var spännande, ehuru man visste, att det ej var allvar. Till sist landade båda högst elegant. Då hade skymningen börjat, och vi bjödos in i officerskasinots stora tält, vars inre var draperat med brokiga dukar från Damaskus, och där, vid grammofonens toner, en förträfflig middag intogs. Senare på kvällen fördes vi till platsens »Wüsten Bar», där en ung furst Hohenlohe och ett par andra offi-

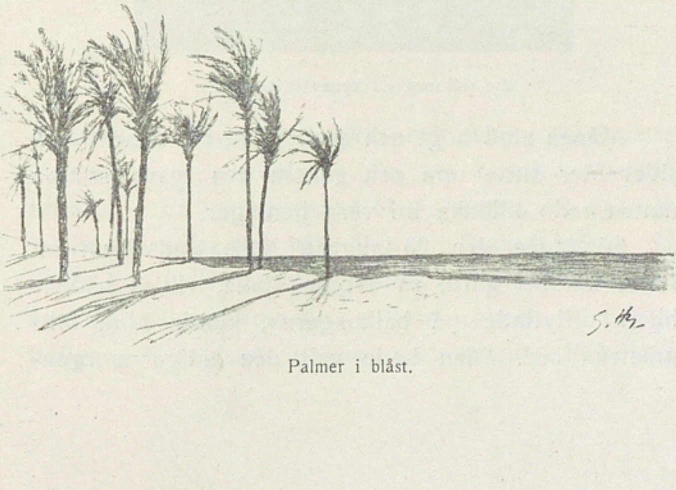

Palmer i blåst.

cerare med oefterhärmlig komik spelade kypare. Förplägnaden var riklig, och glada sånger sjöngos till luta. Med två av dessa friska viljor, Schumburg och Arnim, hade jag sedan ressällskap ända till Berlin.

Min ridkamel vid kusten. (Foto. förf.)

Månen stod högt och sken klart, då vi sent omsider åter sutto upp och genom den tysta ljumma natten redo tillbaka till våra boningar.

Söndagen den 20 augusti hölls gudstjänst på Röda korsets gård, så att de sjuka, vilkas bäddar blivit utflyttade på balkongerna, kunde höra fältprästens ord. Man hade valt den tidiga morgon-

timmen klockan 7, innan dagen stod varm, och för att dämpa solens strålar hade ett stort grönt tälttak blivit spänt över gården. Bänkar och stolar hade blivit utställda åt församlingen. Ett bord, klätt med vit

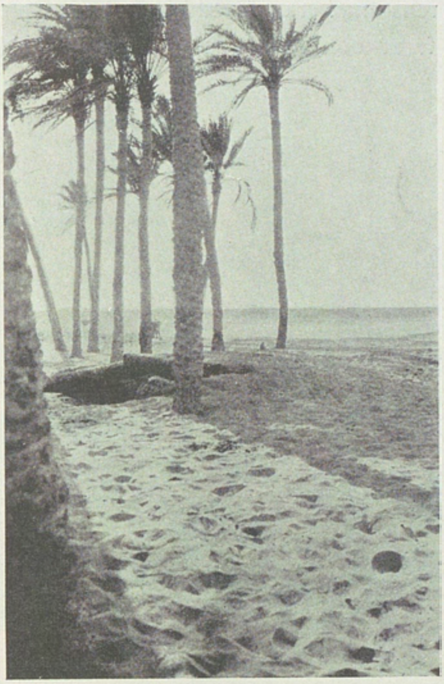

Palmer vid havet. (Foto. förf.)

duk och prytt med eukalyptus- och pepparträdskvistar i granatvaser på sidorna om ett krucifix, tjänade till altare. En ingångspsalm blev sjungen, och prästen talade om Jefta och hans dotter i Domareboken. Så lästes Fader vår och välsignelsen, och till sist klingade åter en psalm genom den stilla morgonen. Det högtidliga och gripande i denna andaktsstund förhöjdes

genom närvaron av de sjuka, som från sina läger begärligt lyssnade till tröstens ord.

Vid tvåtiden på eftermiddagen samlades en färgrik och ståtlig kavalkad på den trånga gatan utanför kajmakamens hus. Först leddes femton granna dromedarer fram och bringades med ett väsande ljud

Tyska flygare i solnedgången. (Tysk foto.)

och ett lätt slag i knävecket att lägga sig ned. De buro brokigt broderade sadlar, vid vilkas sidor stora mjuka väskor nedhängde. I dessa förvara färdemännen sina livsförnödenheter och övrigt resgods.

Högrest och glad kom den bland turkar, tyskar och österrikare lika populäre och uppburne överste Kress von Kressenstein, åtföljd av greve Rantzau, chef för en kulsprutavdelning, samt av doktorerna

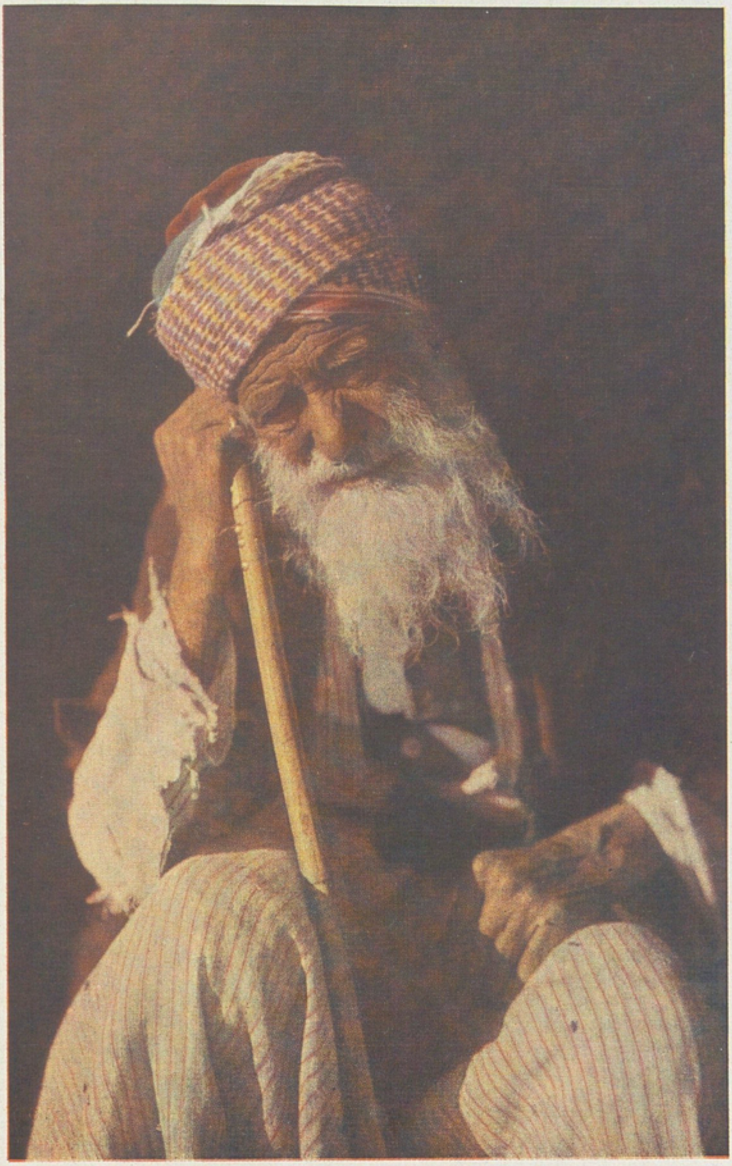

En gubbe med en fluga på nästippen.

(Foto. L. Larsson.)

Hegler och Spital och tolken Halil bej. Allvarliga och värdiga skredo fyra brunstekta beduinschejker från Sinaiöknen fram till sina väntande dromedarer. Det var ett nöje att se dessa bronshyade, skäggiga män, väderbitna i solgass och sandstormar, förtrogna med öknens hemligheter, där inga stigar finnas,

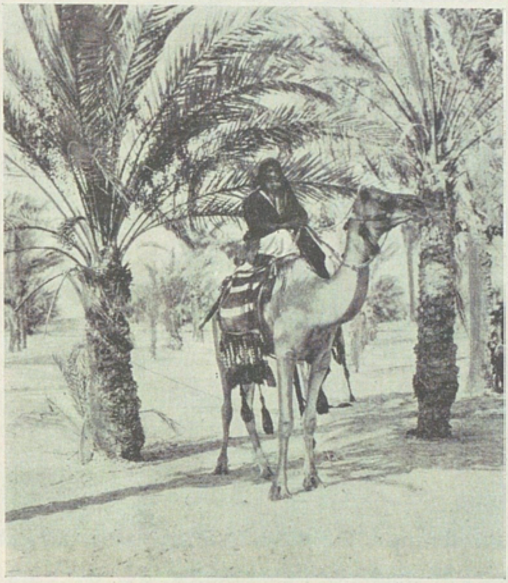

En av schejkerna. (Foto. förf.)

iförda pösiga vita kläder, fotsida bruna mantlar och huvuddok under dubbla gethårsringar. Deras dromedarer voro mera storväxta, stolta och ljusa än de andra och utsmyckade med nedhängande tofsar av rödaste garn. Kunglig var dromedarernas gång och majestätisk beduinernas hållning. De flögo över ökensanden i lätt och elastiskt lidande pass. Ibland kunde

de försvinna på några minuter för att besöka ett beduinläger, fördolt för våra blickar och lika hastigt kunde de dyka upp på kammen av en dyn framför oss, orörliga som bildstoder, tjusande och vilda att åse.

Vi skulle rida fram till fronten i riktning mot Port Said. Turkarna och deras tyska och österrikiska bundsförvanter hade nyligen, på grund av engelsmännens övermäktiga tryck, dragit sina framskjutna artilleriställningar tillbaka till Bir el-Mesars brunnar. Översten skulle inspektera denna plats, och jag hade med tjusning antagit hans inbjudan att följa med. Det avstånd vi hade att tillryggalägga uppgick till 38 km. och skulle av natten indelas i tvenne hälfter. Överste Betjat bej och kajmakamen voro med och några araber till handräckning.

Klockan är halv 3, temperaturen 29,8°. Vi sitta upp på våra högbenta gångare, vilka kvicka och elastiska som stålfjädrar resa sig från marken. Då gäller det att sitta säker i sadeln, om man icke vill bli kastad över dromedarens huvud. Schejkerna rida först. Den pittoreska truppen skrider makligt genom gatorna. Inom kort är man ute i sandöknen, där dynerna ligga svängda och kupiga som vågor. Över de ljusgula bländande vidderna går vår vaggande färd mot väster. Än rida vi i sänkor och dalar mellan dyner, än på kammarnas buktiga krön. Åt alla håll utbreder sig öknen, tyst och högtidlig som söndagen själv.

Vi tända cigarretterna och rida i små grupper. Översten förklarar det nuvarande stridsläget och talar om de oerhörda svårigheter, med vilka krigföringen i ett avlägset ökenland är förenad. Etapplinjerna

äro oändligt långa, och i denna trakt, där vi nu befunno oss, hade man varken järnvägar eller chausséer till sitt förfogande. Artilleripjäserna måste släpas av långa hästspann genom öknen och provianten bäras av kameler. För engelsmännen var det annorlunda. De hade sina stödjepunkter och järnvägar utbyggda vid

Från höger: Rantzau, Betjat bej, Kress, förf., en osynlig ryttare och en schejk. (Foto. av d:r Hegler.)

Suezkanalen och arbetade sig därifrån långsamt men säkert fram emot öster. Allt vad de behövde i soldater, materiel och förplägnad framfördes sålunda bekvämt till platser, som lågo omedelbart bakom fronten.

Nu synes bortom dynerna i väster den mörka grönska, som förråder en oas, och snart rida vi in under Masaids (Bir Masa'ids) palmer. Där frodas en

hel skog av dem, och dadelklasarna börja redan antaga mognadens brungula bärnstensfärg. Smärre truppförband och stora kamelkaravaner rastade här. Hästar gnäggade, beduiner redo förbi, och lätta rökpelare stego från eldstäderna. Dold av en dynkam och en palmlund stod en grov haubits på lur. Man begagnar sig så mycket som möjligt av palmernas skydd emot flygare.

Överste Kress talar med en turkisk officer. (Foto. förf.)

Efter en kort rast sutto vi åter upp. Betjat bej, kajmakamen och schejkerna togo nu farväl och vände om. Vi andra fortsatte mot väster. Vår kosa förde oss inom kort fram till kusten, som vi sedan följde på några få meters avstånd. Ett i sanning storartat landskap! Till höger utbredde sig det oändliga Medelhavet med sin alltjämt suckande bränning, till vänster Sinaiöknen med sina gula dyner. Bakom oss försvann palmernas friska grönska. Man älskar mer att vända blicken emot havet och betrakta böljegångens glitt-

rande skumkransar. Där är ändå rörelse, medan öknen ligger tigande tyst och stilla.

En mycket lång sträcka rida vi över fullkomligt jämn mark, som tidtals övertäckes av saltvatten, men på sommaren ligger torr och hårt packad. En hel kedja av dylika temporära laguner sträcker sig utmed denna del av kusten och tilltager i omfång i riktning mot Port Said. De kallas av araberna för »sabket»

Rast i Masaid. (Foto. förf.)

och erbjuda den yppersta samfärdselled. De äro dock även farliga och förrädiska, när endast det översta ytlagret är torrt, men det övriga av fukten så uppmjukat, att djuren räddningslöst sjunka däri. Den »sabket», på vilken vi nu redo, bar namnet Abu-Masrua och var på alla sidor omgiven av sanddyner, till och med mot havet, som därför åter försvunnit ur sikte.

Timmarna skredo, solen sjönk och dromedarernas skuggor förlängdes. I en brand av flammande

strålar gick dagens stjärna ned bakom dynerna i väster. Skymningen tätnade hastigt, och nattens ljus tändes över ödemarken. Men alltjämt susade dromedarernas steg sakta över sanden och deras långsamma andedräkt hördes. Abu-Masruas torra lagun hade upphört, och vår ryttarskara rörde sig åter över kupiga dyner.

I sluttningen av en av dem bjöd överstens stämma halt och nattläger. Mörkret hade nu varit ogenomträngligt, om icke stjärnornas återsken mot den ljusa sanden tjänat som lyse. Men snart sprakade en härlig lägereld, matad med torra kvistar. Då framträdde dromedarerna som resliga vålnader omkring oss, och vid elden packade araberna upp de kistor, som hörde till köket. Vi bredde ut våra kappor över den rena, mjuka sanden och njöto av aftonens tilltagande svalka. Klockan 9 hade temperaturen sjunkit till 23,8°. Den sjudande soppan serverades i rymliga muggar, vi bjödos på frankfurterkorv och bröd och drucko mineralvatten och rödvin. Stämningen var storartad — den kan ju icke vara annat kring lägerelden i Guds fria natur, i öknen, »The garden of Allah». Men vilan skulle bli kort. Då cigarrerna brunnit ut, svepte vi kapporna omkring oss och somnade.

Dock icke genast. Jag låg vaken en stund och lyssnade till vildmarkens röster. I det stora hela rådde den djupaste frid. Man hörde blott de sovande männens och dromedarernas avmätta andhämtning. Alla voro trötta efter dagens mödor och behövde ro. Tid efter annan sprakade ännu någon av bränderna i den falnande lägerelden. Snart skulle den slockna och den sista rökvirveln av en omärklig bris föras

bort genom natten. Ur fjärran kunde jag med möda förnimma ett sakta brus. Det var bränningen, som sedan oräkneliga årtusenden bultat mot kusten. Över mig gnistrade stjärnorna med elektrisk glans från en blåsvart himmel. De voro mina förtrogna från långa år av ensamhet. Schakalernas och hyenornas strövkårer höllo sig på avstånd. Deras klagoljud nådde icke våra öron. Runtomkring oss utbredde sig denna öken, som är Asiens tröskel till Afrika, som lyssnat till vapendån och bevittnat händelser av världshistorisk klang. Nu rådde stillhet och ro på skådebanan. Även i mörkret kände man, att det var öknen, som ruvade utanför lägerstadens hank och stör. Öknen har en gåtfull trollmakt över människors sinnen. Dess djupa frid, dess hemlighetsfulla väsen lockar. Man känner sig dragen till dess hjärta och vill icke släppa dess famntag.

Men nattens väkter lida, och även jag föres till drömmarnas riken.

Klockan 3 blåses revelj, och alla skynda att bli färdiga med militärisk punktlighet. Termometern visar 21,2° — de under gårdagen upphettade dynerna hade åter utstrålat sitt värme i rymden, och sanden kändes kall som pannan hos ett lik. Kamelernas misslynta gurglingar hördes, då de till en ny dags släp fördes fram att mottaga sina sadlar och bördor. Elden brann på nytt, men blott för att skingra mörkret. En liten måne svävade högt över jorden.

Vi sutto upp och redo vidare genom öknen. Till en början var marken jämn, men snart kommo vi åter in bland dyner. Det bar upp och ned över flera sandtrösklar, innan vi nådde en »sabket», fem kilometer

lång. Vi redo långsamt i mörkret. Ingen hade lust att tala. Man satt och halvsov med den främre sadelknappen i knävecket. De ryttare, jag hade framför mig, urskildes knappt som svaga skuggor utan tydliga konturer. Av landskapet synes intet. Man känner blott på dromedarens steg och rörelser, om sanden är mjuk eller hård.

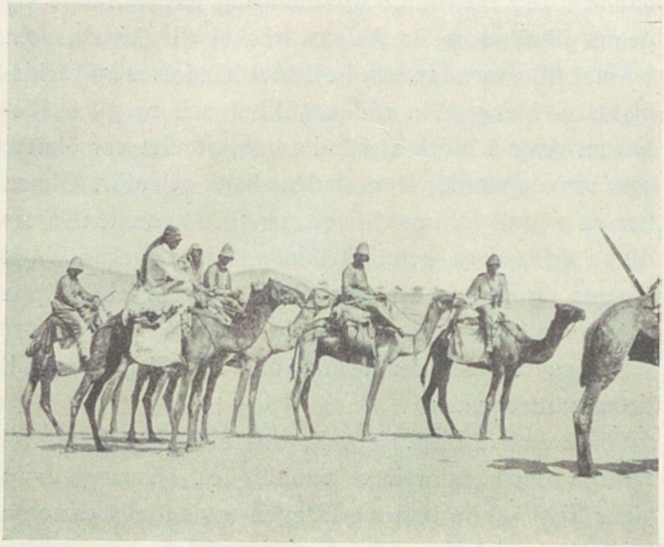

Våra ryttare. (Foto. förf.)

Det dagas bakom oss i öster. Det ljusnar småningom. De nattliga vålnader, jag nyss hade framför mig, ikläda sig efter hand allt tydligare former. De äro inga dimfigurer mer, de äro dromedarer, bärande sömntyngda, vaggande ryttare. Dynerna framträda skarpt. Här och var äro de bundna av förnöjsamma ökenväxter. Allt ljusare blir horisonten. Solen går upp. Den nya dagen har börjat. Dromedarer, dröm-

mare och dynvågor upplivas av färgernas spel. Man känner en behaglig värme på ryggen. Rakt framför oss kasta kamelerna oändligt långa skuggor. Man ser ej ens, var de sluta; de tyckas räcka ända till horisonten i väster.

Men solen stiger och skuggorna bli kortare och skarpare. Man vaknar till liv igen och finner, att

Översten och hans följeslagare. (Foto. förf.)

samma ödsliga landskap som i går utbreder sig åt alla håll. Värmen har redan överskridit det behagligas gräns, och man känner, hur hettan stiger från dynerna. Åter följa vi ett stycke jämn mark mellan bevuxna sandvågor. På avstånd i söder synes en liten bergrygg kallad Magara. Ett surrande ljud höres i luften. Det är en dubbeldäckare som kommer susande. Vän eller fiende? Vän! Han bär järnkorset

på sina vingar och flyger mycket lågt. I vår närhet nedkastas ett vitt, sakta fallande föremål. Alltså ett meddelande. En av araberna rider fram och hämtar luftposten. Översten läser depeschen, som förkunnar, att inga engelsmän synts till vid Bir el-Abd, en brunn belägen fyra mil väster om Bir el-Mesar och bekant från Bonapartes dagar.

Vår kosa för oss förbi några turkiska och tyska sjukhustält, och klockan 8 äro vi framme i Bir el-Mesar hos chefen för 3. divisionen, Reffet bej. Han är en liten livlig och intelligent man, som i klara och knappa drag meddelar överste Kress ställningen. Efter frukost i ett stort, öppet tält inspekterar översten Bir el-Mesar och finner allt ganska gott. Att de styrkor, över vilka man förfogade, icke voro tillräckliga att motstå engelsmännens tryck, kunde icke hjälpas. Man var besluten att göra det bästa möjliga med de medel, som stodo till buds.

Klockan 4 har översten avslutat sina göromål bland de till Bir el-Mesar förlagda turkiska och österrikiska trupperna. Vi taga farväl av de gästfria officerarna, svinga oss åter upp i sadlarna och rida till de olika sjukhusläger, som skulle besiktigas av doktorerna Hegler och Spital. I stora luftiga tält lågo de sjuka soldaterna på rena bäddar och syntes åtnjuta den bästa vård. Några ovissa fall, som misstänkts för kolera, undersöktes särskilt.

På en sydligare väg, alltså längre från kusten, anträddes sedan återtåget. Här kunde man tala om en verklig väg. Den var överallt tydlig, omkring sex meter bred, insänkt i den mjuka marken och slingrade för att undvika de av ganska ymnig stäppvegeta-

tion bundna och stationära dynerna. På själva vägen växte icke en planta, och den gav sig därför till känna som ett ljusare band. Vid sidorna växte tamarisker och andra buskar och tuvor på vegetationskoner av växlande höjd. I dessas sidor hade otaliga jordråttor

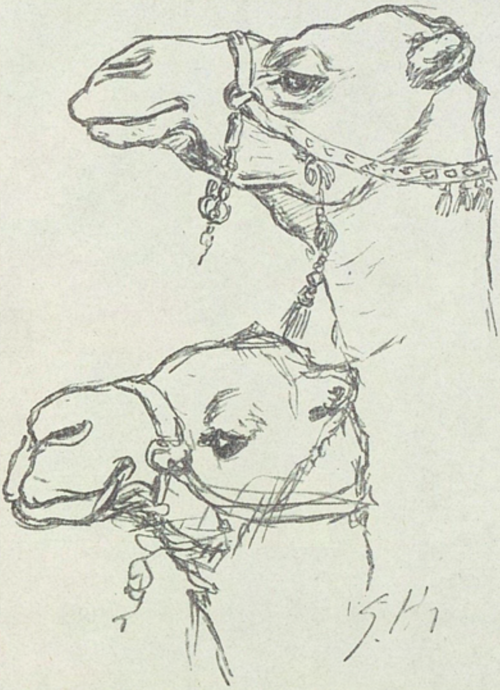

Dromedartyper.

grävt sina hål. Spåren i sanden efter fåglar och insekter korsade varandra i alla riktningar. På sina ställen utbreda sig mellan dynerna plana fläckar, där växtligheten är ymnigare än eljest. Vid sidan av vägen löper den engelska telegraflinjen till El-Arisch.

Det är en urgammal stråt vi följa. Av växtlig-

Sanddyner sedda från 2,000 meters höjd (Foto. av tyska flygofficerare.)

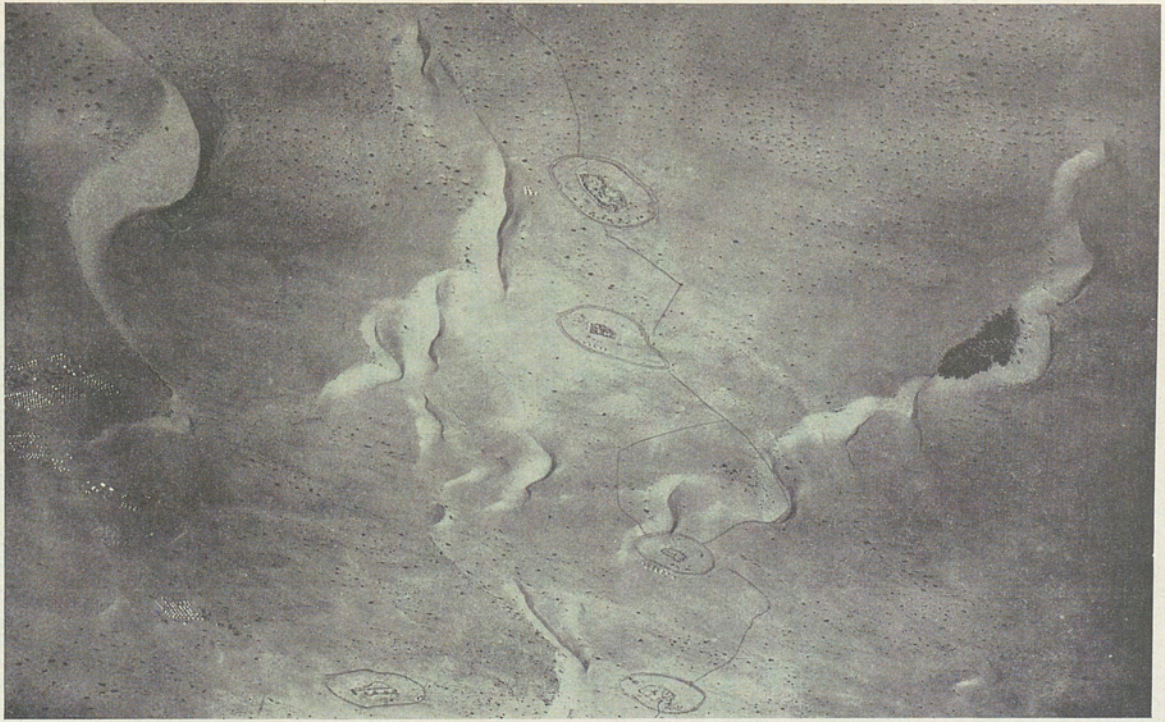

Ökenlandskap i fågelperspektiv. Till vänster synas talrika engelska tält, till höger, vid en sanddyn, en palmlund.
(Foto. av tyska flygofficerare.)

heten ha dynerna hindrats från att vandra, och år från år skrida nya karavaner i sina föregångares spår. Måhända ha dessa sandkullar bevittnat Alexanders liktåg ifrån Babylon, och kanske ha de lyssnat till de ord och tankar, som byttes mellan Josef och Maria, då de med sitt barn flydde till Egypten. För utvecklandet av krigiska operationer har Sinaiöknen ofta rest de största svårigheter. Därom säger Napoleon på St. Helena: »Under alla historiens skeden kan man iakttaga, att de härförare, som tågat från Egypten till Syrien eller från Syrien till Egypten, hava betraktat denna öken såsom ett hinder, desto större ju flera hästar deras arméer medfört. De gamla historieskrivarna berätta, att Kambyses, då han ville intränga i Egypten, slöt förbund med en arabisk konung, som lät draga en vattenkanal genom öknen, vilket i verkligheten icke betyder annat än att hans vattenbärande kameler fyllde hela öknen i en oavbruten kedja. Alexander försökte att behaga judarna, på det att de måtte underlätta hans marsch genom ödemarken. Emellertid var detta hinder i forna tider icke så betydande som i våra dagar, emedan städer och byar funnos och människornas företagsamhet med framgång hade kämpat mot svårigheterna. Nu finnes det nästan intet alltifrån Sâlheyeh till Gasa. En armé måste därför korsa öknen etappvis och upprätta fasta punkter och förrådsmagasiner i Sâlheyeh, Qatyeh och El-Arych. Om denna armé utgår från Syrien, måste den först samla stora förråd i El-Arych och sedan transportera dem till Qatyeh. Men då sådana operationer utföras mycket långsamt, giva de fienden tid att träffa sina försvarsförberedelser. — Det är en lika

tröttande som brydsam operation att korsa öknen på sommaren. Sandens hetta och bristen på vatten och skugga äro faktorer, som äro i stånd att föra en armé till undergången eller att försvaga den och göra den modfälld ända till en grad, om vilken det är omöjligt att göra sig ett begrepp. På vintern är detta hinder mycket mindre. Man undgår då olägenheten av den upphettade sanden och av solens outhärdliga glöd, och man behöver mindre vatten. Under sådana förhållanden är det lätt att förstå, att ett befästat El-Arych, som skulle hindra fienden från att begagna brunnarna och att lägra i palmernas skugga, skulle vara mycket värdefullt...» Av alla de naturliga skyddsvärn, som kunna omgiva ett rike, anser Napoleon öknen vara det som är svårast att övervinna. Bergskedjor, sådana som Alperna, och floder äro vida mindre svårframkomliga. Vatten, furage och bränsle, som eljest finnes överallt, saknas i öknen och måste, trots sin tyngd, släpas med av arméns trängkolonner.* Napoleons skildring av Sinaiöknen är alldeles förträfflig.

Vi lägrade på en dyn liksom föregående natt, och klockan halv 4 följande morgon sutto vi åter i sadlarna. Lätt dagg föll under natten, men temperaturen sjönk endast till 23,3°. Silvervit seglade månen över oss, och under kamelerna uppkommo små mörka skuggor. Snövita skyar komma in från havet och purpras av morgonrodnaden. Sandstäppens detaljer framträda, månen och stjärnorna mista sitt sken. Så stiger solen själv glödande röd över hori-

* Correspondance de Napoléon Ier... Tome XXX, Paris MDCCCLXIX p. 10.

sonten. Hon döljer sig nästan genast i en bädd av skyar, som hon dock åter lämnar inom kort. Ofta rida vi förbi döda kameler, som sprida en olidlig stank. En karavan av dromedarer är lastad med små vattentunnor från El-Arischs brunnar och avsedda för trupperna vid Bir el-Mesar.

I oasen Bittije, där några araber bo vid salta brunnar, rasta vi en stund för att njuta av palmernas skugga. Bortom deras långsträckta bälte bli dynerna högre och mera sterila. Tamilel ibn-Nasr är namnet på nästa oas. Bortom denna äro dynerna fullkomligt nakna. Här och var framskymtar Medelhavet mellan dem och åter höres bränningens brus. Framför oss synes minareten i El-Arisch. Den blir allt högre. Vi rida förbi den ödsliga begravningsplatsen och äro klockan 10 framme i våra fredliga boningar.

På morgonen den 24 augusti tog jag ett hjärtligt farväl av den gästfrie och noble överste Kress von Kressenstein och hans officerare och susade med överste Betjat bej tillbaka över Magdaba till Hafir. I stället för att genast fortsätta tillbaka till Jerusalem gjorde vi en avstickare på den nya chaussén, som ifrån Hafir löper åt sydväst och väster mot Ismailia. Den sträcka vi kunde tillryggalägga utan att falla i händerna på engelska patruller uppgick till tolv svenska mil. Slutpunkten var Birintji Habra, varifrån nio mil återstå till Suezkanalen.

Den första milen förde oss till Bir Birin, där tyskarna hade en förträfflig automobilstation. Klockan är halv 1 och temperaturen 34,6°. Efter ännu tre kilometer korsa vi gränsen och äro åter inne på egyptiskt område. Efter fyra nya kilometer upphör

järnvägen från Hafir. Men chaussén fortsätter ända till Birintji Habra. Från Bir es-Seba är den nära 22 mil lång och byggdes under september, oktober och november 1915. Vi körde med lätthet 70 km. i timmen.

I en liten bergskedja till vänster om vägen går en sötvattenskälla, Ain el-Kuderat, i dagen. Genom järnrör föres dess härliga vatten fram till Kuseme.

Kuseme. (Foto. förf.)

Bortom dalföret Wadi el-Ain komma vi in bland låga berg och kullar och stanna inom kort i Kuseme, där platsens »müdir», en arab, och några turkiska officerare bjuda på middag under ett tak av palmblad, där till och med en vattenkonst spelade i skuggan.

Mellan små obetydliga berg gick färden vidare mot västsydväst. Vägen för in i en trång passage, som småningom vidgar sig till en bred dal, begränsad av högre kedjor. I väster reser sig Djebel Helal som en fonddekoration. Vi fara mot den dalande solen.

Terrängen är mera öppen. Bergen framträda som dimmigt mörka silhuetter till följd av det fina stoft, som uppvirvlas av en ganska hård nordvästanvind. Ibland fara vi förbi små vita koniska tält, där vägarbetare bo. De äro brunstekta araber i gula turbaner och vita och röda benkläder. På dromedarer och mulor bäres vatten i små järncisterner eller lädersäckar till dem.

Djebel Helal. (Foto. förf.)

Landet är ytterligt ödsligt och sterilt. I söder bildar det flacka terrängvågor, i norr reser Djebel Helal sina växande massor. Dess av väder och vindar söndervittrade mörka kammar sända mot söder sina utlöpare på ömse sidor om dalarnas mynningar. Vid Daika äro vi åter framme i Wadi el-Arischs nu snustorra avloppsdal, vilken norr om vår väg och vid östra foten av Djebel Helal tvingas in i en smal klyfta, Er-Raka. Från denna fortsätter dalen till Magdaba, där vi sett den på färden till El-Arisch. Bir

Hadra är en plats med ett halvt dussin brunnar i en av Djebel Helals södra dalgångar.

Vi beröra denna bergskedjas utlöpare och komma sedan åter ut i jämn och öppen terräng. Det går med susande fart genom denna tröstlöst ödsliga öken, och flygsanden, som bildar tunna gula strimmor över vägen, yr om hjulen. Regelbundet byggda isolerade

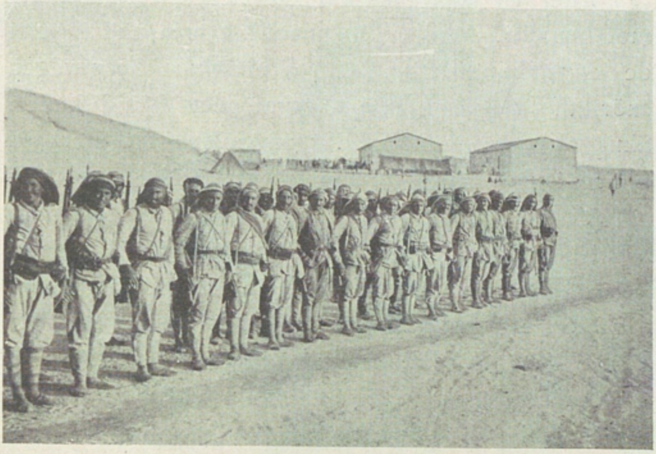

Hederskompaniet i Bir Hasana. (Foto. förf.)

dynindivider, till formen liknande sköldar eller halvmånar, vandra emot söder. Icke den minsta lilla tuva hindrar deras rörelser. En av dem hade hunnit fram till vägen, så att dess båda horn korsade körbanan. Vi skuro tvärs över dem i svindlande fart. De låga berg, som resa sig till höger, hava sina södra sluttningar täckta med flygsand. På vänster hand äro bergen lägre och mera avlägsna. Framför oss antager Djebel Djelek alltmera aktningsbjudande mått.

Klockan är 5,40 då vi stanna i Bir Hasana, där ett hederskompani ägnar oss militärisk välkomsthälsning. Den turkiske befälhavaren visar oss platsen med dess två söta och tre salta brunnar, dess motorer och bassäng för vattning av lastdjur, dess telegrafstation och hospital. En byggnad i Hasana hade nyligen blivit skadad av flygarbomber.

Efter en kort rast går färden vidare i riktning mot Ismailia. Med en spännande känsla nalkas man de engelska linjerna. Långa sträckor löper vägen snörrätt. Någon gång slingrar den bland kullar. Skuggorna äro oändligt långa. Solen står åter vid horisonten.

Vi susa förbi den punkt, där en kamelväg tar av åt höger till det på 20 kilometers avstånd belägna El-Hemme för att därifrån fortsätta mot nordväst, där överste Bischoff ligger med ett regemente »hedjin» eller ryttare på snabblöpande dromedarer. Söder om vår chaussé leder en väg över Kaalat Nakl mot Suez. Tre tentakler hava turkarna alltså utkastat mot väster. Den norra, som är riktad mot Port Said, hade vi befarit över El-Arisch och Bir el-Mesar. På den mellersta, mot Ismailia, befunno vi oss nu. Den sydliga är den nyssnämnda emot Suez.

Vägen korsar en ganska trång dal bevuxen med buskar. Sedan blir landet lika ödsligt igen. I väster synas kullarna vid brunnen Bir Djifdjafa. Till höger ter sig Magarakedjan nu i större dimensioner.

Översten ger chauffören order att sakta farten. Vi stanna för att kasta en blick över baragen eller dalspärrningen vid Birintji Habra. En mäktig stenmur är här uppförd tvärs över en dalfåra, i vilken

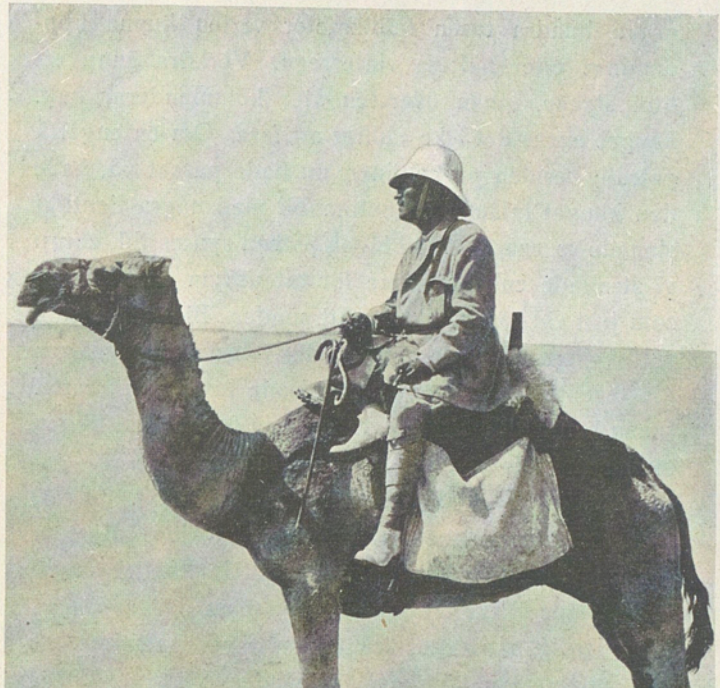

I Sinaiöknen. (Foto. d:r Hegler.)

några hundra tusen kubikmeter vatten kunna uppdämmas efter häftiga vinterregn. Vi köra ännu ett litet stycke, innan översten åter kommenderar halt. Längre anses det icke rådligt att fara. Om en engelsk patrull, beriden på hedjiner, nu hade passat på, hade den kunnat infånga en automobil med några fientligt sinnade resenärer. Men ingen patrull syntes till, ehuru vi stannade en halvtimme för att utbyta en hjulring, som just vid vändpunkten gått sönder. Blott en ensam soldat kom tågande mot väster. Han var tydligen illa orienterad, och översten visade honom till rätta. Innan han nådde sitt mål, måste han övernatta i öknen med schakaler och hyenor till grannar.

I väster brinner himlen ännu blodröd. Skyar, lätta som en dunst, sväva över kanalen. Bortom bergen vid horisonten ligger Ismailia. På halvannan timme hade vi kunnat uppnå denna plats, om chausséen varit färdig så långt, och om vi hade haft lust att överantvarda oss i engelska händer.

Bilens lampor tändas. Vi hade en bra bit tillbaka till Hasana och sedan långa vägar över Bir es-Seba till Jerusalem. Men innan vi vände för att styra kosan mot Syrien kastade vi en avskedsblick över landet Gosen. Från den svartbruna ökenmarken reste fjärran bergskedjor sina gråa konturer. Över dem mörknade nattens stjärnbeströdda bårtäcke, men vid horisonten glödde ännu ett dämpat återsken av den slocknande aftonrodnaden.

Namnförteckning.

(Den lutande stilen anger personnamn.)

Abarimberget 6, 250
Abdallah ibn es-Subeir, kalif 52
Abd el-Melik ibn Mervan 52, 394 o. f., 400, 402
Abd er-Rahman, ståthållare i Spanien 57
Abdul Hamid, sultan 96, 99
Abdullah el-Mamun 394
Abessiniska kyrkan 239
Abia, Samuels son 548
Abila Lysaniæ 66
Abilene 66
Abimelek 548
Abraham 65, 548
Abram 215, 546
Absalons grav 370
Abu Bekr, kalif 55
Abu Gera 552
Abu Gosch 468
Abu Gosch, schejk 468
Abulfeda, geografisk författare, sultan 13
Abu-Masrua 581 o. f.
Abu-Revafi 557
Abu Schusche 469
Abu Ubeida 54
Aceldama (Blodsåkern) 410
Ackur 541
Acre 178
Adam, stad 511
Adana 99 o. f., 104 o. f.
Adullams grotta 449
Ahab, Israels konung 45
Ahas, Juda konung, 46 o. f.
Ahasja, konung i Juda 205
Ahmed Djemal (se Djemal pascha)
Ahmed Muktar (se Muktar pascha)
Ain el-Keteb 176
Ain el-Kuderat 593
Ain es-Seide 144
Ain es-Sultan 507
Ain-Fidje 38
Ain-Karim 466
Ain-Sinja 228
Ain-Tillbe 546
Ajalons dal 470 o. f.
Akabaviken 1, 247
Akkad 46
Akra 382
Aleppo 8 o. f., 13, 18, 58, 61
Alexander den store 4, 50, 102, 211 o. f., 469, 471, 590
Ali, kalif 55
Ali Fuad bej, stabschef 103
Allahs port i Damaskus 43
Amanus 1
Amos 12, 548
Amwas 469
Ananias 69 o. f.
Antilibanon 1 o. f., 14 o. f., 29, 35 o. f., 39 o. f., 247
Antiochus Cyzicenus 50
Antiokia 51
Antipater 451

Antoniaborgen 420
Antoninus Pius 19, 23
Antonius 513 o. f.
Apostlakällan 502
Arabien 4, 40, 46, 345
Aram (Damaskus) 45, 47
Aretas, konung av Arabien 50, 71
Arfaksad, konung i Ekbatana 205
Arimatea 474
Aristobulus 510
Arkelaus 451
Arnim 574
Arnon 247, 527
Artuf (judisk koloni) 485
Asfaltsjön (Döda havet) 528
'Askar 218, 222
Asklepiodoros 211
Aslutsch 553
Assyrien 46 o. f.
Augusta Victorias stiftelse 244
Augustus, kejsare 118, 212, 472
Avgile 556

Baalbek 8, 16 o. f., 44
Bab el-Wad 468, 499
Bab en-Nebi Daud 408
Bab Sitti Marjam (Stefanusporten) 373
Babylon 20, 45, 46
Bagdad 37, 42 o. f., 57, 100
Bahret el-Ateibe 42
Bahret el-Kattine 14
Bahr Lut (Döda havet) 528
Bahr Tabarija (Galileiska havet) 147
Bait Lahm (Betlehem) 457
Balbiki (Baalbek) 19
Balduin, konung 462
Barada 2, 37 o. f., 86, 121
Baradakanalen 39
Barrabas 425
Barry E. O'Meara 498
Baschan 119
Beauharnais, de, Eugène, Bonapartes adjutant 496
Bebådelsekyrkan i Nasaret 190
Bedeschem (judisk koloni) 484, 492
Bedjala 454
Beer-Seba (Bir es-Seba) 548 o. f.
Beirut 3, 36, 40, 107
Belmain 206
Ben-Hadad, konung i Aram 45
Benjamin av Tudela, judisk resande 403
Ben Schemen (judisk koloni) 485
Beramke 39
Berseba (Bir es-Seba) 235, 470
Berseto 228
Berthier, general 497
Betania 238, 241, 500, 532
Betel 228, 235
Betesdadammen 239, 406
Betfage 238, 241
Betiba 212
Betin (det gamla Betel) 228
Bet-Hogla 522
Betjat bej, överste 551 o. f., 560, 578, 580, 592
Betlehem 353, 448 o. f., 543 o. f.
Bet-Lehem (se Betlehem)
Betsaida 149, 171
Betusa 212
Betylua 206
Bibars 472
Bir Birin 592
Bir Djifdjafa 596
Bir el-Abd 562, 586
Bir el-Mesar 578, 586, 592, 596
Bir es-Seba (Berseba, Beer-Seba) 543, 546 o. f., 549 o. f., 552, 593, 598
Bir es-Set 228
Bir Hadra 594
Bir Hasana 596
Bir Hetatsch 554
Birintji Habra 552, 592 o. f., 596
Bir Jakob (judisk koloni) 485
Bir Masa'id 562
Bir Meschasch 552

Bir Sa'adani 553
Bir Turkije 552
Bischoff 596
Bittije 592
Blodsåkern 410
Bonaparte 5, 176, 178, 204, 207, 469, 472, 493, 495 o. f., 560, 562 o. f.
Borromeo, Carlo 18
Bremer, Fredrika 83
Briel, herr 482
Brode, tysk konsul 250
Buckle, Henry Thomas 79
Bukhara 52

Cæsarea 118, 435, 436, 472
Cæsarea Philippi 118
Callirrhoë 530
Canova, bildhuggare 367
Caracalla 19, 23
Cestius Gallus 471
Chirbet es-Sbeïta 554
Citadellet i Damaskus 70
Cœlesyrien 50, 119 o. f., 212
Croisier, Bonapartes adjutant 496
Cyrus 376, 385

Daika 594
Dalman, G., doktor, professor, svensk generalkonsul i Jerusalem 519
Damaskus 3 o. f., 6, 13, 35 o. f.
Damaskusporten i Jerusalem 239, 278, 431
Daniel 5
Darius, konung 50, 376
David, konung 45, 121, 235, 449, 471, 522
Davids brunn i Betlehem 457
Davids grav 238, 258, 409
Davidsporten 395
Davids torn 238, 258, 358, 407
Deissmann, G. A., professor 67 o. f.
Der'a 118, 123
Der Ali 122
Derb el-hadsch, pilgrimernas väg 51
Der es-Sor 14, 42
Der-Kanun 38
Dekapolis 66, 120
Der Mar Yuhanna Hadjle, kloster 538
Detroye 493
Dickmann, järnvägsdirektör 117, 125
Dimaski (Damaskus) 47
Djebel Djelek 595
Djebel el-Mani 122
Djebel Eslamije 212
Djebel et-Tor 212
Djebel Helal 557, 593 o. f.
Djebel Karantal (Frestelseberget) 520
Djebel Kasim 63 o. f.
Djebel Usdum 524, 526
Djemal pascha 9, 39 o. f., 73, 83 o. f., 95 o. f., 244, 246, 254, 343, 361, 476, 486, 543, 551, 560
Djenin 202 o. f., 206 o. f.
Djezzar-Pascha 563 o. f.
Djifna 228
Doguereau 564
Dormitio Sancte Mariæ 408
Dotain 206
Dschermak 143
Dummar 39
Dyngporten 238, 251
Döda havet 1 o. f., 119, 157, 200, 211, 228, 235, 246, 248 o. f., 294, 448, 500 o. f.

Ebal 214, 224, 493
Ecce Homobågen 239, 430
Ed-Daharije 547
Efraim (Jordandalen) 210 o. f., 247
Efraims bergsbygd 548
Egypten 4, 102 m. fl. st.
Eisenstein 144
Ejjub, emir 58

Ekron (judisk koloni) 485
El-Afule 203
El-Aksa, moské 258, 375
El-Arisch 552, 555 o. f., 560 o. f., 592, 594, 596
El-Arych (El-Arisch) 590 o. f.
El-Azhar, moské 565
El-Bire 229
Eleasar, judisk härförare 523 o. f.
Eleasar, zeloternas anförare år 70 382
El-Fule 203
El-Ghor 2, 246
El-Ghuta 40, 121
El-Ghweïr 528 o. f.
El-Hammi 125
El-Hemme 596
El-Hoseinije 38
Elia, profet 204, 450, 548
Elisa 45, 508 o. f.
Elisas källa 507, 520
El-Jemen 1
El-Kalas 406
El-Kiswe 122
El Kubab 470
El-Leddjun 205, 207
El-Ledscha 119 o. f., 122
El-Lisan 528
El Lubban 226
El-Meschhed 182
El-Mismije 122
Emaus 467
Endor 202
En-Eglaim 248
En-Gedi 248, 522
En-Nasira (Nasaret) 186, 202
En-Nebi-Samwil (»profeten» Samuel) 230, 466
Enver pascha 98, 460
Eriha (det nya Jeriko) 506, 510, 520
Erlöserkirche i Jerusalem 239, 255 o. f., 258, 260, 500
Er-Raka 594
Er-Reine 182
Esch-Scham 1, 42 o. f., 51, 65, 121
Esdrelondalen 177, 202, 205 o. f., 211, 470
Esra' 122
Es Salt 520
Es-Sebedani 36
Eufrat 1 o. f., 120, 345
Eusebius' av Cremona grav 463
Eustachia 463

Fast, hotellvärd 278
Fedi effendi 450
Fenicien 50, 208
Filip, tetrark 118, 171
Filippus 212
Flavia Neapolis, det gamla Sikem, nu Nabulus 217
Flavius Silva 523 o. f.
Frankberget 450
Frestelseberget 504, 517, 520
Förargelsens berg 500

Gabbata 420
Gadara 149
Galileen 15, 66, 126 o. f., 130, 143, 154, 172, 176 o. f., 200, 204, 218, 221, 247, 379, 437, 484
Galileiska havet 127, 147 o. f., 150, 155 o. f., 163, 173, 178, 526
Gasa 4, 468 o. f., 546, 549 o. f., 555 o. f., 590
Gasan kan 61
Genesaret 118 o. f., 125, 127, 142, 147 o. f., 153, 155, 158 o. f., 161, 171, 175, 254
Gerissim 214 o. f., 222, 224, 438 o. f., 493
Geser 469 o. f.
Getsemane 68, 238, 359, 363, 366 o. f., 500
Ghuta (se El-Ghuta)
Gideon 204
Gilead 119 o. f., 211, 247, 520
Gilgal 511, 541, 548

Gihondammen 448
Giulio, Fra, Franciskanerbroder 366, 368
Glazebrooke, konsul 290
Glikin 153 o. f.
Gofna (Djifna) 228
Golgata 274, 363, 443
Gomorra 524, 536
Gordon pascha 255, 363
Gottfrid av Bouillon 263 o. f.
Grossmann, värdshusvärd 126, 135 o. f., 138
Gyllne porten 238 o. f., 370

Hadadeser, konung i Soba 45
Hadjle 538
Hadrianus, kejsare 394
Hadrianus' tempel 398
Hafir 552, 554 o. f., 558, 592
Hafis Haki pascha 98
Hahn, konsulatssekreterare 76, 86
Haifa 148, 202, 207, 477
Hakim 394
Halil bej, tolk 577
Hama 11 o. f., 18, 46
Hammam es-Serka 530
Hanauer, J. E., Rev. 83
Han Minije 155, 167
Haram 402, 546
Haram esch-Scherif (Tempelplatsen) 238, 374, 395, 398
Hardegg, herr och fru 481
Harmageddon 205
Har Megiddo (se Megiddo)
Harun er-Raschid, kalif 260
Hasael 45
Hasana 552, 598
Hattin (se Kurun-Hattin)
Hauran 3, 118 o. f., 125, 176, 247
Hebron 127, 235, 544, 546
Hedschas 43
Hedmarkshavet (Döda havet) 511, 528
Hegler, doktor 566, 577
Heliga Gravens kyrka 239
Heliga Jungfruns gravkyrka 363, 373
Heliopolis 19
Hemskerch, kapten 571
Heraklius, kejsare 372
Hermon 2, 40, 42, 118 o. f., 121, 146, 158, 172, 176, 178, 184, 202
Herodes Antipas 126, 407
Herodes den store 118, 212, 375 o. f., 420, 472, 510, 513 o. f., 517, 530
Herodes' port 239, 363
Herodes' tempel 238, 375 o. f., 398
Herodium, Herodes' den stores grav 450, 513
Herzl, Theodor 489
Hesbon 530
Hesekiel, profet 248, 528
Hesselschwert, gästgivare 191
Hiel 513
Himmelsfärdskyrkan 244
Hinnoms dal 234, 407, 410, 448, 548
Hippos 149
Hiram II, konung av Tyrus 46
Hirsch, baron 489
Hischam, kalif 57
Hoffman 82
Hohenlohe, furste 573
Holofernes, överfältherre 206 o. f.
Homs, 13 o. f., 18
Horeb 548
Hosea, konung 47 o. f.
Hulagu kan 20, 33, 61, 65
Huldah-porten 402
Huram 475

Ibrahim pascha 517, 552
Il Matsch 10
Imirisu (assyriernas namn på Damaskus) 47
Inil, konung av Hamat 46
In-Nukras 122
Isak 546

Isch-Schadjara 124
Ismail 58
Ismailia 598
Ismail Djambolat 98

Jabbok 119
Jaffa 40, 208, 465 o. f.
Jaffaporten i Jerusalem 238, 255, 258 o. f., 406, 466
Jafo (Jaffa) 475
Jafufe 36
Jakob, Isaks son 215, 218, 221, 546
Jakob, broder, tillhör the American Colony i Jerusalem 282, 302
Jakob, Jesu lärjunge 366, 407
Jakobs brunn vid Nabulus 218 o. f.
Jakobskyrkan 407
Jakut, geograf 13
Jarmuk 2, 118 o. f., 123 o. f.
Jasur 474
Jebus (Jerusalem) 235
Jeremia 207, 385, 448, 454, 536
Jeremias grottor 255
Jeriko 3, 6, 247, 250, 256, 500 o. f.
Jerobeam II, Israels konung 46, 228
Jerusalem 5, 10, 13, 46, 51, 119, 127, 196, 200, 217, 222 o. f.
Jesaja, profet 211, 222
Jesus av Nasaret 66, 69, 118, 127, 153, 167 o. f., 171, 179, 184 o. f., 215, 217 o. f., 221, 238, 240 o. f., 366 o. f., 515 o. f., 532
Jisreel 470
Jisreels slätt 177, 184, 200, 202, 204, 485
Joel, profet 239, 248, 348 o. f., 361, 528
Joel, Samuels son 548
Johannes, Jesu lärjunge 367
Johannes, folkledare i Jerusalem år 70 382
Johannes döparen 54, 171, 346, 466, 532
Johannes, evangelist 218, 406, 420
Johanniterhospitalet 434
Jona, profet 182
Jonatan 471
Joppe (Jaffa) 475
Jordan 5, 118 o. f, 146, 157, 171 o. f., 176 o. f., 202, 211 o. f., 215, 246, 248, 511, 517, 530 o. f.
Jordandalen 1 o. f., 156, 175 o. f., 178, 184, 202, 210 o. f., 247, 502, 504, 510, 517, 525
Jordanlandet, östra 118
Jordanmynningen 506, 528
Josafat, konung 548
Josafats dal 239
Josef, Jakobs son 215, 221
Josef av Arimatea 263 o. f., 278, 474
Josefs av Arimatea örtagård 277
Josef, timmermannen 187 o. f., 464
Josefus, 5, 127, 149, 228, 375 o. f., 379 o. f., 437 o. f., 450 o. f., 513, 524, 528
Josia, konung i Juda 205
Josua 467, 471, 510, 512 o. f., 528, 546
Jotapata 380
Juda berg 493, 502, 520, 546, 549
Juda land (se Judeen)
Judas, förrädaren 366, 370
Judeen 176 o. f., 200, 202, 210 o. f., 218, 222, 228, 235, 247 o. f., 448, 465, 470 o. f., 485, 543
Judeens ökenland 502, 510, 517
Judit 207
Juliana, borromäersyster 18
Julianus, kejsare 43
Jupiterstemplet 394
Justiniani basilika 401 o. f.
Justinianus 460
Jönsson, H., fröken 457

Kaalat Nakl 596
Kafr-Kenna (Kana) 176
Kafrurije (judisk koloni) 485

Kaifas' palats 408
Kailas 159
Kalonije 467
Kambyses 471, 590
Kana 178 o. f., 182
Kanaans land 6, 215, 250, 513, 537
Kapernaum 149 o. f., 157, 159, 163 o. f.
Karl den store 260
Karmel 184, 202, 207, 470
Kasr Hadjle, kloster 522
Kastal 467
Kastinije (judisk koloni) 485
Katieh (El-Katja) 560, 562
Kedjans kupol 395
Khabeb 122
Khâlid ibn Walid 54
Khan es-Seit 434
Khan Junis, vesir 556
Khan Junis 556
Kharbusch 504
Kherbet el-Razale 122
Khosroes II, konung av Persien 4, 260
Khulda (judisk koloni) 485
Kidron, bäck 370, 373, 382
Kidrons dal 234, 239, 256, 258, 363, 384, 410, 448
Kir 47
Kirjat Jearim 468
Kison 202, 204
Kleber, general 178, 472, 495, 560
Kleopatra 513 o. f.
Klippdomen 394
Konstantin den store 260, 457
Konstantins basilika 274
Koch, köpman i Aleppo 8
Koch, Paula, Schwester 566
Korasin 171
Kress von Kressenstein, överste 102, 560, 570 o. f., 592
Kristi grav 251 o. f., 280, 363, 401
Kristus 67, 71, 239, 410 o. f., m. fl. st.
Kubbet es-Sakhra, moské 394, 401
Kubbet es-Silsile 395
Kubbet Rahil (Rakels grav) 454
Kufr Saba (judisk koloni) 485
Kurun Hattin 144, 176
Kuseme 552, 593
Kuwekfloden 10
Kyamon 206
König, doktor 86

Lagerlöf, Selma 255, 280 o. f.
Lagrange, general 561
Langenegger, doktor, arkitekt 518
Larsson, Josefs Lars, dalkarl i Jerusalem 280, 286, 294 o. f.
Larsson, Lars (Lewis) dalkarl i Jerusalem 260, 279 o. f., m. fl. st.
Latschen, kapten 551
Lea 546
Lebona 226
Leontes 2, 15 o. f., 177
Lesseps 566
Libanon 1 o. f., 5, 14 o. f., 22, 28 o. f., 35 o. f., 40, 247
Lifta 467
Liman von Sanders, general 101
Lind, Lars 354
Lindle, ingenjör 138, 142
Lippmann, borgmästare 482
Litani, 15, 35 o. f., 177
Litostroton 420
Longinus, romersk soldat 273
Lots hustru 525 o. f.
Lots sjö (Döda havet) 528
Lubije 178
Lukas, evangelist 279, 378, 437
Lüttichau, greve 17
Lyon, doktor 566
Lydda 474
Löytved Hardegg, tysk konsul 81 o. f., 95, 117

Madeba 530
Magara 585, 596

Magdaba 558, 592
Magdala 142, 144, 147, 149, 173
Mahadsche 122
Maherim 124
Mahmud Schefket pascha 99
Manasarovar, tibetanernas heliga sjö 127, 158 o. f.
Mansur, kalif 57, 402
Marcellus 439
Mar Elias, kloster 450
Maria, Jesu moder 188 o. f., 464
Maria, Lasarus' syster 500
Maria Magdalena 144
Maria Magdalenakyrkan 238, 240
Marias brunn i Nasaret 188
Marienkirche 409
Marta, Lasarus' syster 500
Masada 522 o. f.
Masaid (Bir Masa 'id) 579
Matteus, evangelist 278
Mauritius, pater 409
Medelhavet 1 o. f., 15, 40, 146, 184, 202, 210, 228, 247 o. f., 470, 580, 592
Medina 112
Medinet Isa (Jesusminareten) i Damaskus 56 o. f.
Medschdel 144
Megiddo 205
Meissner pascha 81, 86, 91
Mejdan 43
Mejir, rabbin 135
Mekka, 43, 51 o. f., 112 o. f.
Melki-Sedek, konung 235
Memphis 44
Menahem, konung av Samaria 46
Merom, sjö 118 o. f.
Merowitsch 485
Merrill of Andover, Selah, Förenta staternas konsul i Jerusalem 322 o. f.
Meschrefe 554
Mesjid el-Aksa, moské 401
Mesoudieh 562
Metellus 50, 65
Migdal 144, 153 o. f.
Mikwe-Israel (judisk koloni) 484 o. f.
Millo 235
Mispa 230, 239, 466
Moab 2, 6, 119, 211, 235, 247 o. f., 256, 504, 509, 515, 517, 520, 524, 526, 530, 541
Moawija ibn abi Sufjan, ståthållare i Syrien 51
Modestus, abbot 260
Monobazus, konung 382
Moria berg 410
Mose 6, 346, 438, 509, 528
Mose grav (se Nebi Musa)
Mosul 14
Motsa 467
Muhammed V, sultan 99
Muktar pascha 100 o. f.
Mustafa bej 560
Mytilene 95

Nabulus 196, 214, 217 o. f., 222 o. f., 254
Nahr Banias 118
Nahr el-A'wadsch 122
Nain 202
Napoleon 102, 234, 474, 590 o. f.
Nasaret 144, 175 o. f., 182 o. f., 204, 254
Nasim pascha, doktor, 98, 100
Natan, profet 448
Nebi-Junus (profeten Jona) 182
Nebi Musa (profeten Mose) 503, 506
Nebo 6, 250, 506, 509
Nebukadnesar, konung i Assyrien 205 o. f., 361, 375
Neftoa 467
Nefud 42
Nehemja 548
Neko, farao i Egypten 205, 471
Neschat bej, professor 555
Netter, Carl 485
Nikodemus 263 o. f.

Nilen 4
Ninive 44
Noldius 438
Notre Dame de France 239, 278
Nureddin, sultan 58 o. f.
Nöldeke, herr 518

Ofla 382
Oljeberget 68, 85, 230, 234, 236, 238 o. f., 241, 246 o. f., 253, 256, 363, 370, 375, 380, 500 o. f.
Omajjadmoskén i Damaskus 58 o. f., 73, 90
Omar, kalif 51, 55, 253, 402
Omar ibn el-Khattab, kalif 260
Omars moské 238, 251, 258, 375, 394 o. f., 398, 400
Omri, konung i Juda 211
Onda rådets berg 409
Orontes 2, 5, 11 o. f, 14 o. f., 50
Oseas grav 520
Otman, kalif 55

Palestina 3 o. f., 6, 119 o. f., 150, 170 o. f., 252, 345 o. f.
Palmyra 3, 14, 44, 52
Paneas 118
Paradisporten 395
Parmenion 50, 65
Paula 463
Paulus 67 o. f., 71, 94
Pausanias 528
Peka, konung Menahems son 46
Peka, Remaljas son, konung i Israel 47
Petach-Tikwe (judisk koloni) 485
Petra 44
Peyrusse, André 496
Pietro, hotellvärd 39
Plinius 135
Pompejus 4, 50, 212, 375, 469, 471, 510
Pontius Pilatus 5, 386, 410 o. f.
Porta judiciaria 433
Pul (Tiglat-Pileser) IV 46

Qatyeh (El-Katja) 590
Quarantania (Frestelseberget, de 40 dagarnas berg) 520

Rahab 510, 512
Rakel 454
Ramalla 230
Ramle 471, 474, 493
Ramses 470
Rantzau, greve 576
Ras el-Ain 16 o. f.
Rebecka 546
Refaimslätten 449, 457
Reffet bej, överste 586
Refik bej 98
Rejak 36
Remalja 47
Rekhobot (judisk koloni) 484, 485
Repin, konstnär 240
Resin, konung av Damaskus 46 o. f.
Reson 45
Reynier, general 560 o. f.
Ribbing, doktor 457
Rikard Lejonhjärta 472
Risa Aneise 559
Rischon le Sion (judisk koloni) 484, 486
Rokhama (judisk koloni) 485
Rothschild, Edmond, baron 488
Ruppin, Arthur, doktor 487, 492
Rut 465
Ruy Gonzalez de Clavijo 62

Sabiba, drottning av Arabien 46
Sackeus 515 o. f.
Sadok, präst 448
Safed 127, 176
Sakarja, profet 242, 528
Saladin 5, 12, 20 o. f., 130, 144, 155, 176, 394, 402, 404, 470, 471, 517, 546, 549

Saladins grav 58
Salahije 40, 42, 63 o. f., 91
Salem 235
Sâlheyeh 590
Salmanassar IV 47 o. f., 470
Salomo, konung 45, 121, 205, 235, 358, 410, 448, 475
Salomos dammar 450
Salomos stenbrott 363
Salomos tempel 238, 375, 398
Salomos tron 374
Salthavet (Döda havet) 511, 528
Samakh 125
Samaria 45 o. f., 212
Samarien 176, 200, 202, 204, 208 o. f., 212, 215, 217 o. f., 221 o. f., 228, 485
Samarkand 52
Samuel 230, 449, 454, 466, 548
Samuels grav 230
Sanherib, konung 253, 384, 470
Sannin 35
Santa Maria Latina 255
Sara 546
Sarafand 474
Saretan 511
Sargaja 36
Sargon II 47, 211, 470
Saris 468
Saron 208, 210, 355, 358, 449, 470
Sarona (Tempelkoloni) 482 o. f.
Saul 471, 522
Saulus 68 o. f.
Schafat 230
Schatz, professor 492
Schéele, von, biskop 260
Schefela 470 o. f.
Schmitz, professor 155, 162, 164
Schultze, herr 518
Schumacher 551
Schumburg, *Henry*, kapten 572 o. f.
Schwabinger, tysk konsul 477
Sebaste 212
Sebastian, franciskanerbroder 190
Sebastije 211
Selim I, sultan 62, 102, 555
Sellin, Ernst 512, 518 o. f.
Serajplatsen i Damaskus 70
Serubabbel 375
Serubabbels tempel 398
Sidkia, konung 385
Sidon 15, 40, 66
Sikar 218
Sikem 214 o. f., 217 o. f., 221, 223, 226, 493
Silet ed-Dahr 209
Siloa by 382, 410
Siloa damm 234
Simon, Aris' son, zeloternas anförare år 70 382
Simon av Cyrene 440 o. f.
Simon den spetälske 500
Simon, folkledare i Jerusalem år 70 382
Simon garvaren 476, 478 o. f.
Simon Petrus 150, 167, 366, 475 o. f.
Simson 474
Sinaiöknen 200, 580, 591
Sion 410
Sions port 238, 408
Sitti Marjams gata 420
Skopusberget 231, 236, 250, 380
Smith, George Adam, professor 3 o. f., 167, 218
Smyrna 40
Soar 524
Soba 45
Sodom 524, 536
Solem 203
Spafford, mrs 280 o. f.
Spafford Vester, Bertha, fru 320
Spital, doktor 577
S:ta Katarinas kapell 463
S:ta Annas kyrka 404
S:t Caralombos kloster 434
S:t Franciscus 426
S:t Georgs kloster 504, 520
S:t Gerasimos 538

S:t Jerome 463
Stefanus 374
Stefanusporten 238 o. f., 373 o. f., 420
Stora Hamat 12
Strasser, fänrik 555
Suk Wadi-Barada 37, 66
Sulejman den präktige, sultan 278, 373, 394 o. f., 474
Sulejman den präktiges mur 358
Sulem 203
Sumer 46
Sunem 203
Surija, turkiskt namn på Syrien 1, 42
Süreja, ingenjör 555
Sydporten 395
Syria 1, 212
Syrien 1 o. f., 176, 252, 345 o. f., 379, 469, 525, 590, 598
Syriska höglandet 2
Syriska öknen 1 o. f., 11, 40, 63, 120 o. f., 137, 247, 520

Taalat pascha 98
Tabga 155 o. f., 158 o. f.
Tabor 202, 204
Tamerlan (se Timur)
Tamilel ibn-Nasr 592
Tankred 12
Tantur 451
Tarabulus 14
Tarik es-Serai, gata, Via dolorosa 433
Tarsus 67
Taurus 1, 42
Tekkije 37
Tell el-Amarna 235
Tell es-Sultan 507, 518
Tell-Hum 157, 167
Tempelplatsen 374
Templum Domini 394
Theodore, syster 244, 246
Theodosius den store 19, 26, 52, 54
Thon, herr 482
Thotmes III, farao av Egypten 42, 470

Tiberias 126 o. f., 130, 133 o. f., 146, 149, 159, 167, 173 o. f., 197
Tiberias' sjö 537
Tiberius, kejsare 126, 439
Tigris 345, 360
Tiglat-Pileser IV, 46 o. f., 65, 470
Tigranes, konung av Armenien 50
Timmermannens kyrka i Nasaret 189
Timur (Tamerlan) 5, 20, 33, 61 o. f., 65
Tirathaba 438
Titus 231, 253, 379 o. f.
Toran 178
Tripoli 14, 18
Trouiyard, med. doktor 75 o. f.
Tso-mavang (se Manasarovar)
Tyropeiska dalen 234, 410
Tyrus 15, 40, 46, 66

Vendelinn, frater 164, 168
Vereschtschagin, konstnär 240, 266
Veronika 433 o. f.
Veronikas hus 433
Vespasianus 2, 17, 127, 228, 379 o. f., 510, 517
Vitellius, president av Syrien 438 o. f.
Västporten 395

Wachner, *Sophie*, skådespelerska, sjuksköterska 8, 73 o. f., 117
Wad el-Ain 593
Wadi Abu Ramisch 144
Wadi el-Abiad 554
Wadi el-Adschem 121
Wadi el-Araba 526
Wadi el-Arisch 557 o. f., 594
Wadi el-Hod 502
Wadi el-Kelt 507, 520
Wadi el-Khalil 546
Wadi el-Khanin (judisk koloni) 485
Wadi esch-Scha'ir 212
Wadi es-Surar 466
Wadi es-Zedi 124

Wadi-hamam 173
Wadi Hussejnije 554
Wadi Katra (judisk koloni) 485
Wadi Sitti Marjam (Kidron) 373
Wagner, tysk kolonist 190
Walid, kalif 52, 54
Warren, löjtnant 518
Watzinger, *Carl*, professor, arkeolog 518 o. f.
Weeber, vinodlare 482
Whiston, *W.*, professor 437 o. f.
Whiting, *John D.*, amerik. kol. 320, 354
Wiland, löjtnant 35 o. f., 39
Wilhelm, kejsare 23, 58, 109, 260, 408
Wittgenstein, grevinna, översköterska 8, 73
Wudehi 10
Würth von Würthenau, major 18 o. f., 35

Uria, präst 47
Urusalim (Jerusalem) 234

Zerim 203
Zezun 124

Östra havet (Döda havet) 528

Illustrationsförteckning.

Bilder i färgtryck på särskilda blad:

Via dolorosa .... Mot titeln
Gata i Jerusalem 64
Skördefolk utanför Jerusalem. I fjärran synes Oljeberget 112
Jerusalems östra stadsmur 160
Kejsarinnan Augusta Victorias stiftelse på Oljeberget. På avstånd till höger det ryska tornet. I fjärran till vänster Moabs berg 240
Amerikanska koloniens hus, där dalafolket bor 280
Fru Spafford på koloniens inre gård 320
Storkar förföljande gräshoppssvärmarna 352
Hungriga gräshoppor 356
Getsemane örtagård 360
Getsemane efter gräshoppornas besök 360
Omars moské i Jerusalem 392
Utsikt mot öster i Davids gata 432
Utsikt mot väster i Davids gata 448
Jordan, där Johannes döpte 528
En gubbe med en fluga på nästippen 576

Bilder i texten:

By med bikupsformade hus nära Aleppo 9
Mannen vid plogen 12
Ett vattenhjul i Hama 13
Primitivt tröskverk 16
En gammal herde 17
Altargården med sin trappa. I bakgrunden Backustemplet 21
Detalj från altargårdens nordvästra hörn 24
En av de halvrunda salarna i norra delen av altargården 25
Jupiters sex kolonner 26
Nedfallna delar av Jupiterstemplets gesims 28

Backustemplet i Baalbek 29
Ett par av Backustemplets kolonner 32
Detalj från ingången till Backustemplet 33
Damaskus från Salahije. I fjärran Syriska öknen 41
Muhammedanska gravar i Damaskus 49
Omajjadernas moské 53
Jesusminareten på Omajjadernas moské i Damaskus 56
Sultan Saladins grav i Damaskus 59
Syster Sophie 77
Konsul Löytved Hardegg 81
Ett förnämt arabiskt hus i Damaskus 89
Djemal pascha 97
Stabschefen Ali Fuad bej 104
Djemal pascha och hans adjutant 105
Uppbrottet till Mekka 110
Mekkakaravanens uppbrott 111
Ankomsten till Hedschasbangården, El-Kadem 113
En av de rikt utsmyckade dromedarerna 114
Djemal pascha välsignar karavanens uppbrott 115
Tiberias mot norr 128
Bähije, 19-årig judinna i Tiberias. Fadern från Kairo, modern från Bagdad 129
Utsikt från mitt fönster i Tiberias 131
Ishak, 80-årig jude i Tiberias 132
Ishak Ibn Ibrahim, 66-årig jude från Nisibin, bosatt i Tiberias... 133
Tiberias från norr 134
Tiberias, utsikt mot sydost 137
Judisk danserska i Tiberias 140
Magdala 145
Fiskebåt på Genesaret 148
Fisken plockas ur nätet 149
Vår fiskebåt 152
Vår fångst 153
Norra delen av Genesarets sjö. Utsikt mot nordost från berget vid Tabga 156
Genesaret, utsikt mot sydost 157
Synagogan i Kapernaum 165
Synagogan i Kapernaum 167
Kana i Galileen 181
Nasaret 183
Mariabrunnen i Nasaret 185
Mariabrunnen i Nasaret 187
Timmermannens son. François le Fouds tavla i Nasaret 189
Sorije Sibane, 16-årig kristen arabiska i Nasaret 192

Alia Nimer, 16-årig arabisk flicka från Nasaret 193
Bedija Hello, 13-årig nasareiska 194
Vattenhämterska i Nasaret..................... 195
Arabisk flicka i Nasaret..................... 196
Hellue Saba, 70-årig arabisk korgfläterska född i Nasaret av nasareiska föräldrar 197
Salem abu Scherijes Gubde, 88-årig kristen arab från Egypten, bosatt i Nasaret..................... 198
Djenin 201
Rast vid vägen..................... 209
Nabulus och Ebals berg..................... 213
Samaritisk präst med de heliga skrifterna 216
Hög samaritisk präst 217
Tofik Kahen ibn Kader, 48-årig samarit från Nabulus..................... 219
Ung samarit 220
Fruktförsäljerskor 224
Jakobs brunn 225
Herdar vid brunnen..................... 227
Jerusalem från Oljeberget i stormigt väder 232
Jerusalem från Oljeberget 233
Oljeberget från söder..................... 237
Vereschtschagins tavla i ryska Maria Magdalenakyrkan 241
Byn Betania 245
Döda havet sett från Oljeberget 249
Vid Jaffaporten i Jerusalem 256
Oljeberget, Omarmoskén, El-Aksa och stadens sydöstra kvarter — från Erlöserkirches torn..................... 257
Davids torn 259
Trappgatan ned till heliga graven 261
Ingången till heliga graven 262
Den heliga eldens fest 265
Heliga gravens kapell utifrån 266
Ängelns sten vid ingången till heliga graven..................... 267
Den heliga graven. Fjortonde stationen på Via dolorosa 268
Grekiska munkar i Jerusalem 269
Armeniska munkar i Jerusalem 271
Åldrig kolonnad i heliga gravens kyrka..................... 272
Ryska gummor vid 12. och 13. stationerna å Via dolorosa..................... 273
Damaskusporten i Jerusalem..................... 279
En av kungagravarna. Obs. den runda stenen som rullades för gravens port 280
Sale Sassun, 53-årig jude från Bagdad, bosatt i Jerusalem..................... 281
Schmil (Samuel) Kauffmann, rysk jude från Rowno, 73 år gammal 283
Harun Hamdi, en 8-årig judepojke från Jemen..................... 284

Maische (Moses) Rom, 74-årig rysk jude från Kowno; köpman, sedan 6 år bosatt i Jerusalem 285
Jehaske Meserahi, 60-årig jude från Mesera i Kurdistan, bosatt i Jerusalem 288
Selem Harun Mansur. Jude från Der Saïd nära Aden, 65-årig vävare, som bott 18 år i Jerusalem 289
Ibrahim Baktschi, 67-årig acham eller persisk rabbin från Schiras Sedan 4 år bosatt i Jerusalem 291
Eliau Armosa, 57-årig jude från Aleppo; madrassmakare, på obestånd till följd av olycksfall 292
Jehija Levi, 80-årig fattig jude från Jemen; sedan 3 år bosatt i Jerusalem 293
Jaffa, 19-årig gift judinna från Bukhara; sedan 4 år i Jerusalem 296
Sa'ade, 20-årig judinna från Scheref i Jemen; sedan 8 år i Jerusalem 297
Schama, 30-årig judinna från Ischeref i Jemen. Sedan 3 år bosatt i Jerusalem 300
Beddera, 50-årig judinna från Jemen. Sedan 11 år bosatt i Jerusalem 301
Markada, 60-årig spansk judinna i Jerusalem 303
Schejk Abdullah Saïd, 67-årig neger från El-Faschar (bortom Faschoda), sedan 20 år i Jerusalem 304
Hadji Ali, muhammedansk neger från Bornu, 40 år, nyligen inflyttad i Jerusalem, nattvakt 305
Abid, 70-årig fellah i Jerusalem 308
Hussejn, 55-årig fellah från Sur Baher nära Betlehem 309
Abu Muhammed, 54-årig fellah i Betunia 313
Fraidje, beduinkvinna från Wad el-Khalil 316
Aischa, beduinkvinna från Bir-es-Seba 317
Beduin med jaktfalk 321
Kvinna från Ramalla 324
En gammal jude i Jerusalem 325
Gata nära fängelset i Jerusalem 329
Gatuscen i Jerusalem 332
Bomullsporten i basaren 333
Hus med burspråk 337
Josef Larsson från Nås i Västerdalarna 341
Trappstegsgata 344
Ett väl rågat mått 345
Schejk i en by 346
Kopparslagare 347
En gammal fellah 348
Fellahgosse med slunga 349
Kvinnor vid en handkvarn 353

Beduin ... 355
En olivlund förtärd av gräshoppor ... 356
Samma olivlund med nya löv två månader efter gräshoppornas besök ... 357
En klippgrav ... 364
Franciskanermunkar ... 365
Canovas skulptur i Getsemane ... 367
Getsemane örtagård ... 369
Gyllne porten i Jerusalem ... 371
Stefanusporten ... 372
En sakka eller vattenbärare ... 373
Herodes' tempel. Efter en modell av arkitekten doktor Schick i Jerusalem ... 377
Gamla judar i Jerusalem ... 381
Klippan i Omars moské ... 397
Davids böneplats under Omars moské ... 399
Interiör av El-Aksa ... 400
Interiör av dubbelporten under El-Aksa ... 401
Judarnas klagomur ... 405
Nattvardens sal ... 409
Aceldama vid Jerusalem ... 411
Byn Siloa ... 412
Gata under låga valv i Tyropeiska dalen ... 413
Jerusalem från söder med Omars och El-Aksas kupoler och till höger Oljeberget ... 415
Nära Rättfärdighetens port ... 416
Välvd gata i Jerusalem ... 417
Muhammedanska vandringsmän ... 423
En jude förrättande sin bön ... 425
Kristus inför Pilatus. Tavla av Mikael Munkácsy ... 427
Veronikas hus. Sjätte stationen på Via dolorosa ... 432
Rättfärdighetens port ... 433
Förmörkelsen av Gustave Doré ... 445
Rakels grav ... 452
Betlehem ... 453
Betlehemitiska kvinnor ... 455
Azize, 20-årig gift kvinna i Betlehem; romersk katolik ... 456
Födelsekyrkan i Betlehem ... 458
Gata i Betlehem ... 459
Nedgång till krubban från grekiska sidan ... 461
Födelsegrottan i Betlehem ... 463
Herde vid Betlehem ... 464
Jaffa ... 473
Bland klippbränningarna utanför Jaffa ... 477

Jaffas hamnkaj 479
I Jaffas »hamn» 480
Jaffa 481
Nedgången till Lazarus' grav 501
En karavan i Judeiska öknen 502
Den barmhärtige samaritens härberge 503
En herde med sin hjord nära Den barmhärtige samaritens härberge 505
Judeiska öknen 506
S:t Georgs kloster 507
En familj i Jeriko 508
Berget Nebo 509
Gamla Jerikos mur 511
Gamla Jeriko 521
Döda havet 525
På Döda havet 527
Vår båt på Döda havet 529
Bild visande hur högt man flyter på Döda havet 533
Jordan 534
Jordan, där Johannes döpte 535
Beduiner 536
Ett beduinläger 537
Infödingar 539
En beduindoktor 540
Beduinkvinna 541
Gravmoskén i Hebron 545
Bir es-Seba 550
En beduin 553
En sanitetskolonn 555
Törstiga dromedarer i Magdaba 558
El-Arisch 559
Överste Kress von Kressenstein 561
Turkiskt artilleri i El-Arisch 563
En kokvagn i El-Arisch 564
Badande dromedarer 565
Dromedarer i bränningen 566
Efter badet 567
Palmlund vid El-Arisch 568
Badade dromedarer 568
Levande proviant vid Medelhavets strand 569
Oxar vid kusten 570
En seglare från Jaffa 571
Svår landning 572
Lasten lossas 573
Palmer i blåst 573

Min ridkamel vid kusten 574
Palmer vid havet 575
Tyska flygare i solnedgången 576
En av schejkerna 577
Från höger: Rantzau, Betjat bej, Kress, förf., en osynlig ryttare och en schejk 579
Överste Kress talar med en turkisk officer 580
Rast i Masaid 581
Våra ryttare 584
Översten och hans följeslagare 585
Dromedartyper 587
Sanddyner sedda från 2,000 meters höjd 588
Ökenlandskap i fågelperspektiv 589
Kuseme 593
Djebel Helal 594
Hederskompaniet i Bir Hasana 595
I Sinaiöknen 597

INNEHÅLL

1. Syrien 1
2. Baalbek 8
3. Till Damaskus 35
4. Paulus i Damaskus 63
5. Malariadagar 73
6. Djemal pascha 95
7. Genom Hauran till Tiberias 117
8. Galileiska havet 142
9. Nasaret 175
10. Genom Samarien 200
11. Till Jerusalem 222
12. Kristi grav 251
13. Dalafolket i Jerusalem 278
14. Vandringar i Davids stad 363
15. Via dolorosa 419
16. Betlehem 448
17. Vägen till Jaffa 466
18. Jeriko och Döda havet 500
19. En ökenfärd till Suezfronten 543

JERUSALEM.
I. Kristna kvarteret.
1. Damaskus-porten
2. Nytt grekiskt kloster
3. Ecce Homo-bågen
4. Johannit-ridd:s hosp.
5. Erlöserkirche
6. Tyskt hospital
7. Grekiskt kloster
8. Koptiskt "
9. Lat. patriarkens hus
II. Armeniska kvart.
+ kyrka, ☽ moské
10. Jaffa-porten
11. Citadellet
12. Davids torn
13. Turkiska baracker
14. Armeniskt kloster
15. S:t Jakobs kyrka
16. Eng. Kristus-kyrkan
17. Sions-porten
III. Judiska kvart.
18. Dyng-porten
19. Judarnas gråtoplats
K = kloster; S = synagoga
IV. Tempel-platsen.
20. Turkiska baracker
21. Gyllene porten
22. Klippdômen
23. Moskén El-Aksâ
V. Muhammedanska kvarteret.
24. Stora basaren
25. Nya "
26. Serai
27. Preuss. Johannit-hosp.
28. Österrikiska hosp.
29. Underjordiska stenbrott
30. Franska S:t Anne-kyrkan
31. Stefans-porten
Antaglig sträckning af den gamla stadsmuren.
Scopus
Konungagravar
Olje-berget
Byn Et Tur
Byn Silôa
Rysk koloni
Templar-kolonin
SKALA 1:15000
0 100 200 300 400 500 600 700 m.
KARTA
över
SYRIEN
SKALA 1:1600 000
0 10 20 30 40 50 60 70 80 km.
Författarens färdväg
Under kriget byggda järnvägar äro icke inlagda
MEDELHAVET
Haleb (Aleppo)
Antakia (Antiokia)
Ladakije (Latakia)
Hama
Homs
Tarabulus (Tripolis)
Baalbek (Heliopolis)
Beirut
Damaskus
Saida (Sidon)
Sur (Tyrus)
Akka (St Jean d'Acre)
Haifa
Nasaret
BASCHAN
PALESTINA
SAMARIEN
Jaffa (Joppe)
Jerusalem (El-Kuds)
Betlehem
El-Khalil (Hebron)
Razza (Gasa)
Döda havet
MOAB
El-Kerak
Wadi Musa (Petra)
Ma'an
Port Said
El-Arisch
Ismailia
Suez
EGYPTEN
ÖKNEN ET-TIH
34° ö.l.fr. Greenwich
GEN. STAB. LIT. ANST.

Albert Bonniers förlag.

SVEN HEDIN:

Från Fronten i väster. 10 kr.; inb. 12 kr.

Kriget mot Ryssland. 12 kr.; inb. 15 kr.

Bagdad, Babylon, Ninive. 15 kr.; inb. 18 kr.

En färd genom Asien. 2 delar. 21 kr.; inb. 25 kr.

Forskningar i Lop-Nor-området. 6 kr.

Asien. Tusen mil på okända vägar. 2 delar. 22: 50; inb. 27 kr.

Tibetanska Äventyr. 4 kr.; inb. 6 kr.

Transhimalaya. I & II. 22: 50; inb. 27 kr.

Transhimalaya. III. 13 kr.; inb. 15: 50.

Över land till Indien. 2 delar. 17: 50; inb. 22: 50.

Från Pol till Pol. 2 delar à 4: 50; inb. à 6 kr.
— — Skoluppl. 2 delar. Inb. à 2: 50.

Scoutliv i Tibet. 1 kr.; inb. 3: 75.

Sverige och den stora Östern. 3 kr.